ใบรับรองวิทยานิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง)

ปริญญา

สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง — **สาขา**

โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา — **ภาควิชา**

เรื่อง ความหลากหลายทางวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยแห่งลุ่มน้ำเพชรบุรี

The Diversity of Thai-House-Building Cultures in the Phetchaburi Basin

นามผู้วิจัย นายวีระ อินพันทัง

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก _____

(ศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์, M.S.Trop.Arch)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม _____

(รองศาสตราจารย์ยุพยง เหมะศิลปิน, M.Arch.)

ประธานสาขาวิชา _____

(รองศาสตราจารย์เอกรินทร์ อนุกูลยุทธธน, Doc.Urb.&Env.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

_____

(รองศาสตราจารย์กัญจนา ธีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ ..... **เดือน** ..... **พ.ศ.** .....

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยแห่งลุ่มน้ำเพชรบุรี

The Diversity of Thai-House-Building Cultures in the Phetchaburi Basin

โดย

นายวีระ อินพันทัง

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง)
พ.ศ. 2553

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วีระ อินพันทัง 2553: ความหลากหลายทางวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยแห่งลุ่มน้ำเพชรบุรี ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง) สาขาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์, M.S.Trop.Arch. 260 หน้า

ลุ่มน้ำเพชรบุรีมีผู้คนหลายชนชาติร่วมอาศัยอยู่ นอกเหนือจากคนไทย ยังมีคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ อีกหลายกลุ่ม ผู้คนถิ่นนี้นิยมปลูกที่อยู่อาศัยเป็นแบบเรือนไทย ไม่เฉพาะคนไทยเท่านั้น แม้คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก็รับเอาแบบแผนเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยกันไม่น้อย ทำให้เกิดคำถามว่า วัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่นโดยเฉพาะความเชื่อ ซึ่งแตกต่างไปจากคนไทย จะมีอิทธิพลต่อเรือนไทยอันเป็นที่อยู่อาศัยของเขาอย่างไร คำถามนี้นำไปสู่วัตถุประสงค์ของการวิจัยในการค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมทางความเชื่อกับลักษณะของเรือนไทย

วิธีการวิจัยเป็นการวิจัยภาคสนาม โดยเลือกทำการวิจัยในคน 3 กลุ่ม คือคนไทยซึ่งเป็นคนหมู่มาก กับคนอีก 2 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ จีนและมุสลิม ซึ่งเป็นกลุ่มที่สามารถธำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่น ชุมชนของคนทั้ง 3 กลุ่ม กลุ่มละ 1 แห่ง ได้รับการคัดเลือกเพื่อเก็บข้อมูลปฐมภูมิของที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยชุมชนละ 10 หลัง ด้วยวิธีการสำรวจ รังวัด สังเกตการณ์ระยะยาว และสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีวิเคราะห์แผนผัง วิเคราะห์รูปลักษณ์ และวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ

ผลการวิจัยค้นพบว่า เมื่อคนกลุ่มชาติพันธุ์รับเอาเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน ต้องมีทั้งการปรับตัวคล้อยตามที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทย และการปรับเรือนไทยให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมความเชื่อของตน แสดงให้เห็นความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างความเชื่อกับลักษณะของที่อยู่อาศัย จนกลายเป็นเรือนไทยที่มีอัตลักษณ์เฉพาะของคนแต่ละกลุ่ม ซึ่งมีทั้งส่วนที่เหมือนและส่วนที่แตกต่างจากเรือนของคนไทยที่เป็นต้นแบบ เท่ากับเป็นการก่อรูปก่อร่างเรือนไทยแบบแผนใหม่ขึ้นในลุ่มน้ำเพชรบุรี

_____ _____ ___ / ___ / ___

ลายมือชื่อนิสิต ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Vira Inpuntung 2010: The Diversity of Thai-House-Building Cultures in the Phetchaburi Basin. Doctor of Philosophy (Built Environment), Major Field: Built Environment, Interdisciplinary Graduate Program. Thesis Advisor: Professor Ornsiri Panin, M.S.Trop.Arch. 260 pages.

Apart from the Thais, there are many other ethnic groups living in the Phetchaburi basin. While numerous traditional Thai houses have been built as living spaces for those ethnic peoples, it is notable that they have adopted traditional Thai style to build their houses which giving them interesting characteristics. The main objective of the present study is to find out the relationship between cultures, especially belief, and the features of traditional Thai houses occupied by different ethnic groups.

Methodologically, the research was mainly based on field-survey conducted in the communities of three groups of peoples: Thais, Chineses, and Muslims. Ten traditional Thai houses of each community were selected as a sampling for collecting primary data by means of measuring, long-term observations, and non-structured interviews. Then, all data collected were examined through planning analysis, morphological analysis, and comparative analysis.

The results show that when different ethnic groups built their houses in traditional Thai style, they have not only to adapt themselves to reside in their new houses but also to shape their houses to suit their particular cultures. Therefore, while the houses of the ethnics are different from and similar to traditional Thai houses, new characteristics of Thai houses have begun to take shape within the area of the Phetchaburi basin.

_____ _____ ___ / ___ / ___

Student's signature Thesis Advisor's signature

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาอย่างสูงยิ่งของศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ที่ให้คำปรึกษา แนะนำ และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ โดยตลอด พร้อมทั้งบรรจุโครงการวิทยานิพนธ์นี้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย การศึกษาเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างลุ่มน้ำเพชรบุรี ซึ่งดำเนินการในปี พ.ศ. 2550-2551 ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม รองศาสตราจารย์ยุพยง เหมะศิลปิน ประธานคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. เอกรินทร์ อนุกูลยุทธธน และผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล ที่กรุณาตรวจสอบ แนะนำ เสนอแนะการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และขอขอบพระคุณคณาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้อันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการทำวิทยานิพนธ์นี้

การได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่ทำหน้าที่อยู่ในย่านพื้นที่ศึกษา ทำให้การสำรวจข้อมูลภาคสนามลุล่วงไปได้ด้วยดี คุณูปการของท่านเหล่านี้ผู้วิจัยขอบันทึกไว้ในความทรงจำตลอดไป ขอขอบคุณเป็นพิเศษแด่คุณศิริพร กิ่งแก้ว ที่ให้ความช่วยเหลือ ทำให้การสำรวจภาคสนามในชุมชนบ้านแหลมดำเนินไปด้วยความราบรื่น และขอขอบคุณกัลยาณมิตรทั้งหลายที่ช่วยงานสำรวจรังวัดและเขียนแบบสถาปัตยกรรมอย่างแข็งขัน ท้ายที่สุด ขอขอบคุณเจ้าของเรือนทุกท่านในการสละเวลาให้ข้อมูลและสละความเป็นส่วนตัวให้เข้าเก็บข้อมูลภายในที่อยู่อาศัยอย่างมีมิตรไมตรี

คุณค่าอันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขอมอบเป็นปฏิการะแด่บิดา มารดา ครู อาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน

วีระ อินพันทัง

มกราคม 2553

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ

หน้า

สารบัญตาราง (6)

สารบัญภาพ (7)

บทที่ 1 บทนำ 1

ความสำคัญของปัญหา 1

วัตถุประสงค์ของการวิจัย 3

ขอบเขตของการวิจัย 3

ระเบียบวิธีวิจัย 4

การรวบรวมข้อมูล 4

การวิเคราะห์ข้อมูล 6

สมมติฐานการวิจัย 6

ประโยชน์ที่ได้รับ 6

ข้อตกลงเบื้องต้น 8

นิยามศัพท์ 8

บทที่ 2 พื้นความรู้ว่าด้วยเรื่องเรือนไทย 10

ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับเรือนไทย 10

ความหมายของเรือนไทย 10

เรือนเครื่องผูก - เรือนเครื่องสับ 11

เรือนไทย 4 ภาค 13

คุณลักษณะของเรือนไทยภาคกลาง 17

ลักษณะเชิงประจักษ์ 17

ลักษณะทางความเชื่อ 19

อัตลักษณ์เรือนไทยลุ่มน้ำเพชรบุรี 24

เรือนไทยในฐานะผลผลิตทางวัฒนธรรม 29

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 3 วิธีการวิจัย 33
พื้นที่ศึกษา: ลุ่มน้ำเพชรบุรี 33
สิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำเพชรบุรี 33
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ 35
ชนชาติในลุ่มน้ำเพชรบุรี 37
การรวบรวมข้อมูล 41
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 41
วิธีการเก็บข้อมูล 46
การวิเคราะห์ข้อมูล 47
การวิเคราะห์แผนผัง 47
การวิเคราะห์รูปลักษณ์ 48
การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ 49
บทที่ 4 วัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยของคนพื้นถิ่นเพชรบุรี:
กรณีศึกษาชุมชนบ้านโพธิ์กรุ 51
ภูมิหลังชุมชนบ้านโพธิ์กรุ 51
ประวัติศาสตร์ชุมชน 51
ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น 53
คนเพชรบุรีบ้านโพธิ์กรุ 55
ลักษณะของชุมชนบ้านโพธิ์กรุ 57
การตั้งถิ่นฐาน: ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น 57
องค์ประกอบของชุมชน 59
ภูมิทัศน์ชุมชน 63
เรือนไทยในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ 66
ทิศทางและการวางผัง 66
รูปทรงและองค์ประกอบ 70
การประดับตกแต่ง 73

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ชีวิตในเรือน: การอยู่อาศัยและการเปลี่ยนแปลง 75

บทที่ 5 วัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน:

กรณีศึกษาชุมชนบ้านแหลม 78

ภูมิหลังชุมชนบ้านแหลม 78

ประวัติศาสตร์ชุมชน 78

ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น 79

คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนในเพชรบุรี 81

ประวัติศาสตร์ชนชาติ 81

คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลม 83

ความเชื่อของชาวจีน 86

เต๋า ขงจื้อ และพุทธศาสนา 86

เทพเจ้าจีน 87

หลักฮวงจุ้ย 89

ลักษณะของชุมชนบ้านแหลม 90

การตั้งถิ่นฐาน: ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น 90

องค์ประกอบของชุมชน 93

ภูมิทัศน์ชุมชน 96

เรือนไทยในชุมชนบ้านแหลม 99

ทิศทางและการวางผัง 99

รูปทรงและองค์ประกอบ 102

การประดับตกแต่ง 104

ชีวิตในเรือน: การอยู่อาศัยและการเปลี่ยนแปลง 106

บทที่ 6 วัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม:

กรณีศึกษาชุมชนบ้านท่าแร้ง 111

ภูมิหลังชุมชนบ้านท่าแร้ง 111

ประวัติศาสตร์ชุมชน 111

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น 113
คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในเพชรบุรี 114
ประวัติศาสตร์ชนชาติ 114
คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้ง 116
ความเชื่อของชาวมุสลิม 117
ศาสนาอิสลาม 117
ศาสนสถาน 119
หลักศรัทธาและหลักปฏิบัติ 122
ลักษณะของชุมชนบ้านท่าแร้ง 124
การตั้งถิ่นฐาน: ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น 124
องค์ประกอบของชุมชน 126
ภูมิทัศน์ชุมชน 128
เรือนไทยในชุมชนบ้านท่าแร้ง 132
ทิศทางและการวางผัง 132
รูปทรงและองค์ประกอบ 138
การประดับตกแต่ง 140
ชีวิตในเรือน: การอยู่อาศัยและการเปลี่ยนแปลง 144
บทที่ 7 ความหลากหลายของเรือนไทยในลุ่มน้ำเพชรบุรี 147
เรือนไทยในฐานะที่อยู่อาศัยของคนหลายกลุ่ม 147
อัตลักษณ์เรือนไทยของคนแต่ละกลุ่ม 150
เรือนไทยของคนเพชรบุรีบ้านโพธิ์กรุ 150
เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลม 153
เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้ง 156
การเปรียบเทียบเรือนไทยของคนกลุ่มต่าง ๆ 159
ลักษณะของชุมชน 159
ลักษณะของเรือนไทย 161

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเรือนไทย 169
การเปลี่ยนแปลงของเรือนไทยในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ 169
การเปลี่ยนแปลงของเรือนไทยในชุมชนบ้านแหลม 170
การเปลี่ยนแปลงของเรือนไทยในชุมชนบ้านท่าแร้ง 172
บทที่ 8 บทสรุปและข้อเสนอแนะ 175
สรุปผลการวิจัย 175
ข้อค้นพบจากการวิจัย 176
ข้อจำกัดในการวิจัย 180
ข้อเสนอแนะการวิจัยในครั้งต่อไป 181

เอกสารและสิ่งอ้างอิง 182

ภาคผนวก 195
ภาคผนวก ก แบบสถาปัตยกรรมเรือนกลุ่มตัวอย่างในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ 196
ภาคผนวก ข แบบสถาปัตยกรรมเรือนกลุ่มตัวอย่างในชุมชนบ้านแหลม 218
ภาคผนวก ค แบบสถาปัตยกรรมเรือนกลุ่มตัวอย่างในชุมชนบ้านท่าแร้ง 239

ประวัติการศึกษา และการทำงาน 260

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	เปรียบเทียบลักษณะเฉพาะของเรือนไทยเมืองเพชรกับเรือนไทยภาคกลางทั่วไป	28
6.1	มัสยิดที่มีอยู่ในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดเพชรบุรี	117
7.1	เปรียบเทียบลักษณะเรือนไทยของคนกลุ่มต่าง ๆ	168

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	สมมติฐานการวิจัย	7
2.1	เรือนไทยภาคกลาง (จังหวัดสมุทรปราการ)	18
2.2	จั่วหน้าพรหม	24
2.3	ความสัมพันธ์ของระดับทางตั้งในเรือนไทยกับคติไตรภูมิ	25
2.4	เรือนแฝด เสา 9 ต้น ตามแบบแผนเรือนไทยเมืองเพชร	26
2.5	ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อลักษณะของสถาปัตยกรรม	31
3.1	แผนที่แสดงจังหวัดเพชรบุรีและลุ่มน้ำเพชรบุรี	34
3.2	แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนกรณีตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง	45
3.3	การอ่านความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อ เรือนแบบแผนดั้งเดิม และเรือนไทย	49
4.1	วัดโพธิ์กรุ วัดประจำชุมชนบ้านโพธิ์กรุและชุมชนใกล้เคียง	52
4.2	แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนบ้านโพธิ์กรุ	54
4.3	ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนบ้านโพธิ์กรุและบริเวณโดยรอบ	58
4.4	แผนผังชุมชนบ้านโพธิ์กรุ	60

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
4.5	กลุ่มเจดีย์บรรจุกระดูกในป่าช้าหลังวัดโพธิ์กรุ	62
4.6	ทิวทัศน์ชุมชนบ้านโพธิ์กรุเมื่อมองผ่านทุ่งนา	64
4.7	ศาลผีประจำชุมชนบ้านโพธิ์กรุรายรอบด้วยต้นไม้น้อยใหญ่	65
4.8	ผังพื้นชั้นบนและผังหลังคาเรือนขนาดต่าง ๆ บน: เรือนจั่วเดี่ยว กลาง: เรือนจั่วแฝด ล่าง: เรือนสามจั่ว	69
4.9	เรือนสามจั่ว ประกอบด้วยเรือนแฝดและเรือนขวาง	70
4.10	เรือนจั่วแฝดสองชุดเชื่อมต่อกันจนมีลักษณะเป็นเรือนยาว	71
4.11	สภาพภายในเรือนบริเวณหอหน้าต่อเนื่องกับเรือนประธาน	74
5.1	แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนบ้านแหลม	80
5.2	ศาลเจ้ากวนอู ทัศนียภาพภายในบริเวณแท่นบูชาเทพเจ้า	85
5.3	ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณชุมชนบ้านแหลม	91
5.4	แผนผังย่านศูนย์กลางชุมชนบ้านแหลม	94
5.5	ศาลเจ้าฮุดโจ้วแห่งชุมชนบ้านแหลม	97
5.6	ผังแบบสมมาตรของเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน	100

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
5.7	รูปด้านหน้าเรือนบ้านแหลม 10	103
5.8	ซุ้มประตูเรือน	104
5.9	ลวดลายไม้แกะสลักและไม้ฉลุลาย บน: ลายช่องระบายอากาศ กลาง (ซ้ายและขวา): ลายลูกฟักฝาเฟี้ยม ล่าง: ลายหย่องใต้หน้าต่าง	106
5.10	บรรยากาศบริเวณห้องโถงกลางของเรือนประธานในวันตรุษจีน	108
5.11	เปรียบเทียบเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนกับบ้านจีนบนแผ่นดินใหญ่	110
6.1	มัสยิดหลังเก่า	112
6.2	แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนบ้านท่าแร้ง (รูปดาวล้อมหมายเลขคือที่ตั้งมัสยิด มัสยิดหมายเลย 4 และ 6 อยู่ในเขตอำเภอเมือง ที่เหลืออีก 7 แห่งอยู่ในเขตอำเภอบ้านแหลม หมายเลข 1 คือมัสยิดประจำชุมชนบ้านท่าแร้ง)	114
6.3	แผนที่แสดงทิศกิบละฮฺ จากจังหวัดเพชรบุรีสู่นครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดิอาระเบีย	120
6.4	การละหมาดร่วมกันในช่วงบ่ายวันศุกร์ที่มัสยิดกลางจังหวัดเพชรบุรี (ถ่ายเมื่อพฤศจิกายน 2550)	121
6.5	ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนบ้านท่าแร้งและบริเวณโดยรอบ	125
6.6	แผนผังชุมชนบ้านท่าแร้ง	127

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
6.7	มัสยิดยามิอุ้ลอิสลามแห่งชุมชนบ้านท่าแร้ง หอโถงด้านซ้ายสุดของภาพคือหออะซานหลังเดิม	129
6.8	สภาพบ้านเรือนในชุมชนบ้านท่าแร้งมีความหนาแน่นจนหลังคาแทบจะเกยกัน	131
6.9	ผังหลังคา (บน) และผังพื้นชั้นบน (ล่าง) แสดงทิศทางเรือนและการจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน	133
6.10	เรือนท่าแร้ง 09 แสดงรูปตัดตามขวาง (บน) และรูปด้านสกัด (ล่าง)	140
6.11	ทัศนียภาพภายในเรือน บริเวณชานต่อเนื่องกับหอหน้า	141
6.12	ลวดลายช่องลม บนสุด ลายจำหลักไม้เป็นพรรณพฤกษาประกอบอักษรประดิษฐ์พระนามของพระเจ้า ที่เหลือเป็นลายเรขาคณิตแบบต่าง ๆ	143
7.1	เรือนเครื่องผูกติดดินของชาวจีนที่จังหวัดนครปฐม (ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2544)	148
7.2	หลังคาจั่วแฝด หน้าจั่วเรือนประธาน (ขวา) ทำเป็นหน้าพรหม 4 ชั้น หอหน้า (ซ้าย) ทำเป็นหน้าพรหม 3 ชั้น	152
7.3	พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณห้องโถงกลางของเรือนประธาน	153
7.4	บนเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมประดับด้วยรูปหินดำและมัสยิด	158
7.5	ศาสนสถานเปรียบเทียบระหว่างวัด (ซ้าย) ศาลเจ้า (กลาง) และมัสยิด (ขวา)	161

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่ **หน้า**

7.6 เปรียบเทียบทิศทางการวางเรือน การวางตามตะวันของคนไทย (บน) การวางหันหน้าไปทางลำน้ำของคนจีน (กลาง) และการวางพุ่งแนวสันหลังคาไปทางหินดำของคนมุสลิม (ล่าง) 162

7.7 เปรียบเทียบลักษณะการจัดกลุ่มเรือน เรือนของคนไทย (บน) เรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน (กลาง) และเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม (ล่าง) 166

7.8 ภาพถ่ายเรือนเมื่อราว 50 ปีที่ผ่านมา หลังคามุงจาก (บน) และเรือนหลังเดียวกันในปัจจุบัน หลังคาเปลี่ยนเป็นกระเบื้องลอน (ล่าง) 171

ภาพผนวกที่

ก 1 เรือนโพธิ์กรุ 01 แบบแสดงผังพื้นชั้นล่าง 197

ก 2 เรือนโพธิ์กรุ 01 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน 198

ก 3 เรือนโพธิ์กรุ 01 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านรี 199

ก 4 เรือนโพธิ์กรุ 02 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน 200

ก 5 เรือนโพธิ์กรุ 02 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านสกัด 201

ก 6 เรือนโพธิ์กรุ 03 แบบแสดงผังพื้นชั้นล่างและผังพื้นชั้นบน 202

ก 7 เรือนโพธิ์กรุ 03 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านสกัด 203

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพผนวกที่		หน้า
ก 8	เรือนโพธิ์กรุ 04 แบบแสดงผังพื้นชั้นล่างและผังพื้นชั้นบน	204
ก 9	เรือนโพธิ์กรุ 04 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี	205
ก 10	เรือนโพธิ์กรุ 05 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	206
ก 11	เรือนโพธิ์กรุ 05 แบบแสดงรูปตัดตาขวางและรูปด้านสกัด	207
ก 12	เรือนโพธิ์กรุ 06 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	208
ก 13	เรือนโพธิ์กรุ 06 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านรี	209
ก 14	เรือนโพธิ์กรุ 07 แบบแสดงผังพื้นชั้นล่างและผังพื้นชั้นบน	210
ก 15	เรือนโพธิ์กรุ 07 แบบแสดงรูปด้านสกัดและรูปตัดตามขวาง	211
ก 16	เรือนโพธิ์กรุ 08 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	212
ก 17	เรือนโพธิ์กรุ 08 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี	213
ก 18	เรือนโพธิ์กรุ 09 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	214
ก 19	เรือนโพธิ์กรุ 09 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านรี	215
ก 20	เรือนโพธิ์กรุ 10 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	216

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพผนวกที่		หน้า
ก 21	เรือนโพธิ์กรุ 10 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี	217
ข 1	เรือนบ้านแหลม 01 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	219
ข 2	เรือนบ้านแหลม 01 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านหน้า	220
ข 3	เรือนบ้านแหลม 02 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	221
ข 4	เรือนบ้านแหลม 02 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านข้าง	222
ข 5	เรือนบ้านแหลม 03 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	223
ข 6	เรือนบ้านแหลม 03 แบบแสดงรูปด้านหน้าและรูปตัดตามขวาง	224
ข 7	เรือนบ้านแหลม 04 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	225
ข 8	เรือนบ้านแหลม 04 แบบแสดงรูปด้านข้างและรูปตัดตามยาว	226
ข 9	เรือนบ้านแหลม 05 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	227
ข 10	เรือนบ้านแหลม 05 แบบแสดงรูปด้านข้างและรูปตัดตามขวาง	228
ข 11	เรือนบ้านแหลม 06 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	229
ข 12	เรือนบ้านแหลม 06 แบบแสดงรูปด้านข้างและรูปตัดตามยาว	230

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพผนวกที่		หน้า
ข 13	เรือนบ้านแหลม 07 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	231
ข 14	เรือนบ้านแหลม 07 แบบแสดงรูปด้านข้างและรูปตัดตามขวาง	232
ข 15	เรือนบ้านแหลม 08 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	233
ข 16	เรือนบ้านแหลม 08 แบบแสดงรูปด้านหน้าและรูปตัดตามขวาง	234
ข 17	เรือนบ้านแหลม 09 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	235
ข 18	เรือนบ้านแหลม 09 แบบแสดงรูปด้านหน้าและรูปตัดตามขวาง	236
ข 19	เรือนบ้านแหลม 10 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	237
ข 20	เรือนบ้านแหลม 10 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านหน้า	238
ค 1	เรือนท่าแร้ง 01 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	240
ค 2	เรือนท่าแร้ง 01 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี	241
ค 3	เรือนท่าแร้ง 02 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	242
ค 4	เรือนท่าแร้ง 02 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี	243
ค 5	เรือนท่าแร้ง 03 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	244

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพผนวกที่		หน้า
ค 6	เรือนท่าแร้ง 03 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี	245
ค 7	เรือนท่าแร้ง 04 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	246
ค 8	เรือนท่าแร้ง 04 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี	247
ค 9	เรือนท่าแร้ง 05 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	248
ค 10	เรือนท่าแร้ง 05 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี	249
ค 11	เรือนท่าแร้ง 06 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	250
ค 12	เรือนท่าแร้ง 06 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านสกัด	251
ค 13	เรือนท่าแร้ง 07 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	252
ค 14	เรือนท่าแร้ง 07 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านสกัด	253
ค 15	เรือนท่าแร้ง 08 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	254
ค 16	เรือนท่าแร้ง 08 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี	255
ค 17	เรือนท่าแร้ง 09 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	256
ค 18	เรือนท่าแร้ง 09 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านสกัด	257

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพผนวกที่		หน้า
ค 19	เรือนท่าแร้ง 10 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน	258
ค 20	เรือนท่าแร้ง 10 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านสกัด	259

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

เมื่อมองในภาพรวมจากภายนอก ดูเหมือนว่าประเทศไทยมีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมวัฒนธรรม แต่หากมองอย่างพินิจตามสภาพความเป็นจริงแล้วกลับพบว่ามีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นของแต่ละภูมิภาคอย่างมาก ซึ่งมีพื้นฐานมาจากผู้คนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่ไม่เหมือนกัน สุเทพ สุนทรเภสัช (2548) กล่าวว่า พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ได้แสดงให้เห็นว่าในภูมิภาคหลัก ได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ มีความแตกต่างกันทางกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของประชากร และความแตกต่างดังกล่าวยังคงดำรงอยู่แม้ในปัจจุบันนี้

ปัญหาชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะใน 4 จังหวัดตอนใต้สุด คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล ที่ปะทุขึ้นเป็นระยะทำให้เห็นความแตกต่างทางกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของชาวมุสลิมได้เป็นอย่างดี ขณะที่ภาคกลางนั้นมีชาวจีนตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนประกอบธุรกิจการค้าและทำเกษตรกรรมปะปนอยู่กับประชากรไทย ส่วนภาคเหนือประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยวน แล้วยังมีชาวไทกลุ่มอื่น ๆ และชาวเขาร่วมอาศัยอยู่ด้วย สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น ประชากรส่วนใหญ่มีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และกลุ่มชาติพันธุ์ใกล้ชิดกับชาวลาวซึ่งอยู่ในดินแดนอีกฟากหนึ่งของแม่น้ำโขง แล้วยังมีชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและอื่น ๆ อีก (สุเทพ สุนทรเภสัช, 2548: 159-162)

ในกรอบที่แคบลงมาอย่างบริเวณที่มีแม่น้ำเพชรบุรีและธารน้ำสาขาไหลกระจายหล่อเลี้ยง ซึ่งรวมเรียกว่า ลุ่มน้ำเพชรบุรี พบในทำนองเดียวกันว่าเป็นแหล่งที่คนหลายกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน “. . .ความเป็นเมืองท่าสำคัญมาแต่โบราณ และความเป็นนครที่ไม่เคยร้างผู้คน อีกทั้งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ยังมีการ “เก็บข้าใส่เมือง” ให้มาตั้งถิ่นฐานกันอยู่ในเพชรบุรีหลายกลุ่มหลายเหล่านำมาซึ่งความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของคนเมืองเพชร. . .” (วิไลรัตน์ ยังรอต และ ศิริศักดิ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คุ้มรักษา, 2547: 109) นอกเหนือจากคนไทยซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้มาเก่าก่อนแล้ว ยังมีคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นอพยพเข้ามาร่วมอาศัยอยู่ด้วย ได้แก่ มุสลิม จีน พราหมณ์ มอญ ลาว ไทดำ และกะเหรี่ยง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีนิยมปลูกเรือนไทยเป็นที่อยู่อาศัย นับแต่อดีตสืบเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้ ดังที่ อนุรัตน์ วัฒนาวงศ์สว่าง (2547) กล่าวว่า

> เมื่อเข้าเขตเมืองเพชร ตั้งแต่อำเภอเขาย้อย บ้านแหลม เรื่อยไปจนถึงอำเภอเมือง บ้านลาด ท่ายาง ชะอำ ทั้งที่ติดถนน ติดแม่น้ำ ในเรือกสวนไร่นา หากสังเกตจะเห็นบ้านทรงไทยกระจายอยู่ทั่วไป ตั้งแต่บ้านเก่าอายุนับร้อยปี ไปจนกระทั่งเพิ่งลงเสาเตรียมสร้างก็มีอยู่ไม่น้อย

เรือนไทยแห่งลุ่มน้ำเพชรบุรีนั้น พัฒนาขึ้นโดยชาวไทยเป็นเวลาช้านานมาแล้ว จนกลายเป็นที่อยู่อาศัยแบบแผนประเพณีนิยมของท้องถิ่น ครั้นเมื่อคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เข้ามาอาศัยอยู่ในลุ่มน้ำแห่งนี้ได้ระยะหนึ่ง ต่างก็รับเอาเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตนอย่างไม่ขัดเขิน บ้านเรือนของชาวไทดำหรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า ลาวโซ่ง บ้าง ลาวทรงดำ บ้าง เป็นหนึ่งในตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน กล่าวคือ “. . .ลักษณะเรือนที่พบเห็นในปัจจุบันนั้น ส่วนมากได้ดัดแปลงให้กระเดียดมาเป็นเรือนแบบไทยแล้ว. . . โดยเฉพาะราว 40 ปีมานี้เอง ชาวโซ่งก็ค่อย ๆ หันมาปลูกบ้านเรือนไม้จริงแบบคนไทยเป็นส่วนมาก เรือนบางหลังยังทำฝาบ้านเป็นฝาปะกนเสียด้วยซ้ำ. . .” (ชูชีพ อุดมชัย, จิรพร แสงศิลป, และ เรืองยุทธ ตีระวนิช, 2518: 30)

ในการศึกษาภาคสนามเบื้องต้นในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรี พบว่าไม่เฉพาะชาวไทดำเท่านั้นที่หันมาปลูกที่อยู่อาศัยเป็นแบบเรือนไทย การนิยมปลูกเรือนไทยตามแบบอย่างที่อยู่อาศัยของคนหมู่มาก ปรากฏในคนหมู่น้อยหมู่อื่นด้วย เช่น จีน มุสลิม ลาว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เท่าที่ผ่านมามีแต่เรือนไทยของคนไทยเท่านั้นที่ได้รับความสนใจใฝ่ศึกษาจากนักวิชาการ ในการศึกษา สถานภาพผลงานทางวิชาการสาขาสถาปัตยกรรมในประเทศไทย (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, วีระ อินพันทัง, และ สันติ ฉันทวิลาสวงศ์, 2544) พบว่าในหมวดเรือนไทยมีเฉพาะการศึกษาเรือนในภูมิภาคหลัก ประกอบด้วย เรือนไทยภาคกลาง เรือนไทยล้านนา เรือนไทยอีสาน และเรือนไทยภาคใต้ อันเป็นเรือนของคนหมู่มากในแต่ละภูมิภาค ความรู้เกี่ยวกับเรือนไทยที่ครอบครองและอยู่อาศัยโดยคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ยังไม่มีปรากฏในวงวิชาการ ทั้ง ๆ ที่เรือน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เยี่ยงนี้มีอยู่จริง ความรู้เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยเหล่านี้จึงเป็นส่วนที่ขาดหายไปจากวงวิชาการด้านสถาปัตยกรรมของไทย

ทั้งหมดนี้ นำไปสู่คำถามที่ชวนแสวงหาคำตอบว่า

ทำไมคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นจึงรับเอาเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน?
พวกเขามีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการอยู่อาศัยในเรือนไทยอย่างไร? หรือ
พวกเขามีวิธีดัดแปลงเรือนไทยให้เข้ากับวัฒนธรรมของเขาอย่างไร? และ
เรือนไทยของพวกเขาแตกต่างไปจากเรือนไทยของคนไทยอย่างไร?

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยนี้ให้ความสนใจเรือนไทยที่คนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นนำไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน เพื่อตอบคำถามข้างต้น จึงมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. อธิบายปัจจัยที่นำพาให้คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หันมารับเอาแบบแผนเรือนไทยอันเป็นที่อยู่อาศัยของคนหมู่มากไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน

2. ค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมของคนกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ กับลักษณะเรือนไทยอันเป็นที่อยู่อาศัยของเขา หรืออีกนัยหนึ่ง อิทธิพลทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีต่อลักษณะที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทย

3. ระบุลักษณะเฉพาะของที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยของคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ และความเหมือน-ความต่างระหว่างเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กับเรือนของคนไทย

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ จำกัดขอบเขตการวิจัยอยู่เฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรี ทั้งนี้ พื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดเพชรบุรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 วัฒนธรรม ซึ่งงานวิจัยนี้ต้องการค้นหาว่า มีความสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมอย่างไรนั้น ครอบคลุมสิ่งต่าง ๆ หลายอย่าง ในที่นี้ให้ความสนใจเป็นพิเศษในเรื่องความเชื่อซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการกำกับวิถีชีวิตของผู้คน

2.2 สถาปัตยกรรม แม้ว่างานวิจัยนี้จะมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษางานสถาปัตยกรรมอันเป็นอาคารสำหรับอยู่อาศัยเป็นหลัก แต่ได้ขยายขอบเขตของการวิจัยให้ครอบคลุมถึงระดับชุมชนเพื่อให้เห็นบริบทของที่อยู่อาศัยด้วยในเวลาเดียวกัน

3. ขอบเขตด้านประชากร เรือนไทยคือประชากรในงานวิจัยนี้ นอกเหนือจากการกำหนดขอบเขตของพื้นที่ศึกษาไว้ในลุ่มน้ำเพชรบุรี ทำให้เรือนไทยในที่นี้คือเรือนไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีแล้ว ยังจำกัดขอบเขตวิจัยเฉพาะเรือนไทยที่ปลูกสร้างขึ้นโดยผู้อยู่อาศัยและหรือช่างพื้นบ้าน ซึ่งอยู่ในข่ายที่อยู่อาศัยตามแบบแผนประเพณีนิยมของไทยที่พัฒนาสืบเนื่องมาแต่อดีต เรือนไทยประยุกต์ซึ่งออกแบบโดยสถาปนิกหรือผู้ชำนาญการอยู่นอกเหนือขอบเขตของงานวิจัยนี้

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้จัดอยู่ในประเภทงานวิจัยเชิงสำรวจ ที่มีลุ่มน้ำเพชรบุรีเป็นแหล่งพื้นที่ศึกษา โดยมีขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับแหล่งพื้นที่ศึกษา คือลุ่มน้ำเพชรบุรี ทั้งด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของผู้คน รวมทั้งเรื่องราวที่เกี่ยวเนื่องกับเรือนไทย ตลอดจนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.2 กำหนดกลุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม ประชากรในการวิจัยคือที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำเพชรบุรี กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ตามลำดับ ดังนี้

1.2.1 ขั้นแรก เลือกกลุ่มคน ประกอบด้วยคนไทยซึ่งเป็นคนหมู่มาก กับคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นอีก 2 กลุ่ม ที่สามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่น รวมเป็นคน 3 กลุ่มด้วยกัน

1.2.2 ขั้นที่สอง เลือกชุมชนของคนทั้ง 3 กลุ่ม กลุ่มละ 1 แห่ง เป็นตัวแทนชุมชนของคนแต่ละกลุ่ม เท่ากับมีชุมชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย 3 แห่ง

1.2.3 ขั้นที่สาม เลือกเรือนไทยชุมชนละ 10 หลัง เป็นตัวแทนที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยในแต่ละชุมชน รวม 3 ชุมชน 30 หลัง

1.3 เก็บข้อมูลปฐมภูมิด้วยการสำรวจภาคสนามในชุมชนและเรือนไทยที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

1.3.1 เดินเท้าสำรวจทั่วทั้งชุมชน โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศเป็นเครื่องมือพื้นฐานเพื่อสร้างแผนผังชุมชน พร้อมทั้งบันทึกสภาพทั่วไปเป็นภาพถ่าย

1.3.2 สังเกตการณ์ระยะยาว ด้วยการไปยังชุมชนเป็นระยะ และเข้าร่วมงานประเพณีพิธีกรรมที่จัดขึ้นภายในชุมชนตามวาระและโอกาสอำนวย

1.3.3 สำรวจรังวัดเรือนไทยแต่ละหลังโดยละเอียด โดยบันทึกข้อมูลลงเป็นแบบทางสถาปัตยกรรม ประกอบด้วยผังพื้น รูปด้าน และรูปตัด พร้อมทั้งบันทึกสภาพที่ปรากฏเป็นภาพถ่ายประกอบ

1.3.4 สัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (non-structured interview) เพื่อรวบรวมข้อมูลทั้งด้านวิถีชีวิตและการปลูกสร้างเรือนไทย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลอาศัยหลักการออกแบบวางผังชุมชนและการออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นพื้นฐาน ประกอบด้วย

2.1 การวิเคราะห์แผนผัง (planning analysis) พิจารณาแผนผังชุมชนเพื่อทำความเข้าใจลักษณะของชุมชนเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติของที่ตั้งและวัฒนธรรมของผู้คนโดยเฉพาะที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อ

2.2 การวิเคราะห์รูปลักษณ์ (morphological analysis) พิจารณาลักษณะของที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยของคนแต่ละกลุ่ม เชื่อมโยงลักษณะของเรือนไทยตามที่ปรากฏในแบบสถาปัตยกรรมกับวัฒนธรรมทางความเชื่อที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัย

2.3 การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (comparative analysis) แยกแยะพินิจพิเคราะห์เพื่อแจกแจงความเหมือนและความต่างระหว่างลักษณะเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กับเรือนของคนไทย

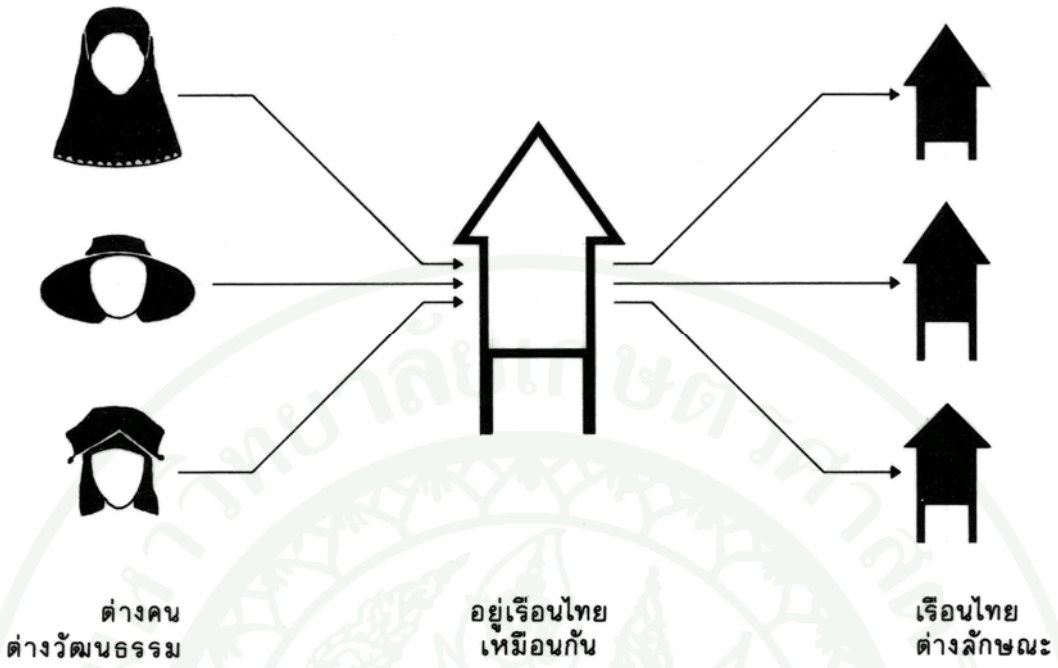
สมมติฐานการวิจัย

วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยในการค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมของกลุ่มคนกับลักษณะของเรือนไทยอันเป็นที่อยู่อาศัยของเขานั้น แสดงสมมติฐานการวิจัยโดยนัยแล้วว่า วัฒนธรรมของผู้คนมีอิทธิพลต่อลักษณะของที่อยู่อาศัย ดังนั้น แม้ว่าคนแต่ละกลุ่มรับเอาแบบแผนเรือนไทยของคนหมู่มากไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกัน วัฒนธรรมที่ไม่เหมือนกันย่อมส่งผลทำให้เรือนไทยของคนต่างกลุ่มมีลักษณะปลีกย่อยที่แตกต่างกันไปด้วย (ภาพที่ 1.1)

ประโยชน์ที่ได้รับ

งานวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยพื้นฐานที่มุ่งแสวงหาความรู้ใหม่ เป็นการสร้างฐานความรู้ของวงวิชาการ โดยเฉพาะด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของไทย ให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น กล่าวคือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 1.1 สมมติฐานการวิจัย

1. การวิจัยสถาปัตยกรรมในมิติทางวัฒนธรรมของงานวิจัยนี้ ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตของผู้คน ทั้งในฐานะผู้สรรค์สร้างและผู้ใช้สอยสถาปัตยกรรม เป็นการพิจารณาสถาปัตยกรรมไทยในฐานะผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เป็นสิ่งห่อหุ้มชีวิต มากกว่าพิจารณาในฐานะมรดกทางศิลปะสถาปัตยกรรม ที่เน้นประเด็นด้านสุนทรียภาพเป็นหลักอย่างที่เคยกระทำกันมา เป็นการขยายทิศทางการวิจัยทางสถาปัตยกรรมไทยให้กว้างขวางออกไป

2. งานวิจัยนี้ให้ความสนใจค้นคว้าเกี่ยวกับเรือนไทยที่ครอบครองและอยู่อาศัยโดยคนอื่นที่ไม่ใช่คนไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่ยังไม่เคยมีการทำกันมาก่อน ผลงานทางวิชาการที่ผ่านมาจำกัดกรอบการศึกษาไว้เฉพาะเรือนของคนไทยทั้งสิ้น ทำให้แบบแผนของเรือนไทยได้รับการพิจารณาเชิงเอกลักษณ์เป็นสำคัญ ผลจากงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าเรือนไทยนั้นมีแบบแผนพหุลักษณ์ ซึ่งจะเป็นแนวทางใหม่ในการวิพากษ์เรือนไทย

3. องค์ความรู้รวมทั้งหลักการอันเป็นผลจากงานวิจัยนี้ จะนำไปสู่ความเข้าใจในคุณค่าของที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยที่มีความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นความเข้าใจในระดับชาวบ้านหรือนักวิชาการด้านสถาปัตยกรรมก็เป็นประโยชน์ทั้งสิ้น เมื่อรู้ซึ้งในคุณค่าย่อมทำให้เกิดการรักและ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หวงแหนผลผลิตทางวัฒนธรรมประเภทนี้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อเนื่องในการอนุรักษ์และพัฒนาต่อไปอย่างยิ่ง

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ชุมชนระดับหมู่บ้านในงานวิจัยนี้ ให้ความสำคัญกับการเกาะกลุ่มกันตั้งถิ่นฐาน ไม่ใช่หมู่บ้านตามสารบบการปกครองท้องถิ่นของทางราชการ ซึ่งชุมชนเล็กหลายแห่งอาจรวมเป็น 1 หมู่บ้าน หรือชุมชนใหญ่แห่งเดียวอาจแบ่งเป็นหลายหมู่บ้าน ชื่อเรียกชุมชนในที่นี้จึงไม่ใช่ชื่อที่ปรากฏอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม หากกล่าวถึงชื่อชุมชนตามที่ระบุในเอกสารนี้ เช่น ชุมชนบ้านโพธิ์กรุ ชุมชนบ้านท่าแร้ง เป็นต้น จะเป็นที่รู้จักของคนท้องถิ่นเป็นอย่างดี

2. การเรียกคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น คนกลุ่มชาติพันธุ์จีน คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม เป็นต้น เป็นการแสดงเชื้อชาติและความโดดเด่นในอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่แตกต่างไปจากคนไทย แม้ว่าโดยนิตินัยคนเหล่านั้นจะเป็นคนสัญชาติไทย มีศักดิ์และสิทธิ์ในความเป็นไทยโดยสมบูรณ์ก็ตาม ทั้งนี้ หากกล่าวถึงคนเชื้อชาติเดียวกันนี้ในภาพรวม ไม่เจาะจงเฉพาะกลุ่มที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย จะเรียกว่า ชาวจีน ชาวมุสลิม เป็นต้น

3. การเรียกเรือนไทยที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย กำหนดเรียกจากชื่อชุมชนและลำดับ เป็นต้นว่า เรือนตัวอย่างในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ เรียก เรือนโพธิ์กรุ 01 เรือนโพธิ์กรุ 02 . . . เรือนโพธิ์กรุ 10 เป็นต้น

นิยามศัพท์

กลุ่มชาติพันธุ์ หมายถึง คนหมู่น้อยซึ่งต่างเชื้อชาติหรือต่างเผ่าพันธุ์กับคนไทย ที่ร่วมอาศัยอยู่ในผืนแผ่นดินไทยและยังคงแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หรือที่เรียกว่าชาติลักษณ์ (ethnic identity) ออกมา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความเชื่อ เป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุประการหนึ่ง หมายถึง ลัทธิที่ผู้คนหมู่คณะหนึ่ง ๆ นับถือ เพื่อใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตและปฏิบัติตาม ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือความเชื่อในศาสนาต่าง ๆ

เรือนไทย หมายถึง ที่อยู่อาศัยที่พัฒนาขึ้นโดยคนไทย เพื่อคนไทย มาแต่อดีตกาล จนถือเป็นแบบแผนประเพณีนิยมของคนไทย มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค ในที่นี้ คำว่าเรือนไทย เจาะจงหมายถึงที่อยู่อาศัยตามแบบแผนประเพณีนิยมของคนไทยในภาคกลางโดยเฉพาะ ลักษณะทั่วไปเป็นเรือนไม้ ใต้ถุนสูง ทรงสอบ หลังคาจั่วทรงจอมแห ประดับจั่วหัวท้ายด้วยปั้นลม

ลุ่มน้ำเพชรบุรี หมายถึง อาณาบริเวณพื้นที่ที่มีแม่น้ำเพชรบุรีและธารน้ำลำคลองสาขาของแม่น้ำสายนี้ไหลกระจายหล่อเลี้ยง ทั้งนี้ พื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีเกือบทั้งหมดอยู่ในจังหวัดเพชรบุรี

วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของผู้คน ซึ่งเป็นสิ่งที่คนในหมู่คณะสร้างขึ้นและร่วมใช้อยู่ในหมู่คณะนั้น แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) เช่น เสื้อผ้า เครื่องมือ ยานพาหนะ บ้านเรือน เป็นต้น และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (non-material culture) เช่น ภาษา จารีต เศรษฐกิจ ความเชื่อ เป็นต้น

วัฒนธรรมการปลูกสร้าง หมายถึง วิถีชีวิตของผู้คนอันเกี่ยวเนื่องกับการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนโดยเฉพาะเพื่ออยู่อาศัย ครอบคลุม ความเชื่อเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ลักษณะของที่อยู่อาศัย รวมทั้งการอยู่อาศัย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 2

พื้นความรู้ว่าด้วยเรื่องเรือนไทย

เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า เรือนไทยได้รับการพัฒนาขึ้นบนแผ่นดินไทย โดยคนไทย เพื่อคนไทย ต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาหลายชั่วคน จนบรรลุถึงความสมบูรณ์ ถือเป็นแบบแผนสถาปัตยกรรมประจำชาติ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบมาจนทุกวันนี้ การเล็งเห็นคุณค่าของเรือนไทย ทำให้มีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมประเภทนี้ไว้ จึงได้มีการตรวจเอกสารเพื่อรวบรวมความรู้ที่มีอยู่เดิมเป็นฐานในการค้นหาความรู้เบื้องลึกในครั้งนี้

เพื่อประมวลความรู้เกี่ยวกับเรือนไทยทั้งในภาพกว้างและภาพเฉพาะ การตรวจเอกสารซึ่งเป็นเนื้อหาสาระหลักในบทนี้ จึงเริ่มตั้งแต่ ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับเรือนไทย จากนั้นจึงจำกัดกรอบพิจารณาเฉพาะ คุณลักษณะของเรือนไทยภาคกลาง ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับงานวิจัยนี้ และลงรายละเอียดในเรื่อง อัตลักษณ์เรือนไทยลุ่มน้ำเพชรบุรี อันเป็นเรือนไทยในแหล่งพื้นที่ศึกษา รวมทั้งกรอบแนวคิดที่มอง เรือนไทยในฐานะผลผลิตทางวัฒนธรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับเรือนไทย

1. ความหมายของเรือนไทย

หากพิจารณาตามความหมายโดยศัพท์ คำว่า เรือนไทย ประกอบขึ้นจากคำ 2 คำ คือ เรือน กับ ไทย สองคำนี้มีความหมายตามที่ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ไว้ว่า “เรือน น. สิ่งปลูกสร้างที่ยกพื้นและกั้นฝา มีหลังคาคลุม สำหรับเป็นที่อยู่” และ “ไทย. . . น. ชื่อประเทศและชนชาติที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. . .” คำว่า เรือนไทย จึงมีความหมายเป็น 2 นัย คือ 1. เรือนในประเทศไทย และ 2. เรือนของชนชาติไทย นัยแรกหมายถึง ที่อยู่อาศัยแบบใด ๆ ก็แล้วแต่ที่ปลูกสร้างขึ้นในประเทศไทย ส่วนนัยหลังหมายถึง ที่อยู่อาศัยที่สร้างขึ้นตามแบบแผนของคนไทยโดยเฉพาะ หรืออีกนัยหนึ่งคือ ที่อยู่อาศัยที่สร้างขึ้นภายใต้วัฒนธรรมไทย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สำหรับความโดยอรรถ เมื่อกล่าวถึงเรือนไทย มักไม่มีการอธิบายความหมายไว้เป็นการเฉพาะ ด้วยอนุมานว่า เป็นคำที่เข้าใจความหมายกันดีอยู่แล้ว แต่ความจริงยังมีความสับสนอยู่ ในหลายกรณี คำว่า เรือนไทย ถูกใช้ในความหมายแทนที่อยู่อาศัยของผู้คนในภาคกลางของประเทศ อย่างไรก็ตาม การให้นิยามความหมายที่กว้างกว่ามีปรากฏอยู่เช่นกัน ดังตัวอย่าง

"เรือนไทย เป็นเรือนซึ่งเป็นที่พักอยู่อาศัยสำหรับคนไทยมาแต่โบราณและยังได้ทำเป็นที่อาศัยของคนตามชนบททั่วไปในแต่ละภาคของประเทศ" (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2542: 5669)

"เรือนไทย คือบ้านทรงไทย มีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละภาค โดยสอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนไทยสมัยก่อนและแสดงออกถึงภูมิปัญญาไทย" (วิถีพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2550)

". . .Thai House . . .Dwellings of pre-modern, or traditional, style in Thailand. . ." (Askew, 2003: 260)

เมื่อวิเคราะห์ความหมายที่ยกมากล่าวข้างต้น จะเห็นว่า เรือนไทย เป็นที่พักอาศัยที่ประกอบด้วยคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1.1 เป็นของคนไทย คือคนไทยเป็นผู้อยู่อาศัยและแสดงออกถึงความเป็นไทย
1.2 พัฒนาขึ้นโดยคนไทยมาตั้งแต่อดีตกาล หรือก่อนยุคสมัยใหม่
1.3 มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคในประเทศไทย ไม่ได้มีเฉพาะในภาคกลางเท่านั้น

กล่าวได้ว่า เรือนไทยเป็นที่อยู่อาศัยตามแบบแผนไทย พัฒนาขึ้นโดยคนไทย สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของคนไทย นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทยที่สรรค์สร้างขึ้นตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษและตกทอดสู่คนรุ่นต่อ ๆ มาโดยลำดับ

2. เรือนเครื่องผูก - เรือนเครื่องสับ

ประเภทของเรือนไทยนิยมแบ่งออกเป็น 2 อย่าง ตามวัสดุและกรรมวิธีในการก่อสร้าง คือ 1. เรือนเครื่องผูก และ 2. เรือนเครื่องสับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความหมายอย่างกระชับของเรือนทั้งสองประเภทดังกล่าว ปรากฏใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 คือ “เรือนเครื่องผูก น. เรือนที่มีลักษณะคุมเข้าด้วยกันด้วยวิธีผูกด้วยหวายเป็นต้น” และ “เรือนเครื่องสับ น. เรือนที่มีลักษณะคุมเข้าด้วยกันด้วยวิธีเข้าปากไม้” ทั้งนี้ จะนึกภาพได้ชัดเจนขึ้นเมื่อพิจารณาความหมายตามที่ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2542: 5669-5670) พรรณนาไว้ว่า

> เรือนเครื่องผูก คือ เรือนซึ่งปลูกขึ้นด้วยวัสดุที่ใช้ก่อสร้างที่ไม่ถาวร ตัวอย่างเช่น ไม้ไผ่ หวาย ใบจาก หญ้าคา ใบตาล เป็นต้น นำมาประกอบกันขึ้นเป็นรูปทรงเรือน ตัวโครงสร้างและส่วนประกอบเรือนแต่ละส่วนทรงไว้ได้ด้วยอาศัยเส้นตอกเส้นหวายผูกรัดร้อยรั้งซึ่งกันและกันทั่วไปทุกส่วนของตัวเรือน
>
> เรือนเครื่องสับ คือ เรือนชนิดที่ปลูกขึ้นด้วยวัสดุก่อสร้างที่เป็นไม้แก่นและแผ่นกระดานซึ่งมีความมั่นคงถาวรอยู่ได้นานปี เรือนชนิดนี้ ปลูกคุมกันขึ้นเป็นรูปทรงเรือนได้ด้วยอาศัยวิธีเข้าปากไม้ ซึ่งบากเป็นปากเป็นร่องในตัวไม้แต่ละตัวแล้วนำมาสับประกับต่อให้ติดตรึงเข้าด้วยกันตลอดไปทั้งตัวเรือน

ในประการที่เรือนเครื่องผูกสร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่ ทั้งส่วนที่เป็นโครงสร้าง ตลอดจนพื้นและฝาเรือน จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เรือนไม้ไผ่ ส่วนเรือนเครื่องสับสร้างด้วยไม้เนื้อแข็งนานาชนิดเป็นหลัก จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เรือนไม้จริง การใช้ไม้ไผ่ในการปลูกสร้าง มุงหลังคาด้วยใบจากหรือหญ้าคา ทำให้เรือนเครื่องผูกผุพังง่าย เรือนชนิดนี้จึงได้รับการขนานนามอีกอย่างหนึ่งว่า เรือนชั่วคราว หรือ เรือนกึ่งถาวร ก็มี ขณะที่เรือนเครื่องสับใช้ไม้จริงเป็นวัสดุปลูกสร้าง เฉพาะหลังคาเท่านั้นที่มุงด้วยใบจาก หญ้าคา หรือไม่ก็มุงด้วยสังกะสี กระเบื้อง จึงมีความคงทนมากกว่า ทำให้ได้รับการขนานนามอีกอย่างหนึ่งว่า เรือนถาวร

โชติ กัลยาณมิตร (2539) กล่าวว่า เรือนเครื่องผูกนั้นปลูกขึ้นเป็นการลำลอง สำหรับครอบครัวที่เพิ่งลงหลักปักฐานใหม่ เมื่อครอบครัวขยายใหญ่ขึ้นและมีฐานะมั่นคงแล้ว จึงต้องการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยที่มีความคงทนถาวรอย่างเรือนเครื่องสับ ทั้งนี้ เรือนไทย ไม่ว่าจะเป็นเรือนเครื่องผูกหรือเรือนเครื่องสับ มีลักษณะพื้นฐานเหมือนกัน เช่น เป็นเรือนยกพื้นสูง ใต้ถุนโล่ง พื้นเรือนนิยมทำลดหลั่นเป็น 3 ระดับ หลังคาจั่วทรงสูง มีความลาดชันมาก เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การกล่าวถึงเรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับข้างต้น เพื่อให้เห็นภาพบ้านเรือนของคนไทยโดยรวม สำหรับงานวิจัยนี้มีเนื้อหาว่าด้วยเรือนเครื่องสับ ดังนั้นสาระในลำดับต่อไปจะได้กล่าวถึงเฉพาะเรือนประเภทหลังนี้เป็นหลัก

3. เรือนไทย 4 ภาค

เรือนอันเป็นที่อยู่อาศัยของคนไทยมีกระจายอยู่ทั่วทุกอาณาเขตประเทศไทย นักวิชาการทั่วไปนิยมใช้ความต่างลักษณะทางกายภาพของถิ่นที่และวัฒนธรรมของผู้คนเป็นบรรทัดฐานในการแบ่งประเภทของเรือนไทยออกเป็น 4 แบบ ได้แก่ เรือนไทยภาคเหนือ เรือนไทยภาคอีสาน เรือนไทยภาคกลาง และเรือนไทยภาคใต้

โชติ กัลยาณมิตร (2539: 115) กล่าวว่า “แม้ว่าจะมีการปลูกสร้างเรือนไทยอยู่ทั่วพระราชอาณาจักรก็ตาม แต่ก็มีความแตกต่างกันในเฉพาะข้อปลีกย่อย. . .แต่ในหลักการใหญ่แล้วยังคงมีความเหมือนกันตรงที่เรือนไทยทุกภาคยกพื้นสูงและทำหลังคาชัน” หมายความว่า เรือนไทยนั้นไม่ว่าจะปลูกสร้างในภูมิภาคไหน ๆ ก็มีลักษณะพื้นฐานบางประการเหมือน ๆ กัน ทั้งนี้ Nimmanahaeminda (1965) ได้กล่าวถึงลักษณะอันเป็นหัวใจสำคัญของเรือนไทยไว้ สรุปได้ว่าประกอบด้วย โครงสร้างเป็นระบบเสาและคาน มีชานกว้างทำหน้าที่เชื่อมพื้นที่ภายในกับภายนอกเรือนทั้งหลังวางอยู่บนเสาสูง ใต้ถุนโล่ง ฝาเรือนปรุงในระบบสำเร็จรูป และมีหลังคาชัน

จะเห็นได้ว่า เรือนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ มีลักษณะพื้นฐานร่วมกันทั้ง ด้านวัสดุและวิธีการสร้าง คือใช้ไม้เป็นวัสดุ โครงสร้างแบบเสาและคาน การสร้างเข้าข่ายระบบสำเร็จรูป ด้านการวางผังที่มีลักษณะเป็นเรือนขยาย เชื่อมเนื้อที่ใช้สอยต่าง ๆ เข้ากันด้วยชาน และด้านรูปลักษณ์ในประการที่เป็นเรือนยกพื้นสูง ใต้ถุนโล่ง หลังคาชัน

เมื่อเห็นภาพรวมจากลักษณะร่วมของเรือนไทยทั่วทุกภูมิภาคแล้ว ในลำดับต่อไปจะกล่าวถึงลักษณะเฉพาะของเรือนไทยแต่ละภูมิภาค ซึ่งมีความแตกต่างกันไป ดังนี้

3.1 เรือนไทยภาคเหนือ เรือนไทยถิ่นนี้ บ้างก็เรียกตามนามภูมิภาคว่า เรือนล้านนา หรือที่เรียกตามลักษณะที่มีไม้ไขว้ประดับเด่นอยู่เหนือจั่วว่า เรือนกาแล ก็มี ลักษณะเฉพาะของเรือนไทยภาคเหนือ ไกรศรี นิมมานเหมินท์ (2521) ได้ประมวลสรุปไว้ 10 ประการ คือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.1.1 มีเติ่นหรือระเบียงอยู่ตอนหน้าของเรือน และมีนอกชาน
3.1.2 ที่นอกชานมีร้านน้ำสำหรับตั้งหม้อน้ำดื่ม
3.1.3 ที่เติ่นมีหิ้งบูชาพระพุทธรูป
3.1.4 มีหำยนต์ติดอยู่เหนือประตูเข้าห้องนอน
3.1.5 ในห้องนอนมีหิ้งผีปู่ย่า
3.1.6 นิยมสร้างเป็นเรือนแฝด เรียกว่า เรือนสองหลังร่วมพื้น
3.1.7 ฝาข้างเรือนไม่ตั้งตรง ด้านบนเอนออก
3.1.8 มีป้านลมยาวไขว้กันอยู่เหนือจั่วหลังคา เรียกว่า กาแล
3.1.9 ครัวแยกออกจากห้องนอนมาอยู่ที่นอกชาน
3.1.10 ใต้ถุนเรือนสูง

นอกเหนือจากนี้ เฉลียว ปิยะชน (2532) ยังได้ประมวลความรู้ว่าด้วย เรือนกาแล จากการศึกษาเรือนกรณีตัวอย่างทั้งในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ประกอบด้วยเนื้อหาสาระครอบคลุมด้านรูปลักษณ์ของเรือน องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และการจัดประโยชน์ใช้สอย ตลอดจนสิ่งประดับภายในเรือน รวมทั้งยังได้กล่าวถึงสิ่งประกอบร่วมอื่น ๆ ที่มีอยู่ภายในบริเวณบ้านอีกด้วย

ขณะที่ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2536) ได้เสนอสาระของที่อยู่อาศัยตามแบบแผนล้านนา ตั้งแต่ภาพรวมของสิ่งแวดล้อมบริเวณที่อยู่อาศัย ลักษณะเรือนอันเป็นอัตลักษณ์ของล้านนา รวมทั้งความเชื่ออันเกี่ยวเนื่องกับเรือน โดย วิวัฒน์ เตมียพันธ์ ได้กล่าวถึงเรือนกาแลว่า เป็นการสร้างที่อยู่อาศัยของช่างล้านนาที่พัฒนาถึงจุดสูงสุด จนบรรลุเป็นที่อยู่อาศัยที่เปี่ยมด้วยอัตลักษณ์ล้านนา ทั้งการวางผังบริเวณ การจัดประโยชน์ใช้สอยภายในเรือน และรูปทรง สะท้อนแบบแผนการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาออกมาอย่างเด่นชัด

รายละเอียดเกี่ยวกับเรือนล้านนาที่แสดงให้เห็นตั้งแต่ภาพรวมระดับชุมชน องค์ประกอบของผังบริเวณบ้าน รูปทรงเรือน กระทั่งรายละเอียดขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ยังได้รับการศึกษาจาก สมคิด จิระทัศนกุล (2544) อีกด้วย

3.2 เรือนไทยภาคอีสาน ที่อยู่อาศัยของผู้คนในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะทั่วไปเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูงเช่นเดียวกับเรือนในภูมิภาคอื่น นิยมเรียกกันตามภาษาถิ่นว่า เฮือนอีสาน ส่วนลักษณะเฉพาะตามที่ วิชิต คลังบุญครอง และ ไพโรจน์ เพชรสังหาร (2530) กล่าวไว้ คือ เป็นเรือนครอบครัวเดี่ยว ที่ได้รับการปลูกสร้างให้มีขนาดพอเหมาะสำหรับครอบครัวหนึ่ง ๆ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เมื่อสมาชิกในครัวเรือนแต่งงานจะขยับขยายออกไปปลูกเรือนใหม่ วิชิต คลังบุญครอง และไพโรจน์ เพชรสังหาร ยังได้กล่าวถึงส่วนประกอบหลักของเรือนไทยภาคอีสานว่ามีดังนี้

3.2.1 เรือนใหญ่ นิยมปลูกเป็นเรือน 3 ห้อง หลังคาจั่ว วางตามแนวตะวันออก-ตะวันตก เป็นส่วนนอนของสมาชิกภายในครอบครัว

3.2.2 เกยหรือชานร่ม เป็นพื้นที่โล่ง ลดระดับพื้นต่ำกว่าเรือนใหญ่ โดยต่อชายคาจากเรือนใหญ่ออกไปคลุม หากส่วนนี้ยกหลังคาขึ้นเป็นจั่ว ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าเรือนใหญ่ เรียกว่า เรือนโข่ง หากโครงสร้างต่อเนื่องกับเรือนใหญ่และระดับพื้นเสมอกัน เรียกว่า เรือนแฝด

3.2.3 ชานแดด ลดระดับพื้นต่ำกว่าเกย มีบันไดทางขึ้นพาดอยู่ อาจมีทั้งด้านหน้าและด้านหลังเรือน

3.2.4 ร้านหม้อน้ำ อยู่ริมชาน เป็นที่วางหม้อน้ำดื่ม มีหลังคาเพิงคลุม

3.2.5 เรือนไฟ หรือ ครัว ส่วนใหญ่เป็นเรือน 2 ห้อง หลังคาจั่วเช่นเดียวกัน วางขวางกับเรือนใหญ่ โดยมีชานแดดทำหน้าที่เชื่อมเรือนไฟกับเกย

ส่วนประกอบของเนื้อที่ใช้สอยภายในเรือนอีสานทำนองเดียวกันนี้สอดคล้องกับที่ วิโรฒ ศรีสุโร (2536) ได้ศึกษาไว้ โดยได้แบ่งประเภทของเรือนอีสานออกเป็น 3 ชนิด ตามความแตกต่างกันของลักษณะชานร่ม ซึ่งเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกับเรือนใหญ่ ได้แก่ เรือนเกย เรือนแฝด และ เรือนโข่ง นอกเหนือจากนี้ ยังได้กล่าวถึงความเชื่อที่เกี่ยวเนื่องกับเรือนไว้ด้วย ครอบคลุมทั้งข้อให้และข้อห้ามที่ชาวอีสานยึดถือเพื่อความเป็นสิริมงคลในการปลูกบ้านสร้างเรือน

3.3 เรือนไทยภาคกลาง เรือนไทยในที่ราบภาคกลางมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปหลายอย่าง บ้างเรียกตามลักษณะเด่นว่า เรือนทรงไทย บ้างเรียกตามความเป็นที่อยู่อาศัยที่พัฒนามาแต่อดีตกาล เช่น เรือนไทยโบราณ เรือนไทยเดิม เรือนไทยประเพณี ที่นิยมเรียกตามวิธีการก่อสร้าง เช่น เรือนเครื่องสับ เรือนเครื่องประดุ หรือเรียกตามลักษณะเฉพาะของฝาเรือนว่า เรือนฝากระดาน เรือนฝาปะกน ก็มี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เอกสารทางวิชาการที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรือนไทยภาคกลางมีมากกว่าเรือนไทยภาคอื่น ๆ และมีปรากกฏอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, วีระ อินพันทัง, และ สันติ ฉันทวิลาสวงศ์, 2544) เนื้อหาสาระที่ประมวลจากการตรวจเอกสารว่าด้วยเรือนไทยในถิ่นนี้ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับงานวิจัยนี้โดยตรงจะได้กล่าวโดยละเอียดในภายหลัง

3.4 เรือนไทยภาคใต้ ที่อยู่อาศัยตามแบบแผนประเพณีนิยมในภาคใต้ได้รับการแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ตามความแตกต่างกันทางวัฒนธรรมของผู้คน ได้แก่ เรือนไทยพุทธและเรือนไทยมุสลิม

เรือนไทยมุสลิมมีลักษณะทั่วไปเป็นเรือนไม้ ใต้ถุนสูง เสาวางอยู่บนตีนเสา พื้นที่บนเรือนแบ่งออกเป็น 3 ส่วนอย่างชัดเจน ส่วนหน้าเป็นชานโล่งหรือเฉลียงรับบันไดทางขึ้น ส่วนที่สองถัดจากเฉลียงยกระดับเข้าสู่ตัวเรือน ซึ่งส่วนมากเป็นห้องโล่งเพื่อใช้ประโยชน์อเนกประสงค์ ทั้งพักผ่อน ประกอบกิจทางศาสนา และนอน โดยกั้นส่วนนอนด้วยม่านหรือฝาไม้ไผ่สาน ส่วนหลังเป็นครัวและที่รับประทานอาหารซึ่งลดระดับพื้นลงเท่าเฉลียง โดยมีบันไดทางขึ้นทางด้านหลังด้วย (สว่าง เลิศฤทธิ์, 2536; วนิดา พึ่งสุนทร, 2544)

เขต รัตนจรณะ และคณะ (2537) กล่าวว่า เรือนไทยมุสลิมโดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีลักษณะเด่นที่รูปทรงหลังคา ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

3.4.1 ทรงปั้นหยา เรียกตามภาษาถิ่นว่า ลีมะฮ์
3.4.2 ทรงมนิลา เรียกตามภาษาถิ่นว่า บลานอ
3.4.3 ทรงจั่ว เรียกตามภาษาถิ่นว่า แมและ

ทั้งนี้ ชาวมุสลิมนิยมปลูกสร้างเป็นเรือนหลังคาแฝด ที่ใช้รูปทรงหลังคาต่างแบบผสมผสานอยู่ในเรือนหลังเดียวกัน

ส่วนเรือนไทยพุทธ อรศิริ ปาณินท์ และคณะ (2548) ได้สรุปลักษณะเด่นว่า เรือนวางทิศทางตามตะวัน ผังเรือนใช้ระบบทางเดินหรือโถงกลาง มีห้องกระหนาบอยู่สองข้าง โดยมีเรือนครัววางขวางอยู่ทางด้านหลัง รูปทรงของเรือนแบ่งตามรูปทรงของหลังคาเช่นเดียวกัน มีทั้งเรือนทรงจั่วซึ่งนิยมทำเป็นเรือนสามจั่ว และเรือนปั้นหยาซึ่งมีทั้งเรือนเดี่ยวและเรือนแฝด เสาเรือนมีตีนเสารองรับ โครงสร้างเสาและคานระบบเสาร้อย คือใช้คานร้อยทะลุเสา นอกจากนี้ อรศิริ ปาณินท์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

และคณะ ยังชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของเรือนกับสิ่งแวดล้อมที่ผสานกันจนเกิดเป็นลักษณะ สวนล้อมบ้าน และ ลานล้อมเรือน อีกด้วย

คุณลักษณะของเรือนไทยภาคกลาง

1. ลักษณะเชิงประจักษ์

ในลำดับแรกจะได้กล่าวถึงลักษณะของเรือนไทยภาคกลางที่ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจน สามารถอธิบายที่มาที่ไปได้ตามหลักเหตุผล

ฤทัย ใจจงรัก (2518) ได้กล่าวถึงลักษณะของเรือนไทยภาคกลางไว้ 3 ประการ ประการแรก เป็นเรือนยกพื้น ใต้ถุนสูง เพื่อป้องกันภัยจากน้ำท่วม สัตว์ร้าย และใช้ประโยชน์ใต้ถุนเพื่อเก็บเครื่องมือเกษตรกรรม รวมทั้งพักผ่อนและทำงานหัตถกรรม ทอผ้า เป็นต้น ประการที่สอง หลังคาทรงสูง ชายคายื่นยาว อันเป็นผลมาจากวัสดุมุงที่เป็นจาก แฝก หรือกระเบื้องดินเผา ซึ่งต้องการความชันสูงเพื่อระบายน้ำฝนได้เร็ว และการยื่นชายคายาวช่วยป้องกันฝนสาด แดดส่อง ประการที่สาม ชานกว้าง คือมีพื้นที่ชานไม่น้อยกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นส่วนอยู่อาศัยภายนอกตามสภาพลมฟ้าอากาศที่ร้อนอบอ้าว (ภาพที่ 2.1) ทั้งนี้ ฤทัย ใจจงรัก สรุปว่า ลักษณะของเรือนดังกล่าวเป็นผลมาจากปัจจัยด้านวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเกษตรกรรม สภาพดินฟ้าอากาศ ความเชื่อทั้งทางไสยศาสตร์และพุทธศาสนา และทรัพยากรไม้ที่ใช้เป็นวัสดุก่อสร้าง

การวิเคราะห์ลักษณะของเรือนไทยภาคกลางและเหตุปัจจัยในทำนองเดียวกันนี้ยังสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จากเอกสารอีกหลายรายการ เช่นจาก น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น. (2531) และ โชติ กัลยาณมิตร (2539) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาให้ถ่องแท้จะเห็นว่า ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะพื้นฐานที่มีอยู่ในเรือนไทยภูมิภาคอื่น ๆ ด้วยเหมือนกัน ลักษณะอันเป็นอัตลักษณ์ของเรือนไทยภาคกลางจะเห็นได้ชัดเมื่อวิเคราะห์ลึกลงไปในรายละเอียด ซึ่ง นิจ หิญชีระนันทน์ (2537: 17-21) ได้ประมวลไว้ถึง 24 ประการ ในที่นี้จะคัดเฉพาะข้อที่ว่าด้วยลักษณะทางรูปธรรมโดยตรงมาเสนอไว้ ได้แก่

1.1 เรือนชั้นเดียว ยกพื้นอยู่บนเสาสูง

1.2 โครงสร้างเป็นระบบเสากับคาน เสาล้มและสอบ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 2.1 เรือนไทยภาคกลาง (จังหวัดสมุทรปราการ)
ที่มา: ฤทัย ใจจงรัก (2539: 70)

1.3 ช่วงเสาและส่วนประกอบต่าง ๆ เป็นระบบเลขคี่
1.4 หลังคาจั่วสูง ทรงจอมแห มีปั้นลมประดับด้านหัวและท้าย
1.5 ตัวเรือนมักไม่กั้นห้อง ปล่อยไว้เป็นโถง
1.6 ฝาเรือนมีหลายแบบ ทำเป็นแผงในระบบสำเร็จรูป
1.7 เรือนขยายได้ โดยการต่อนอกชานและเพิ่มจำนวนเรือน
1.8 เรือนเป็นระบบถอดประกอบ
1.9 พื้นลดเป็น 3 ระดับ คือ เรือน ชาน และนอกชาน
1.10 พื้นเรือนใช้นั่ง นอน โดยไม่ต้องมีเครื่องเรือน
1.11 หน้าต่างแต่ละช่องมี 2 บาน เปิดเข้าด้านใน
1.12 ประตูเข้าตัวเรือนมีธรณียกขึ้นสูง
1.13 ประตูที่หัวบันไดมีหลังคาคลุม
1.14 คอสองใต้อะเสมีช่องลม
1.15 การลดพื้นจากเรือนลงชาน จากชานลงนอกชาน เกิดเป็นล่องแมวลอด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นที่แน่นอนว่า การกล่าวถึงลักษณะเด่นของเรือนไทยภาคกลางดังกล่าว เป็นการมองแบบวิเคราะห์ คือการแยกแยะพิจารณาองค์ประกอบเป็นส่วน ๆ ไป แต่ในความเป็นจริง องค์ประกอบต่าง ๆ ไม่ได้แยกกันอยู่ หากแต่ประกบประกับรวมกันขึ้นเป็นเรือนทั้งหลัง การมองแบบวิเคราะห์เพื่อให้เห็นความพิเศษในแต่ละส่วน จึงไม่สามารถแยกออกจากการมองแบบสังเคราะห์ที่เห็นเป็นภาพรวมได้ จึงจะสามารถสัมผัสเห็นลักษณะอันเป็นอัตลักษณ์ของเรือนไทยภาคกลางได้โดยสมบูรณ์

2. ลักษณะทางความเชื่อ

เป็นการยากที่จะเข้าใจลักษณะของเรือนไทยได้อย่างถ่องแท้ หากไม่เชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อ ในหลายกรณีไม่สามารถอธิบายลักษณะที่ปรากฏได้ด้วยหลักเหตุผลหรือทฤษฎีสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ เพราะเป็นคนละฐานกับความคิดของคนไทยสมัยก่อน คนไทยยึดหลักความเชื่อในการปลูกสร้างบ้านเรือน เพื่อความเป็นสิริมงคล จะได้อยู่เย็นเป็นสุข ในที่นี้จะได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือความเป็นที่อยู่อาศัยของคนที่แยกออกจากที่อยู่อาศัยของเจ้าและที่อยู่อาศัยของผี และการเชื่อมโยงที่อยู่อาศัยเข้ากับจักรวาลตามคติของไทย

2.1 เรือนคน เรือนเจ้า เรือนผี คนไทยถือเรื่องความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางสังคม ในฐานะสามัญชนจะไม่ทำตนเทียมเจ้านาย ในการปลูกสร้างเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัยก็เช่นกัน ลักษณะเรือนของสามัญชนหรือ เรือนราษฎร์ กับเรือนของเจ้านายและพระเจ้าแผ่นดินที่เรียกว่า เรือนหลวง จะมีลักษณะแปลกแยกกันอย่างชัดเจน

โชติ กัลยาณมิตร (2539: 113) กล่าวว่า ในสมัยโบราณสามัญชนปลูกที่อยู่อาศัยเป็นเรือนไม้ไผ่ทั้งสิ้น เรือนไม้จริง จำกัดเฉพาะปลูกเป็นเรือนหลวงเท่านั้น ต่อเมื่อปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว สามัญชนจึงได้รับสิทธิ์ปลูกที่อยู่อาศัยเป็นเรือนไม้จริงได้ ขณะที่เจ้านายและพระเจ้าแผ่นดินเปลี่ยนไปปลูกสร้างตำหนักหรือพระที่นั่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน

ภาพความแตกต่างระหว่างเรือนราษฎร์กับเรือนหลวง ยิ่งเห็นได้ชัดจากคำกล่าวของเสฐียรโกเศศ (2507: 94) ที่ว่า

> . . .เรือนมีช่อฟ้าของเรา จะมีได้ก็แต่เรือนหลวงหรือเรือนเจ้าใหญ่นายโต หรือเป็นโบสถ์วิหารสิ่งปลูกสร้างของวัด คนสามัญจะทำเรือนมีช่อฟ้าไม่ได้ เป็นห้ามโดยปริยาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> ว่าถ้าขืนทำจะเป็นเสนียดจัญไร เพราะอาจเอื้อมไปทำเอาอย่างวัดวาอาราม เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน

คำกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับที่ น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น. (2531: 10 อ้างถึง ฉันทิชย์, 2514) กล่าวว่า

> การก่อสร้างแบบก่ออิฐถือปูนมักจะเป็นตำหนักรักษาพระมหาปราสาท พระอุโบสถ และวิหาร เรือนไทยนิยมใช้ไม้จริงก่อสร้างทั้งสิ้น และนิยมทำปั้นลมแทนช่อฟ้า ใบระกาหางหงส์ หน้าจั่วก็มิได้จำหลักลวดลายเยี่ยงหน้าบัน ถือกันว่าเป็นการทำเทียมเจ้านาย ไม่เป็นที่นิยม ยกเว้นแต่โบสถ์วิหาร การเปรียญเท่านั้นเป็นการทำถวายสงฆ์ หรือถวายเป็นพุทธบูชาไม่ห้าม

นอกจากการไม่ทำเรือนให้มีลักษณะเหมือนเรือนเจ้านายและพระเจ้าแผ่นดิน ด้วยถือว่าจะเป็นเสนียดจัญไรแล้ว คนไทยยังไม่ทำเรือนของตนให้มีลักษณะเหมือนเรือนผีอีกด้วย เพราะถือว่าเป็นอัปมงคล ลักษณะของเรือนไทยภาคกลางอันสืบเนื่องมาจากการไม่ทำเลียนแบบเรือนผี ประมวลจาก เสฐียรโกเศศ (2507) ฤทัย ใจจงรัก (2518) และ พลูหลวง (2526) มีดังนี้

2.1.1 จำนวนห้องของเรือนนิยมทำเป็นเลขคี่ ส่วนมากทำเป็นเรือน 3 ห้อง หากเป็นเรือนใหญ่ก็ทำ 5 ห้อง หรือ 7 ห้อง ไม่ทำเรือน 2 ห้อง เพราะไปเหมือนร้านม้า ซึ่งเป็นร้านไม้ยกพื้น มี 6 เสา สำหรับใช้วางหีบศพเพื่อจะเผา และไม่ทำเรือน 4 ห้อง คือเรือนที่มีความกว้าง 1 ห้อง ยาว 4 ห้อง ซึ่งมีสัดส่วนเหมือนโลงศพ จึงเลี่ยงที่จะทำกัน

2.1.2 เรือนจะต้องมีพาไลหรือระเบียงเสมอ เรือนที่ไม่มีระเบียงถือว่าเป็นเรือนผีเรือนเทวดา เช่น ศาลพระภูมิ เป็นต้น และระเบียงต้องทำพื้นให้ลดต่ำจากพื้นตัวเรือน มิฉะนั้นจะเป็นรูปเรือนก็ไม่ใช่ โรงก็ไม่เชิง ทั้งนี้ระเบียงต้องมีข้างเดียวของตัวเรือน การมีระเบียงทั้งสองข้างของตัวเรือน จะเข้าลักษณะที่เรียกว่า แร้งกระพือปีก ไม่มีใครทำกัน ทำได้เฉพาะโบสถ์ วิหาร หรือศาลาเท่านั้น

2.1.3 บันได ต้องทำให้มีจำนวนขั้นเป็นเลขคี่ เช่น 5 7 9 เป็นต้น ไม่ทำขั้นบันไดให้มีจำนวนเป็นเลขคู่ เพราะถือว่าเป็นบันไดผี นอกจากนี้ ยังไม่พาดบันไดลงทางทิศตะวันตก เพราะถือว่าเป็นทิศตกทิศตาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.1.4 กระดานพื้นวางตามขวางของเรือน โดยวางตงไปตามยาวของเรือนทับหลังรอด ไม่นิยมวางพื้นไปตามยาว ถือว่าเป็นการทำเช่นเดียวกับโลงศพ

2.1.5 ฝาเรือน ห้ามเข้าแผ่นกระดานตามแนวนอน ซึ่งเหมือนอย่างโลงศพ ฝาเรือนไทยไม่ว่าจะเป็นฝาปะกน ฝาสายบัว หรือฝาสำหรวด จึงเน้นการวางไม้แนวตั้งเป็นหลักทั้งสิ้น

2.1.6 ฝาด้านสกัดต้องทำเป็น 2 แผงถ้ามีแผงเดียวถือว่าเป็นโลงศพ เหตุนี้จึงต้องมีเสาดั้งตรงกลางเพื่อรับฝาที่แบ่งเป็น 2 แผง และการเข้าฝาด้านสกัดต้องหุ้มฝาด้านยาวดังการเอาหนังหุ้มกลอง ทำให้เรียกฝาด้านสกัดอีกอย่างว่า ฝาหุ้มกลอง ไม่นิยมเข้าฝาด้านยาวหุ้มด้านสกัด เพราะจะไปเหมือนการต่อโลงศพ

2.2 คติจักรวาลในเรือนไทย แม้มีเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวกับเรือนไทยภาคกลางเป็นจำนวนมาก และไม่มีการกล่าวเชื่อมโยงกับระบบจักรวาลแต่ประการใด แต่ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (2539) กล่าวสรุปอย่างหนักแน่นว่า

> การปลูกเรือนเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพิธีกรรมตั้งแต่ต้นจนจบ และเรือนเป็นที่รวมของสัญลักษณ์และความหมายต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เรือนเป็นสิ่งเชื่อมโยงเจ้าของกับชุมชนของตน และไม่แต่เท่านั้น ยังเป็นสิ่งเชื่อมโยงกับต้นกำเนิดที่มาจากน้ำ และในที่สุดระบบจักรวาล

โดย สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (2539) ได้ชี้ให้เห็นการเชื่อมโยงระหว่างเรือนไทยกับระบบจักรวาล เช่น การเริ่มขุดหลุมเพื่อฝังเสาเรือน ต้องมีพิธีอัญเชิญพญานาค ดูทิศทางการเคลื่อนตัวของพญานาค และปั้นลมเป็นชิ้นส่วนที่มีที่มาจากเครื่องลำยองของวัดที่ดัดแปลงเป็นอย่างง่าย ๆ หรืออีกนัยหนึ่งคือสัญลักษณ์ของพญานาค เป็นต้น พญานาคที่ขดเป็นวงเป็นสัญลักษณ์ของน้ำที่ไหลวนลงมาจากยอดเขาพระสุเมรุตามคติจักรวาลนั่นเอง

เพื่อให้สามารถสร้างจินตภาพได้ชัดเจน ขอกล่าวถึงจักรวาลตามคติไทย พระราชนิพนธ์ในพระญาลิไท (2515) แห่งสมัยสุโขทัย ที่เรียกว่า ไตรภูมิพระร่วง โดยสังเขป กล่าวคือ จักรวาลหนึ่งนั้น มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง ล้อมรอบด้วยภูเขา 7 ชั้น เรียกว่าเขาสัตบริภัณฑ์ ซึ่งมีนามตามลำดับว่า ยุคนธร อิสินธร กรวิก สุทัศนะ เนมินธร วินตกะ และอัสกัณ โดยมีทะเลสีทันดรคั่นอยู่ทุกชั้นไป ถัดจากทิวเขาสัตบริภัณฑ์ไปเป็นมหาสมุทรไปจนสุดขอบจักรวาล ท่ามกลางมหาสมุทร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มีแผ่นดินใหญ่อยู่ทั้งสี่ทิศ นามว่าอุตรกุรุทวีป ชมพูทวีป บุพวิเทหทวีป และอมรโคยานทวีป ตั้งอยู่เบื้องเหนือ ใต้ ตะวันออก และตะวันตก ตามลำดับ

หากพิจารณาลำดับทางตั้ง หนึ่งจักรวาลประกอบด้วยภูมิ 3 ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรูปภูมิ เรียงจากล่างสู่บนตามลำดับ อันเป็นที่มาของคำว่า ไตรภูมิ กามภูมิ คือโลกชั้นต่ำสุดอันเป็นที่อยู่ของผู้ที่ยังติดอยู่ในความใคร่ แบ่งออกเป็นอบายภูมิ 4 ชั้น มนุษยภูมิ 1 ชั้น และเทวภูมิ 6 ชั้น รูปภูมิ คือโลกของพรหมผู้ซึ่งยังมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ มี 16 ชั้น อรูปภูมิ อยู่เหนือชั้นรูปภูมิขึ้นไปคือโลกของพรหมที่หลุดพ้นจากรูปแล้ว มี 4 ชั้น จะเห็นได้ว่า มนุษยภูมิ หรือโลกมนุษย์ นั้นอยู่ระหว่างกลาง มีภูมิที่ต่ำกว่าหรือมีความทุกข์มากกว่าหรืออีกนัยหนึ่งคือ นรก และมีภูมิที่สูงกว่า มีความสุขมากกว่า หรืออีกนัยหนึ่งคือ สวรรค์ ทำให้ไตรภูมิในทัศนะของคนทั่วไปแบ่งเป็น โลกนรก โลกมนุษย์ และโลกสวรรค์ นั่นเอง ทั้งนี้ ในทางพุทธศาสนาถือว่า บรรดาสรรพชีวิตที่อยู่ในภูมิทั้งสามยังคงอยู่ในสังสารวัฏ เวียนว่ายตายเกิดไม่มีที่สิ้นสุด นิพพานเท่านั้นจึงสิ้นสุดการเวียนว่ายตายเกิดอยู่เหนือภูมิทั้งมวล

Rapoport (1969: 50) กล่าวว่า จักรวาลได้รับการจำลองลงสู่สิ่งที่มนุษย์สร้างทุกขนาด ตั้งแต่แผ่นดินที่กอรปขึ้นเป็นเมือง หมู่บ้านทั้งย่าน บ้านทั้งหลัง พื้นที่ภายในบ้าน กระทั่งเครื่องเรือนชิ้นเล็กชิ้นน้อยก็ไม่เว้น สอดคล้องกับการจำลองจักรวาลลงสู่สถาปัตยกรรมตามคำกล่าวของ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (2539: 147) ที่ว่า

> ในสถาปัตยกรรม แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิจักรวาลและไตรภูมิมีบทบาทในการกำหนดรูปแบบทั้งใหญ่และเล็ก กล่าวคือทั้งในมหภาคและในจุลภาค สิ่งละอันพันละน้อยซึ่งเป็นส่วนประดับหรือส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์หรือการจำลองภูมิจักรวาลและไตรภูมิในจุลภาค

จักรวาลตามคติไทยได้รับการจำลองโดยช่างลงสู่สิ่งสรรค์สร้างอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะราชสถานและศาสนสถาน พระที่นั่งอันเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ประดับยอดด้วยมณฑปซึ่งทำเป็นหลังคาซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป 7 ชั้นนั้น เป็นการจำลองเขาพระสุเมรุที่ล้อมรอบด้วยเขาสัตบริภัณฑ์มาไว้เหนืออาคาร สำหรับศาสนสถานโดยเฉพาะเจดีย์เป็นการจำลองจักรวาลลงสู่พื้นพิภพอย่างเป็นรูปธรรมที่สุด โดยเจดีย์ประธานเป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ ส่วนเจดีย์ทิศ 4 องค์ แทนทวีปทั้งสี่ (นิจ หิญชีระนันทน์, 2537; โชติ กัลยาณมิตร, 2539; สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, 2539)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จักรวาลได้รับการจำลองลงสู่ที่อยู่อาศัยอย่างเป็นรูปธรรมบ้างหรือไม่?

มีข้อสนับสนุนที่น่าสนใจว่า บรรดาชนพื้นเมืองชาวเกาะต่าง ๆ ในอินโดนีเซีย มีคติร่วมเดียวกันว่า จักรวาลแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ฟ้าหรือสวรรค์ (sky) โลก (earth) และนรกหรือบาดาล (underworld) โดยมีโลกมนุษย์อยู่กลาง ประกบด้วยโลกเบื้องบนและโลกเบื้องล่าง โลกทั้งสามชั้นนี้ถูกถ่ายทอดลงสู่โครงสร้างทางตั้งของเรือนอย่างชัดเจน โดยห้วงพื้นที่ใต้หลังคาคือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้าหรือ โลกสวรรค์ บนเรือนคือ โลกมนุษย์ เป็นที่อยู่อาศัย ส่วนใต้ถุนคือ โลกนรก เป็นที่อยู่ของสัตว์ (Waterson, 1997)

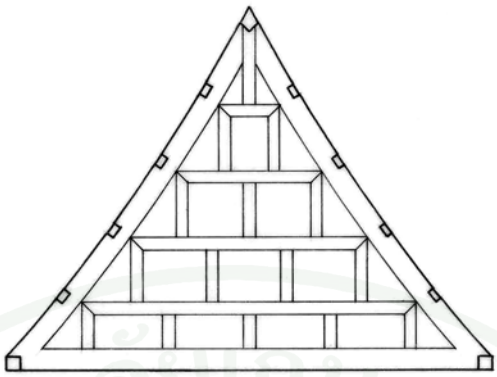
สำหรับในประเทศไทย มีการศึกษาเรือนมงคลสูตรที่ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ผลปรากฏว่า ระดับทางตั้งของเรือน 3 ระดับ คือ ใต้ถุน บนเรือน และหลังคา เปรียบได้กับไตรภูมิ โดยใต้ถุนคือ มนุส์โลก บนเรือนคือ ฟ้าฝน หลังคาคือ พรหมโลกและเทวโลก (ณัฐนีภรณ์ น้อยเสงี่ยม, 2546) แม้ใต้ถุนถูกเปรียบเป็นโลกมนุษย์ซึ่งยังไม่ลงรอยกับการใช้สอยจริงในการอยู่อาศัยบนเรือนเป็นหลักก็ตาม แต่การแบ่งระดับทางตั้งของเรือนออกเป็น 3 ส่วนเทียบกับไตรภูมิสะท้อนความคิดในการถ่ายทอดจักรวาลลงสู่สิ่งปลูกสร้างอันเป็นที่อยู่อาศัยอย่างชัดเจนที่สุด

เรือนไทยที่เกาะยอนั้นมีลักษณะใกล้เคียงกับเรือนไทยภาคกลางมาก ในประการที่เป็นเรือนไม้ ใต้ถุนสูง ทรงสอบ หลังคาจั่วทรงจอมแห ยื่นชายคารอบ เพียงแต่เรือนไทยเกาะยอไม่มีปั้นลมประดับจั่วเท่านั้น ทำให้เกิดคำถามที่ชวนแสวงหาคำตอบว่า เรือนไทยภาคกลางซึ่งแบ่งระดับทางตั้งออกเป็น 3 ส่วน สัมพันธ์กับโลกทั้งสามในไตรภูมิหรือไม่? แม้จะไม่มีการกล่าวถึงเรื่องนี้อย่างชัดเจนไว้ในที่ใดเลยก็ตาม แต่ก็มีสัญญาณบ่งชี้ถึงความเกี่ยวข้องของระดับทางตั้งของเรือนไทยกับไตรภูมิอยู่บ้างเหมือนกัน

ประการแรก บนเรือนเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์อย่างแน่นอน เพราะบนเรือนอันประกอบด้วยเรือนนอน ครัวไฟ หอนั่ง และอื่น ๆ เป็นที่ที่สมาชิกในครอบครัวใช้อยู่อาศัยเป็นหลัก

ประการที่สอง ใต้ถุนซึ่งอยู่ระดับล่าง แต่ก่อนมักใช้เป็นคอกสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็นต้น ด้วยเป็นที่อยู่ของดิรัจฉาน จึงถือกันว่าเป็นพื้นที่อัปมงคล จนในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่ออิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกแพร่เข้ามา มีการสร้างตึกที่อยู่อาศัยในชั้นล่างด้วย คติการรังเกียจใต้ถุนในสังคมไทยจึงค่อยคลายไป (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2505)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 2.2 จั่วหน้าพรหม

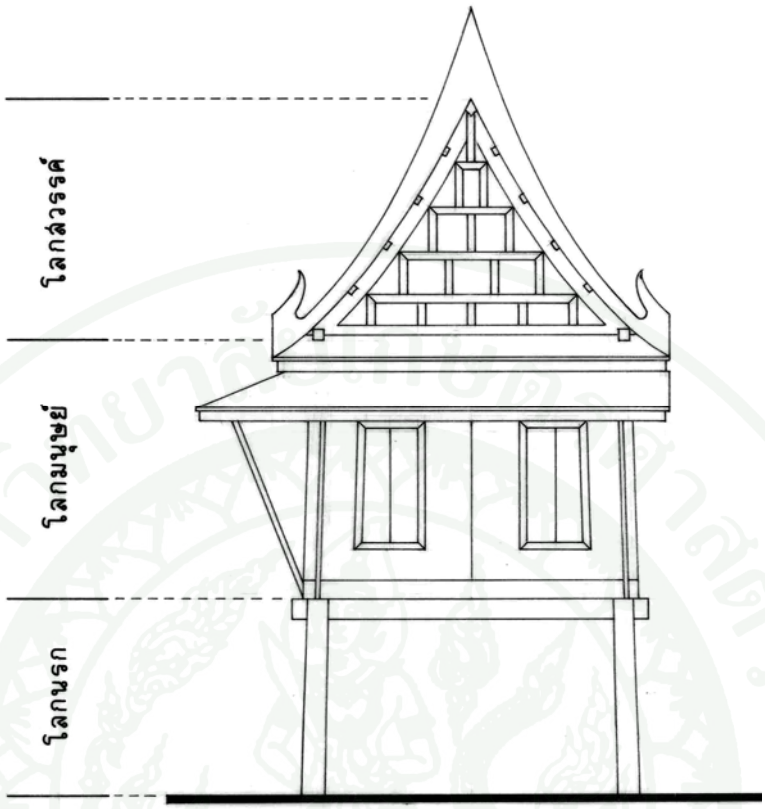
ประการที่สาม หลังคาซึ่งอยู่ระดับบน เหนือที่อยู่ของมนุษย์ขึ้นไป มีสัญญาณบ่งชี้ถึงความเป็นโลกสวรรค์อยู่ที่แผงหน้าจั่วซึ่งวางลายลดหลั่นกันขึ้นไปเป็นรูปพนม เรียกว่า หน้าพรหม หรือพรหมพักตร์ แม้มีการอนุมานว่าทำเพื่อความเป็นสิริมงคล (เสฐียรโกเศศ, 2507: 89) หรือเพื่อให้ผู้อยู่อาศัยระลึกถึงการครองตนอยู่ในพรหมวิหาร (โชติ กัลยาณมิตร, 2539: 116) แต่ อนุรัตน์ วัฒนวงศ์สว่าง (2547: 167-168) กล่าวไว้ชัดเจนในการเสนอสาระของเรือนไทยเมืองเพชรว่า “บริเวณจั่วใต้ปั้นลมนิยมทำเป็นจั่วหน้าพรหม โดยในกรอบสามเหลี่ยมจะแบ่งเป็นสี่ชั้น ชั้นล่างมีสี่ช่อง แล้วเป็นสาม สอง หนึ่ง จากขื่อขึ้นไปถึงหลังคา หมายถึงรูปพรหมที่มีสี่ชั้น” (ภาพที่ 2.2) ทั้งนี้ รูปภูมิคือโลกของรูปพรหมในไตรภูมิ ซึ่งมีทั้งหมด 16 ชั้นนั้น แบ่งออกเป็น 4 ชั้นหลัก ได้แก่ ปฐมฌานภูมิ (3 ชั้น) ทุติยฌานภูมิ (3 ชั้น) ตติยฌานภูมิ (3 ชั้น) และจตุตฌานภูมิ (7 ชั้น) อนึ่ง อรูปภูมิซึ่งเป็นโลกของอรูปพรหมที่อยู่เหนือขึ้นไปก็มี 4 ชั้นเช่นกัน

แม้ว่าทุกวันนี้ ผู้คนทั่วไปไม่สามารถเชื่อมโยงเรือนไทยเข้ากับคติจักรวาลได้แล้ว แต่สัญญาณบ่งชี้ที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้อนุมานได้ว่า ระดับทางตั้งในเรือนไทยภาคกลางที่แบ่งออกเป็นใต้ถุน บนเรือน และหลังคา สัมพันธ์กับโลกนรก โลกมนุษย์ และโลกสวรรค์ ตามคติจักรวาลของไทยอย่างมีนัยสำคัญ (ภาพที่ 2.3)

อัตลักษณ์เรือนไทยลุ่มน้ำเพชรบุรี

เรือนไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีหรือที่เรียกกันทั่วไปว่า เรือนไทยเมืองเพชร จัดอยู่ในประเภทเรือนไทยภาคกลาง ลักษณะพื้นฐานเป็นเรือนไม้ ใต้ถุนสูง ทรงสอบ หลังคาจั่วสูงทรงจอมแห มีปั้นลมประดับจั่วทั้งด้านหัวและท้าย เหมือน ๆ กับเรือนไทยภาคกลางทั่วไป ทั้งนี้ เรือนไทย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

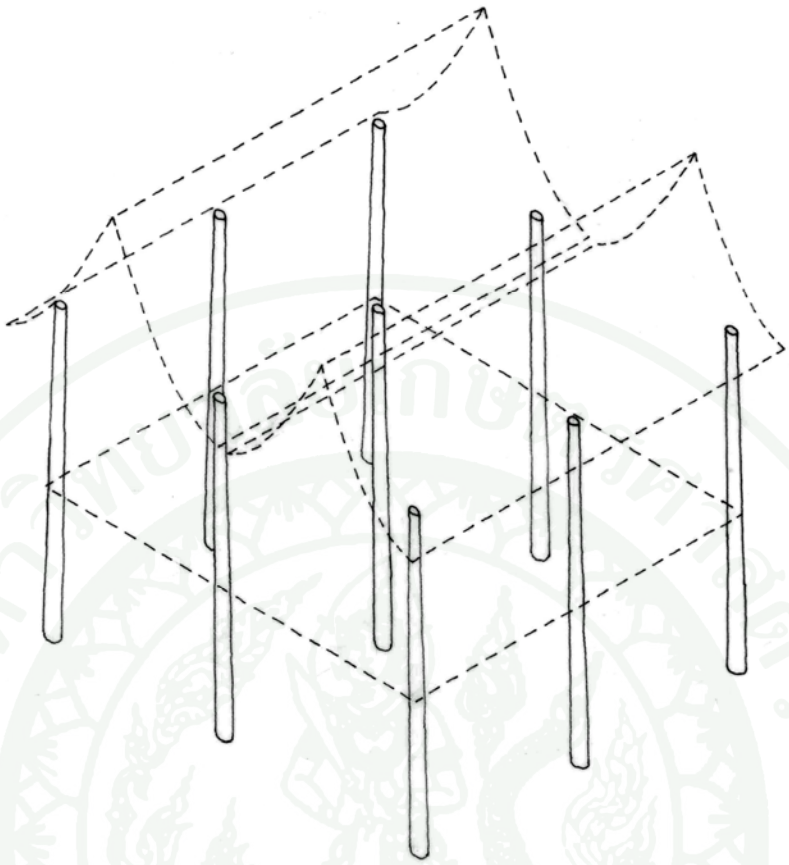
ภาพที่ 2.3 ความสัมพันธ์ของระดับทางตั้งในเรือนไทยกับคติไตรภูมิ

เมืองเพชรซึ่งสร้างขึ้นตามแบบแผนของสกุลช่างเพชรบุรีได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในเรือนไทยที่มีรูปทรงงดงามและมีฝีมือเชิงช่างที่ประณีตมาก (ฤทัย ใจจงรัก, 2518: 76; น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น., 2531: 161)

ฤทัย ใจจงรัก (2518) กล่าวถึงเรือนไทยหลายจังหวัดในภาคกลางว่า แม้ลักษณะโดยรวมดูคล้ายกัน แต่รายละเอียดปลีกย่อยมีความแตกต่างกัน เป็นต้นว่า เรือนไทยจังหวัดสมุทรปราการมีสัดส่วนงดงาม ฝีมือการก่อสร้างประณีตโดยเฉพาะการทำฝาเรือนนิยมทำเป็นฝาลูกฟัก ขณะที่เรือนไทยจังหวัดสุพรรณบุรีมีสัดส่วนงดงามเช่นกัน โดยนิยมใช้ฝาปะกนและมีใต้ถุนสูงมาก ในทำนองเดียวกัน เรือนไทยเมืองเพชรย่อมมีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากเรือนไทยภาคกลางในจังหวัดอื่นๆ

แม้จะไม่มีเอกสารทางวิชาการที่ว่าด้วยเรือนไทยเมืองเพชรอย่างจริงจังโดยเฉพาะ แต่เรือนไทยถิ่นนี้ได้รับการกล่าวถึงอยู่เนือง ๆ ทำให้สามารถประมวลลักษณะอันเป็นอัตลักษณ์ได้ ดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 2.4 เรือนแฝด เสา 9 ต้น ตามแบบแผนเรือนไทยเมืองเพชร

1. เรือนสองห้อง ชาวเพชรบุรีนิยมปลูกเรือนหลักหรือเรือนประธานเป็นเรือน 2 ห้อง คือ เรือนที่กว้าง 1 ช่วงเสา ยาว 2 ช่วงเสา เท่ากับมีเสา 6 ต้น ช่วงเสาหนึ่งมีขนาดราว กว้าง 6 ศอก ยาว 6 ศอก (3.00 × 3.00 เมตร) โดยห้องหนึ่งกั้นฝารอบเป็นห้องนอน อีกห้องหนึ่งเปิดเป็นห้องโถง ในเรือนที่ต้องการพื้นที่มากขึ้นจึงจะปลูกเป็นเรือนสามห้อง โดยกั้นสองห้องเป็นห้องนอน และเปิดเป็นโถงไว้ห้องหนึ่ง (สุรชัย ชมชื่นจิตร์, 2518; อนุรัตน์ วัฒนาวงศ์สว่าง, 2547: 167) ขณะที่เรือนไทยภาคกลางถิ่นอื่นละเว้นที่จะปลูกเรือนสองห้อง หากแต่ทำเป็นเรือนสามห้องขึ้นไป

2. เรือนแฝด เรือนสองหลังคู่หรือเรือนแฝดถือเป็นลักษณะเฉพาะของเรือนไทยเมืองเพชร จากเรือนประธานสองห้อง ชาวเพชรบุรีเพิ่มหอหน้าเข้าไปแทนพาไล เพื่อขยายพื้นที่หน้าเรือนประธานให้กว้างขึ้น โดยวางขื่อคัดและตั้งตุ๊กตาขึ้นรับหลังคาจั่วของหอหน้า เรือนจึงมีจั่วของเรือนประธานคู่กับจั่วของหอหน้า กลายเป็นเรือนหลังคาแฝดวางอยู่บนเสา 9 ต้น (ภาพที่ 2.4) โดยมีหลักว่าจั่วของเรือนประธานสูง ส่วนจั่วของหอหน้าต่ำกว่าเสมอ (อนุรัตน์ วัฒนาวงศ์สว่าง, 2547: 167)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. พื้นเรือน ในการปูพื้นเรือนด้วยแผ่นกระดานของเรือนไทยเมืองเพชร สุรชัย ชมชื่นจิตร์ (2518) กล่าวทำนองเดียวกับ น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น. (2531 อ้างถึง ฉันทิชย์, 2514) ว่า พื้นปูบนตง (ขนาดประมาณ 10 × 10 เซนติเมตร วางระยะห่างกันประมาณ 30-40 เซนติเมตร) โดยตงวางอยู่บนหลังรอด ต่างจากเรือนไทยภาคกลางถิ่นอื่นที่พื้นปูบนรอด ไม่มีตง สุรชัย ชมชื่นจิตร์ ยังตั้งข้อสังเกตอีกว่า พื้นของเรือนประธานนั้นนิยมปูตามขวาง ขณะที่พื้นระเบียงหรือหอหน้าและชานปูตามยาว

4. การลดระดับพื้นเรือน เรือนไทยภาคกลางทั่วไปมีระดับพื้นเรือนลดหลั่นเป็น 3 ระดับ โดยพื้นห้องนอนอยู่ระดับสูงสุด แล้วลดระดับลงสู่พื้นระเบียงหรือพาไล จากพื้นระเบียงลดระดับลงสู่ชานอีกชั้นหนึ่ง พื้นแต่ละระดับห่างกันราว 40 เซนติเมตร แต่สำหรับเรือนไทยเมืองเพชร พื้นห้องนอนและระเบียงอยู่ระดับเดียวกัน หรือพื้นห้องนอนยกสูงขึ้นไปไม่เกิน 5 เซนติเมตร (สุรชัย ชมชื่นจิตร์, 2518) ส่วนพื้นชานลดระดับต่ำจากระเบียงราว 40-50 เซนติเมตร ช่องห่างระหว่างพื้นต่างระดับปิดด้วยแผ่นกระดาน โดยเว้นช่องไว้ใต้คานเท่าหน้าไม้ เรียกว่า ช่องดูโจร (สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, 2544: 171)

5. ฝาเรือน ในการปลูกสร้างเรือนไทย ชาวเพชรบุรีไม่เพียงใช้ฝาปะกน แต่ยังนิยมใช้ฝาสำหรวดกันอย่างกว้างขวาง มีทั้งที่ใช้ไม้ไผ่ทำลูกตั้ง ไม้จริงทำลูกนอนหรือที่เรียกว่าไม้เซ็น และใช้ไม้จริงทำทั้งลูกตั้งและลูกนอน แล้วกรุภายในด้วยจาก ฤทัย ใจจงรัก (2518: 77) ตั้งข้อสังเกตว่า ฝาสำหรวดของเรือนไทยเมืองเพชร แตกต่างจากที่อื่นในประการที่วางลูกนอนถี่ ส่วน สุรชัย ชมชื่นจิตร์ (2518) ชี้ให้เห็นลักษณะที่ไม่เหมือนใครคือ การทำร่องตีนช้างเฉพาะช่วงกว้างของหน้าต่าง ไม่ทำยาวตลอดแผงฝาเหมือนฝาสำหรวดของเรือนไทยภาคกลางทั่วไป

6. ปั้นลม ปั้นลมตามแบบฉบับของเรือนไทยสกุลช่างเพชรบุรีมีลักษณะอ่อนช้อยพองามดูขึงขังกว่าปั้นลมเรือนไทยจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีลักษณะอ่อนหวาน (อนุรัตน์ วัฒนาวงศ์สว่าง, 2547: 167) สัดส่วนของปั้นลมอยู่ในกรอบรูปสามเหลี่ยมด้านเท่า เมื่อแบ่งความสูงของปั้นลมออกเป็น 4 ส่วน กระหม่อมซึ่งเป็นส่วนที่นับจากสันอกไก่ขึ้นไปถึงยอดมีความสูงเท่ากับ 1 ส่วน และเหงาปั้นลมก็มีความสูงเท่ากับ 1 ส่วนเช่นเดียวกัน ในประการสำคัญ ปั้นลมของเรือนไทยเมืองเพชรติดตั้งอยู่ในแนวดิ่ง ไม่ชะโงกหรือง้ำหน้าดังที่ปรากฏในเรือนไทยภาคกลางทั่วไป (สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, 2544: 171)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบลักษณะเฉพาะของเรือนไทยเมืองเพชรกับเรือนไทยภาคกลางทั่วไป

เรื่อง	เรือนไทยเมืองเพชร	เรือนไทยภาคกลางทั่วไป
จำนวนห้อง	นิยมปลูกเป็นเรือนสองห้องหรือเรือนสามห้อง	ปลูกเป็นเรือนสามห้อง หรือมากกว่าเช่น เรือนห้าห้อง เป็นต้น ไม่ปลูก เป็นเรือนสองห้อง ยกเว้นเรือนครัว
ลักษณะหลังคา	เรือนจั่วแฝด ประกอบด้วยเรือนสองหลังคู่ คือเรือนประธานและหอหน้า โดยหลังคาเรือนประธานสูงกว่าหลังคาหอหน้า	เรือนจั่วเดี่ยว มีหลังคาคลุมเฉพาะเรือนหลัก แล้วต่อชายเป็นหลังคาเพิงลงมาคลุมพาไล
พื้นเรือน	กระดานพื้นเรือนปูบนตง ตงวางอยู่บนรอดอีกทีหนึ่ง	กระดานพื้นเรือนปูบนรอด ไม่มีตง
	พื้นเรือนประธานปูตามขวาง พื้นหอหน้าและชานปูตามยาว	พื้นเรือนทั้งห้องนอน ระเบียง และชาน ปูตามยาว
การลดระดับ	พื้นเรือนสูงต่ำต่างกัน 2 ระดับพื้นเรือนประธานและหอหน้าอยู่ระดับเดียวกัน พื้นชานลดระดับต่ำลงมาราว 40-50 เซนติเมตร	พื้นเรือนสูงต่ำต่างกันเป็น 3 ระดับ พื้นห้องนอนอยู่สูงสุด พื้นระเบียงลดระดับลงมาจากพื้นห้องนอน และพื้นชานลดระดับจากพื้นระเบียง
	ช่องว่างระหว่างพื้นต่างระดับ เว้นใต้คานไว้เท่าหน้าไม้ เรียกว่าช่องดูโจร	ช่องระหว่างพื้นต่างระดับเรียกว่าช่องแมวลอด
ฝาเรือน	นิยมใช้ฝาสำหรวดที่มีลูกนอนถี่ และร่องตีนช้างมีเฉพาะช่วงกว้างของหน้าต่าง	ฝาสำหรวดมีลูกนอนห่าง และร่องตีนช้างทำยาวตลอดแผงฝา
ปั้นลม	มีลักษณะขึงขัง ติดตั้งอยู่ในแนวดิ่ง ไม่ชะโงก	ปั้นลมไม่ติดตั้งในแนวดิ่ง แต่ชะโงก คือปลายบนเอนออกนอกตัวเรือนในอัตราเท่ากับการล้มของเสาและฝา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรือนไทยในฐานะผลผลิตทางวัฒนธรรม

ก่อนอื่นขอยกตัวอย่างทัศนะต่อการวางทิศทาง (orientation) ของเรือนไทยภาคกลาง 2 กรณี เพื่อให้เห็นความแตกต่าง กรณีแรก โชติ กัลยาณมิตร (2539: 119) กล่าวว่า

> การวางแนวทิศทางของเรือนและการสร้างหลังคาคลุมก็ยังเป็นวิธีการที่ช่วยลดความร้อนในเรือนได้อย่างดีด้วย เพราะตัวเรือนนั้นเองได้ถูกจัดวางขนานไปกับทิศทางของตะวันตกและตะวันออก หันเอาด้านหน้าสู่ทิศเหนือ. . .การจัดแนวเรือนในลักษณะทิศทางเช่นนี้ทำให้แนวของแสงแดดในช่วงเวลาใดก็ตามหรือแม้แต่แสงแดดเวลาเที่ยงซึ่งมีความร้อนจัด ไม่อาจตกกระทบตั้งฉากกับผิวหลังคาได้ตรงตัว. . .ประกอบกับการวางเรือนเช่นนี้จะทำให้ลมใต้เข้าได้เต็มที่

กรณีที่สอง ฤทัย ใจจงรัก (2539: 33) กล่าวในเรื่องเดียวกันนี้ว่า

> การวางผังพื้นของเรือน ไม่ได้ยึดหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ ไม่คำนึงถึงทิศทางลมและแสงแดดเท่าใดนัก แต่กลับคิดเฉพาะเรื่องไสยศาสตร์กับความนิยมของสังคมซึ่งเป็นแนวความคิดดั้งเดิมที่ยึดมั่นกับโชคลาง ความเป็นมงคลหรืออัปมงคล เพื่อหวังว่าจะได้อยู่เย็นเป็นสุขเสียส่วนใหญ่

การปลูกเรือนตามตะวันนั้นเป็นคติดั้งเดิมของคนไทย เชื่อกันว่าถ้าปลูกเรือนขวางตะวัน คือหันด้านรีของเรือนไปทางทิศตะวันออก-ตะวันตก จะทำให้ผู้อยู่อาศัยไม่มีสุข เป็นเหตุให้เสียตา เพราะไปขวางหน้าดวงตะวัน (เสฐียรโกเศศ, 2507: 2) การอธิบายการปลูกเรือนตามตะวันโดยอิงหลักเหตุผลในการเลี่ยงแดดและรับลมนั้น อยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีการออกแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ทฤษฎีนี้ไม่สามารถใช้อธิบายเรือนไทยที่ปลูกอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง เพราะคนไทยเลือกที่จะวางเรือนขนานไปกับแนวลำน้ำนั้น เพื่อหันด้านหน้าเรือนออกสู่ลำน้ำ ด้วยถือว่าน้ำคือสิ่งมิ่งมงคล (พลูหลวง, 2526: 79) ไม่ว่าเรือนจะวางตามตะวันหรือไม่ เช่นเดียวกับการปลูกเรือนขึ้นภายหลังนิยมวางเรือนไปทิศทางเดียวกับเรือนที่ปลูกอยู่ก่อน ด้วยเชื่อว่าหากวางเรือนขวางกับเรือนผู้อื่นแล้วจะเกิดการทะเลาะวิวาทกัน (ฤทัย ใจจงรัก, 2539: 38)

หากพิจารณาถึงความเป็นที่อยู่อาศัยของชาวชนบท เรือนไทยจัดอยู่ในประเภทสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หากพิจารณาในแง่การเป็นที่อยู่อาศัยที่พัฒนาขึ้นในอดีตก็เข้าข่าย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สถาปัตยกรรมแนวประเพณีนิยม ไม่ว่าจะจัดอยู่ในสถาปัตยกรรมประเภทใดก็ตาม เรือนไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นผลงานการออกแบบร่วมกันของสังคม ไม่ได้ออกแบบโดยสถาปนิกคนใด เป็นการยากที่จะพิจารณาเรือนไทยในฐานะศิลปะแห่งการออกแบบ เพราะไม่สามารถสืบสาวที่มาที่ไปได้จากแนวความคิดในการออกแบบของสถาปนิก และการวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีการออกแบบสถาปัตยกรรมอาจทำให้หลงประเด็นได้ง่าย

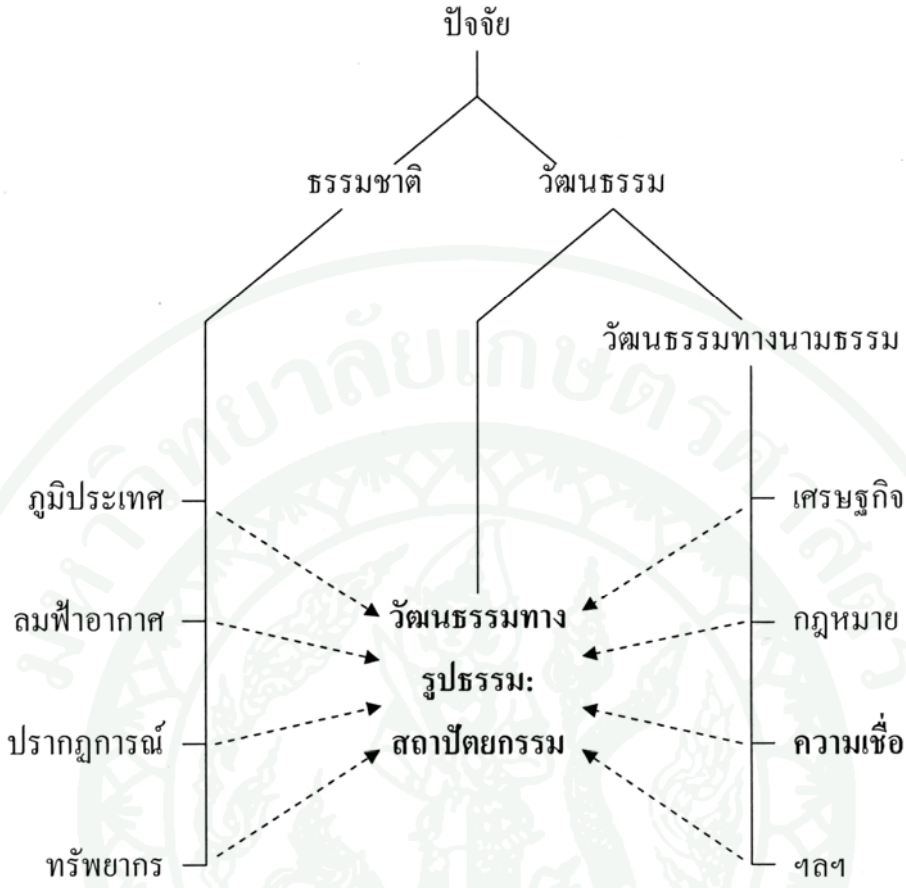
Waterson (1997: xvi) กล่าวว่า “Inhabited spaces are never neutral; they are all cultural constructions of one kind or another. Any building, in any culture, must inevitably carry some symbolic.” ที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะของชาวบ้านทั่วไปนั้นไม่ใช่ศิลปะการออกแบบที่บรรจงรังสรรค์โดยสถาปนิก หากแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยกระบวนการทางวัฒนธรรมของหมู่ชน งานวิจัยนี้จึงมีแนวคิดในการพิจารณาเรือนไทยในฐานะผลผลิตทางวัฒนธรรม

ลำดับต่อไปจะได้ทำความเข้าใจกับเรื่องวัฒนธรรม คำว่า วัฒนธรรม มีความหมายตามที่พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ไว้เป็น 2 นัย นัยหนึ่งคือ สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ อีกนัยหนึ่งคือ วิถีชีวิตของหมู่คณะ ในที่นี้ยึดถือความหมายหลังเป็นหลัก ซึ่งเป็นความหมายที่วงวิชามานุษยวิทยาใช้กัน กล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นขั้วตรงข้ามกับธรรมชาติ เพราะปืนสิ่งที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ สร้างขึ้น ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ

สิ่งที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ซึ่งเรียกว่าวัฒนธรรมนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) หรือวัฒนธรรมทางรูปธรรม และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (non-material culture) หรือวัฒนธรรมทางนามธรรม บรรดาสิ่งที่จับต้องได้ เช่น เสื้อผ้า เครื่องมือเกษตรกรรมต่าง ๆ ยานพาหนะต่าง ๆ เป็นต้น รวมทั้งสถาปัตยกรรมด้วย จัดอยู่ในวัฒนธรรมทางรูปธรรม ส่วนวัฒนธรรมทางนามธรรม เช่น ขนบธรรมเนียม เศรษฐกิจ กฎหมาย ความเชื่อ เป็นต้น

ทั้งนี้ ความเชื่อจัดว่าเป็นวัฒนธรรมทางนามธรรมที่มีอิทธิพลต่อการสร้างวัฒนธรรมทางรูปธรรมเสมอมา (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2548: 79) ความเชื่อในที่นี้คือศาสนาซึ่งมนุษย์ถือมั่นเพื่อเชื่อมโยงตนเองกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ โดยเชื่อว่าสามารถควบคุมธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์ได้ ตามนัยนี้ สถาปัตยกรรมอันเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมทางรูปธรรมจึงไม่ใช่สิ่งที่สรรค์สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของสภาพดินฟ้าอากาศเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่สรรค์สร้างขึ้นจากอิทธิพลทางความเชื่ออย่างมิอาจหลีกเลี่ยงได้ (ภาพที่ 2.5)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 2.5 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อลักษณะของสถาปัตยกรรม

กรณีการกำหนดทิศทางที่อยู่อาศัยของชาวบ้านทั่วไปนั้นยิ่งเห็นได้ชัดถึงอิทธิพลทางความเชื่อที่มีต่อสถาปัตยกรรม ดังนี้ Rapoport (1969: 51) กล่าวว่า “Ritual orientation of the house, which is found in many cultures, is a function of cultural and religious attitudes rather than material factors.” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ Noble (2007: 81) ที่ว่า “Location is a consideration that usually has economic ramification, while orientation speaks to basic symbolic and religious aspects.”

สำหรับเรือนไทย เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าลักษณะที่ปรากฏนั้นเป็นผลงานการหล่อหลอมจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และได้มีการกล่าวถึงแล้วอย่างกว้างขวาง กรอบแนวคิดของงานวิจัยนี้จึงหันไปให้ความสำคัญการเชื่อมโยงวัฒนธรรมทางนามธรรมโดยเฉพาะความเชื่อของคนต่างกลุ่มในลุ่มน้ำเพชรบุรีลงสู่รูปธรรมของเรือนไทย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผลการตรวจสอบเอกสารต่าง ๆ เพื่อประมวลเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรือนไทยที่ได้มีการศึกษาค้นคว้ากันไว้ สรุปได้ว่า ที่อยู่อาศัยซึ่งสรรค์สร้างขึ้นภายใต้วัฒนธรรมไทย ที่เรียกว่า เรือนไทย มีกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค แม้เรือนไทยในแต่ละภาคมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป แต่เรือนไทยทุกภาคก็มีลักษณะร่วมกัน เช่น ก่อสร้างด้วยไม้ ใต้ถุนสูง หลังคาชัน เป็นต้น สำหรับเรือนไทยภาคกลาง นอกจากมีลักษณะพื้นฐานเหมือนกับเรือนไทยภาคอื่นแล้ว ยังมีลักษณะเด่นอีกหลายประการ และจะไม่สามารถเข้าใจได้ถ่องแท้หากมุ่งพิจารณาเฉพาะลักษณะเชิงประจักษ์ เพราะลักษณะหลายประการมีที่มาจากความเชื่อโดยตรง เมื่อจำกัดกรอบพิจารณาเฉพาะเรือนไทยลุ่มน้ำเพชรบุรี เห็นได้ชัดว่าถึงจะเป็นส่วนหนึ่งของภาคกลาง แต่ผู้คนก็ได้สรรค์สร้างแบบแผนของเรือนไทยที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นขึ้นมา ในที่สุดการตรวจเอกสารยังนำไปสู่การกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย คือการพิจารณาเรือนไทยในฐานะผลผลิตทางวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมทางนามธรรม โดยเฉพาะความเชื่อที่ส่งอิทธิพลต่อการสร้างวัฒนธรรมทางรูปธรรม ซึ่งในที่นี้ก็คือเรือนไทยนั่นเอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

งานวิจัยเกี่ยวกับเรือนไทยนี้ เป็นงานวิจัยด้านสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง ที่เน้นการวิจัยภาคสนาม โดยมีพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีเป็นพื้นที่ศึกษา เนื้อหาสาระว่าด้วยวิธีวิจัยในบทนี้ ครอบคลุมเรื่องราวเกี่ยวกับลุ่มน้ำเพชรบุรี เพื่อทำความรู้จักกับพื้นที่แหล่งศึกษา และเรื่องราวเกี่ยวกับการรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล อันเป็นขั้นตอนสำคัญในการได้มาซึ่งข้อมูลและวิธีการอ่านข้อมูลที่ได้มา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พื้นที่ศึกษา: ลุ่มน้ำเพชรบุรี

1. สิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำเพชรบุรี

จังหวัดเพชรบุรี กับ ลุ่มน้ำเพชรบุรี เป็น 2 คำที่ต้องทำความเข้าใจเป็นลำดับแรกว่ามีความเหมือนหรือต่างกันอย่างไร?

จังหวัดเพชรบุรี เป็น 1 ใน 76 จังหวัด ตามการแบ่งเขตการปกครองของไทย อยู่ทางด้านใต้ของจังหวัดราชบุรี และทางด้านเหนือของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ส่วนทางด้านตะวันออกจรดฝั่งทะเลอ่าวไทย ทางด้านตะวันตกติดพรมแดนประเทศสหภาพพม่า เพชรบุรีนับเป็นจังหวัดที่อยู่ใต้สุดของภาคกลาง จึงเป็นเสมือนประตูสู่ภาคใต้ โดยอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 (ถนนเพชรเกษม) เป็นระยะทาง 161 กิโลเมตร หากใช้เส้นทางตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 35 (ถนนพระราม 2) ระยะทางจะร่นเหลือ 121 กิโลเมตร

พื้นที่ของจังหวัดเพชรบุรีมีลักษณะรูปร่างคล้ายลอนตาล ครอบคลุมอาณาบริเวณทั้งหมดประมาณ 6,200 ตารางกิโลเมตร หรือราว 3.9 ล้านไร่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 3.1 แผนที่แสดงจังหวัดเพชรบุรีและลุ่มน้ำเพชรบุรี

ลุ่มน้ำเพชรบุรี เป็น 1 ใน 25 ลุ่มน้ำหลักของไทย ตามการแบ่งพื้นที่ลุ่มน้ำของคณะกรรมการอุทกวิทยาแห่งชาติ ครอบคลุมอาณาบริเวณพื้นที่ที่มีแม่น้ำเพชรบุรีเป็นแม่น้ำสายหลักไหลหล่อเลี้ยง และมีลำน้ำสาขาที่สำคัญอีก 4 สาย คือ ห้วยแม่ประจันต์ ห้วยผาก ห้วยแม่ประโคน และแม่น้ำบางกลอย ลุ่มน้ำเพชรบุรีครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดเพชรบุรี โดยมีพื้นที่ประมาณ 5,600 ตารางกิโลเมตร หรือราว 3.5 ล้านไร่

ดังนั้น จึงกล่าวโดยอนุโลมได้ว่า พื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีคือจังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 3.1)

ลักษณะภูมิประเทศของเพชรบุรี พื้นที่ทางฟากตะวันตกถึงราวครึ่งหนึ่งของพื้นที่ทั้งจังหวัดเป็นพื้นที่ภูเขา อยู่ในหมู่เทือกเขาตะนาวศรี พื้นที่ภูเขาส่วนใหญ่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ซึ่งเป็นอุทยานแห่งชาติที่ครอบคลุมพื้นที่ถึงประมาณ 2,900 ตารางกิโลเมตร หรือราว 1.8 ล้านไร่ พื้นที่ภูเขาทางฟากตะวันตกนี้เป็นต้นกำเนิดแม่น้ำเพชรบุรีและแม่น้ำปราณบุรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ส่วนพื้นที่อีกราวครึ่งหนึ่งทางฟากตะวันออกเป็นที่ราบกว้างใหญ่ โดยตอนในเป็นที่ราบลุ่มน้ำ ขณะที่พื้นที่ติดอ่าวไทยเป็นที่ราบชายฝั่งทะเล ที่ราบลุ่มน้ำทอดแนวจากเหนือลงสู่ใต้ เป็นแหล่งอู่ข้าวอู่น้ำอันอุดม จึงมีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยกันหนาแน่น ที่ราบชายฝั่งทะเลทอดแนวขนานกับที่ราบลุ่มน้ำ เริ่มตั้งแต่อ่าวบางตะบูนทางด้านเหนือของจังหวัดเรื่อยลงมาทางด้านใต้จนถึงอำเภอชะอำ เลียบชายฝั่งทะเลยาวกว่า 80 กิโลเมตร เป็นบริเวณที่มีความอุดมของสินทะเลและมีทิวทัศน์เจริญตา

2. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์

ซากโบราณสถานสมัยทวารวดีหลายแห่งที่ขุดค้นพบในบริเวณลุ่มน้ำเพชรบุรี เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านหนองปรง ตำบลหนองปรง อำเภอเขาย้อย แหล่งโบราณคดีบ้านเขากระจิว ตำบลท่ายาง อำเภอท่ายาง แหล่งโบราณคดีบ้านทุ่งเศรษฐี ตำบลนายาว อำเภอชะอำ เป็นต้น (สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, 2544: 28-29) เป็นหลักฐานแสดงว่า เพชรบุรี เป็นบ้านเป็นเมืองที่เป็นปึกแผ่นอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 หรือประมาณ 1,300 ปีมาแล้ว

ประจักษ์พยานความรุ่งเรืองของเพชรบุรีในสมัยลพบุรีหรือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 คือโบราณสถานวัดกำแพงแลง (ในปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลท่าราบ อำเภอเมือง) ที่ตั้งเด่นเป็นสง่าสืบมาจนถึงทุกวันนี้ ลักษณะเป็นปรางค์ 5 ยอด ก่อด้วยศิลาแลง ตกแต่งด้วยลายปูนปั้น มีกำแพงศิลาแลงล้อมรอบ บ่งบอกถึงความเป็นศิลปะขอมหรือเขมรโบราณอย่างเด่นชัด

ครั้นศูนย์กลางแห่งอำนาจเปลี่ยนจากละโว้หรือลพบุรีไปอยู่ที่เมืองสุโขทัยในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองศูนย์กลางกับเพชรบุรี ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 ด้านที่ 4 ซึ่งกล่าวถึงอำนาจของอาณาจักรสุโขทัยที่ครอบคลุมไปในทิศทั้งสี่ คือ ทิศตะวันออก ทิศหัวนอน (ใต้) ทิศตะวันตก และทิศตีนนอน (เหนือ) ในทิศหัวนอนนั้นจารึกไว้ว่า “. . .เบื้องหัวนอนรอดคนที พระบาง แพรก สุพรรณภูม ราชบุรี เพชรบูรี ศรีธรรมราช ฝั่งทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว. . .” (กรมศิลปากร, 2520: 19) การปรากฏชื่อเพชรบุรีในศิลาจารึกยืนยันความมีอยู่ของเพชรบุรีและความสำคัญของเมืองแห่งนี้ในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 หรือราว 600 กว่าปีที่ผ่านมา ศูนย์กลางแห่งอำนาจการปกครองได้เปลี่ยนจากสุโขทัยลงมาอยู่ทางใต้ที่กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กรุงศรีอยุธยา เมืองต่าง ๆ ในละแวกสุวรรณภูมิรวมทั้งเพชรบุรี ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรใหม่นาม สยามประเทศ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2550: 42)

ในสมัยอยุธยานี้มีการพัฒนาเส้นทางน้ำเพื่อเชื่อมการติดต่อเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยากับเมืองในลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี ภาพเส้นทางคมนาคมสายสำคัญของสยามประเทศในสมัยนี้แสดงไว้อย่างชัดเจนในจดหมายเหตุของราชฑูตฝรั่งเศสที่เข้ามาเจริญพระราชไมตรีครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตามบันทึกการเดินทางในปี พ.ศ. 2230 จากเมืองลพบุรีเพื่อไปลงเรือที่เมืองมะริด เริ่มด้วยการใช้เส้นทางน้ำ โดยลงเรือจากเมืองลพบุรีสู่อยุธยาแล้วมาบางกอก จากนั้นเดินทางเรือต่อไปยังเมืองท่าจีนและแม่กลองตามลำดับ ออกจากปากน้ำแม่กลองสู่อ่าวสยาม แล้ววกเข้าปากน้ำเพชรบุรีแล่นทวนขึ้นถึงเมืองเพชรบุรี จากเมืองเพชรบุรีใช้เส้นทางบกต่อไปยังเมืองปราน กุย ลุถึงเมืองตะนาวศรีและมะริดในที่สุด (ราชบัณฑิตยสภา, 2471)

กล่าวได้ว่า ในสมัยอยุธยา เพชรบุรีมีความสำคัญในฐานะเมืองท่าทางฝั่งทะเลตะวันออกและเมืองชุมทางที่เชื่อมต่อระหว่างเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยากับเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตกและเมืองในคาบสมุทรภาคใต้ ประจักษ์พยานความรุ่งเรืองของเมืองเพชรบุรีในช่วงเวลานี้คือวัดสมัยอยุธยาหลายแห่ง ที่ยังคงดำรงความสมบูรณ์งดงามต่อมาตราบจนทุกวันนี้ เช่น วัดใหญ่สุวรรณาราม วัดสระบัว และวัดเขาบันไดอิฐ เป็นต้น

การย้ายเมืองหลวงลงมาอยู่ที่กรุงเทพมหานครในสมัยรัตนโกสินทร์ ทำให้เพชรบุรีกลายเป็นหัวเมืองทางใต้ที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางการปกครองยิ่งขึ้น สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นช่วงแห่งการกอบกู้ความเป็นปึกแผ่นของอาณาจักรสยามกลับคืนมา ทำให้มีสงครามปราบปรามหัวเมืองที่กระด้างกระเดื่องอยู่เนือง ๆ เมื่อปราบปรามสงบลงก็กวาดต้อนผู้คนกลับมาเป็นไพร่บ้านพลเมือง ดังเช่น เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (2503: 40) กล่าวถึงเหตุการณ์สมัยรัชกาลที่ 1 ตอนหนึ่งว่า

> ในจุลศักราช 1141 ปีกุน เอกศก. . .กองทัพสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์พิษณวาธิราช ตีได้เมืองล้านช้างได้แล้ว. . .แล้วให้ทัพเมืองหลวงพระบางไปตีเมืองทันต์. . .เมืองม่อย. . .ได้ครอบครัวลาวทรงดำมาเป็นอันมาก พาครอบครัวลาวเวียง ลาวทรงดำ ลงมาถึงกรุงในเดือนยี่ ปีกุน เอกศกนั้น ลาวทรงดำนั้นโปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่เพชรบุรี ลาวเวียง ลาวหัวเมืองฟากโขงตะวันออก ก็โปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองสระบุรีบ้าง เมืองราชบุรีบ้าง. . .

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เหตุที่เมืองเพชรบุรีอยู่ไม่ห่างจากศูนย์กลางการปกครองนัก ง่ายต่อการควบคุมดูแลจึงกลายเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานของผู้ที่ถูกกวาดต้อนมา ไม่เฉพาะลาวทรงดำเท่านั้น ลาวเวียงและลาวพวนจากดินแดนลาว รวมทั้งมุสลิมจากหัวเมืองมลายู ส่วนหนึ่งก็ถูกส่งให้มาตั้งถิ่นฐานที่เมืองเพชรบุรีเช่นกัน

ในสมัยรัชกาลที่ 4 5 และ 6 เมืองเพชรบุรีทวีความสำคัญขึ้นเป็นอย่างมาก เพราะพระเจ้าแผ่นดินทั้งสามรัชกาลต่างเลือกเพชรบุรีเป็นที่สร้างพระราชวังนอกเมืองหลวงเป็นที่สำหรับแปรพระราชฐาน กล่าวคือ รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดเกล้าฯให้สร้างพระนครคีรีขึ้นบนยอดเขามหาสมณะหรือที่เรียกกันทั่วไปว่าเขาวัง ส่วนรัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าฯให้สร้างพระรามราชนิเวศน์ขึ้นที่ริมแม่น้ำเพชรบุรีในตำบลบ้านปืน (ปัจจุบันอยู่ในตำบลบ้านหม้อ อำเภอเมือง) ขณะที่รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าฯให้สร้างพระราชนิเวศน์มฤคทายวันขึ้นที่ชายทะเลในตำบลบางควาย (ปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาลตำบลชะอำ อำเภอชะอำ)

ไม่เพียงเป็นเมืองที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จแปรพระราชฐานมาประทับแรมเท่านั้น เมืองเพชรบุรียังพลิกเปลี่ยนจากผลพวงของการพัฒนาที่ตามมาอีกด้วย การสร้างเส้นทางรถไฟสายใต้ในสมัยรัชกาลที่ 5 จากกรุงเทพมหานครมาถึงเพชรบุรีในปี พ.ศ. 2446 เป็นการปฏิวัติการคมนาคมระหว่างเมืองศูนย์กลางการปกครองกับเพชรบุรี ทำให้เส้นทางน้ำที่เคยเป็นทางสายหลักลดความสำคัญลงไปโดยลำดับ

ล่วงมาถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน การสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 หรือที่รู้จักกันในนามถนนเพชรเกษม ในปี พ.ศ. 2493 ทำให้การเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพมหานครกับเมืองเพชรบุรีโดยทางรถยนต์เป็นไปได้โดยสะดวกดาย นำพาเมืองชายทะเลแห่งนี้ผันแปรเข้าสู่กระบวนการพัฒนาสมัยใหม่แต่นั้นเป็นต้นมา

3. ชนชาติในลุ่มน้ำเพชรบุรี

ความเป็นเมืองท่าสำคัญมาแต่โบราณ และเมืองชุมทางที่เชื่อมระหว่างเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยากับเมืองทางใต้ที่ไม่เคยร้างผู้คน เมื่อประกอบกับการเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานของผู้ที่ถูกกวาดต้อนมาในสมัยรัตนโกสินทร์ นำมาซึ่งความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของคนลุ่มน้ำเพชรบุรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นอกเหนือจากคนไทยพื้นถิ่นแล้ว ยังมีคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ร่วมอาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ ได้แก่

3.1 พราหมณ์ ชนชาติพราหมณ์เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองเพชรบุรีตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยามาแล้ว ดังเรื่องราวจากคำให้การของชาวกรุงเก่าที่กล่าวถึงพระมเหสี 2 พระองค์ในสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ คือ กรมหลวงอภัยนุชิต (พระพันวสาใหญ่) และกรมหลวงพิพิธมนตรี (พระพันวสาน้อย) ว่ามีพระมารดาเป็นชาวพราหมณ์บ้านสมอปรือ เมืองเพชรบุรี (กรมศิลปากร, 2510) (ปัจจุบันคือ บ้านสมอพรือ ตำบลสมอพรือ อำเภอบ้านลาด)

แม้พราหมณ์ในเมืองเพชรบุรีจะมีจำนวนน้อย แต่เป็นคนกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความสำคัญ เพราะดำรงอยู่ในฐานะผู้รอบรู้ มีความเชี่ยวชาญในทางพิธีกรรม ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-6 แห่งสมัยรัตนโกสินทร์ บทบาทของพราหมณ์ทวีความสำคัญในฐานะผู้มีหน้าที่เกี่ยวโยงกับการประกอบพระราชพิธี คราใดก็ตามที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จแปรพระราชฐานประทับแรมยังพระราชวังที่เมืองเพชรบุรี หากมีงานพระราชพิธีต่าง ๆ จัดขึ้น เช่น พระราชพิธีโสกันต์ พระราชพิธีพิรุณศาสตร์ เป็นต้น พราหมณ์ก็มีหน้าที่เกี่ยวข้องในทางพิธีกรรมทุกคราวไป (สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, 2520: 40-41; วิไลรัตน์ ยังรอต และ ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2547: 123)

ทั้งนี้ ภายหลังสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อพระเจ้าแผ่นดินองค์ถัดมาไม่ได้เสด็จแปรพระราชฐานยังเมืองเพชรบุรีแล้ว พราหมณ์เมืองนี้ก็หมดบทบาทในทางพระราชพิธีไปคงเหลือแต่การทำพิธีราษฎร์ เช่น ตัดจุก ตั้งศาลพระภูมิ ตั้งเสาเอก บ้างก็เป็นหมอยารักษาชาวบ้าน ในที่สุดแล้วก็กลายสถานะเป็นเฉกเช่นชาวบ้านทั่วไปเมื่อคนรุ่นลูกหลานไม่ได้เข้าบวชเป็นพราหมณ์ (วิไลรัตน์ ยังรอต และ ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2547: 123)

3.2 จีน หลักฐานที่แสดงว่ามีชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองเพชรบุรีตั้งแต่สมัยอยุธยามาแล้ว คือภาพคนจีนที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์วัดเกาะแก้วสุทธาราม (น. ณ ปากน้ำ, 2530: 19) สำหรับคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนส่วนใหญ่ในเมืองเพชรบุรีเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-5 แห่งรัตนโกสินทร์ (วิไลรัตน์ ยังรอต และ ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2547: 118) จีนแตกต่างจากคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในประการที่อพยพข้ามน้ำข้ามทะเลเพื่อเข้ามาแสวงโชคในดินแดนสยาม ไม่ได้ถูกกวาดต้อนเข้ามาในฐานะเชลยสงคราม จึงไม่ต้องถูกจำกัดที่อยู่ ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานหรือส่งส่วยให้รัฐ ทำให้มีอิสรภาพในการเคลื่อนย้ายและประกอบอาชีพ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หากถามว่า ชาวจีนพากันข้ามน้ำข้ามทะเลมายังสยามเพื่อทำอะไร? ตอบได้ว่า คนกลุ่มนี้ทำทุกอย่างที่ได้เงิน เป็นกุลี เกษตรกร พ่อค้า เจ้าภาษี รวมทั้งได้รับการแต่งตั้งจากทางการสยามให้เป็นชนชั้นปกครองก็มีไม่น้อย

ความขยันขันแข็งและจัดเจนทางการค้า นำพาให้คนกลุ่มนี้พัฒนาจนกลายเป็นแกนหลักทางเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรีสืบมาจนทุกวันนี้ โดยมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ในย่านการค้าของสามอำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอท่ายาง และอำเภอบ้านแหลม การเรียงรายของร้านค้า ศาลเจ้าที่งามวิจิตร โรงเจขนาดใหญ่ ความคึกคักยามมีงานเทศกาล เป็นประจักษ์พยานแสดงความรุ่งเรืองของคนกลุ่มนี้ได้เป็นอย่างดี

3.3 มุสลิม ในสมัยอยุธยามีชนผู้นับถือศาสนาอิสลาม หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า แขก เข้ามาอยู่ที่เมืองเพชรบุรีแล้ว จดหมายเหตุของราชฑูตฝรั่งเศสที่เข้ามาเจริญพระราชไมตรีครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ในช่วงเวลานั้น (พ.ศ. 2230) ผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรีเป็นชนชาติแขกเตอรกี (ราชบัณฑิตยสภา, 2471: 35)

ทั้งนี้ คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในเมืองเพชรบุรีที่สืบเชื้อสายมาจนปัจจุบันนี้เป็นกลุ่มที่ถูกกวาดต้อนมาจากรัฐปัตตานี ครั้งสมัยรัชกาลที่ 1 ในคราวที่กองทัพสยามจากเมืองหลวงกรีฑาลงไปปราบปรามความไม่สงบในปี พ.ศ. 2329 (ครองชัย หัตถา และคณะ, 2543: 29) แล้วเทครัวมาไว้ที่เพชรบุรีส่วนหนึ่ง โดยลงหลักปักฐานอยู่ที่บ้านท่าแร้งเป็นแห่งแรก ภายหลังเมื่อมีประชากรในชุมชนมากขึ้นจึงขยับขยายแยกย้ายกันออกไปหาที่อยู่ที่ทำกินใหม่ ทั้งในย่านใกล้เคียง คือ อำเภอบ้านแหลมและอำเภอเมือง และที่ไกลออกไปถึงอำเภอท่ายางและอำเภอชะอำก็มี ทุกวันนี้ คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในเมืองเพชรบุรียังคงดำรงตนเป็นอิสลามิกชนผู้ยึดมั่นสืบมา

3.4 ลาวทรงดำ ชนกลุ่มนี้มีชื่อเรียกว่า ลาวโซ่ง บ้าง ไทยทรงดำ บ้าง ขณะที่ในถิ่นฐานเดิมที่สิบสองจุไทคนกลุ่มนี้เรียกตนเองว่า ไทดำ สิบสองจุไทเป็นแว่นแคว้นที่แผ่อาณาบริเวณอยู่ทางภาคพายัพของเวียดนาม ต่อเนื่องกับภาคใต้ของจีน และคลุมมาถึงภาคเหนือของลาว แว่นแคว้นแห่งนี้เคยเป็นดินแดนปลายอาณาเขตด้านเหนือของสยามประเทศ ก่อนที่จะถูกฝรั่งเศสครอบครองเป็นอาณานิคมในปี พ.ศ. 2431

ในช่วงตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ต่อเนื่องมายังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) และเลยมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนเสียดินแดนส่วนนี้ให้กับฝรั่งเศสไป หลายครั้ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลายคราวที่มีเหตุการณ์ไม่สงบปะทุขึ้นในสิบสองจุไท ทำให้สยามต้องส่งกองทัพขึ้นไปปราบปรามเนือง ๆ พร้อมกวาดต้อนผู้คนลงมาสู่เมืองหลวง ทุกคราวครัวลาวทรงดำที่ถูกกวาดต้อนมาถูกส่งให้ไปตั้งบ้านเรือนรวมกันอยู่ที่เพชรบุรี (สุมิตร ปิติพัฒน์, บัณฑร อ่อนดำ, และพูนสุข ธรรมาภิมุข, 2521)

ถิ่นฐานเก่าแก่ของลาวทรงดำในไทยคือตำบลหนองปรง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี และยังคงเป็นหลักแหล่งใหญ่ที่มีคนกลุ่มชาติพันธุ์นี้อาศัยอยู่อย่างหนาแน่น รวมทั้งยังมีคนกลุ่มนี้ที่ขยับขยายออกจากหนองปรงไปตั้งถิ่นฐานยังแหล่งอื่นในจังหวัดเพชรบุรี ทั้งในอำเภอเมือง อำเภอบ้านลาด อำเภอบ้านแหลม อำเภอท่ายาง และอำเภอหนองหญ้าปล้อง ตลอดจนจังหวัดอื่น ๆ อีกหลายแห่ง

3.5 ลาวเวียง ชนชาติลาวผู้ซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากนครเวียงจันทน์เรียกกันว่า ลาวเวียง ชนกลุ่มนี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เพชรบุรีในครั้งที่ลาวแข็งเมืองต่อสยามเมื่อสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้สยามต้องส่งกองทัพขึ้นไปปราบปราม แล้วกวาดต้อนผู้คนกลับมา (วิไลรัตน์ ยังรอต และศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2547: 114) หลักแหล่งใหญ่ของคนกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียงในเพชรบุรีอยู่ที่อำเภอเขาย้อย ที่บ้านห้วยกระแทก (ตำบลเขาย้อย) และบ้านสระพัง (ตำบลสระพัง) รวมทั้งยังมีถิ่นฐานของชนกลุ่มนี้อยู่ในอำเภอบ้านแหลมและอำเภอหนองหญ้าปล้อง ซึ่งล้วนขยับขยายย้ายออกมาจากอำเภอเขาย้อยเพื่อแสวงหาถิ่นที่อยู่ที่ทำกินใหม่

3.6 มอญ ชนชาติมอญเคยครอบครองอาณาจักรซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศพม่าในปัจจุบัน ชนกลุ่มนี้จำต้องอพยพหลบภัยจากการรุกรานของพม่าหลายระลอก ทั้งในสมัยอยุธยาต่อเนื่องมาในสมัยรัตนโกสินทร์เพื่อขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระเจ้าแผ่นดินสยาม และได้ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินตามครรลองของตนตราบมาจนทุกวันนี้ ถิ่นฐานบ้านมอญมีกระจายอยู่หลายแห่ง ที่เป็นที่รู้จักกันดี เช่น แถบอำเภอบ้านโป่งและอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ย่านอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ และอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นต้น

สำหรับในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรี มีคนกลุ่มชาติพันธุ์มอญตั้งถิ่นฐานอยู่เฉพาะในเขตท้องที่อำเภอบ้านแหลม และมีเพียง 2 หมู่บ้านเท่านั้น ได้แก่ บ้านบางลำภู ตำบลบางครก และบ้านคุ้งตำหนัก ตำบลบางตะบูนออก ปัจจุบันวิถีชีวิตของชนกลุ่มนี้ไม่ต่างจากคนไทยพื้นถิ่นเพราะ “ชาวมอญในเพชรบุรี มีความรู้สึกนึกคิดว่าตนเป็นคนไทยไม่มีความรู้สึกแตกแยก” (นิรนาม, 2552)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.7 กะเหรี่ยง ตั้งแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์มาแล้วที่ชาวกะเหรี่ยงพากันอพยพหนีภัยคุกคามจากพม่าเข้ามาอาศัยผืนป่าตะนาวศรีอันเป็นตะเข็บชายแดนไทย-พม่าเป็นถิ่นอาศัยจนดูเหมือนว่าพวกเขาเป็นคนป่าคนดอย (วิไลรัตน์ ยังรอต และ ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2547: 126) ที่เพชรบุรีมีชนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในอำเภอแก่งกระจานและอำเภอหนองหญ้าปล้อง ซึ่งเป็นอำเภอที่มีอาณาเขตติดชายแดนนั่นเอง

การรวบรวมข้อมูล

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยทางสถาปัตยกรรม โดยมีเรือนไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีเป็นประชากรในการวิจัย กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยการกำหนดคุณลักษณะขึ้นเพื่อเป็นบรรทัดฐานในการคัดเลือก แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นแรก เลือกกลุ่มคน ขั้นต่อไป เลือกชุมชนของคนแต่ละกลุ่ม ขั้นสุดท้าย จึงเลือกที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยในแต่ละชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 กลุ่มคน การคัดเลือกกลุ่มคนดำเนินการเป็นลำดับแรก หนึ่งในกลุ่มตัวอย่างคือคนไทยพื้นถิ่นเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการเปรียบเทียบ และเลือกคนกลุ่มอื่นจากคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในลุ่มน้ำเพชรบุรี เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างกับคนไทย โดยเหตุนี้จึงมุ่งเลือกสรรคนกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนไว้ได้เหนียวแน่นเป็นหลัก การคัดเลือกคนกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมถิ่นฐานเดียวกับคนไทย เท่ากับว่า กลุ่มคนที่เป็นกรณีตัวอย่างในการวิจัยอาศัยอยู่ในถิ่นฐานที่มีสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเหมือน ๆ กัน ดังนั้น อิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีต่อสถาปัตยกรรมน่าจะสำแดงออกมาให้ประจักษ์ได้ และเพื่อให้เห็นความแตกต่างได้ชัดเจนขึ้น จึงคัดเลือกคนกลุ่มชาติพันธุ์ 2 กลุ่ม โดยพิจารณาจาก

1.1.1 ความเชื่อ

1.1.2 ประเพณี พิธีกรรม

1.1.3 ปัจจัยประกอบอื่น ๆ เช่น ภาษา การแต่งกาย อาหารการกิน เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในจำนวนคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในลุ่มน้ำเพชรบุรี ได้แก่ พราหมณ์ จีน มุสลิม ลาวทรงดำ ลางเวียง มอญ และกะเหรี่ยง กลุ่มที่สามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมของตนไว้ได้มาก คือ จีน มุสลิม และลาวทรงดำ

หลายคนอาจมองข้ามความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของจีนไป เพราะคนกลุ่มนี้มักครอบครองถิ่นอาศัยในย่านธุรกิจสำคัญของเมือง และมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับคนไทยผ่านการแต่งงานกันอย่างกว้างขวาง รวมทั้งคนจีนก็เป็นที่ยอมรับในสังคมไทย หากพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าด้านความเชื่อ คนกลุ่มนี้นับถือศาสนาพุทธก็จริง แต่การนับถือเทพเจ้าที่ปรากฏผ่านการเซ่นไหว้ การมีศาลเจ้าในย่านถิ่นอาศัย ยืนยันความเชื่อดั้งเดิมตามลัทธิเต๋าและขงจื้อที่ยังยึดถืออยู่อย่างเหนียวแน่น ประเพณีพิธีกรรมหลายอย่างของคนกลุ่มนี้ยังคงได้รับการสานต่อสืบมา เช่น งานศพ วันตรุษจีน วันสารทจีน เทศกาลกินเจ เป็นต้น ล้วนเป็นสิ่งแสดงให้เห็นการรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้ทั้งสิ้น ดังที่ อมรา พงศาพิชญ์ (2545: 153) กล่าวว่า “ปัจจุบันลูกหลานจีนเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยและเรียกตัวเองว่า “คนไทยเชื้อสายจีน” เพราะมีสัญชาติไทยจึงเป็นคนไทย แต่อยากจะธำรงความเป็นชาติพันธุ์จีน”

การนับถือศาสนาอิสลามเป็นแกนหลักทางความเชื่อ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มุสลิมเป็นคนกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น ประเพณีพิธีกรรมหลายอย่างตามหลักศาสนา เช่น การละหมาด การถือศีลอด การไปประกอบพิธีฮัจญ์ เป็นต้น ยังคงได้รับการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดสืบมาไม่เปลี่ยนแปลง แม้มุสลิมในลุ่มน้ำเพชรบุรีจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนไทย สามารถใช้ภาษาไทยได้อย่างแคล่วคล่อง แต่การประกอบพิธีกรรมหรือสนทนาในหมู่พวกเดียวกัน นิยมใช้ภาษามลายูมากกว่า การแต่งกายโดยเฉพาะสตรียังคงนิยมสวมใส่ชุดยาว คลุมฮิญาบ ในยามร่วมงานประเพณีของกลุ่มดียวกัน เนื้อหมูถือเป็นอาหารต้องห้ามดังเช่นที่เป็นมา ทั้งหมดเป็นสิ่งยืนยันการธำรงรักษาวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้ไว้ จนมีความแตกต่างอย่างชัดเจนกับคนกลุ่มอื่น

ลาวทรงดำเป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ได้ชื่อว่า สามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนไว้ได้มาก โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับลาวกลุ่มอื่น ด้านความเชื่อ แม้ลาวทรงดำหันมานับถือพุทธศาสนาตามแบบคนไทยนานแล้ว แต่การนับถือผีที่มีมาแต่เดิมยังคงฝังแน่นอยู่ในวิถีชีวิต ประเพณีพิธีกรรมสำคัญ เช่น การเซ่นผีบรรพบุรุษ ที่เรียกว่า เสนเรือน งานศพที่มีพิธีกรรมส่งวิญญาณกลับถิ่นเดิมที่สิบสองจุไท เป็นต้น ยังคงถือปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่อง ภาษาลาวทรงดำยังคงใช้ในการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประกอบพิธีกรรมและการพูดคุยในหมู่พวกเดียวกัน การแต่งกายชุดดำตามแบบแผนดั้งเดิมยังคงถือปฏิบัติกันในการออกงานประเพณีของกลุ่มแม้จนทุกวันนี้

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาประกอบกับความนิยมในการนำเอาเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน ทำให้เลือกคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนและมุสลิมเป็นกรณีตัวอย่างในการวิจัย จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่าคนกลุ่มชาติพันธุ์ลาวทรงดำในลุ่มน้ำเพชรบุรีปลูกเรือนไทยเป็นที่อยู่อาศัยของตนเช่นกันแต่มีเพียงประปรายและกระจัดกระจาย ไม่หนาแน่นเหมือนที่ปรากฏในคนสองกลุ่มแรก

สรุปแล้ว กลุ่มคนที่เลือกเพื่อดำเนินการวิจัย ได้แก่ คนไทย คนกลุ่มชาติพันธุ์จีน และคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม

1.2 ชุมชน เป้าหมายคือ การคัดเลือกชุมชนของคนแต่ละกลุ่ม กลุ่มละ 1 แห่งเพื่อเป็นแหล่งเก็บข้อมูลภาคสนาม และเพื่อให้เป็นพื้นที่ศึกษาที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย กล่าวคือ สามารถอ่านความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมโดยเฉพาะความเชื่อของผู้คนกับลักษณะของที่อยู่อาศัยได้ จึงกำหนดเลือกชุมชนที่มีร่องรอยทางความเชื่อปรากฏให้เป็นที่ประจักษ์ ด้วยการกำหนดคุณลักษณะเพื่อเป็นบรรทัดฐานประกอบการพิจารณาเลือกสรร ดังนี้

1.2.1 เป็นชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานมายาวนาน
1.2.2 เป็นชุมชนของคนเฉพาะกลุ่ม คนส่วนใหญ่เป็นคนกลุ่มเดียวกัน
1.2.3 มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบเกาะกลุ่ม
1.2.4 มีองค์ประกอบทางความเชื่ออยู่ในชุมชน
1.2.5 มีที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยอยู่ในชุมชนมาก

คุณลักษณะ 4 ประการแรกมีความสำคัญ เพราะเป็นรากฐานในการก่อรูปก่อร่างของชุมชนที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อ ส่วนคุณสมบัติประการสุดท้ายมีความจำเป็น เพราะงานวิจัยนี้มีเนื้อหาสาระหลักว่าด้วยเรื่องเรือนไทย

สำหรับชุมชนคนไทยซึ่งเป็นคนพื้นถิ่น กำหนดสรรเลือกจากละแวกอำเภอบ้านลาด ซึ่งเป็นที่รู้กันทั่วในหมู่คนเพชรบุรีว่า เป็นแหล่งคนไทยพื้นถิ่นที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้อย่างอุดม ละแวกนี้มีผู้คนรวมกลุ่มตั้งถิ่นฐานในลักษณะชุมชนชนบทอยู่ท่ามกลางทุ่งเกษตรกรรมเป็นแห่ง ๆ ชุมชนที่มีผู้คนอยู่อาศัยเป็นร้อยหลังคาเรือนมักมีวัดประจำชุมชนบางแห่งมีโรงเรียนด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชุมชนที่มีขนาดเล็กที่ไม่มีวัดประจำชุนก็ไปใช้วัดร่วมกับชุมชนอื่น ในที่นี้ได้เลือกชุมชนบ้านโพธิ์กรุ ซึ่งอยู่ในตำบลท่าช้าง ของอำเภอบ้านลาดเป็นกรณีตัวอย่างในการวิจัย ชุมชนแห่งนี้เป็นถิ่นฐานคนไทยที่ตั้งหลักแหล่งมานับร้อย ๆ ปี มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบเกาะกลุ่ม โดยมีวัดโพธิ์กรุเป็นวัดประจำชุมชน และที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นเรือนไทยจึงมีคุณลักษณะครบถ้วนตามบรรทัดฐานที่ตั้งไว้

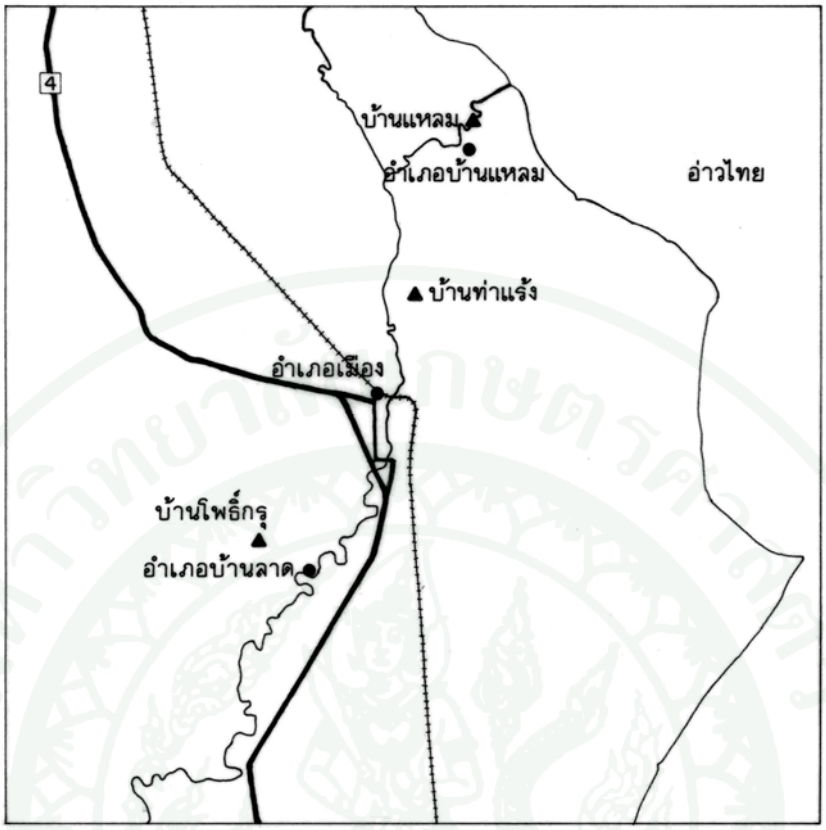
ความจริงแล้วชุมชนบ้านโพธิ์กรุไม่ได้มีลักษณะพิเศษไปกว่าชุมชนอื่นในย่านนี้ ยังมีชุมชนที่มีลักษณะทำนองเดียวกันอีกหลายแห่ง ชุมชนบ้านโพธิ์กรุจึงเป็นเสมือนตัวแทนชุมชนคนไทยพื้นถิ่นแห่งอำเภอบ้านลาด

ส่วนชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนในลุ่มน้ำเพชรบุรีไม่พบลักษณะการรวมกลุ่มกันตั้งถิ่นฐานแบบชุมชนเกษตรกรรมของคนไทย จึงพิจารณาคัดเลือกจากแหล่งใหญ่ของคนจีน 3 แห่ง คือย่านการค้าของอำเภอเมือง อำเภอท่ายาง และอำเภอบ้านแหลม ทั้งสามแห่งล้วนเป็นชุมชนคนจีนที่มีความเก่าแก่ และมีศาลเจ้าอยู่คู่ชุมชน แต่ย่านการค้าสองแห่งแรกมีที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยให้เห็นประปราย ในขณะที่ที่อำเภอบ้านแหลมปรากฏมีที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยให้เห็นหนาตา เป็นที่มาของการเลือกชุมชนบ้านแหลมเป็นกรณีตัวอย่างในการวิจัย

ชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมนั้นมีอยู่หลายแห่งในเขตอำเภอบ้านแหลมและพื้นที่ต่อเนื่องในเขตอำเภอเมือง การมีมัสยิดอันเป็นศาสนสถานคู่ชุมชนมุสลิมในละแวกนี้ถึง 9 แห่ง สะท้อนการรวมกลุ่มกันตั้งถิ่นฐานเป็นแห่ง ๆ ไม่ห่างกันของชนกลุ่มนี้ได้เป็นอย่างดี มุสลิมชุมชนต่าง ๆ ในละแวกนี้กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า บ้านท่าแร้งเป็นชุมชนมุสลิมแห่งแรกในลุ่มน้ำเพชรบุรี ชุมชนมุสลิมแห่งอื่นในถิ่นนี้ล้วนโยกย้ายขยับขยายออกไปจากบ้านท่าแร้ง บ้านท่าแร้งถือเป็นชุมชนศูนย์กลางของมุสลิมเพชรบุรี ที่มีการรวมกลุ่มกันอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น มีมัสยิดเป็นศูนย์รวมจิตใจ ประกอบกับมีที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยเป็นจำนวนมากชุมชนบ้านท่าแร้งจึงได้รับเลือกเป็นกรณีตัวอย่างอีกแห่งหนึ่ง

สรุปแล้ว ชุมชนที่เลือกเป็นแหล่งศึกษาเพื่อดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามต่อไป คือ ชุมชนคนไทยบ้านโพธิ์กรุ ชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลม และชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้ง (ภาพที่ 3.2)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 3.2 แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนกรณีตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง

1.3 เรือนไทย หลังจากเลือกสรรชุมชน 3 แห่ง เป็นแหล่งพื้นที่ในการวิจัยแล้ว ขั้นสุดท้ายจึงเลือกที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทย สำหรับเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย จำนวนชุมชนละ 10 หลัง รวม 3 ชุมชน 30 หลัง ทั้งนี้ เพื่อให้ครอบคลุมคุณลักษณะ ดังนี้

1.3.1 เรือนที่มีขนาดเล็กจนถึงเรือนที่มีขนาดใหญ่
1.3.2 เรือนที่มีสภาพดีและเรือนที่มีสภาพทรุดโทรม
1.3.3 เรือนที่คงลักษณะดั้งเดิมและเรือนที่มีการปรับปรุงต่อเติม
1.3.4 เรือนที่มีลักษณะพิเศษของชุมชน

การกำหนดคุณลักษณะดังกล่าวเป็นบรรทัดฐานในการคัดเลือก มุ่งให้ได้เรือนกรณีตัวอย่างที่สะท้อนภาพโดยรวมของที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยในแต่ละชุมชน ทั้งที่อยู่อาศัยสำหรับครอบครัวขนาดต่าง ๆ ของเจ้าของที่มีฐานะต่างกัน ตลอดจนที่อยู่อาศัยตามแบบแผนดั้งเดิมและที่เปลี่ยนแปลง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ไป และที่สรรสร้างขึ้นเป็นการเฉพาะซึ่งแสดงถึงความนิยมของคนในชุมชนนั้น ๆ ที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่น

2. วิธีการเก็บข้อมูล

2.1 ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มคน ข้อมูลที่ต้องการคือเรื่องราวของคนแต่ละกลุ่มประกอบด้วยประวัติศาสตร์การเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรี และวัฒนธรรมโดยเฉพาะด้านความเชื่อของพวกเขา ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญที่เชื่อมโยงสู่ลักษณะทางกายภาพของที่อยู่อาศัย ข้อมูลดังกล่าวอาศัยข้อมูลทุติยภูมิ โดยรวบรวมจากเอกสารจากห้องสมุดสถาบันการศึกษาในกรุงเทพมหานครและจากอินเทอร์เน็ต นอกเหนือจากนี้ ข้อมูลบางส่วนยังรวบรวมมาจากเอกสารท้องถิ่น ทั้งจากที่ว่าการอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล สถานศึกษา รวมทั้งองค์กรท้องถิ่นอื่น

2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน มุ่งเก็บข้อมูลว่าด้วยลักษณะทางกายภาพของชุมชนแต่ละแห่งครอบคลุมตั้งแต่บ้านเรือนเกาะกลุ่มเรียงรายกันอย่างไร นอกจากบ้านเรือนแล้วยังมีอะไรอีกบ้างภายในชุมชน และภาพของชุมชนที่ปรากฏต่อสายตาเป็นอย่างไร ข้อมูลเหล่านี้ใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากการเก็บโดยการสำรวจภาคสนาม เครื่องมือพื้นฐาน ได้แก่ แผนที่ มาตราส่วน 1:50,000 พ.ศ. 2543 ของกรมแผนที่ทหาร และภาพถ่ายทางอากาศ มาตราส่วน 1:15,000 พ.ศ. 2537 และมาตราส่วน 1:25,000 พ.ศ. 2545 ของกรมแผนที่ทหาร แล้วเดินเท้าสำรวจทั่วทั้งชุมชนเพื่อบันทึกข้อมูล และจัดทำแผนผังชุมชน พร้อมทั้งบันทึกสภาพที่เห็นเป็นภาพถ่าย การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนยังใช้การสังเกตการณ์ระยะยาวประกอบ ด้วยการไปเยือนชุมชนทั้งในยามปกติและยามมีงานเทศกาลประเพณี พิธีกรรม โดยบันทึกข้อมูลเป็นภาพถ่ายเพื่อเก็บข้อมูลด้านความเชื่อที่ปรากฏผ่านเหตุการณ์และสถานที่ต่าง ๆ ภายในชุมชน

2.3 ข้อมูลเกี่ยวกับเรือนไทย ลักษณะของที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทย ตั้งแต่ภาพรวม คือเรือนวางหันไปทางไหน รูปลักษณ์ที่ปรากฏและส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบเข้าเป็นเรือนเป็นอย่างไรตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่วาง ตั้ง แขวนอยู่มีอะไรบ้าง คือรายละเอียดที่ต้องเก็บข้อมูลปฐมภูมิ โดยใช้วิธีสำรวจภาคสนาม ด้วยการรังวัดโดยละเอียดเพื่อจัดทำแบบสถาปัตยกรรมของเรือนกรณีตัวอย่างแต่ละหลัง ที่แสดงลักษณะทั่วไปของอาคาร พร้อมเครื่องเรือน เครื่องใช้ไม้สอย สิ่งของประดับต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในสภาพจริง พร้อมทั้งบันทึกข้อมูลบรรยากาศของที่อยู่อาศัยเป็นภาพถ่ายด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเรือนไทยยังรวมถึงการเก็บข้อมูลจากผู้อยู่อาศัยเกี่ยวกับประวัติการสร้างเรือน การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง การอยู่อาศัย อีกทั้งความเชื่อที่สัมพันธ์กับเรือน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ซึ่งเป็นการพูดคุยตามอัธยาศัยด้วยบรรยากาศสบาย ๆ โดยไม่มีกรอบของคำถามและกรอบของเวลาเป็นข้อจำกัดเช่นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างนี้นำไปสู่ความสนิทสนมคุ้นเคยซึ่งกันและกัน และเมื่อมีการพูดคุยกันมากกว่า 1 ครั้งจากการไปเยี่ยมเยียนในภายหลัง ความคุ้นเคยกันก็ยิ่งเพิ่มเป็นทวีคูณ อันเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้ผู้อยู่อาศัยเปิดใจเผยข้อมูลตามความเป็นจริง โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อซึ่งเป็นเรื่องส่วนบุคคล บางคนก็ไม่อยากเปิดเผยกับคนนอก ทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้อยู่อาศัยเสนอข้อมูลในประเด็นที่ไม่มีการกำหนดไว้ก่อนอีกด้วย

กล่าวได้ว่า งานวิจัยนี้เป็นงานวิจังเชิงสำรวจ ใช้วิธีเก็บข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจภาคสนามยังแหล่งพื้นที่ศึกษาเป็นหลัก โดยอาศัยข้อมูลทุติยภูมิที่รวบรวมจากเอกสารต่าง ๆ ประกอบ สำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนามใช้ทั้งการเดินเท้าสำรวจ การสังเกตการณ์ระยะยาว การรังวัดอาคาร และการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยนี้ เป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์แผนผัง (planning analysis) ในการพิจารณาลักษณะของชุมชน การวิเคราะห์รูปลักษณ์ (morphological analysis) ในการพิจารณาลักษณะของที่อยู่อาศัย รวมทั้งใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (comparative analysis) เพื่อหาความเหมือนและความต่างระหว่างชุมชนและที่อยู่อาศัยของคนแต่ละกลุ่ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์แผนผัง

การทำความเข้าใจลักษณะของชุมชนใช้วิธีการวิเคราะห์แผนผัง ที่ได้บันทึกข้อมูลไว้ในรูปแผนผังของชุมชน ร่วมกับภาพถ่ายทางอากาศ ซึ่งเป็นภาพถ่ายตานก (bird's-eye view) และภาพถ่ายระดับตาคน บนพื้นฐานของหลักการออกแบบวางผังชุมชน โดยแยกแยะพิจารณาในเรื่องดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

1.2 องค์ประกอบของชุมชน

1.3 ภูมิทัศน์ชุมชน

ลักษณะของชุมชนในที่นี้ นอกจากการทำความเข้าใจในสาระที่สัมพันธ์สิ่งแวดล้อมของที่ตั้งแล้ว ยังมุ่งพิจารณาลักษณะของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรมด้วยโดยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ด้านความเชื่อ ซึ่งเป็นข้อมูลที่รวบรวมจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้คน กับแผนผังของชุมชน

2. การวิเคราะห์รูปลักษณ์

แบบสถาปัตยกรรมของเรือนไทยซึ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิที่แสดงเป็นผังพื้น รูปด้าน และรูปตัด รวมทั้งภาพถ่าย บรรจุข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางสถาปัตยกรรมไว้มากมาย ข้อมูลทั้งหลายเหล่านี้ใช้วิธีการวิเคราะห์รูปลักษณ์ โดยอาศัยหลักการทางสถาปัตยกรรมศาสตร์เป็นพื้นฐาน ครอบคลุมการวิเคราะห์ในเรื่องดังนี้

2.1 ทิศทางและการวางผัง

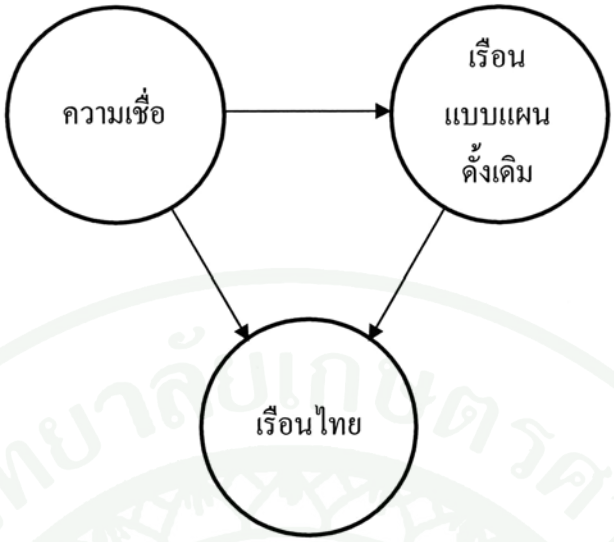
2.2 รูปทรงและองค์ประกอบ

2.3 การประดับตกแต่ง

ทั้งนี้ เพื่อทำความเข้าใจลักษณะของเรือนไทย อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ไม่เน้นการอธิบายลักษณะอันเป็นผลมาจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของที่ตั้ง หากแต่มุ่งทำความเข้าใจว่าอิทธิพลทางด้านความเชื่อของผู้คนมีผลต่อลักษณะของเรือนอันเป็นที่อยู่ของเขาอย่างไร? ด้วยเหตุนี้ จึงให้ความสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของความเชื่อที่รวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และคำบอกเล่าของผู้อยู่อาศัยกับลักษณะของเรือนไทย หรืออีกนัยหนึ่ง มีสิ่งใดบ้างที่ไม่สามารถเข้าใจได้ หากพิจารณาเฉพาะลักษณะที่ปรากฏ แต่สามารถอธิบายได้ด้วยการเชื่อมโยงกับความเชื่อ

เพื่อให้สามารถอ่านความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับลักษณะเรือนไทยของคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้ถ่องแท้ยิ่งขึ้น จึงวิเคราะห์ลักษณะเรือนไทยของคนแต่ละกลุ่มเชื่อมโยงกับเรือนแบบแผนดั้งเดิมของเขาด้วย โดยอาศัยข้อมูลทุติยภูมิเกี่ยวกับเรือนแบบแผนดั้งเดิมในแผ่นดินแม่ก่อนที่จะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในลุ่มน้ำเพชรบุรีเป็นหลัก กล่าวคือ พิจารณาว่า เรือนไทยของคนกลุ่ม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 3.3 การอ่านความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อ เรือนแบบแผนดั้งเดิม และเรือนไทย

ชาติพันธุ์จีนมีลักษณะใดบ้างที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากเรือนแบบประเพณีนิยมจีนบนแผ่นดินใหญ่ และเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมมีลักษณะใดบ้างที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากเรือนมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ลักษณะดังกล่าวมีที่มาจากความเชื่ออะไร เท่ากับว่าเป็นการอ่านความสัมพันธ์ในลักษณะ 3 เส้า คือ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับเรือนไทย ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับเรือนแบบแผนดั้งเดิม และความสัมพันธ์ระหว่างเรือนไทยกับเรือนแบบแผนดั้งเดิม (ภาพที่ 3.3)

3. การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ

การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบเป็นการนำเรือนไทยของคนทั้ง 3 กลุ่ม ได้แก่ เรือนไทยของคนไทย เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน และเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมมาเปรียบเทียบกัน โดยยึดเรือนไทยของคนไทยเป็นพื้นฐานในการเปรียบเทียบ ด้วยเหตุที่เป็นเรือนของคนกลุ่มใหญ่ อีกทั้งเป็นต้นแบบให้คนกลุ่มอื่นนำไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน เนื้อหาหลักในการเปรียบเทียบคือลักษณะที่อ่านได้จากแบบสถาปัตยกรรม ซึ่งครอบคลุมเรื่องทิศทางและการวางผัง รูปทรงและองค์ประกอบ และการประดับตกแต่ง เพื่อพิจารณาว่า

2.1 เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนมีความเหมือนและความต่างจากเรือนไทยของคนไทยอย่างไร?

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.2 เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมมีความเหมือนและความต่างจากเรือนไทยของคนไทยอย่างไร?

ทั้งนี้ หากสามารถรู้ได้ว่า เรือนไทยของคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีความเหมือนและความต่างจากเรือนของคนไทยอย่างไร ก็จะทำให้เห็นความเหมือนและความต่างระหว่างเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองโดยปริยาย ความเหมือนคือลักษณะร่วมที่ได้รับการรักษาไว้ ความต่างจะทำให้ประจักษ์ถึงอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อลักษณะของเรือนไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะความเชื่อของคนแต่ละกลุ่มนั้นแตกต่างกันนั่นเอง

สรุปแล้ว ลุ่มน้ำเพชรบุรีซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน นอกเหนือจากคนไทยพื้นถิ่นแล้ว ยังมีคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นอพยพเข้ามาร่วมอยู่อาศัยอีกหลายกลุ่ม งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยทางสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่เน้นด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยมีเรือนไทยของคน 3 กลุ่มเป็นประชากรในการวิจัย คือเรือนไทยของคนไทยและเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นอีก 2 กลุ่ม ได้แก่ จีนและมุสลิม ซึ่งเป็นกลุ่มที่สามารถรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่น กลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยเลือกชุมชนของคนกลุ่มต่าง ๆ กลุ่มละ 1 แห่ง แล้วเลือกเรือนไทยชุมชนละ 10 หลัง รวมเรือนไทยของคนทั้งสามกลุ่ม 30 หลัง เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย เก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสำรวจ รังวัด สังเกตการณ์ระยะยาว และสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลอิงหลักการด้านการออกแบบวางผังชุมชนและสถาปัยกรรมศาสตร์ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์แผนผัง การวิเคราะห์รูปลักษณ์ และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 4

วัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยของคนพื้นถิ่นเพชรบุรี: กรณีศึกษาชุมชนบ้านโพธิ์กรุ

การศึกษาสาระว่าด้วยวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยของคนพื้นถิ่นในจังหวัดเพชรบุรี เกิดจากการศึกษาที่ชุมชนบ้านโพธิ์กรุเป็นกรณีเฉพาะ ยังมีชุมชนที่ผู้คนส่วนใหญ่ปลูกเรือนไทยเป็นที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกันนี้อีกหลายแห่ง ชุมชนบ้านโพธิ์กรุจึงเป็นเสมือนตัวแทนของชุมชนคนไทยพื้นถิ่นเพชรบุรี ทั้งนี้ การศึกษาชุมชนและสถาปัตยกรรมในที่นี้เน้นมิติทางวัฒนธรรม โดยทำความรู้จักกับถิ่นที่ – ภูมิหลังชุมชนบ้านโพธิ์กรุ และผู้คน – คนเพชรบุรีบ้านโพธิ์กรุ เป็นลำดับแรก เพื่อเข้าถึงซึ่งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและวัฒนธรรมของผู้คน อันเป็นปัจจัยสำคัญเชื่อมโยงสู่การสร้างสรรค์ชุมชน – ลักษณะของชุมชนบ้านโพธิ์กรุ และสถาปัตยกรรม – เรือนไทยในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ ในที่สุด

ภูมิหลังชุมชนบ้านโพธิ์กรุ

1. ประวัติศาสตร์ชุมชน

บ้านโพธิ์กรุ อยู่ในเขตตำบลท่าช้าง อำเภอบ้านลาดของจังหวัดเพชรบุรี ย่านอำเภอบ้านลาดนี้เป็นที่รู้กันทั่วไปในหมู่คนเพชรบุรีว่า เป็นถิ่นที่วัฒนธรรมดั้งเดิมของเมืองเพชรหลายประการยังคงได้รับการสืบสานต่อมาจนถึงทุกวันนี้ กล่าวกันว่า หากจะฟังเสียงพูดสำเนียงเหน่อแบบเพชรบุรีแท้ ๆ ก็ต้องไปฟังที่บ้านลาด และที่ถิ่นฐานย่านนี้ยังคงมีเพลงพื้นบ้าน การเล่นผีไซ มีคณะละคร คณะหุ่นกระบอก เป็นต้น เป็นเครื่องยืนยันการธำรงรักษาวัฒนธรรมแห่งอดีตของคนถิ่นนี้ได้เป็นอย่างดี นอกเหนือจากนี้ บ้านลาดยังได้รับการกล่าวขานว่าเป็นถิ่นที่มีเรือนไทยมากและผู้คนก็ยังนิยมปลูกเรือนไทยเป็นที่อยู่อาศัยกันสืบมา อำเภอบ้านลาดจึงเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของเพชรบุรี

เดิมบ้านลาดขึ้นอยู่กับอำเภอคลองกระแชง (ปัจจุบันคืออำเภอเมือง) ได้รับการจัดตั้งขึ้นเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2459 อักขรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2507) ระบุว่าเมื่อแรก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 4.1 วัดโพธิ์กรุ วัดประจำชุมชนบ้านโพธิ์กรุและชุมชนใกล้เคียง

นั้นตั้งขึ้นในนาม อำเภอท่าช้าง ตามนามตำบลที่ตั้งที่ว่าการคือ ตำบลท่าช้าง โดยตั้งที่ว่าการอำเภอขึ้นที่วัดโพธิ์กรุ ต่อมาในปี พ.ศ. 2468 จึงย้ายที่ว่าการไปตั้งอยู่ริมแม่น้ำเพชรบุรีที่ตำบลบ้านลาด ครั้นปี พ.ศ. 2481 จึงได้เปลี่ยนชื่อตามตำบลที่ตั้งว่า อำเภอบ้านลาด

บ้านลาดเป็นอำเภอเล็ก ๆ ของจังหวัดเพชรบุรี แต่ก็มีความสำคัญมาแต่อดีต น้ำในแม่น้ำเพชรบุรี โดยเฉพาะช่วงที่ไหลผ่านอำเภอนี้ ถือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ที่เรียกกันทั่วไปว่า น้ำเพชร น้ำเพชรซึ่งตักจากท่าน้ำวัดท่าไชยศิริ (ตำบลสมอพลือ อำเภอบ้านลาด) เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์หนึ่งในแม่น้ำทั้งห้าสายของไทยที่ใช้ในการประกอบพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เป็นต้น ความสำคัญอีกประการหนึ่งคือ น้ำเพชรอันใสสะอาดและจืดสนิท ใช้เป็นน้ำเสวยของพระเจ้าแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 4-6 อีกด้วย

สำหรับตำบลท่าช้างซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอเมื่อแรกตั้งนั้น อยู่ทางทิศตะวันตกของที่ว่าการอำเภอในปัจจุบัน การเคยเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอมาก่อนเมื่อเกือบร้อยปีมาแล้ว แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลานั้นมีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนที่มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นแล้ว ทั้งนี้ หากย้อนกลับไปดูประวัติวัดโพธิ์กรุ (ภาพที่ 4.1) ซึ่งเป็นวัดสำคัญประจำตำบลท่าช้าง ยิ่งเห็นชัดว่า ถิ่นฐานย่านนี้มีการรวมกลุ่มอยู่อาศัยกันเป็นชุมชนอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายมาแล้ว เล่ากันว่า คนบ้านนี้ไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บวชอยู่ที่พระนครศรีอยุธยาราชธานี ครั้นแก่กล้าพรรษาแล้วจึงเดินทางกลับมาสร้างวัดขึ้นในถิ่นฐานบ้านเกิด คือวัดโพธิ์กรุนั่นเอง

ตามประวัตินั้น วัดโพธิ์กรุสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ร่วมสมัยเดียวกับวัดสำคัญในอำเภอบ้านลาด อย่าง วัดท่าไชยศิริ วัดกลางเทพนิมิตร เป็นต้น ฐานบัวแบบโค้งท้องสำเภาของโบสถ์วัดโพธิ์กรุเป็นเครื่องยืนยันความเป็นวัดที่สร้างมาแต่ครั้งสมัยอยุธยาตอนปลายได้เป็นอย่างดี วัดแห่งนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อปี พ.ศ. 2350 และคงยืนหยัดเป็นพุทธศาสนสถานหลักของชุมชนย่านนี้สืบมาจนปัจจุบัน

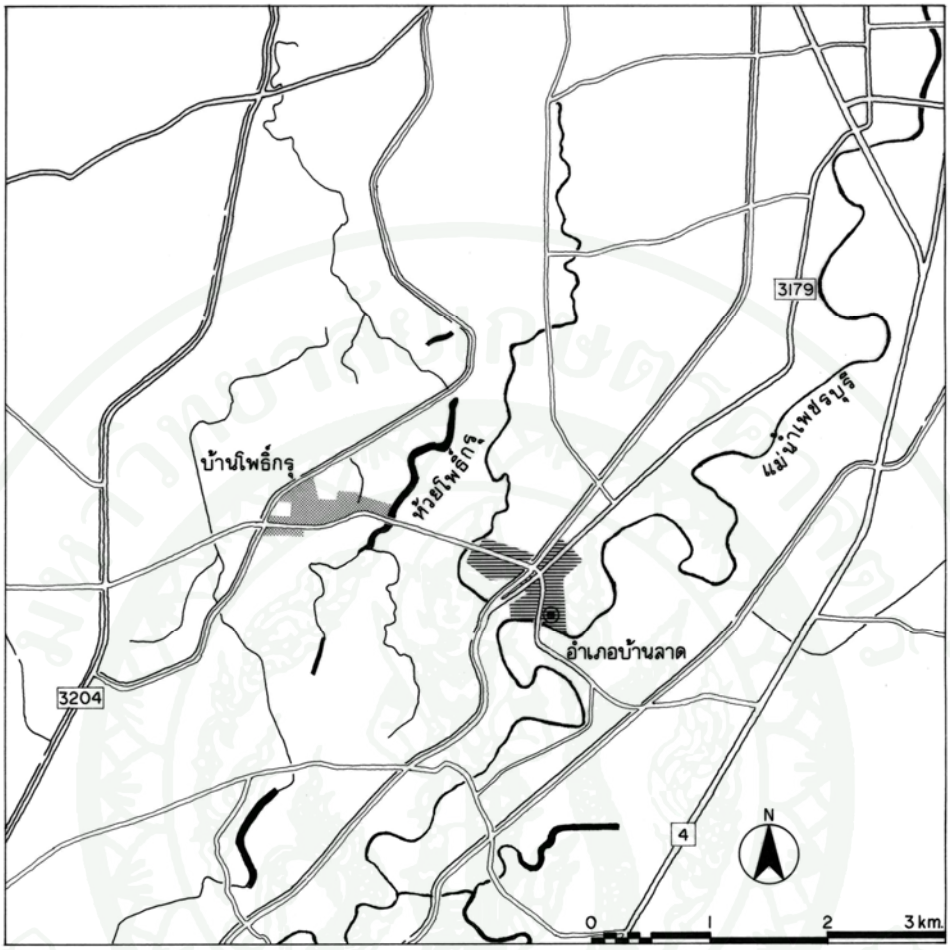
ในปี พ.ศ. 2472 โรงเรียนระดับประถมก็ได้รับการก่อตั้งขึ้นด้วยความร่วมมือของพระอธิการผิน พุทธสโร หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า หลวงพ่อผิน เจ้าอาวาสวัดโพธิ์กรุในขณะนั้นกับชาวตำบลท่าช้าง เมื่อแรกอาศัยศาลาการเปรียญของวัดเป็นที่เล่าเรียน ต่อมาในปี พ.ศ. 2480 จึงได้มีการสร้างอาคารเรียนอย่างเป็นกิจจะลักษณะขึ้นเป็นหลังแรก ครั้นปี พ.ศ. 2484 กระทรวงศึกษาธิการได้ขนานนามว่า โรงเรียนประชาบาล ตำบลท่าช้าง 1 (ผินผดุงวัดโพธิ์กรุ) ภายหลังจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนวัดโพธิ์กรุ (ผินผดุง) ปัจจุบันเปิดทำการสอนถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นับเป็นสถานเล่าเรียนหลักของบุตรหลานชาวชุมชนบ้านโพธิ์กรุรวมทั้งชุมชนในละแวกใกล้เคียง

2. ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น

พื้นที่อำเภอบ้านลาดแผ่อาณาบริเวณอยู่ทางด้านตะวันตกของอำเภอเมือง เพชรบุรี ลักษณะโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มน้ำ ทางทิศตะวันตกเป็นที่ดอนแล้วค่อย ๆ ลาดต่ำลงมาทางทิศตะวันออก ในอดีต ถิ่นนี้อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้โดยเฉพาะป่าไผ่แผ่ครอบคลุมพื้นที่ถึงราวร้อยละ 80 (วิลาวัณย์ ฤดีศานต์, 2546: 84) นอกจากนี้ ยังมีต้นตาลขึ้นกระจายอยู่ทั่วไปเป็นจำนวนมาก ภายหลังการสร้างเขื่อนแก่งกระจานแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2509 มีการบุกเบิกพื้นที่ทำนามากขึ้น ยังผลให้ป่าไม้ลดลงเป็นปฏิบถกันโดยลำดับ

จากศูนย์กลางอำเภอบ้านลาดออกไปทางทิศตะวันตกราว 1.5 กิโลเมตร ที่นั่นเป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านโพธิ์กรุ หากวัดจากศูนย์กลางเมืองเพชรบุรี ชุมชนแห่งนี้อยู่ห่างออกไปราว 10 กิโลเมตร ตามเส้นทางถนนเพชรเกษม แล้วแยกเข้าที่แยกท่าศาลาตามถนนตัดผ่านที่ว่าการอำเภอบ้านลาดเชื่อมต่อกับถนน รพช. 2002 (บ้านลาด-โพธิ์ลอย) ที่ตัดผ่านด้านใต้ของชุมชนบ้านโพธิ์กรุ (ภาพที่ 4.2)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 4.2 แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนบ้านโพธิ์กรุ

ตำบลท่าช้าง ซึ่งคลุมพื้นที่ชุมชนบ้านโพธิ์กรุไว้ด้วยนั้น เป็นภูมินามที่ได้รับการเรียกขานมาแต่อดีต ตามสภาพพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มท้องกระทะ มีแอ่งน้ำที่อุดมด้วยน้ำท่าตลอดปี ทำให้มีช้าง ทั้งช้างป่าและช้างเลี้ยง มาชุมนุมกันเล่นน้ำ อาบน้ำ และดื่มกิน เป็นจำนวนมาก ผู้คนทั่วไปต่างเรียกถิ่นนี้กันติดปากว่า ท่าช้าง สืบมา แต่ทุกวันนี้ไม่มีวี่แววของช้างในละแวกนี้ให้เห็นแต่อย่างใด คงเหลือแต่ชื่อทิ้งไว้เป็นร่องรอยให้คนรุ่นหลังเชื่อมโยงสู่อดีตได้ว่า ครั้งหนึ่งถิ่นนี้เคยมากมีด้วยช้างน้อยใหญ่

แม้แม่น้ำเพชรบุรีทอดแนวอยู่ห่างจากชุมชนบ้านโพธิ์กรุออกไปราว 1.5 กิโลเมตร แต่ย่านนี้ก็มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ โดยมีห้วยโพธิ์กรุเลียบผ่านทางด้านตะวันออกของวัดโพธิ์กรุ ตาม ตำนานเมืองเพชรบุรี กล่าวถึงแม่น้ำในอดีตไว้ว่า แม่น้ำสายหนึ่งผ่านมาทางระหารใหญ่ไหลไปทางวัดโพธิ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กรุ บ้านท่าช้าง และบ้านหนองแก้ว (พระยาปริยัติธรรมธาดา, 2533: ไม่มีเลขหน้า) ซึ่งใกล้เคียงกับแนวของห้วยโพธิ์กรุในปัจจุบัน นั่นหมายความว่า ในอดีตลำน้ำสายนี้คงเป็นหนึ่งในแม่น้ำสายหลักและร่องรอยแห่งความอุดมด้วยน้ำท่ายังคงปรากฏอยู่ในห้วยโพธิ์กรุ โดยเฉพาะช่วงที่ไหลผ่านวัดโพธิ์กรุนั้น

นอกเหนือจากนี้ ความเป็นที่ราบลุ่มท้องกระทะยังทำให้มีหนองบึงกระจายอยู่มากมาย ยังผลให้ชุมชนบ้านโพธิ์กรุและละแวกใกล้เคียงเป็นถิ่นเกษตรกรรมอันอุดมแห่งหนึ่งของอำเภอบ้านลาด ชื่อบ้านหลายแห่งในตำบลท่าช้างที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า ไร่ บ่งบอกได้เป็นอย่างดี เช่น บ้านไร่มะตุ่ม บ้านไร่สวน บ้านไร่ปึก บ้านไร่โพธิ์ เป็นต้น แสดงถึงความเป็นถิ่นทำนาทำไร่มาแต่อดีต แม้จนทุกวันนี้ก็ยังครองความเป็นถิ่นเกษตรกรรมอันอุดมไม่เปลี่ยนแปลง

คนเพชรบุรีบ้านโพธิ์กรุ

> คนไทยพื้นถิ่นทั่วไปที่ตั้งรกรากมานาน และเชื่อว่าตัวเองและบรรพบุรุษไม่มีเชื้อสายชาติพันธุ์อื่นเจือปน (ทั้งที่ในความเป็นจริงพบร่องรอยของการผสมปนเปแฝงอยู่ในการไหว้ผีบรรพบุรุษบางตระกูล) ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วไปทั้งจังหวัด โดยส่วนใหญ่อยู่บริเวณที่ราบตอนกลางของจังหวัด คือบริเวณอำเภอบ้านลาด (วิไลรัตน์ ยังรอต และ ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2547: 109-110)

เป็นที่ยอมรับกันในหมู่คนเพชรบุรีว่า ผู้ที่อาศัยอยู่แถบอำเภอบ้านลาดเป็นคนไทยพื้นถิ่นโดยแท้ แม้ว่าเบื้องลึกจะเคยมีคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นอาศัยอยู่ในย่านนี้ด้วยเช่นกัน อาทิ แถบตำบลสมอพลือ ในอดีตเคยเป็นถิ่นอาศัยของคนพราหมณ์ (สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, 2544: 129) หรือที่ชุมชนบ้านโพธิ์กรุก็ปรากฏว่ามีการประกอบพิธีกรรมประจำปีในเดือนสี่ ไหว้ผีลาว ในบางครอบครัว (วรยศ แย้มบาน, 2551) แสดงให้เห็นความเกี่ยวพันกับบรรพบุรุษชาวลาวไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

แต่อดีตมาแล้วที่คนแถบบ้านลาดประกอบอาชีพอย่างสัมพันธ์กับฤดูกาล พวกเขาอาศัยช่วงที่มีน้ำอุดมในฤดูฝนทำนา หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จในปลายฤดูหนาว พอดีกับช่วงที่ต้นตาลออกงวง พวกเขาก็หันไปทำน้ำตาลโตนด ทำไปจนย่างเข้าฤดูฝนจึงเลิกทำเพราะเป็นช่วงที่หมดงวงตาลก็พอดีกับการเริ่มฤดูกาลทำนารอบใหม่ น้ำตาลโตนดของอำเภอบ้านลาดเลื่องชื่อมานานแล้ว ทั้ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ด้านความอุดมสมบูรณ์และรสชาติอันหวานมัน ดังที่หนังสือ สมุดราชบุรี ซึ่งตีพิมพ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2468 กล่าวไว้ว่า

> น้ำตาลโตนดที่ทำกันมากในจังหวัดเพ็ชร์บุรี มีอยู่ 3 อำเภอ คือ อำเภอคลองกระแชง, อำเภอท่าช้าง, อำเภอหนองจอก นอกจากนั้นมีน้อย. . .น้ำตาลฝั่งตวันออกแม่น้ำเพ็ชร์บุรีสีแดง ไม่ค่อยขาว มีรสหวานแต่ไม่มัน ส่วนฝั่งตวันตกแม่น้ำเพ็ชร์บุรีมีรสหวานไม่สู้จัดแต่มีรสมัน มีสีขาว (ฉลอง สุนทราวาณิชย์, 2550: 108)

ทั้งนี้ อำเภอท่าช้างก็คือชื่ออำเภอบ้านลาดเมื่อแรกตั้งนั่นเอง บางพวกพอถึงฤดูแล้งก็พากันเข้าป่าตัดไม้ไผ่ผูกเป็นแพ ล่องตามสายน้ำเพชรสู่ปลายน้ำไปขายชาวประมงแถวบ้านแหลมเพื่อใช้ทำโป๊ะจับปลา บ้างก็ตัดต้นไม้เป็นท่อนซุงล่องเข้าโรงเลื่อยท้ายตัวเมืองเพชรบุรี ปัจจุบันอาชีพทำไม้ล่องแพล่องซุงไม่มีแล้ว พร้อมกับการลดหดหายไปของป่าไม้ (วิไลรัตน์ ยังรอต และ ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2547: 110) อย่างไรก็ตาม บ้านลาดยังคงขึ้นชื่อในความเป็นถิ่นทำนาและทำน้ำตาลโตนดของเพชรบุรีสืบมา

เมื่อจำกัดกรอบมองจำเพาะชาวบ้านโพธิ์กรุ ในปัจจุบัน ผู้คนส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพทำนา ทำสวน และทำไร่ เป็นหลัก สำหรับผู้ที่ทำนามีการปลูกพืชหมุนเวียน เช่น ถั่วลิสง แตงกวา เป็นต้น สลับกับการทำนาด้วย หลายครัวเรือนยังคงสืบทอดการทำน้ำตาลโตนดต่อมา นอกจากนี้ยังมีการขยายอาชีพออกไป มีการปลูกข่า ผัก รวมทั้งเลี้ยงวัวและไก่อีกด้วย เห็นได้ชัดว่า ผู้คนถิ่นนี้ยังคงอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของผืนดิน สืบทอดการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่เขามีความชำนาญต่อเนื่องมาจากบรรพบุรุษอย่างไม่ขาดสาย นับเป็นการทำมาหากินที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศของท้องถิ่นอย่างยิ่ง

การมีวัดอยู่คู่ชุมชนเป็นเวลากว่า 200 ปีมาแล้ว ยืนยันความเป็นผู้ยึดมั่นในพุทธศาสนาของชาวบ้านโพธิ์กรุได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านถิ่นนี้ทำบุญตักบาตรเป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันพระ วันสำคัญทางศาสนา และเทศกาลเข้าพรรษา ในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆะบูชา วันวิสาขบูชา เป็นต้น ชาวบ้านจะพร้อมกันไปวัดเพื่อตักบาตรทำบุญ ถือศีลฟังธรรม และเวียนเทียน สำหรับชาย เมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์แล้ว การบวชเป็นพระเพื่อครองเพศบรรพชิตถือเป็นกิจอันพึงกระทำอย่างยิ่ง ด้วยถือกันว่าบิดามารดาจะได้บุญอย่างใหญ่หลวง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อย่างไรก็ตาม ร่องรอยของการนับถือผีที่มีอยู่เดิมในสังคมไทย ปรากฏให้เห็นได้จากการมีศาลผีภายในชุมชน การจัดพิธีกรรมไหว้ศาลผีประจำปี การเซ่นสรวงบูชาเมื่อมีทุกข์ภัยไข้เจ็บ นอกเหนือจากนี้ ชาวบ้านโพธิ์กรุยังพร้อมใจกันจัดพิธีกรรม ส่งเรือส่งเกวียน ขึ้นในเดือน 3 เป็นประจำทุกปี โดยใช้ไม้ไผ่ผูกจำลองเป็นเรือ เป็นเกวียน เพื่อใส่ของแห้ง เช่น พริก หอม กระเทียม ข้าว เกลือ ผลไม้ และขนมต่าง ๆ แล้วแห่นำไปไว้ที่ทางแยก เป็นการอุทิศให้ผีบรรพบุรุษ รวมทั้งเจ้าที่เจ้าทาง และผีสางนางไม้ (สมพงษ์ เกิดทิน, 2551)

สรุปแล้ว ในด้านความเชื่อนั้น แม้ว่าภาพการเป็นพุทธศาสนิกชนผู้ยึดมั่นของชาวบ้านโพธิ์กรุจะเด่นชัดเพียงใด แต่การนับถือผีอันเป็นรากเหง้าของคนไทยก็ยังมิได้หมดไปเสียทีเดียว โดยที่พวกเขาเองก็ไม่เคยแบ่งแยกว่า อะไรคือพุทธ อะไรคือผี กล่าวได้ว่า ผู้คนถิ่นนี้ถือความเชื่ออันเกิดจากการผสมผสานผีและพุทธศาสนาเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน

ลักษณะของชุมชนบ้านโพธิ์กรุ

1. การตั้งถิ่นฐาน: ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น

เป็นที่แน่นอนว่า ความเป็นที่ราบลุ่มน้ำเพชรบุรีที่มีดินดีและน้ำท่าอุดม อันเป็นทรัพยากรต้นทุนทางธรรมชาติที่เอื้อต่อการทำเกษตรกรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้คนไทยผู้ดำรงตนอยู่ในสังคมเกษตรกรรม เข้ามาหักร้างถางพงแถบบ้านลาดเพื่อเปลี่ยนป่าให้เป็นนาไร่ ถิ่นนี้จึงเป็นถิ่นทำนา ทำไร่ รวมทั้งทำสวน มาแต่เดิม การทำเกษตรกรรมแบบยังชีพในอดีตเกื้อหนุนให้ชุมชนแถบนี้สามารถอยู่แบบพึ่งพาตนเองได้ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้สืบมาท่ามกลางการปรับเปลี่ยนเป็นการทำเกษตรกรรมเพื่อการค้ามากขึ้นโดยลำดับ

ชุมชนบ้านโพธิ์กรุเป็นชุมชนเกษตรกรรมโดยแท้ มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่มกัน (cluster) อยู่อาศัยบนที่ดอน ล้อมรอบบริเวณชุมชนด้วยทุ่งเกษตรกรรม (ภาพที่ 4.3) ที่มีระดับพื้นที่ต่ำกว่า การเลือกที่ดอนเป็นที่ตั้งชุมชนเป็นการเลี่ยงปัญหาน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก อย่างไรก็ตาม ในปีที่มีน้ำมากก็มีน้ำท่วมบ้างเป็นครั้งคราว ส่วนพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ต่ำลงไปเอื้อต่อการทำนาน้ำขังตามความสันทัดจัดเจนของชาวนาละแวกนี้ พื้นที่ที่สูงขึ้นมาสักหน่อยนั้นพวกเขาพากันทำไร่และทำสวน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 4.3 ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนบ้านโพธิ์กรุและบริเวณโดยรอบ
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร (2537)

การตั้งชุมชนท่ามกลางทุ่งเกษตรกรรม การเกาะตัวรวมกลุ่มกันอย่างหลวม ๆ ด้วยแต่ละบ้านมักมีพื้นที่ตากพืชผลทางเกษตรกรรมและที่ตั้งยุ้งฉาง และการก่อตัวเป็นชุมชนไม่ใหญ่โต โดยมีผู้อยู่อาศัยราว 100 ครัวเรือน ยังผลให้ผู้คนในชุมชนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ทั้งจากการเป็นญาติพี่น้องร่วมสายเลือด การเกี่ยวดองผ่านการแต่งงานกัน รวมทั้งการเป็นคนบ้านเดียวกัน ทุกวันนี้ชาวชุมชนบ้านโพธิ์กรุยังคงมีการลงแรงช่วยเหลือการงานกัน เช่น เกี่ยวข้าว ขุดถั่วลิสง เป็นต้น

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านโพธิ์กรุซึ่งสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมาเป็นเสมือนแบบมาตรฐาน ที่มีลักษณะเหมือน ๆ กับชุมชนอื่น ๆ อีกหลายแห่งในถิ่นนี้ ห่างออกไปทุก ๆ 1-2 กิโลเมตร จะมีชุมชนเกษตรกรรมทำนองเดียวกันนี้ตั้งถิ่นฐานอยู่ ชุมชนที่มีขนาดใหญ่สักหน่อยมักมีวัดประจำชุมชน ส่วนชุมชนเล็กที่ไม่มีวัดประจำชุมชนก็อาศัยวัดร่วมกับชุมชนอื่นเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จัดงานประเพณีพิธีกรรม และเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นชุมชนชาวพุทธอย่างเด่นชัดอีกด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อรศิริ ปาณินท์ (2538: 111) ได้ชี้ให้เห็นว่า หมู่บ้านที่ตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่มกันบนที่ดอนด้วยขนาดไม่ใหญ่โตนัก ล้อมรอบด้วยทุ่งเกษตรกรรมที่ทำกิน และมีวัดประจำหมู่บ้านเช่นนี้พบเห็นได้ทั่วไปในละแวกลุ่มน้ำสุพรรณบุรีเช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่า ลักษณะเช่นนี้เป็นแบบแผนการตั้งถิ่นฐานของเกษตรกรชาวไทยพื้นถิ่นในลุ่มน้ำภาคกลาง เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้มีห้วยโพธิ์กรุไหลผ่าน แต่ชุมชนบ้านโพธิ์กรุและชุมชนใกล้เคียงก็ไม่ได้พากันตั้งถิ่นฐานแบบเรียงรายต่อเนื่องกันไปสองฟากลำน้ำ ในย่านอำเภอบ้านลาด แม้แต่ชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำเพชรบุรีซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลัก การตั้งถิ่นฐานก็เข้าลักษณะรวมกลุ่มกันเป็นแหล่ง ๆ ทั้งสิ้น สะท้อนถึงความเป็นชุมชนเกษตรกรรมชนบท ไม่ใช่ชุมชนเมืองหรือชุมชนการค้าได้เป็นอย่างดี

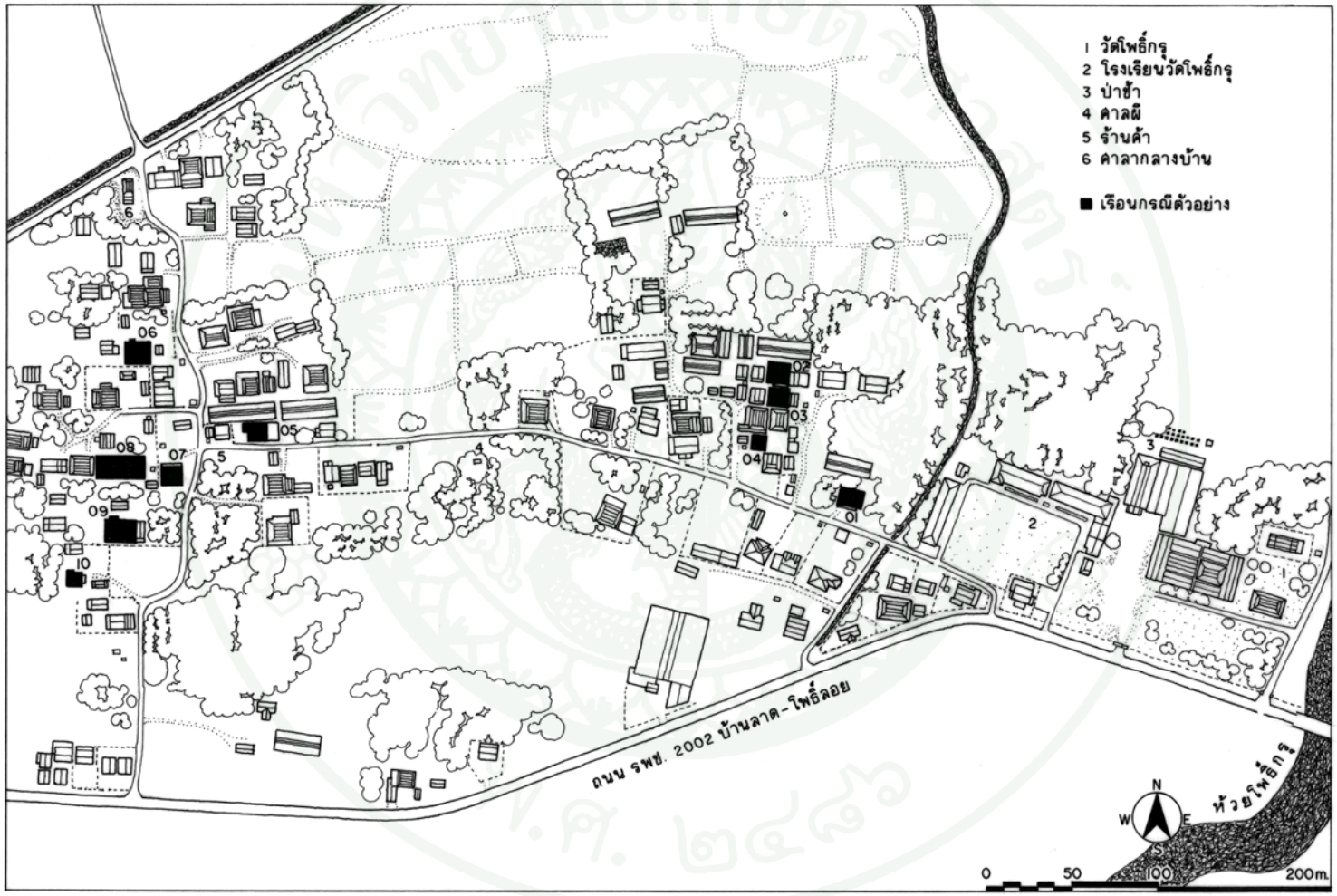
ชุมชนบ้านโพธิ์กรุ มีวัดโพธิ์กรุซึ่งเป็นวัดประจำชุมชนตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกในตำแหน่งริมห้วยโพธิ์กรุ หรืออีกนัยหนึ่งคือ ชุมชนเกาะกลุ่มรวมตัวกันตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านตะวันตกของวัด โดยตำแหน่งแล้ว วัดครองพื้นที่สำคัญ คือริมลำน้ำ โดยความเชื่อนั้น ชาวบ้านโพธิ์กรุส่วนใหญ่กล่าวตรงกันว่า เขานอนหันหัวไปทางทิศตะวันออกอันเป็นทิศมงคล เท่ากับว่า นอนหันหัวไปนบพระพุทธปฏิมาที่ประดิษฐานอยู่ที่วัด มีบ้างที่นอนหันหัวไปทางทิศใต้ สำหรับการนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตกนั้นถือเป็นสิ่งต้องห้าม จึงไม่มีใครเลยที่นอนชี้ปลายเท้าไปทางวัด ย่อมไม่ผิดหากจะกล่าวว่า การตั้งถิ่นฐานของชาวชุมชนบ้านโพธิ์กรุสอดคล้องต้องกันทั้งทางวัตถุวิสัยและทางจิตวิสัย

2. องค์ประกอบของชุมชน

นอกเหนือจากกลุ่มบ้านเรือนอันเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไปแล้ว ชุมชนบ้านโพธิ์กรุยังประกอบด้วยพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนภายในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันอีกหลายอย่าง ดังนี้ (ภาพที่ 4.4)

2.1 ศาสนสถาน: วัด บ้านโพธิ์กรุมีวัดโพธิ์กรุเป็นวัดประจำชุมชน ประกาศตนถึงความเป็นชุมชนชาวพุทธออกมาอย่างชัดเจน วัดถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนภายในชุมชนพากันศรัทธาประสาทะ แม้ว่าโดยตำแหน่งที่ตั้ง วัดโพธิ์กรุไม่ได้อยู่ศูนย์กลางของชุมชน หากแต่อยู่ทางขอบด้านตะวันออกของชุมชน แต่โดยคุณค่าแล้ว วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านโพธิ์กรุทั้งผองรวมทั้งชาวชุมชนอื่นในละแวกใกล้เคียงด้วย นอกเหนือจากวัดจะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่จัดงานประเพณีพิธีกรรมอันเนื่องในศาสนาแล้ว วัดยังเป็นเสมือนลานบ้านสำหรับจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวชุมชน เป็นโรงมหรสพกลางแจ้งที่ใช้จัดแสดงลิเก หนังตะลุง ฉายหนังกลางแปลง ฯลฯ ตามแต่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 4.4 แผนผังชุมชนบ้านโพธิ์กรุ

โอกาส เป็นที่ติดตลาดนัด วัดจึงเป็นพื้นที่อเนกประสงค์อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในความเป็นชุมชนชาวพุทธ ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2544: 3) กล่าวว่า “บ้านเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นลอย ๆ ไม่ได้ ต้องมีวัดด้วย เพราะฉะนั้นบ้านและวัดจึงเป็นสิ่งสัมพันธ์กันในการเป็นชุมชน”

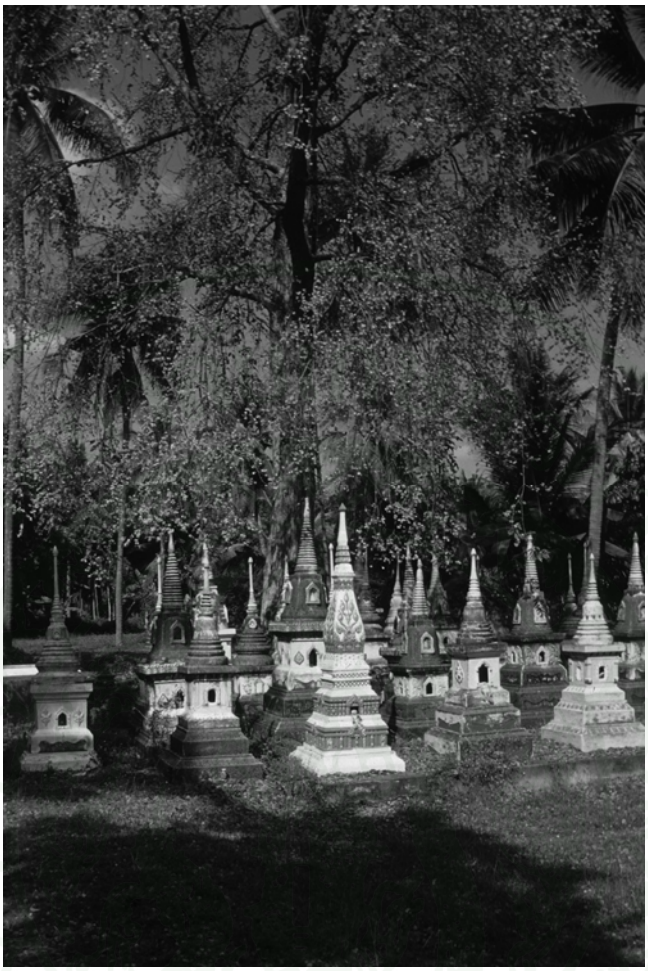
2.2 สถานศึกษา: โรงเรียน บ้านโพธิ์กรุมีโรงเรียนประจำชุมชนคือ โรงเรียนวัดโพธิ์กรุ (ผินผดุง) ชื่อของโรงเรียนบ่งบอกโดยนัยแล้วว่าพัฒนามาจากการเป็นโรงเรียนวัด ทั้งโดยตำแหน่งที่ตั้งซึ่งอยู่ติดกับวัดก็แสดงนัยไปในทิศทางเดียวกัน มาภายหลังจึงแยกตัวออกจากการเป็นที่เล่าเรียนที่อิงอยู่กับวัด พัฒนาเป็นโรงเรียนระดับประถมอย่างเป็นกิจจะลักษณะ การมีทั้งวัดและโรงเรียนประจำชุมชน ย่อมหมายความว่า ชุมชนแห่งนี้มีทั้งแหล่งอบรมศึกษาทางธรรมและแหล่งอบรมศึกษาทางโลกพร้อมมูลอยู่คู่กัน

2.3 ป่าช้า เมื่อมีการตาย ศพของคนไทยจะถูกจัดการด้วยการเผา โดยมีขั้นตอนสำคัญในประเพณีเกี่ยวกับงานศพ คือ การรดน้ำศพ การบำเพ็ญกุศล การเผา และการเก็บกระดูก ในกรณีที่บรรดาญาติของผู้ตายยังไม่พร้อมที่จะจัดงานเผาศพ จะเก็บศพไว้ที่ป่าช้าก่อน เมื่อมีความพร้อมจึงนำศพออกมาจัดงานประเพณีในภายหลัง สำหรับคนไทยแล้วทุกขั้นตอนเกี่ยวกับประเพณีงานศพนิยมกระทำกันที่วัด เพราะมีคติเชื่อมโยงกับพุทธศาสนาและต้องการพื้นที่เพื่อรองรับผู้คนจำนวนมากที่จะมาร่วมงาน ทั้งนี้ วัดโพธิ์กรุได้จัดเตรียมสถานที่รองรับกิจกรรมต่าง ๆ อย่างพร้อมมูล ทั้งศาลาบำเพ็ญกุศล เมรุเผาศพ และป่าช้า สำหรับป่าช้าอยู่ทางด้านหลัง ครองพื้นที่บริเวณอันสงบสงัดของวัด ซึ่งมีทั้งที่เก็บศพรอการนำมาบำเพ็ญกุศลและเผาในภายหลัง และที่ตั้งเจดีย์รายสำหรับบรรจุกระดูก (ภาพที่ 4.5)

2.4 ศาลผี นอกเหนือจากวัดแล้ว ชุมชนบ้านโพธิ์กรุยังมีศาลผีเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งหนึ่งด้วย ศาลผีของชาวบ้านโพธิ์กรุเรียกกันว่า ศาลพ่อผู้ใหญ่ ชาวบ้านเชื่อกันว่าผีพ่อผู้ใหญ่คอยดูแลสารทุกข์สุขดิบของพวกตน ทุกคนเป็นบริวาร เรียกว่า ลูกหมู่ นอกจากมีการเซ่นสรวงเป็นพิธีกรรมประจำปีแล้ว เมื่อผู้ใดมีความทุกข์ร้อนก็ชอบที่จะไปเซ่นสรวง ขอให้ผีช่วยผ่อนร้ายให้กลายเป็นดี แม้ศาลผีตั้งอยู่ใกล้เส้นทางสัญจรสายหลักภายในชุมชน แต่ในยามปกติก็ไม่มีใครกล้ำกรายเข้าไป เว้นแต่จะเข้าไปเซ่นสรวงบูชาเท่านั้น ศาลผีเป็นอาคารขนาดเล็กก็จริง แต่กลับเป็นเครื่องยืนยันหนักแน่นว่า การนับถือผียังคงฝังแน่นอยู่ในจิตใจของชาวบ้านโพธิ์กรุเสมอมา

2.5 ร้านค้า ในชุมชนบ้านโพธิ์กรุมีร้านค้าอยู่เพียงแห่งเดียว สะท้อนความเป็นชุมชนขนาดเล็ก ร้านค้าดังกล่าวมุ่งบริการคนภายในชุมชนโดยเฉพาะ โดยตั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลาง ตรง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 4.5 กลุ่มเจดีย์บรรจุกระดูกในป่าช้าหลังวัดโพธิ์กรุ

จุดตัดของถนนสายหลักภายในชุมชน สินค้าที่ขายล้วนเป็นของใช้จิปาถะในชีวิตประจำวัน ทั้งประเภทเครื่องประกอบการปรุงอาหาร เช่น น้ำมันพืช น้ำปลา เกลือ น้ำตาลทราย ฯลฯ ประเภทอาหารแห้ง เช่น หอม กระเทียม พริกแห้ง ฯลฯ ประเภทอาหารรอง เช่น ของขบเคี้ยว ขนม น้ำอัดลม ฯลฯ ประเภทของใช้ชำระล้าง เช่น ยาสีฟัน สบู่ ผงซักฟอก ฯลฯ และอื่น ๆ ไม่เพียงมีสินค้านานาชนิดที่วาง ตั้ง แขวน เพื่อขายเท่านั้น ร้านค้ายังจัดให้มีที่นั่งพักผ่อน ซึ่งชาวบ้านนิยมมานั่งสนทนาวิสาสะกัน รวมทั้งมีศาลาอ่านหนังสือพิมพ์อยู่ข้าง ๆ ร้านค้าอีกด้วย ร้านค้าจึงไม่ใช่เพียงที่ขายสินค้าเท่านั้นแต่ยังเป็นแหล่งที่ชาวบ้านมาพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ทำให้ร้านค้ากลายเป็นแหล่งกระจายข่าวสารของผู้คนภายในชุมชนอีกโสดหนึ่ง

2.6 ศาลากลางบ้าน โดยตำแหน่งแล้ว ศาลากลางบ้านของบ้านโพธิ์กรุไม่ได้ตั้งอยู่กลางชุมชนหากแต่ตั้งอยู่ที่ขอบด้านเหนือของชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการจัดงานประจำปี ศาลาแห่งนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ก็กลายเป็นศูนย์กลางที่ผู้คนในชุมชนมุ่งมาสู่ ศาลากลางบ้านแห่งนี้แยกพื้นออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหน้าต่ำ ขณะที่ส่วนหลังยกระดับสูงกว่า และที่ด้านขวาของพื้นยกระดับประดิษฐานพระพุทธปฏิมาไว้ บ่งบอกถึงการใช้เพื่อจัดงานประเพณีที่มีการทำบุญเลี้ยงพระตามวิถีชาวพุทธนั่นเอง นอกเหนือจากนี้ ศาลากลางบ้านยังเป็นที่ทำการกลุ่มกิจกรรมของชุมชม (กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต) อีกด้วย หน้าศาลากลางบ้านเป็นลานกีฬาของชุมชน ยามไม่มีการเล่นกีฬา ลานโล่งก็กลายเป็นที่ตากผลผลิตทางการเกษตรได้อีกด้วย ศาลากลางบ้านจึงมีความเป็น ศาลาอเนกประสงค์โดยแท้

หากมีเพียงบ้านเรือนอันเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล ย่อมไม่ก่อเกิดเป็นชุมชนที่สมบูรณ์ องค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะดังกล่าวข้างต้น ช่วยดึงให้ผู้คนออกมามีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เกิดเป็นพลังยึดเหนี่ยว ร่วมสร้างชุมชนที่สมบูรณ์พูนสุขต่อการอยู่อาศัยขึ้นมา ทั้งหมดนี้คือแบบแผนของชุมชนเกษตรกรรมชาวพุทธในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรี

3. ภูมิทัศน์ชุมชน

จากย่านศูนย์กลางของอำเภอบ้านลาด เมื่อเข้าสู่ชุมชนบ้านโพธิ์กรุตามเส้นทางถนนสายบ้านลาด-โพธิ์ลอย จะเห็นวัดโพธิ์กรุอันโดดเด่นเป็นลำดับแรก โดยมีห้วยโพธิ์กรุที่ดูคล้ายบึงน้ำกว้างเป็นฉากหน้า ทั้งศาลาการเปรียญไม้หลังใหญ่ โบสถ์ก่ออิฐถือปูนฐานโค้งท้องสำเภา และหมู่กุฏิหลายห้อง ร่วมเสริมให้สถาปัตยกรรมวัดโพธิ์กรุเป็นจุดหมายตาอันมีคุณภาพยิ่งของย่านนี้ ความอ่อนช้อยและวิจิตรงดงามของกลุ่มอาคารในวัดแห่งนี้ไม่เพียงสะท้อนศรัทธาของสาธุชนที่มีต่อพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังประกาศความเป็นเอกของฝีมือเชิงช่างชาวเพชรบุรี ในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยมของไทยได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

จักสังเกตได้ว่า สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ภายในวัดโพธิ์กรุนี้ ล้วนได้รับการบรรจงสร้างให้ใหญ่โตเกินบ้านเรือน มั่นคงแข็งแรงกว่าบ้านเรือน และวิจิตรงดงามเหนือบ้านเรือน แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับวัด ดังคำกล่าวที่ว่า “. . .วัด อันประกอบด้วยโบสถ์ วิหาร การปรียญ ปรางค์ เจดีย์ ฯลฯ ถือเป็นถาวรวัตถุที่สร้างอุทิศไว้ในพระศาสนา โดยความเลื่อมใสศรัทธา และตั้งใจที่จะให้สวยงามวิจิตรบรรจง. . .” (นิจ หิญชีระนันทน์, 2537: 8)

ทิวทัศน์ของชุมชนเมื่อมองจากระยะไกลในมุมอื่น จะเห็นเป็นกลุ่มต้นไม้ มียอดแหลมของหลังคาเรือนไทยโผล่แทรกเป็นแห่ง ๆ เพราะบ้านเรือนไม่ปลูกเบียดเสียดกัน และผู้คนนิยมปลูก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 4.6 ทิวทัศน์ชุมชนบ้านโพธิ์กรุเมื่อมองผ่านทุ่งนา

ต้นไม้ตามวิสัยของเกษตรกร ทั้งไม้ยืนต้น พืชผักสวนครัว รวมทั้งไม้พื้นถิ่นที่ขึ้นเองก็ได้รับการปล่อยให้เจริญเติบโตเป็นไม้ใหญ่ ต้นไม้จึงครองเส้นขอบฟ้าของชุมชนเป็นส่วนใหญ่ตัดกับนาไร่ที่เป็นต้นข้าวหรือพืชต้นเตี้ยเรี่ย ๆ ดิน (ภาพที่ 4.6) ทำนองเดียวกับหมู่บ้านที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มบนที่ดอนแถบลุ่มน้ำสุพรรณบุรี ดังที่ อรศิริ ปาณินท์ (2538: 111) พรรณนาไว้ว่า “ถ้าเรานั่งรถผ่านไปตามทางหลวง มองเข้าไปในทุ่งนาไกลลิบ ๆ จะเห็นกลุ่มต้นไม้ใหญ่ปลูกรวมกันหนาแน่นเป็นหย่อม ๆ ในกลุ่มไม้ร่มรื่นคือหมู่บ้านในลักษณะดังกล่าว”

ภายในชุมชนมีถนนสายหลัก 2 สาย สายหนึ่งทอดตัวตามแนวตะวันออก-ตะวันตก อีกสายหนึ่งทอดตัวตามแนวเหนือ-ใต้ มาตัดกันเป็น 3 แยกบริเวณกลางชุมชน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ร้านค้าและศาลาอ่านหนังสือพิมพ์ตั้งอยู่ ถนนโดยเฉพาะสายหลัง เห็นได้ชัดว่าไม่ได้ตัดเป็นแนวตรง หากแต่คดเคี้ยวเลี้ยวลด สะท้อนถึงการพัฒนามาจากทางเดินเดิมได้เป็นอย่างดี ถนนภายในชุมชนทั้งสองสายเป็นถนนสายแคบ ๆ ที่มุ่งรองรับการสัญจรด้วยการเดิน รถจักรยาน และรถจักรยานยนต์มากกว่า สำหรับรถยนต์แล้วพอที่จะแล่นสะดวกได้เพียงคันเดียวเท่านั้น ปลายของถนนทั้งสองสายพุ่งไปบรรจบกับถนนสายบ้านลาด-โพธิ์ลอย จึงเป็นเส้นทางนำผู้คนในชุมชนเชื่อมต่อกับโลกภายนอกนั่นเอง นอกจากนี้ ยังมีทางเดินอันเป็นร่องรอยที่เกิดจากการเหยียบย่ำเป็นประจำลัดเลาะเชื่อมบ้านเรือนต่อบ้านเรือนอยู่ทั่วไป เสมือนเป็นสายใยร้อยลัดผู้คนในชุมชนเข้าด้วยกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 4.7 ศาลผีประจำชุมชนบ้านโพธิ์กรุรายรอบด้วยต้นไม้น้อยใหญ่

เป็นที่น่าสังเกตว่า รั้วบ้านซึ่งทำหน้าที่เป็นขอบของทางสัญจรไปในตัว บางแห่งก็มี บางแห่งก็ไม่มี ที่มี บ้างเป็นรั้วไม้ไผ่โปร่ง ๆ บ้างเป็นรั้วต้นไม้ บ้างเป็นรั้วขัดแตะ ที่หมายเพียงแสดงแนวเขตของบ้านมากกว่าการป้องกันคนภายนอก สะท้อนความสัมพันธ์ฉันญาติพี่น้องของคนภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี บ้านเรือนที่มีรั้วรอบขอบชิด อย่างรั้วก่ออิฐถือปูนหรือคอนกรีตบล็อกนั้นมีน้อย แต่ก็เป็นสัญญาณบ่งบอกการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นถึงอิทธิพลของความเป็นเมืองที่คืบคลานเข้าครอบคลุมชุมชนแห่งนี้

ที่ข้างเส้นทางสัญจรแนวตะวันออก-ตะวันตก เป็นที่ตั้งของศาลผี โดยขนาดแล้ว ศาลผีเป็นอาคารที่เล็กมาก เมื่อประกอบกับการแทรกตัวอยู่ท่ามกลางดงไม้ ทำให้ยากต่อการสังเกตเห็นของคนภายนอก แต่สำหรับคนภายในแล้ว ทุกคนรู้ว่า นี่คือบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ยามปกติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เหมือนถูกทิ้งร้าง มีพืชพรรณนานาขึ้นรก จนมีบรรยากาศขลัง ลึกลับ สงัด สงบ (ภาพที่ 4.7) กลิ่นอายของการกราบไหว้เซ่นสรวงที่ปรากฏผ่านธูป เทียน ดอกไม้ และเครื่องเซ่น ที่ถูกทิ้งซากไว้ยิ่งเพิ่มความเข้มของพลังเหนือธรรมชาติบนพื้นที่แห่งนี้ ความเหมือนกันระหว่างพื้นที่บริเวณศาลผีและป่าช้าที่อยู่หลังวัด คือความเป็นสถานที่ของผีที่มีความสงบสงัดเป็นที่ตั้ง แตกต่างกันที่บริเวณศาลผีนั้นครองโดยผีที่คอยดูแลปกป้องผู้คนในชุมชน มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่พึ่งทางใจของผู้คนในชุมชน

นอกเหนือจากสถาปัตยกรรมวัดที่คงแบบแผนสถาปัตยกรรมตามแนวประเพณีนิยมของไทยไว้อย่างเหนียวแน่นแล้ว อาคารอย่าง ศาลากลางบ้าน ศาลาอ่านหนังสือพิมพ์ และศาลผี ล้วนมีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีเช่นเดียวกัน เว้นแต่โรงเรียนที่มีรูปแบบอาคารตามแบบมาตรฐาน ลักษณะเป็นอาคารยาว โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องลอนที่มีความลาดเอียงน้อย สำหรับบ้านเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัยก็แลล้วนไปด้วยเรือนไทยตามแนวประเพณีนิยม นอกจากอาคารประกอบ เช่น ยุ้งฉาง โรงเคี่ยวน้ำตาล โรงเก็บของ โรงเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ที่ไม่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทย โดยภาพรวม สถาปัตยกรรมภายในชุมชนบ้านโพธิ์กรุยังคงรักษารูปแบบตามแนวประเพณีนิยมของไทยไว้ได้ อย่างไรก็ตาม เริ่มมีบ้านเรือนโดยเฉพาะที่ปลูกขึ้นในระยะหลัง เลือกที่จะใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมแนวนิยมในท้องตลาด ที่เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคามุงกระเบื้องสีสดแทรกปนอยู่ประปราย เป็นนัยชี้ว่าชุมชนแห่งนี้กำลังเปลี่ยนแปลงไปทีละน้อย

เรือนไทยในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ

1. ทิศทางและการวางผัง

จริงอยู่ที่ชุมชนบ้านโพธิ์กรุมีลำน้ำไหลผ่านทางด้านตะวันออก แต่ลักษณะการตั้งถิ่นฐานไม่ใช่การเกาะตัวตามลำน้ำ หากเป็นการรวมกลุ่มเกาะตัวบนที่ดอนห่างจากลำน้ำเข้าไป มีเพียงวัดเท่านั้นที่ตั้งอยู่ริมลำน้ำ และการวางผังวัดก็จงใจอิงลำน้ำอย่างชัดเจน เห็นได้จากการวางโบสถ์โดยหันด้านสกัดซึ่งเป็นด้านหน้าไปทางลำน้ำ หรืออีกนัยหนึ่งคือ การวางอาคารตั้งฉากกับลำน้ำ ยืนตามคติการหันพระพักตร์พระประธานภายในโบสถ์ไปทางลำน้ำ อันเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าหันพระพักตร์ไปในคราวที่ตรัสรู้ การยึดลำน้ำเป็นหลักยังผลให้การวางอาคารไม่ตรงตามทิศหลักเสียทีเดียว หากแต่เบนไปจากแนวตะวันออก-ตะวันตกเล็กน้อย สัมพันธ์กับทิศทางของลำน้ำช่วงหน้า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วัดที่ทอดแนวเอียงไปจากทิศเหนือ-ใต้เล็กน้อย อาคารอื่น ๆ ภายในวัด เช่น ศาลาการเปรียญ หมู่กุฏิ เป็นต้น ก็พลอยวางเอียงไปจากทิศหลักคล้อยตามแนวของโบสถ์ทั้งหมด

สำหรับทิศทางของเรือนซึ่งเกาะกลุ่มอยู่ห่างจากลำน้ำออกไป ล้วนไม่ได้วางอิงลำน้ำ โดยวางไปตามแนวตะวันออก-ตะวันตก สอดคล้องกับคติของคนไทยทั่วไปที่ว่า อย่าปลูกเรือนขวางตะวัน หรือ ปลูกเรือนตามตะวัน นั่นเอง คือวางเรือนโดยเอาด้านสกัดหันประจันกับทิศตะวันออก-ตะวันตก หันด้านรีหรือด้านข้างเรือนไปทางทิศเหนือ-ใต้ การวางเรือนในลักษณะนี้ สันหลังคาเรือนโดยเฉพาะเรือนประธานทอดไปตามแนวโคจรของดวงตะวัน ในกรณีที่มีเรือนบริวารประกอบ นิยมวางสลับทิศกับเรือนประธาน เหตุนี้ จึงเรียกเรือนบริวารว่า เรือนขวาง เพราะทั้งวางขวางกับเรือนประธานและวางขวางทิศทางโคจรของดวงตะวัน

อย่าปลูกเรือนขวางตะวัน เป็นคติที่มีมาแต่โบราณ และยึดถือสืบต่อกันมาตามความเชื่อที่ว่า “ถ้าปลูกเรือนขวางตะวัน. . .คนจะอยู่ไม่มีสุข มักเป็นเหตุให้เสียตา เพราะไปขวางหน้าดวงตะวัน” (เสฐียรโกเศศ, 2507: 2) ชาวบ้านทั่วไปเชื่อเช่นนี้และถือปฏิบัติกันต่อ ๆ มา โดยไม่ต้องการคำอธิบายอะไร แต่นักวิชาการในชั้นหลังพยายามอธิบายโดยอิงหลักเหตุผลตามแนวทฤษฎีการออกแบบสถาปัตยกรรมว่า เป็นการวางทิศทาง (orientation) ของอาคารให้ได้รับประโยชน์จากแดดลมประจำถิ่น ด้วยการหันด้านสกัดซึ่งเป็นด้านแคบไปทางทิศรับแดดและหันด้านรีซึ่งเป็นด้านยาวไปทางทิศรับลมที่พัดมาจากทางทิศใต้และตะวันตกเฉียงใต้ (พลูหลวง, 2526: 78; นิจ หิญชีระนันทน์, 2537: 18; โชติ กัลยาณมิตร, 2539: 119)

อย่างไรก็ตาม คำอธิบายดังกล่าวข้างต้นนั้นไม่สามารถใช้ได้กับเรือนที่ปลูกอยู่ริมน้ำ เพราะคนไทยยึดหลักหันหน้าเรือนซึ่งเป็นด้านรีออกสู่แม่น้ำเสมอ ด้วยถือว่าแม่น้ำคือสิ่งอันเป็นมงคล หรืออีกนัยหนึ่งคือ การวางเรือนโดยให้สันหลังคาทอดขนานไปกับแนวของลำน้ำ ทั้งนี้ อาจเข้าข่ายปลูกเรือนตามตะวัน หรือปลูกเรือนขวางตะวัน หรือปลูกเรือนเฉียงตะวัน ก็ได้ทั้งนั้น ขึ้นอยู่กับลำน้ำที่เรือนนั้นปลูกอยู่ว่าจะไหลทอดแนวไปทางไหน

เป็นที่น่าสังเกตว่า มีเรือนในชุมชนบ้านโพธิ์กรุกลุ่มหนึ่งที่วางสลับทิศทางกับเรือนอื่น ๆ ได้แก่ เรือนโพธิ์กรุ 02 03 และ 04 รวมทั้งเรือนที่ปลูกอยู่ใกล้เคียง เท่ากับว่า เรือนกลุ่มนี้อยู่ในข่ายการปลูกเรือนขวางตะวัน ในเรื่องนี้ ชาวบ้านกล่าวว่า “เดิมเค้าปลูกไว้ท่านี้ ก็เลยเอาแบบนี้” (เสย วังเวงจิต, 2551) “เดิมเค้าอยู่กันพรรณนั้นมา ทีหลังก็ต้องตาม ที่มันไม่พอต้องขวางก็วางขวาง” (สวง เทศสารี, 2551) ซึ่งมีความหมายคล้อยไปทางเดียวกันว่า ในกรณีที่ที่ดินจำกัด จำเป็นต้องวาง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

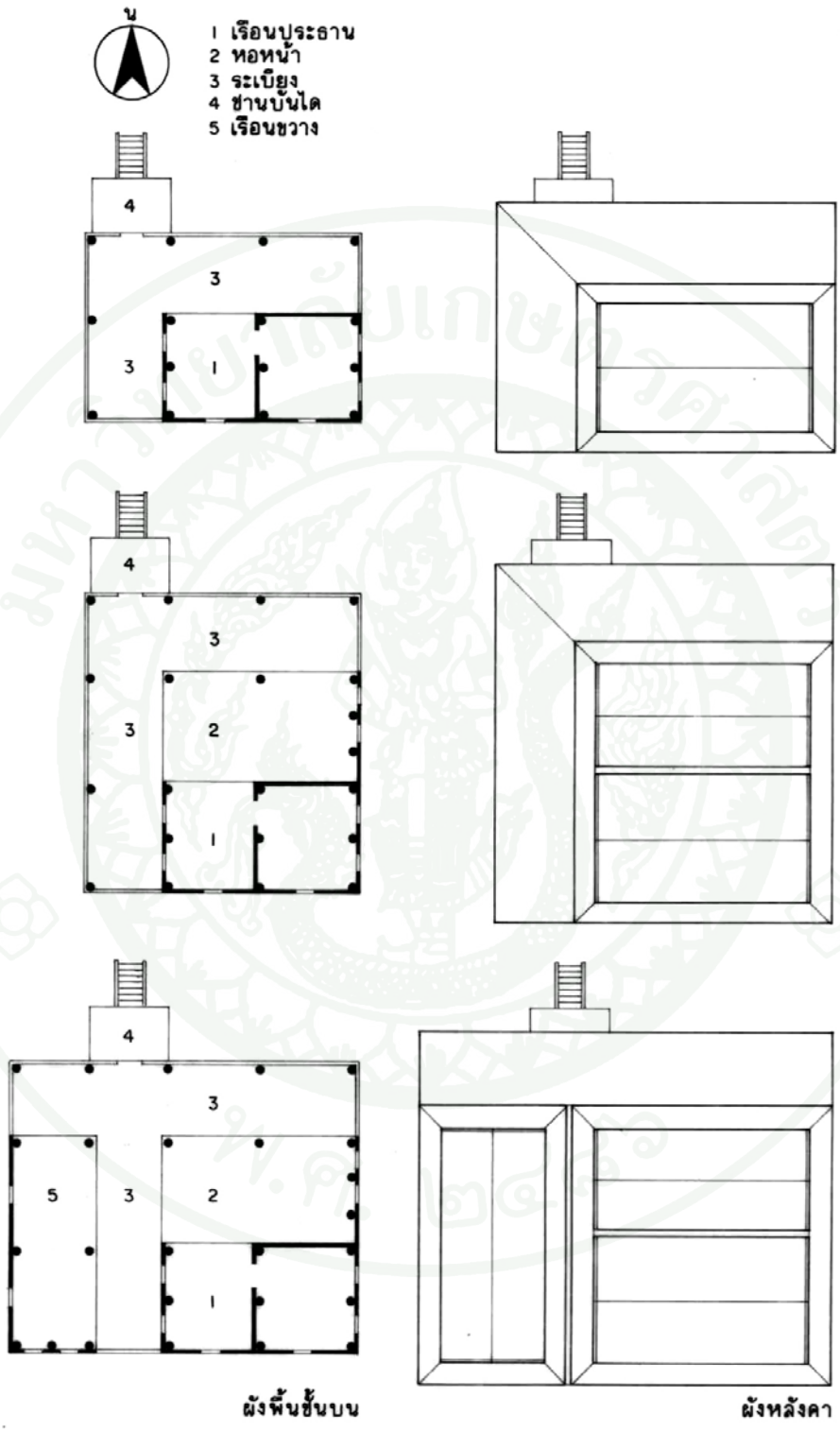
ขวางตะวันก็ทำได้ และเรือนที่ปลูกขึ้นใกล้ ๆ ในภายหลังนิยมวางตามเรือนที่ปลูกขึ้นก่อน ความเชื่อในเรื่องนี้มีอยู่ดังที่ ฤทัย ใจจงรัก (2539: 38) กล่าวว่า ". . .ถ้าในหมู่บ้านนั้นหันจั่วไปทางไหน เรือนหลังที่จะสร้างต่อไปก็มักจะนิยมหันจั่วไปทางเดียวกัน เพราะถือว่าถ้าหันขวางแล้ว เจ้าของเรือนจะทะเลาะวิวาทกับเรือนอื่น"

เมื่อจำกัดกรอบพิจารณาแผนผังของเรือนโดยเฉพาะ พบว่าเรือนในชุมชนบ้านโพธิ์กรุมีขนาดพื้นที่ที่แตกต่างกันตั้งแต่เล็กไปจนใหญ่ เรือนขนาดเล็กที่สุด เช่น เรือนโพธิ์กรุ 04 และ 10 อย่างน้อยประกอบด้วยพื้นที่ของเรือนใหญ่หรือเรือนประธาน และระเบียงที่ต่อออกมาทางด้านรีซึ่งเป็นด้านหน้ากับด้านข้าง ส่วนเรือนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นมา จัดเป็นเรือนขนาดกลาง เช่น เรือนโพธิ์กรุ 02 03 และ 05 เป็นต้น ประกอบด้วยพื้นที่หลักเหมือนเรือนขนาดเล็ก แต่มีการเพิ่มพื้นที่โถงขึ้นมาทางด้านหน้าของเรือนประธาน เรียกว่า หอหน้า เหตุนี้ เรือนขนาดกลางจึงประกอบด้วย เรือนประธาน หอหน้า และระเบียง สำหรับเรือนขนาดใหญ่นั้นเหมือนกับเรือนขนาดกลาง โดยเพิ่มเรือนประชิดระเบียงด้านข้างขึ้นมาเป็นเรือนขวางอีกหลังหนึ่ง เช่นที่ปรากฏในเรือนโพธิ์กรุ 01 06 และ 09 เป็นต้น (ภาพที่ 4.8)

สรุปแล้ว เรือนขนาดใหญ่คือเรือนขนาดกลางที่มีการเพิ่มเรือนขวางเข้าไป และเรือนขนาดกลางคือเรือนขนาดเล็กที่มีการเพิ่มหอหน้าเข้าไป กล่าวได้ว่า เรือนขนาดต่าง ๆ ล้วนมีหน่วยพื้นฐานเดียวกัน ดังนั้น การขยายพื้นที่จากเรือนขนาดเล็กเป็นเรือนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นให้สัมพันธ์กับการเพิ่มขนาดของครัวเรือน จึงอยู่ในวิสัยที่ทำได้โดยง่าย ในทางกลับกัน การลดพื้นที่จากเรือนขนาดใหญ่ให้เล็กลงก็สามารถทำได้อย่างสะดวกดาย

แม้ว่าโดยทั่วไปแล้วคนไทยไม่นิยมทำเรือน 2 ห้อง คือเรือนที่กว้าง 1 ช่วงเสา ยาว 2 ช่วงเสา ด้วยจะทำให้เรือนมี 6 เสา ซึ่งเข้าลักษณะเป็นเรือนผี (เสฐียร โกเศศ, 2507: 41) แต่สำหรับชาวบ้านโพธิ์กรุแล้วนิยมปลูกเป็นเรือน 2 ห้องกันทั้งนั้น เรือนขนาดเล็กก็คือการมีเรือนประธานเป็นเรือน 2 ห้อง โดยห้องเสาหนึ่งกั้นฝารอบเป็นห้องนอน ส่วนอีกห้องเสาหนึ่งไม่กั้นฝาด้านหน้า เปิดไว้เป็นห้องโถง ระเบียงนิยมต่อออกมาทางด้านหน้าและวกต่อเนื่องไปทางข้างด้านหนึ่งของเรือนประธานด้วยความกว้าง 1 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นไม่นิยมพาดไว้ตรงกลางของระเบียง หากแต่อยู่ช่วงเสาริมเสมอ โดยมีชานรับบันได ยังผลให้ผังของเรือนมีลักษณะอสมมาตร (asymmetry) ด้วยพื้นฐานเดียวกันนี้ แม้ขยายเป็นเรือนขนาดกลางและเรือนขนาดใหญ่ ผังของเรือนก็ยังคงลักษณะอสมมาตรเช่นเดียวกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 4.8 ผังพื้นชั้นบนและผังหลังคาเรือนขนาดต่าง ๆ บน: เรือนจั่วเดี่ยว กลาง: เรือนจั่วแฝด ล่าง: เรือนสามจั่ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 4.9 เรือนสามจั่ว ประกอบด้วยเรือนแฝดและเรือนขวาง

2. รูปทรงและองค์ประกอบ

ลักษณะทั่วไปของเรือนภายในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ คงแบบแผนเรือนไทยตามแนวประเพณีนิยมไว้อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ เป็นเรือนไม้ ใต้ถุนสูง หลังคาจั่วทรงจอมแห ประดับด้วยปั้นลม มีชายคายื่นโดยรอบ และมีทรวดทรงงดงาม โดยมีอัตราส่วนของเดี่ยวล่าง (ส่วนที่วัดจากพื้นดินถึงรอด) ต่อ เดี่ยวบน (ส่วนที่วัดจากรอดถึงขื่อ) เท่ากับ 4 : 5 โดยประมาณ ตาม ตำราพรหมชาติ ระบุว่า ". . .ถ้าปลูกเรือนวัดแต่พื้นดินขึ้นไปถึงรอดเท่าเดี่ยว ดีนักแล" (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, 2511: 303) หมายความว่า ด้านความเชื่อ เรือนที่มีเดี่ยวล่างเท่ากับเดี่ยวบนถือว่ามีลักษณะดี แต่ในด้านสุนทรียภาพนั้น ". . .ช่างเขาว่ารูปทรงเรือนจะไม่งาม เพราะไขลาและปีกนกกินเดี่ยวบนหายไปส่วนหนึ่ง ทำให้รูปทรงเรือนดูเตี้ยไป เพราะเหตุนี้ ช่างจึงมักไขเดี่ยวบนให้สูงกว่าเดี่ยวล่างเสียส่วนหนึ่ง คือถ้าเดี่ยวล่างสูง 4 ศอก. . .เดี่ยวบนก็เป็น 5 ศอก ดังนี้เป็นต้น" (เสฐียรโกเศศ, 2507: 25)

เช่นเดียวกับเรือนไทยถิ่นอื่น ความโดดเด่นของเรือนในชุมชนบ้านโพธิ์กรุอยู่ที่หลังคาจั่วทรงจอมแหประดับด้วยปั้นลมอันอ่อนช้อย ขนาดเล็กใหญ่ของเรือนสัมพันธ์กับจำนวนจั่ว การเพิ่มขนาดพื้นที่ของเรือนหมายถึงการเพิ่มจำนวนจั่ว สำหรับเรือนขนาดเล็กนั้นเป็นเรือนจั่วเดี่ยว โดยมีจั่วของเรือนประธานเป็นหลัก มีพาไลหรือพะไลซึ่งเป็นเพิงที่ต่อออกมาจากชายด้านหน้าและด้านข้างของหลังคาจั่วประธานเพื่อคลุมพื้นที่ระเบียงเป็นส่วนประกอบ ส่วนเรือนขนาดกลางเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 4.10 เรือนจั่วแฝดสองชุดเชื่อมต่อกันจนมีลักษณะเป็นเรือนยาว

เรือนจั่วแฝดที่มีหลังคาจั่วเรือนประธานคู่กับหลังคาจั่วหอหน้า และมีพาไลเช่นเดียวกับเรือนขนาดเล็ก เรือนจั่วแฝดเป็นเรือนแบบมาตรฐานในละแวกนี้ที่พบเห็นได้ทั่วไป ขณะที่เรือนขนาดใหญ่เห็นได้ชัดจากความเป็นเรือนสามจั่ว นอกจากมีจั่วเรือนประธานแฝดกับจั่วหอหน้าแล้ว ยังมีหลังคาจั่วเรือนขวางอีกด้วย และมีพาไลเช่นกัน (ภาพที่ 4.9) การที่เรือนต้องมีพาไลเสมอนั้น เสฐียรโกเศศ (2507: 67) กล่าวว่า “เหตุไรเรือนแบบไทยสมัยก่อนจึงต้องมีพะ หรือมีระเบียงเสมอ ทั้งนี้ก็เพราะเรือนไม่มีระเบียงเขาถือว่าเป็นเรือนผีเรือนเทวดา เช่น ศาลพระภูมิ”

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรือนโพธิ์กรุ 08 นั้น ประกอบด้วยเรือนจั่วแฝด 2 ชุดเชื่อมต่อกันทางด้านสกัด เรือนหลังนี้ใช้สำหรับสมาชิก 2 ครอบครัวร่วมอาศัยอยู่ภายใต้ชายคาเดียวกัน กลายเป็นเรือนที่ยาวกว่าเรือนทั่วไป (ภาพที่ 4.10) เรือนยาวลักษณะทำนองเดียวกับเรือนของชาวชนเผ่าบางกลุ่มเยี่ยงนี้ยังคงมีอยู่ในชุมชน 2-3 หลัง ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยสำหรับครอบครัวใหญ่ที่มีสมาชิกหลายคนเพื่อช่วยกันทำมาหากินและช่วยกันปกป้องผองภัย ให้ภาพของครัวเรือนในอดีตที่ยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรือนขนาดใด เรือนประธานเป็นเรือนที่อยู่ด้านหลังสุดเสมอ เพราะจะไม่มีการต่อระเบียงออกไปทางด้านหลังของเรือนประธาน ดังคำพูดว่า “ทรงไทยต่อเฉลียงรอบไม่ได้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลังเรือนใหญ่ต้องเว้นไว้ ห้ามต่อเติม" (สมพงษ์ เกิดทิน, 2551) เมื่อทางด้านหน้าของเรือนมีการต่อระเบียงออกมาแล้ว หากต่อระเบียงออกไปทางด้านหลังด้วย จะเข้าลักษณะเรือนหลังคาจั่วที่มีพาไลต่อออกไปทั้งสองด้าน ซึ่งเรียกว่า แร้งกระพือปีก อันเป็นลักษณะอัปมงคล (เสฐียรโกเศศ, 2507: 66; พลูหลวง, 2526: 94) จึงไม่มีใครเขาปลูกเรือนเช่นนี้ จะทำได้เฉพาะกับอาคารประเภทโบสถ์ วิหาร หรือศาลา เท่านั้น

เป็นหลักที่ยึดถือกันสำหรับการปลูกเรือนในละแวกนี้ว่า จั่วของเรือนประธานต้องทำให้มีขนาดใหญ่กว่าจั่วของหอหน้าและเรือนขวางซึ่งเป็นเรือนบริวาร กล่าวคือทั้งมีขนาดกว้างกว่าและสูงกว่าเป็นสัดส่วนสัมพันธ์กัน เป็นต้นว่า "ถ้าจั่วเรือนใหญ่ (เรือนประธาน) 6 ศอก หลังเล็ก (หอหน้า) ต้อง 5 ศอก คืบ ถ้าเรือนใหญ่ 6 ศอก คืบ หลังเล็กต้อง 6 ศอก" (สวง เทศสารี, 2551) หมายความว่า ถ้าหากทำจั่วเรือนประธานกว้าง 6 ศอก ความกว้างของจั่วหอหน้าต้องลดขนาดลงมาเหลือ 5 ศอก 1 คืบ แต่หากจั่วเรือนประธานกว้าง 6 ศอก 1 คืบ จั่วหอหน้าก็ทำกว้างเพียง 6 ศอกเท่านั้น โดยการใช้สอยแล้ว เรือนประธานคือห้องนอนของผู้เป็นประมุขเรือนนั่นเอง ด้วยเหตุนี้รูปลักษณ์ที่ปรากฏจึงแฝงความหมายเชิงสัญลักษณ์ไว้ด้วยในเวลาเดียวกัน

ขนาดใหญ่เล็กของหลังคาจั่วเรือนประธานและหอหน้าสะท้อนลงสู่หน้าจั่วด้วยในเวลาเดียวกัน โดยเรือนประธานนิยมทำเป็นจั่วหน้าพรหม 4 ชั้น ขณะที่หอหน้าหรือเรือนขวางมักทำเป็นจั่วหน้าพรหม 3 ชั้น สัมพันธ์กับขนาดของจั่วที่เล็กลงมา ในเรือนที่ไม่ทำเป็นจั่วหน้าพรหม ก็ทำหน้าจั่วอย่างง่ายโดยใช้ไม้ตีซ้อนเกล็ดตามแนวนอนเป็น หน้าจั่วใบปรือ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าหน้าจั่วเกล็ด ก็มี

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ควรแก่การกล่าวถึงอีกอย่างหนึ่งคือฝาเรือน ชาวบ้านโพธิ์กรุใช้ทั้งฝาปะกน ฝาสายบัว และฝาสำหรวด ฝาปะกนเป็นฝาไม้ที่ประกอบจากไม้ลูกตั้ง โดยมีไม้ลูกขั้นเรียงสลับเป็นแถวเป็นแนว แล้วกรุช่องระหว่างไม้ลูกตั้งและลูกขั้นด้วยแผ่นกระดาน สำหรับฝาสายบัวเป็นฝาไม้ตีตามแนวตั้ง แล้วปิดทับรอยต่อด้วยไม้เส้นเล็ก ๆ ดุจสายบัว ขณะที่ฝาสำหรวดนั้นทำจากไม้คร่าวยืนวางห่างกันราว 1 ฝ่ามือ ระหว่างช่องไม้คร่าวขัดด้วยไม้เซ็นแผ่นเล็ก ๆ ซึ่งวางตามขวาง ด้านในกรุด้วยใบจากอ่อน ฝาปะกนถือว่าเป็นฝาอย่างดี ฝาสายบัวและฝาสำหรวดด้อยลงมาโดยลำดับ ดังนั้น ประเภทของฝาเรือนที่ใช้จึงสะท้อนความมี-จนของเจ้าของเรือนโดยปริยาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สำหรับเรือนของชาวบ้านโพธิ์กรุที่เป็นเรือนฝาปะกนล้วนก็มี แต่ส่วนใหญ่มักใช้ผสมผสานกันไป คือมีทั้งฝาปะกน ฝาสายบัว และฝาสำหรวด ปนอยู่ในเรือนหลังเดียวกัน ส่วนฝาขัดแตะซึ่งทำจากซีกไม้ไผ่สอดขัดตามแนวตั้ง โดยมีคร่าวนอนเป็นระยะ ไม่นิยมใช้กัน เพราะสะท้อนถึงความยากจนของครอบครัว มีปรากฏเพียงในเรือนโพธิ์กรุ 10 เท่านั้นโดยใช้ฝาสำหรวดที่เรือนประธาน ส่วนที่เหลือล้วนเป็นฝาขัดแตะทั้งสิ้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ฝาเรือนไทยนั้นเน้นการวางไม้ตามแนวตั้งเป็นหลัก ด้วยมีขนบห้ามเข้าแผ่นกระดานตามแนวนอน ถือว่าเป็นโลงผี (เสฐียรโกเศศ, 2507: 39) จึงไม่มีใครเขาทำกัน

3. การประดับตกแต่ง

ในสายตาของคนอื่นที่ไม่ได้อยู่เรือนไทย มักมองว่า เรือนไทยเป็นสิ่งที่สร้างอย่างงามวิจิตรด้วยฝีมือเชิงช่างชั้นสูง ความจริงเล้ว เรือนไทยของชาวบ้านที่พบเห็นทั่วไป รวมทั้งเรือนไทยในชุมชนบ้านโพธิ์กรุด้วย เป็นเรือนอย่างเรียบง่ายแล้ว เพราะไม่มีการประดับประดาด้วยลวดลายที่งามวิจิตรแต่อย่างใด คนไทยมีขนบที่ยึดถือกันว่า บ้านเรือนของสามัญชนจะไม่มีการประดับลวดลาย เฉพาะเรือนของเจ้า หรือโบสถ์ วิหาร การเปรียญ ซึ่งทำเป็นพุทธบูชาเท่านั้นที่มีการประดับด้วยลวดลายให้วิจิตรได้

ถือกันว่า วัดอันประกอบด้วยโบสถ์ วิหาร การเปรียญ ฯลฯ เป็นถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา จึงต้องสร้างให้แตกต่างจากบ้านเรือนทั่วไป ทั้งสร้างให้มั่นคงถาวรกว่า โดยใช้อิฐปูน และสร้างให้วิจิตรบรรจงกว่า ด้วยการประดับด้วยลวดลายลงไป (พลูหลวง, 2526: 80; นิจ หิญชีระนันทน์, 2537: 8) สำหรับบ้านเรือนของสามัญชนคนเดินดินนั้น ถือว่าไม่ใช่สิ่งที่มั่นคงถาวร จึงสร้างด้วยไม้ และไม่มีการจำหลักลาย หากมีการจำหลักลายในบ้านเรือน จะเข้าข่ายเป็นการทำเทียมเจ้า คนทั่วไปจึงละเว้นที่จะทำเช่นนั้น

ที่จั่วเรือนติดปั้นลมที่ทำจากแผ่นไม้ แต่งรูปให้มีลักษณะยอดแหลม แล้วค่อย ๆ ทอดโค้งดังลักษณะตกท้องช้างลงไปทั้งสองด้าน ส่วนปลายด้านล่างทั้งสองแต่งให้ตวัดขึ้นเป็นตัวเหงา โดยคงความเป็นแผ่นไม้เรียบไว้ ไม่จำหลักลาย แทนช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ (พลูหลวง, 2526: 94) ซึ่งเป็นตัวไม้ที่มีการจำหลักลายอย่างงดงาม การติดปั้นลมจึงเป็นการแสดงความเป็นเรือนของสามัญชน ดังคำกล่าวว่า “คนสามัญจะทำเรือนมีช่อฟ้าไม่ได้ เป็นห้ามโดยปริยายว่าถ้าขืนทำจะเป็นเสนียดจัญไร เพราะอาจเอื้อมไปทำเอาอย่างวัดวาอาราม เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน” (เสฐียรโกเศศ, 2507: 94)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 4.11 สภาพภายในเรือนบริเวณหอหน้าต่อเนื่องกับเรือนประธาน

โดยปกติแล้ว เรือนไทยในถิ่นอื่นมีไม้จำหลักลายปรากฏบนพื้นที่เล็ก ๆ ของหย่องใต้หน้าต่างเสมอ ซึ่งเป็นที่เดียวในเรือนไทยที่มีการประดับด้วยไม้จำหลักลาย อย่างไรก็ตาม เรือนไทยของชาวบ้านโพธิ์กรุไม่นิยมทำหย่องใต้หน้าต่าง ทำให้ไม่มีลวดลายปรากฏในส่วนนี้ไปโดยปริยาย

สำหรับการตกแต่งภายในเรือนนั้นมีน้อย พื้นที่บนเรือนคงความโล่งเป็นส่วนใหญ่เพราะไม่ถูกโต๊ะ เก้าอี้ และเครื่องเรือนอื่น ๆ ครองพื้นที่ เว้นแต่ตู้เก็บของขนาดต่าง ๆ ที่วางแนบฝาหรือเข้ามุม แสดงถึงการนั่ง นอน บนพื้นเรือนที่ยังคงถือปฏิบัติต่อมาในคนรุ่นปัจจุบัน ทั้งนี้ ที่โถงของเรือนประธานมักใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปโดยมีชุดโต๊ะหมู่บูชาตั้งอยู่ หรือไม่ก็ทำเป็นหิ้งพระไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ที่มีพร้อมทั้งโต๊ะหมู่บูชาและหิ้งพระก็มี อย่างไรก็ตาม เครื่องอำนวยความสะดวกสมัยใหม่ อย่างโทรทัศน์ ตู้เย็น และพัดลม นั้นมีวาง ตั้ง แขวน ให้เห็นเป็นสามัญในทุกเรือน

ความนิยมการประดับประดาที่ปรากฏเหมือน ๆ กันในเรือนทุกหลัง คือการติดรูปไว้ที่ฝาเรือนโดยเฉพาะอย่างยิ่งฝาของเรือนประธาน มักประกอบด้วยรูปสมเด็จพระจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีนาถ รูปพระเกจิอาจารย์ที่นับถือ และรูปบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว (ภาพที่ 4.11) หนึ่งในรูปพระเกจิอาจารย์ รูปพระอธิการผิน พุทธสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดโพธิ์กรุผู้มากด้วยคุณูปการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ต่อชาวบ้าน มีแขวนอยู่คู่เรือนแทบทุกหลัง เป็นที่น่าสังเกตว่า บรรดารูปที่แขวนอยู่ที่ฝาเรือน ดังกล่าวล้วนเป็นรูปบุคคลที่เจ้าของเรือนนับถือบูชา จึงไม่ได้มุ่งเพียงประดับเรือนให้ดูงาม หากแต่หมายให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจเป็นหลัก

4. ชีวิตในเรือน: การอยู่อาศัยและการเปลี่ยนแปลง

ลักษณะที่อยู่อาศัยยกพื้นสูงของเรือนไทย มุ่งสร้างให้คนอยู่อาศัยบนเรือนเป็นหลัก บนเรือนซึ่งปูพื้นด้วยไม้ ใช้ทั้งเป็นที่หุงหาอาหาร กินอยู่ และหลับนอน ส่วนพื้นใต้ถุนเป็นดิน แต่ก่อนมักกั้นเป็นคอกเลี้ยงวัวควาย สัตว์คู่เรือนชาวนา คนไม่เข้าไปใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนด้วยถือว่าเป็นอัปมงคล ร่องรอยแห่งอดีตเช่นนี้ยังพบเห็นได้ในเรือนโพธิ์กรุ 09 ซึ่งยังคงกั้นใต้ถุนส่วนหนึ่งเป็นคอกวัว ต่อมาภายหลังเมื่อชาวบ้านมีความรู้ด้านสุขอนามัยมากขึ้น จึงพากันเลิกเลี้ยงวัวควายไว้ใต้ถุนเรือน หันไปสร้างโรงเลี้ยงสัตว์แยกออกต่างหากจากตัวเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัย พร้อมกันนี้ก็เริ่มมีการใช้ประโยชน์ใต้ถุนเรือนซึ่งโล่งและร่มในการพักผ่อนยามกลางวัน เป็นที่เก็บเครื่องไม้เครื่องมือเกษตรกรรม รวมทั้งเป็นที่จอดรถจักรยานยนต์ เป็นต้น

สำหรับพื้นที่บนเรือนอันเป็นส่วนใช้สอยหลัก เหมือน ๆ กันทั้งเรือนขนาดเล็ก เรือนขนาดกลาง และเรือนขนาดใหญ่ ในประการที่มีการกั้นฝาเป็นห้องหับเฉพาะเรือนประธานเท่านั้น พื้นที่ส่วนที่เหลือไม่ว่าจะเป็นหอหน้า เรือนขวาง หรือระเบียง ล้วนปล่อยเป็นโถงโล่ง พื้นที่ต่าง ๆ เหล่านี้แยกออกจากกันด้วยความต่างระดับและแนวเสา โดยมีฝาล้อมเฉพาะรอบนอกของตัวเรือนไว้ ทั้งนี้ เรือนของชาวบ้านโพธิ์กรุไม่นิยมทำชานเปิดโล่งที่เรียกว่า ชานแดด ยกเว้นชานรับบันไดซึ่งกว้าง 1 ช่วงเสาที่ต่อออกมาจากระเบียงที่อาจเปิดโล่ง หรือต่อชายคาออกไปคลุมไว้ก็มี

ชาวบ้านโพธิ์กรุให้ความสำคัญกับเรือนไทย ดังคำกล่าวว่า “บ้านทรงไทยมีครู พวกช่างต้องยกครู ต้องมีพิธีบรรจุหน้าพรหม เอาเลื่อยฉลุ (ยอดหน้าจั่ว) ให้เป็นรอย ไม่งั้นหายใจไม่ออก บ้านหายใจไม่ออกคนทำจะเป็นบ้า ตรงนี้สำคัญ ไม่ใช่ว่าใครก็ทำได้” (สวง เทศสารี, 2551) หรือ “คำว่าเรือนไทยนี่ใหญ่สุด เอาไปทำอะไรเล่น ๆ ไม่ได้” (สมพงษ์ เกิดทิน, 2551) นี่คงเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้เรือนไทยในชุมชนบ้านโพธิ์กรุได้รับการรักษาลักษณะดั้งเดิมไว้ได้โดยเฉพาะส่วนเดี่ยวบนและหลังคา นอกเหนือจากการเปลี่ยนจากวัสดุมุงในอดีตเป็นสังกะสี กระเบื้องว่าว หรือกระเบื้องลอนแล้ว อย่างอื่นยังคงสภาพเดิม ๆ ไว้โดยสมบูรณ์ แม้แต่การปลูกสร้างห้องน้ำ-ส้วม ก็ไม่มีเรือนหลังใดที่ต่อเติมไว้บนเรือน คงปลูกสร้างไว้ชั้นล่างแยกต่างหากออกไปจากตัวเรือน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มาวันนี้ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเหมือน ๆ กันในทุกเรือนคือ ห้องนอนของเรือนประธานถูกปิดตาย ไม่มีใครเข้าไปใช้นอนอีกต่อไป ด้วยเหตุผลต่าง ๆ เช่น ร้อน มืด น่ากลัว เป็นต้น ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตามก็ลงท้ายอย่างเดียวกันคือ ห้องนอนกลายเป็นห้องร้างหรือห้องเก็บของ สมาชิกในครัวเรือนพากันยึดหอหน้าบ้าง เรือนขวางบ้าง เป็นส่วนนอน ด้วยการปูที่นอนบนพื้นแล้วกางมุ้ง ที่ใช้ม่านหรือตู้กั้นให้เป็นสัดเป็นส่วนมากขึ้นก็มี

ในเรือนโพธิ์กรุ 02 และ 05 เป็นต้น ใช้พื้นที่บนเรือนเฉพาะการนอนเท่านั้น ครัวเพื่อหุงหาอาหารเป็นสิ่งแรกที่ถูกย้ายจากบนเรือนลงมาอยู่ใต้ถุน เพราะกลางวันบนเรือนร้อน การใช้หลังคาสังกะสีหรือกระเบื้องที่มีความทนทานแทนหลังคาจากที่ผุพังง่าย ต้องแลกกับความร้อนที่ไม่เคยมีโดยเฉพาะเวลากลางวัน พื้นที่ใต้ถุนเรือนซึ่งเย็นกว่าจึงเป็นทางเลือกทดแทน ความคิดที่ว่า ใต้ถุนเรือนเป็นอัปมงคลนั้นคลายไป ประกอบกับในระยะหลัง ปัญหาน้ำท่วมใต้ถุนเรือนทุเลาลงเมื่อมีการสร้างเขื่อน ทำระบบชลประทาน รวมทั้งการถมดินให้สูงขึ้น เท่ากับว่าพื้นที่บนเรือนใช้เฉพาะยามกลางคืนซึ่งความร้อนคลายลงแล้วเท่านั้น

การลดบทบาทพื้นที่บนเรือนโดยเฉพาะด้านการใช้สอยในชีวิตประจำวัน โดยยังคงลักษณะทางกายภาพเดิมไว้เป็นปรากฏการณ์ที่ปรากฏชัดในเรือนของชาวชุมชนบ้านโพธิ์กรุ ยิ่งไปกว่านั้นในเรือนโพธิ์กรุ 01 และ 03 เลิกราการอยู่อาศัยบนเรือนโดยสิ้นเชิง โดยทิ้งพื้นที่บนเรือนร้างไว้แล้วเทพื้นชั้นล่างด้วยคอนกรีต กั้นห้องหับก่ออิฐถือปูน เพื่อใช้ชีวิตประจำวันอยู่ใต้ถุนเรือนอย่างถาวร ด้วยเหตุผลว่า “ชอบอยู่ใต้ถุนเรือน มันเย็นสบาย ไม่ต้องเดินขึ้นเดินลง” (สวง เทศสารี, 2551) และ “ชอบอยู่ใต้ถุน เย็นดี ข้างบนถ้าไม่ขึ้นไปเช็ด ขึ้นไปไม่ได้ คาวครืด นกมันเข้าไปขี้” (เสย วังเวงจิต, 2551) หรือว่าการเปลี่ยนค่านิยมจากการอยู่บนเรือนลงมาอยู่ใต้ถุน เป็นแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นกับคนรุ่นใหม่ในชุมชนแห่งนี้

สรุปแล้ว ชุมชนและเรือนไทยแห่งบ้านโพธิ์กรุ เป็นผลจากการหล่อหลอมของปัจจัยทั้งสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นและวัฒนธรรมของผู้สรรค์สร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความเชื่อของผู้คน ชุมชนที่อุดมด้วยเรือนไทยแห่งนี้เกาะตัวรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนท่ามกลางทุ่งเกษตรกรรม โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ ขณะเดียวกันก็มีศาลผีด้วย สะท้อนถึงความเป็นชุมชนชาวพุทธที่ยังไม่ละทิ้งความเชื่อเกี่ยวกับผีเสียทีเดียว สำหรับเรือนไทยในชุมชนแห่งนี้ ค้นพบว่า ประการแรก นิยมทำเป็นเรือน 2 ห้อง ซึ่งมี 6 เสา ไม่ว่าจะเป็นเรือนประธานหรือเรือนบริวาร ขัดแย้งกับความเชื่อในการปลูกสร้างเรือนไทยของคนทั่วไปที่เลี่ยงทำเรือน 2 ห้อง ด้วยถือว่าเป็นเรือนผี อีกประการหนึ่ง เรือนไทยถิ่นนี้มีหน่วยพื้นฐานเดียวกัน ประกอบด้วยเรือนหลังคาจั่วแฝดของเรือนประธานและหอหน้าเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลัก เรือนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นไปเกิดจากการเพิ่มเรือนบริวารหรือเพิ่มเรือนหลังคาจั่วแฝดเข้าไปอีกชุดหนึ่งหรือมากกว่า การมีหน่วยพื้นฐานเดียวกันเอื้อให้สามารถขยายหรือลดขนาดเรือนได้โดยสะดวกดาย นอกเหนือจากนี้ ยังมีรายละเอียดอื่น ๆ ที่คล้อยตามกัน เช่น การไม่มีชานแดด การไม่มีหย่องใต้หน้าต่าง เป็นต้น ลักษณะที่กล่าวมานี้ เป็นลักษณะร่วมของเรือนไทยในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ แท้จริงแล้วก็คือการออกแบบร่วมกันของผู้คนในชุมชน จนกลายเป็นเรือนไทยที่เปล่งอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นออกมาอย่างเด่นชัด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 5

วัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านแหลม

ในการเข้าถึงวัฒนธรรมในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยแบบไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน ซึ่งศึกษาที่บ้านแหลมเป็นกรณีเฉพาะ เริ่มต้นด้วยการทำความรู้จักกับถิ่นที่ – ภูมิหลังชุมชนบ้านแหลม ผู้คน – คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนในเพชรบุรี และวัฒนธรรมโดยเฉพาะความเชื่อของคนกลุ่มนี้ – ความเชื่อของชาวจีน จากนั้นจึงพิเคราะห์ว่าความเชื่อของเขาได้รับการถ่ายทอดลงสู่สิ่งที่เขาสรรค์สร้างอย่างไร ทั้งในภาพกว้าง – ลักษณะของชุมชนบ้านแหลม และแคบลงมาในระดับที่อยู่อาศัย – เรือนไทยในชุมชนบ้านแหลม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ภูมิหลังชุมชนบ้านแหลม

1. ประวัติศาสตร์ชุมชน

เพชรบุรีเป็นเมืองชายทะเล ยังผลให้เมืองนี้มีความสำคัญในฐานะเมืองท่า ที่มีเรือสินค้าฝ่าทะเลมาเทียบท่าแต่อดีต ชื่อบ้านนามเมืองหลายแห่งยังคงทิ้งร่องรอยให้เชื่อมโยงได้ เช่น บ้านอู่ตะเภา (ต.หนองชุมพลเหนือ อ.เมือง) เป็นต้น คำว่า ตะเภา ในอักขราภิธานศรับท์ (แบรดเลย์, 2514) ให้ความหมายไว้ว่า “ตะเภา ลำเภา, เพตรา, เปนชื่อเรือใหญ่อย่างหนึ่งที่พวกเจ๊กบันทุกสินค้าเมืองไทยไปขายเมืองจีนเปนต้น.” หรือที่เรียกว่า เรือสำเภา นั่นเอง ส่วนคำว่า สมอ เป็นอุปกรณ์เหล็กที่ทิ้งลงสู่ก้นน้ำเพื่อยึดโยงเรือไม่ให้ลอยเคลื่อนไป การงอกเงยของแผ่นดินชายฝั่งออกไปเรื่อย ๆ ตลอดมา ทำให้ทุกวันนี้ ชื่อบ้านต่าง ๆ ข้างต้นล้วนไม่ได้อยู่ติดทะเลอีกต่อไป

โดยชัยภูมิแล้ว เพชรบุรีเป็นเมืองชุมทางที่เชื่อมระหว่างฝั่งทะเลตะวันออกกับฝั่งทะเลตะวันตก เมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยากับฝั่งทะเลตะวันตก และเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยากับหัวเมืองภาคใต้ โดยมีเส้นทางน้ำที่เชื่อมต่อถึงกันเป็นหัวใจสำคัญ ด้วยเส้นทางเดินเรือจากแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านคลองเชื่อมต่อมายังแม่น้ำท่าจีนและแม่กลอง แล้วออกอ่าวไทยมาเข้าแม่น้ำเพชรบุรี สุดแม่น้ำเพชรบุรีแล้วต่อด้วยเส้นทางบกสู่คาบสมุทรภาคใต้ หรือข้ามด่านสิงขรสู่ฝั่งทะเลตะวันตก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในฐานะเมืองท่าบนเส้นทางคมนาคมสายหลักของสยาม เมืองเพชรบุรีจึงมีความสำคัญและรุ่งเรืองอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยามาแล้ว บ้านแหลมอันเป็นตำบลปากแม่น้ำเพชรบุรีจึงเป็นเสมือนประตูสู่เมืองเพชรบุรี นอกจากนี้ บ้านแหลมยังเลื่องชื่อในการเป็นแหล่งผลิตอาหารทะเลมาแต่อดีตกาลอีกด้วย

เดิมท้องที่อำเภอบ้านแหลมทางฝั่งตะวันออก (ขวา) ของแม่น้ำเพชรบุรีขึ้นอยู่กับแขวงขุนชำนาญ ส่วนทางฝั่งตะวันตก (ซ้าย) ขึ้นอยู่กับแขวงพรหมสาร เมืองเพชรบุรี บ้านแหลมได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อปี พ.ศ. 2443 เมื่อแรกนั้น ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ที่เรือนของขุนศรีนครผู้เป็นนายอำเภอ ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำ ปี พ.ศ. 2446 ได้มาตั้งที่ว่าการขึ้นที่ฝั่งขวาในเขตวัดต้นสน ซึ่งอยู่ใกล้กับปากแม่น้ำ ต่อมาในปี พ.ศ. 2513 จึงได้ย้ายมายังที่ว่าการอำเภอใหม่ที่สร้างขึ้นริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3178 สะท้อนการลดบทบาทความเป็นเส้นทางสัญจรสายหลักของแม่น้ำเพชรบุรีได้เป็นอย่างดี

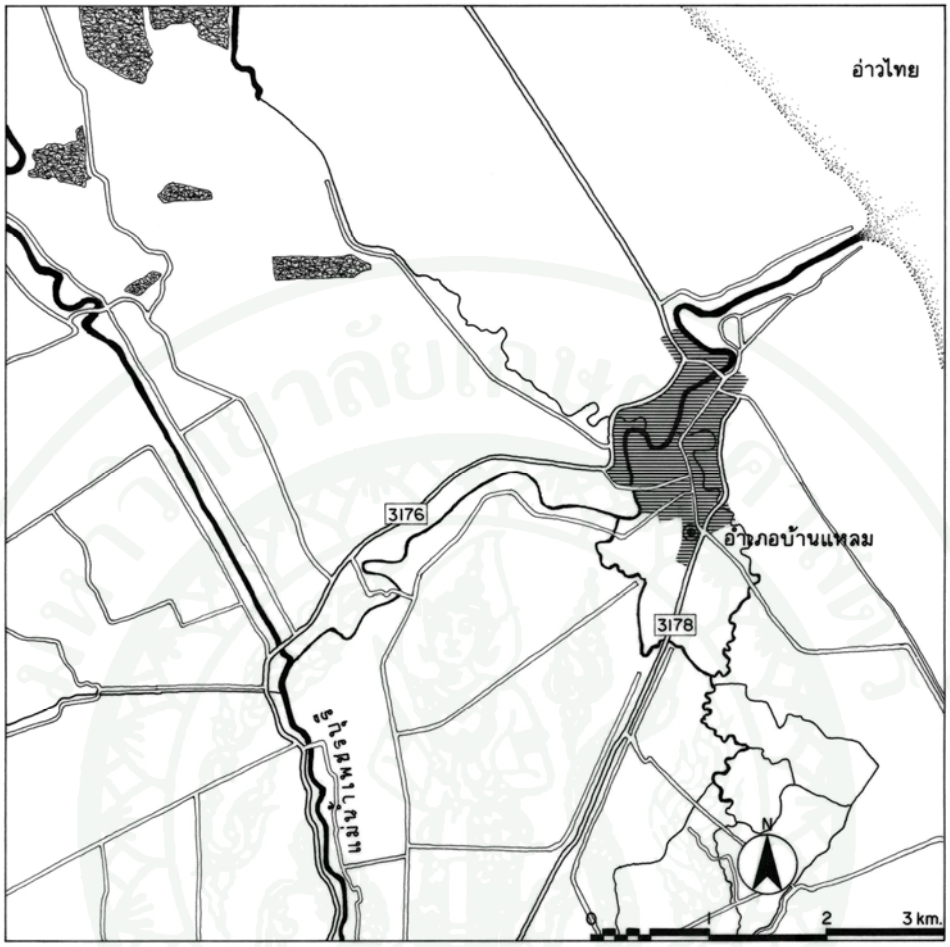
ช่วงการอพยพใหญ่ของชาวจีนสู่สยามระหว่างสมัยรัชกาลที่ 3-5 บ้านแหลม เมืองเพชรบุรีเป็นหลักแหล่งหนึ่งที่มีชาวจีนพากันเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก ความเป็นเมืองท่าและความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลบ้านแหลม เมื่อประกอบกับความชำนาญในการต่อเรือและการทำประมงของชาวจีน ส่งผลให้บ้านแหลมพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนรุ่งโรจน์และกลายเป็นอำเภอที่มั่งคั่งทางเศรษฐกิจที่สุดของเมืองเพชรบุรี โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2490-2515 (สุดารา สุจฉายา, 2546: 83)

ในตอนปลายของทศวรรษ 2510 เมื่อการก่อสร้างเขื่อนแก่งกระจานที่ต้นน้ำเพชรบุรีแล้วเสร็จ กลับส่งผลกระทบถึงท้ายน้ำ ทำให้ระบบนิเวศในอ่าวบ้านแหลมเปลี่ยนแปลง การหากินกับท้องทะเลเริ่มฝืดเคือง ทศวรรษต่อมาก็เกิดวิกฤตการณ์น้ำมันอันเป็นผลกระทบจากสงครามอิรัก-อิหร่าน ต่อมาในทศวรรษ 2530 มีการขยายตัวของบ่อเลี้ยงกุ้งอย่างรวดเร็วในเขตบ้านแหลม ก่อให้เกิดการบุกรุกป่าชายเลน อีกทั้งเกิดน้ำเน่าเสีย ทั้งหมดล้วนส่งผลทำให้ปริมาณสัตว์น้ำในอ่าวบ้านแหลมลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งย่อมกระทบต่อธุรกิจประมงโดยตรง

2. ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น

อำเภอบ้านแหลมขึ้นอยู่กับจังหวัดเพชรบุรี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัด ด้านเหนือติดกับจังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนด้านตะวันออกคืออ่าวไทย ชุมชนศูนย์กลางของอำเภอ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 5.1 แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนบ้านแหลม

บ้านแหลม หรือที่เรียกกันอย่างสามัญว่า ตัวอำเภอ นั้น อยู่ห่างศูนย์กลางจังหวัดขึ้นไปทางเหนือเป็นระยะทางประมาณ 13 กิโลเมตร โดยมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3176 ที่ตัดเลียบทางด้านตะวันตกของแม่น้ำเพชรบุรีเชื่อมโยงระหว่างกัน และยังมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3178 ทางฟากตะวันออกของแม่น้ำเพชรบุรีเป็นเส้นทางเชื่อมต่อถึงกันอีกสายหนึ่ง (ภาพที่ 5.1) ทำให้แม่น้ำเพชรบุรีที่เคยเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักระหว่างเพชรบุรีกับบ้านแหลมหมดบทบาททางด้านนี้ไปโดยสิ้นเชิง

คำว่า บ้านแหลม เป็นภูมินามที่ได้รับการเรียกขานตามลักษณะของแผ่นดินที่ยื่นไปในทะเล นอกจากลักษณะโดยรวมของแผ่นดินที่เป็นแหลมแล้ว ยังมีแผ่นดินที่มีลักษณะเป็นแหลมย่อย ๆ อีก ได้แก่ แหลมเหลว (ต.บ้านแหลม) ปากทะเล (ต.ปากทะเล) และแหลมหลวง (ต.แหลมผักเบี้ย)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บ้านแหลมเป็นอำเภอปากแม่น้ำเพชรบุรี หรืออีกนัยหนึ่งคืออำเภอปลายน้ำ จากต้นกำเนิดบริเวณเทือกเขาตะนาวศรี พรมแดนด้านตะวันตกของจังหวัดในอำเภอแก่งกระจาน แม่น้ำเพชรบุรีไหลมุ่งตะวันออกลงสู่ที่ต่ำกว่ามายังอำเภอท่ายาง ผ่านอำเภอบ้านลาด เข้าสู่อำเภอเมือง ก่อนที่จะไหลวกขึ้นเหนือลงทะเลอ่าวไทยที่อำเภอบ้านแหลม ด้วยระยะความยาวทั้งสิ้นราว 210 กิโลเมตร ใกล้ถึงปากน้ำ ที่บ้านปากคลอง (ต.บางครก อ.บ้านแหลม) ลำน้ำแยกออกเป็น 2 สาย สายหนึ่งไหลไปทางตะวันออกลงสู่ทะเลที่ตำบลบ้านแหลม อีกสายหนึ่งไหลไปทางเหนือ บรรจบกับคลองบางตะบูน ออกสู่ทะเลที่ตำบลบางตะบูน

ความเป็นอำเภอปากแม่น้ำเพชรบุรี ยังผลให้ดินตะกอนและโคลนที่แม่น้ำพัดพามาทับถมจนเกิดเป็นสันดอนเลนแผ่ขยายคลุมพื้นที่ชายฝั่งบ้านแหลมเป็นแนวยาวตั้งแต่ปากอ่าวบางตะบูนต่อเนื่องมายังอ่าวบ้านแหลมจนถึงแหลมหลวง ราว 35 กิโลเมตร ใต้จากแหลมหลวงลงไปชายทะเลจึงเปลี่ยนเป็นหาดทราย แตกต่างจากตอนเหนือของแหลมอย่างสิ้นเชิง สันดอนเลนนี้เองที่ก่อให้เกิดป่าชายเลนอุดมด้วยสัตว์น้ำนานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหอยแครงนั้น บ้านแหลมถือเป็นแหล่งกำเนิดหอยแครงตามธรรมชาติที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

การเป็นพื้นที่ที่เกิดจากการทับถมของดินตะกอนปากแม่น้ำ ทำให้พื้นที่บริเวณบ้านแหลมมีลักษณะเป็นที่ราบชายฝั่งทะเล ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่มาก กล่าวคือไม่เกิน 1 เมตร ลักษณะของพื้นที่ราบที่สามารถดันน้ำทะเลเข้าถึงได้ง่าย เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้บ้านแหลมกลายเป็นแหล่งทำนาเกลือสมุทรที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย นับตั้งแต่โบราณกาลสืบมาจนถึงทุกวันนี้

คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนในเพชรบุรี

1. ประวัติศาสตร์ชนชาติ

ความจริงแล้ว จีนกับสยามมีการติดต่อซึ่งกันและกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สุโขทัยได้ส่งฑูตไปยังเมืองจีนและได้นำเอาช่างทำเครื่องปั้นดินเผาลงมาด้วย ต่อมาในสมัยอยุธยาการติดต่อค้าขายระหว่างสยามกับจีนมีมากขึ้น ปรากฏว่า ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีคนจีนอยู่ในสยามแล้วราว 3,000 คน ถึงปลายสมัยอยุธยาคนจีนก็เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นทวีคูณ คือราว 6,000 คน นอกจากคนจีนเหล่านั้นจะเข้ามาประกอบอาชีพค้าขายแล้ว พวกเขายังทำงานอื่น ๆ อีก เช่น ครู หมอ ช่างฝีมือ เป็นต้น (วัลภา บุรุษพัฒน์, 2517: 22) และเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกในปี พ.ศ. 2310 ผู้ที่กอบกู้เอกราชและสร้างกรุงธนบุรีขึ้นมาก็คือคนเชื้อสายจีนสกุล แต้ นามว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สิน หรือ แต้สิน หรือตากสิน ผู้ปราบดาภิเษกเป็น พระเจ้าตากสินมหาราช นั่นเอง (ต้วน ลี่ เซิง, ม.ป.ป.: 29)

หลังสิ้นสุดสงครามกรุงแตกในปี พ.ศ. 2310 พลเมืองส่วนใหญ่ของอยุธยาถูกกวาดต้อนไปพม่า ยังผลให้สยามอยู่ในภาวะขาดแคลนพลเมือง สงครามติดพันที่สยามต้องทำกับพม่า กัมพูชา และลาว ยังคงมีสืบมาเนือง ๆ จนถึงช่วงต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 3 สยามเริ่มสิ้นสุดสงครามกับเพื่อนบ้าน เนื่องจากชาติตะวันตกเข้าแทรกแซงดินแดนทั้งสาม ครั้นถึงช่วงรัชกาลที่ 4 สยามเปิดประเทศสู่การค้าเสรี ต่อมาในช่วงรัชกาลที่ 5 ประเทศได้รับการพัฒนาเพื่อก้าวสู่ความเจริญ กล่าวได้ว่า ช่วงรัชกาลที่ 3 และรัชกาลต่อ ๆ มาสยามกำลังก้าวเข้าสู่สมัยแห่งความสงบและเจริญรุ่งเรือง

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ จีนตอนใต้กำลังสิ้นสุดสมัยแห่งความสงบและรุ่งเรือง ผันเข้าสู่ภาวะสงครามจากการรุกรานของประเทศตะวันตกและการจลาจลภายใน อีกทั้งประชากรอยู่ในภาวะล้นหลาม สถานการณ์ทางตอนใต้ของจีนที่เป็นแรงผลักดันให้ผู้คนดิ้นรนออกจากถิ่นฐานบวกกับแรงดึงดูดให้ผู้คนมุ่งมาสู่สยาม ทำให้ช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2398 จนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2460) เกิดการอพยพของชาวจีนจากมณฑลฝูเจี้ยนและกวางตุ้งเข้าสู่สยามเป็นจำนวนมาก ดังปรากฏว่าชาวจีนในสยามมากกว่าร้อยละ 95 มาจากมณฑลทั้งสองนี้ (พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ, 2548: 36)

ระยะแรก ชาวจีนส่วนใหญ่อพยพเข้าสู่สยามโดยเรือสำเภา ตั้งแต่ช่วงปลายของทศวรรษ 2400 ก็มีเรือกลไฟทยอยกันนำผู้โดยสารจำนวนมากสัญจรไปมาระหว่างจีนตอนใต้และสยาม ทำให้กระบวนการอพยพกระทำได้โดยง่ายยิ่งขึ้น ประมาณกันว่า ในปี พ.ศ. 2460 มีประชากรชาวจีนในสยามถึง 1,500,000 คน จากจำนวนประชากรสยามทั้งสิ้นราว 6,000,000 คน (วัลภา บุรุษพัฒน์, 2517: 24)

แม้ว่าชาวจีนในสยามประเทศเกือบทั้งหมดมาจากมณฑลฝูเจี้ยนและกวางตุ้ง แต่ก็มีความแตกต่างกันโดยลักษณะ ซึ่งนิยมแบ่งกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลบนพื้นฐานของภาษาพูดเป็นหลัก สำหรับชาวจีนในสยามแบ่งได้เป็น 5 กลุ่ม เรียงตามลำดับจำนวนประชากรจากมากไปหาน้อย ดังนี้ 1. แต้จิ๋ว 2. แคะ 3. ไหหลำ 4. กวางตุ้ง และ 5. ฮกเกี้ยน โดยเป็นจีนแต้จิ๋วร้อยละ 56 จีนแคะร้อยละ 16 จีนไหหลำร้อยละ 12 จีนกวางตุ้งและจีนฮกเกี้ยนกลุ่มละร้อยละ 7 และอีกร้อยละ 2 เป็นจีนกลุ่มอื่น ๆ (พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ, 2548: 215)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ต่อคำถามที่ว่า ชาวจีนเหล่านี้เข้ามาอยู่ที่ไหน? และทำอะไร? ปรากฏว่า กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางสำคัญของชุมชนจีนในสยาม ประมาณกันว่าในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 ในจำนวนประชากรของกรุงเทพมหานครแสนกว่าคน ครึ่งหนึ่งหรือมากกว่านั้นเป็นชาวจีน (พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ, 2548: 80-82) นอกเหนือจากนี้ ชาวจีนนิยมพากันไปตั้งหลักแหล่งอยู่ตามหัวเมืองชายทะเลรอบ ๆ อ่าวสยาม ตั้งแต่จังหวัดตราดต่อเนื่องไปจนถึงภาคใต้ ในช่วงที่มีการสร้างทางรถไฟในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวจีนจึงได้ขยับขยายหลั่งไหลตามเส้นทางรถไฟเข้าไปตั้งรกรากยังแถบจังหวัดที่อยู่ตอนเหนือขึ้นไป เหล่าพวกเขาพากันประกอบอาชีพหลายอย่าง ทั้งการทำกิจการขนส่งสินค้า โรงสี โรงเลื่อย โรงหีบน้ำตาล ตลอดจนทำอาชีพค้าปลีก ช่างฝีมือ และกรรมกร

คนรุ่นลูกหลานและรุ่นต่อ ๆ มา ไม่ว่าจะมีสายเลือดจีนแท้หรือผสมกับคนไทยผ่านการแต่งงานล้วนเกิดในประเทศไทย และมีความเป็นคนไทยจึงมักเรียกรวมว่า คนไทยเชื้อสายจีน ข้อมูลในปี พ.ศ. 2517 ประมาณกันว่า ในจำนวนประชากรของประเทศไทยราว 41 ล้านคน เป็นประชากรชาวไทยเชื้อสายจีน 3.5 ล้านคน หรือร้อยละ 8.5 ของจำนวนประชากรทั้งหมด สำหรับในกรุงเทพมหานคร คาดกันว่าอาจมีคนไทยเชื้อสายจีนถึงราวร้อยละ 70 ผู้คนที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวจีนเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการเป็นแกนหลักของระบบเศรษฐกิจไทยเพราะอาชีพเกี่ยวกับการพาณิชย์ การเงิน และอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของพวกเขา (เจษฎา โลหอุ่นจิตร และ สมบูรณ์ ศิริประชัย, ม.ป.ป.: 110-111)

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ทุกวันนี้ ระยะเวลาในการอยู่อาศัยบนแผ่นดินไทย จะทอดยาวมานับเป็นร้อยปีแล้วก็ตามแต่เหล่าพวกเขายังคงรักษาวัฒนธรรมและประเพณีจีนไว้ได้ ในเรื่องนี้ วัลภา บุรุษพัฒน์ (2517: 37) แสดงทรรศนะว่า การคงบทบาทด้านสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การรวมตัวกันในรูปสมาคม การออกหนังสือพิมพ์จีน การจัดตั้งโรงเรียนจีน เป็นต้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวไทยเชื้อสายจีนสามารถรักษาวัฒนธรรมและประเพณีอันเป็นรากเหง้าดั้งเดิมไว้ได้เป็นอย่างดี หรืออีกนัยหนึ่ง พวกเขายังสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identity) ไว้ได้ ทำให้งานวิจัยนี้เรียกคนกลุ่มนี้ว่า คนกลุ่มชาติพันธุ์จีน

2. คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์วัดเกาะแก้วสุทธาราม อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งอยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ปรากฏรูปพระจีนและคนจีนอยู่ด้วย (น. ณ ปากน้ำ, 2530: 19) เป็นสิ่งยืนยันว่าคงมีชาวจีนตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองเพชรบุรีแล้วอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยา ในช่วงปลายสมัยนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระยาเพชรบุรี (เรือง) ก็เป็นคนเชื้อสายจีน ที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, 2544: 178) ย่อมบ่งบอกว่า นอกจากจะมีหลักแหล่งของชาวจีนในเมืองเพชรบุรีแล้ว พวกเขายังมีฐานะทางสังคมอยู่ในระดับดีอีกด้วย

สำหรับชาวจีนในเมืองเพชรบุรีผู้เป็นบรรพบุรุษของคนรุ่นปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-5 แห่งรัตนโกสินทร์ และได้รับการยอมรับด้านฐานะทางสังคมเช่นกัน ดังปรากฏว่า ในช่วงต้นของสมัยรัตนโกสินทร์นี้ มีชาวจีนเพชรบุรีหลายคนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เช่น หลวงอร่ามจีนพิไสย กงสุลในบังคับสยามว่าความในแขวงเมืองเพชรบุรี ขุนไชยบาลบำรุง นายอากรเตาสุรา หมื่นศุขประสารราษฎร์ (ป้าน ศุขพานิช) พ่อค้าข้าวและน้ำตาลโตนด เป็นต้น (วิไลรัตน์ ยังรอต และ ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2547: 118)

หลักแหล่งของชาวจีนในเมืองเพชรบุรีนั้น มีศูนย์กลางสำคัญอยู่ 3 แห่ง คือบริเวณย่านธุรกิจของอำเภอเมือง อำเภอท่ายาง และอำเภอบ้านแหลม ทั้งนี้ โครงสร้างของกลุ่มคนจีนในเมืองเพชรบุรี สะท้อนภาพรวมของคนจีนในประเทศไทย คือส่วนใหญ่เป็นพวกแต้จิ๋ว รองลงมาคือพวกแคะ และไหหลำ ตามลำดับ ที่เหลือส่วนน้อยเป็นกลุ่มอื่น ๆ

นอกเหนือจากการประกอบอาชีพค้าขายแล้ว บทบาทสำคัญอีกประการหนึ่งของจีนในเมืองเพชรบุรีคือการเป็นเจ้าภาษีอากร ใครเสนอผลประโยชน์ให้รัฐอัตราสูงที่สุดในการประมูล ก็ได้อำนาจในการจัดเก็บภาษีอากรไป เงินที่เหลือจากการจัดส่งให้รัฐตกเป็นกำไรของเจ้าภาษี และเมื่อมีผู้เสนอให้เก็บภาษีอะไรต่อมิอะไร รัฐก็มักเห็นด้วย นั่นทำให้มีจีนเจ้าภาษีในเมืองเพชรบุรีหลายเจ้าจัดเก็บภาษีจากสิ่งของจิปาถะ เช่น ภาษีสุรา ภาษีจาก ภาษีเกลือ ภาษีน้ำตาลโตนด เป็นต้น (วิไลรัตน์ ยังรอต และ ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2547: 118-119) ชาวจีนจึงเป็นแกนนำทางเศรษฐกิจของเพชรบุรีมาแต่อดีต

สำหรับบ้านแหลม ศูนย์กลางสำคัญของชาวจีนแห่งหนึ่งในเมืองเพชรบุรี มีความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลเป็นแม่เหล็กดึงดูดให้เหล่าผู้อพยพเลือกเป็นที่ตั้งหลักแหล่ง ปรากฏว่า ในจำนวนผู้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านแหลม ร้อยละ 70 เป็นชาวจีน (สุดารา สุจฉายา, 2546: 74) เมื่อแรก ขณะทุนรอนยังน้อยก็ประกอบอาชีพค้าขาย หลังเก็บหอมรอมริบจนมีทุนรอนจึงเข้าทำธุรกิจหลัก คือการประมง ทั้งการทำประมงน้ำลึก การทำโป๊ะจับปลาบริเวณปากอ่าว การค้าเกลือ รวมทั้งการทำกิจการต่อเรือ การค้าอาหารทะเล จนกลายเป็นแกนนำทางเศรษฐกิจของบ้านแหลมในที่สุด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 5.2 ศาลเจ้ากวนอู ทัศนียภาพภายในบริเวณแท่นบูชาเทพเจ้า

ในปัจจุบัน คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นหลาน เหลน ลื่อ มีความเป็นคนไทย จนยากแก่การแยกแยะว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษผู้อพยพมาจากแผ่นดินใหญ่ต่อเมื่อค่อย ๆ พินิจ ความแตกต่างจากคนไทยทั่วไปจึงปรากฏชัดทีละน้อยโดยลำดับ พวกเขายังคงสำนึกในความเป็นคนเชื้อสายจีนอยู่ไม่น้อย ยังคงจำชื่อสกุลวงศ์ (แซ่) เดิมได้ ยังคงประกอบพิธีกรรมตามประเพณีจีนหลายอย่าง เช่น ตรุษจีน สารทจีน เป็นต้น ยังคงนับถือเทพเจ้าเฉกเช่นที่บรรพบุรุษปฏิบัติสืบต่อกันมา ศาลเจ้าในย่านตลาดชุมชนบ้านแหลมหลายแห่ง เช่น ศาลเจ้ากวนอู (ภาพที่ 5.2) ศาลเจ้าตึก ศาลเจ้าฮุดโจ้ว เป็นต้น เป็นประจักษ์พยานได้เป็นอย่างดี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความเชื่อของชาวจีน

1. เต๋า ขงจื้อ และพุทธศาสนา

สำหรับชาวจีนแล้ว รากเหง้าทางความเชื่อมีที่มาจากทั้งลัทธิเต๋า ลัทธิขงจื้อ และพุทธศาสนา การเปลี่ยนสังคมของชาวจีนบนแผ่นดินใหญ่เป็นแบบคอมมิวนิสต์ ยังผลให้การนับถือศาสนาแตกต่างไปจากสังคมดั้งเดิม แต่ชาวจีนในฮ่องกงยังคงยึดมั่นกับความเชื่อที่เกิดจากการผสมผสานหลักการของเต๋า ขงจื้อ และพุทธศาสนาเข้าด้วยกันไม่เปลี่ยนแปลง ชาวฮ่องกงจึงมีคำกล่าวว่า “ซานเจี้ยวเหวยอี” ซึ่งแปลว่า “สามศาสนาคือหนึ่งเดียว” (หยกแดง, 2533: 35) ทำนองเดียวกับชาวจีนในเอเชียอาคเนย์ที่ศาสนาของเขาเกิดจากการประกอบกันของหลักความเชื่อทั้งสาม (วัลภา บุรุษพัฒน์, 2517: 13)

1.1 เต๋า เต๋าเป็นลัทธิเก่าแก่ของจีน ว่าด้วยการมีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ โดยมีเล่าจื้อเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งที่ได้รวบรวมความรู้เรื่องเต๋าขึ้นเป็นหนังสือชื่อ เต๋าเต็กเก็ง โดยทั่วไปแล้ว คนคุ้นเคยกับเต๋าผ่านสัญลักษณ์ หยิน-หยาง หรือ ทวิภาวะ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แสดงธรรมชาติที่ประกอบด้วยสิ่งที่เป็นของคู่ตรงข้ามกัน หยินเป็นพลังลบ แทนด้วยสีดำ หยางเป็นพลังบวก แทนด้วยสีแดง สรรพสิ่งในธรรมชาติล้วนเป็นของคู่กันหรือหยิน-หยาง เช่น หญิง-ชาย น้ำ-ไฟ มืด-สว่าง เป็นต้น หากกล่าวถึงภาพทั้งหมด เต๋า คือธรรมชาติ มีความเปลี่ยนแปลงเป็นพลัง มูลพลังทั้งหมดของเอกภพรวมเป็นหนึ่ง คือ ไท่จี๋ หรือมหาเอกะ เมื่อแยกเป็นสองก่อให้เกิด หยิน-หยาง หรือ ทวิภาวะ นั่นเอง จากนั้นจึงเกิดฤดูกาลทั้งสี่ เรียกว่า ซื่อเซี่ยง หรือ จตุลักษณ์ แล้วเกิดธรรมชาติพื้นฐาน 8 ประการ คือ ปากัว หรือ โป๊ยข่วยตามสำเนียงแต้จิ๋ว หรือ อัฐภาค ตามมา ได้แก่ ฟ้า ดิน น้ำ ลม ไฟ ฟ้าร้องฟ้าผ่า ภูเขา และห้วงน้ำทั้งปวงอันเป็นที่มาของสรรพสิ่งในโลก (ถาวร สิกขโกศล, 2549: 159-161)

1.2 ขงจื้อ ลัทธิที่ได้ชื่อตามผู้วางรากฐานคือ ขงจื้อ (551-479 ปีก่อน ค.ศ.) ลัทธินี้เกิดขึ้นเนื่องจากสถานการณ์การเมืองและสังคมจีนในสมัยจลาจล โดยมุ่งให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสงบสุขตามหลักการแห่งมนุษยธรรมและจารีตประเพณี ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักแห่งธรรมจริยา 5 ประการ ได้แก่ เมตตาธรรม มโนธรรม จริยธรรม สัตยธรรม และปัญญาธรรม (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2552) แนวทางตามลัทธิขงจื้อได้รับการสั่งสอนสู่ผู้คนโดยไม่เลือกชั้นวรรณะทำให้เกิดชนชั้นปัญญาชนขึ้นในสังคมจีน จึงเรียกลัทธินี้อีกอย่างหนึ่งว่า ลัทธิหยู ใน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความหมายว่า ลัทธิแห่งปัญญาชน ลัทธิขงจื้อฝังลึกอยู่ในสังคมจีนนานนับศตวรรษจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมจีนตราบมาจนทุกวันนี้

1.3 พุทธศาสนา พระพุทธศาสนานิกายมหายานเผยแพร่เข้าสู่แผ่นดินจีนนับตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้นมา (จิตรา ก่อนันทเกียรติ, 2546: 87) ตามแนวทางของมหานิกายนั้น พระพุทธเจ้ามีหลายองค์ ด้วยอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่า ผู้ที่ออกบวชบำเพ็ญบารมีเพื่อช่วยนำพาเวไนย์สัตว์สู่สวรรค์นิพพาน เป็นผู้ปรารถนาพุทธภูมิ คือความเป็นพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าทุกพระองค์เมื่อถึงซึ่งพระนิพพานแล้วก็มิได้ละทิ้งโลกไปเสียทีเดียว แต่จะสร้างพระโพธิสัตว์ให้อุบัติมาช่วยเหลือมนุษยโลกต่อไป (ประสก, ม.ป.ป.: 219) ดังเห็นได้ว่า พระประธานในโบสถ์ของวัดมหานิกายมีพระพุทธเจ้า 3 พระองค์ โดยมีพระศากยะมุนีพุทธเจ้าประดิษฐานเป็นองค์กลาง เบื้องขวาและซ้ายของพระประธานองค์กลางคือพระอมิตาภพุทธเจ้าและพระไภษัชยคุรุไวฑูรย์ประภาสพุทธเจ้า ตามลำดับ และยังมีพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ อีกมากมาย

แม้โดยสภาพสังคมปัจจุบันคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลมจะหันมานับถือพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน เช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป แต่ศาลเจ้าที่ปรากฏอยู่คู่ชุมชนและหิ้งบูชาเทพเจ้าในที่อยู่อาศัยเป็นเครื่องแสดงว่า รากเหง้าทางความเชื่อดั้งเดิมที่ประกอบขึ้นจาก เต๋า ขงจื้อ และพุทธฝ่ายมหายานยังไม่ได้หายไปจากวิถีชีวิตของพวกเขาแต่ประการใด

2. เทพเจ้าจีน

การมีศาลเจ้าต่าง ๆ อยู่ภายในชุมชนและการมีหิ้งบูชาประดิษฐานเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ ไว้ในบ้านเรือนเสมอ ทำให้ปฏิเสธไม่ได้ว่า ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นสรณะอย่างหนึ่งที่ชาวจีนยึดมั่น โดยมีเทพเจ้าเป็นตัวแทนของอำนาจศักดิ์สิทธิ์นั้น สำหรับชาวจีนแล้วสิ่งเหนือจริงกับชีวิตจริงเดินควบคู่กันไปจนยากแก่การแยกออกจากกัน การบูชา เซ่นสรวง ขอพร ต่อเทพเจ้าที่มีขึ้นเป็นวาระประจำบ่งบอกถึงความใกล้ชิดระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์กับชีวิตประจำวันตามความเชื่อว่า เทพเจ้าจะช่วยปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกไปและบันดาลสิ่งที่ดีให้แก่ชีวิต จะจริงหรือไม่ก็ตามอย่างน้อยการบูชาเทพเจ้าก็ส่งผลดีต่อจิตใจของคนเป็นปฐม

เทพเจ้าของชาวจีนมีอยู่มากมายจนยากแก่การนำมากล่าวถึงทั้งหมด ทั้งเทพเจ้าตามความเชื่อดั้งเดิม เทพเจ้าแห่งลัทธิเต๋า และเทพเจ้าในพุทธศาสนา และผู้คนก็นับถือเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ น้อย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

องค์บ้าง มากองค์บ้าง ต่าง ๆ กันไปตามพลังศรัทธาของแต่ละคน ในที่นี้ จะกล่าวถึงเฉพาะเทพเจ้าองค์สำคัญ ๆ ที่ชาวจีนนิยมนับถือกัน พอให้เห็นเป็นตัวอย่างเท่านั้น

เทพเจ้าแห่งลัทธิเต๋า เทพเจ้าที่มีผู้คนนับถือกันมากคือ กวนอู เทพเจ้าแห่งสงครามและวิทยายุทธ์ เป็นเทพเจ้าที่มีใบหน้าสีแดง หนวดเครายาว มีดวงตาเหมือนนกฮูก สวมเสื้อปักลายมังกร พกกระบี่ไว้ที่เอว (ต้วน ลี่ เซิง และ บุญยิ่ง ไร่สุขสิริ, 2543: 30) ส่วนเทพเจ้าเทียนเฟย ที่รู้จักกันทั่วไปในนาม เจ้าแม่ทับทิม เป็นเทพธิดาแห่งท้องทะเล และหนึ่งในตัวละครสำคัญในนิยายเรื่องไซอิ๋ว ซุง หงอ คง หรือ เห้งเจีย ก็เป็นเทพวานรที่ได้รับความนับถือจากคนจีนในประเทศไทยไม่น้อย นอกเหนือจากนี้ ยังมี ฮก ลก ซิ่ว เทพเจ้าทั้งสาม อันเป็นสัญลักษณ์แห่งความมั่งคั่ง อำนาจวาสนา และอายุยืน โป๊ยเซียน หรือเทวดาทั้งแปด และเทพเจ้าองค์อื่น ๆ อีกมากมาย

เทพเจ้าในพุทธศาสนา ออกจะเป็นเรื่องแปลกสำหรับคนไทยทั่วไปที่กล่าวถึงเทพเจ้าในพุทธศาสนา แต่สำหรับชาวจีนผู้นับถือนิกายมหายานนั้น ศาสนาพุทธได้ผสมผสานกับความเชื่อในการนับถือเทพเจ้าอันเป็นรากเหง้าเดิม พระพุทธเจ้าของชาวจีนจึงเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง ที่มักประดิษฐานอยู่ในศาลเจ้าร่วมกับเทพเจ้าองค์อื่น (เนตรดาว พละฆาตย์, ม.ป.ป.: 222)

ในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ชาวจีนนับถือมีเทพเจ้าอยู่หลายองค์เช่นกัน องค์สำคัญได้แก่ พระศากยมุนีพุทธเจ้า คือพระมหาสมณโคดมผู้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และเผยแพร่พระธรรมสู่มหาชน ส่วนพระเมตไตรยพุทธเจ้า คือพระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ในภายหน้า นิยมทำเป็นรูปพระองค์ใหญ่ใบหน้ายิ้ม ที่รู้จักกันทั่วไปในนาม พระสังกัจจายน์ นั่นเอง เทพเจ้าอีกองค์หนึ่งที่มีผู้คนนับถือกันอย่างกว้างขวางคือ พระโพธิสัตว์กวนอิม ซึ่งเป็นเทพผู้หญิง จึงนิยมเรียกกันอย่างสามัญว่า เจ้าแม่กวนอิม การเป็นพระโพธิสัตว์หมายถึงผู้บำเพ็ญบารมีขั้นสูง และจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป นอกเหนือจากนี้ ยังมีเทพเจ้าในพุทธศาสนาองค์อื่น ๆ อีกหลายองค์

เทพเจ้าแต่ละองค์มีคุณวิเศษเฉพาะแตกต่างกันไป เป็นต้นว่า กวนอูถือเป็นเทพเจ้าแห่งการปราบมารปีศาจที่มีผู้คนนับถือกันทั่วไป ส่วนเจ้าแม่ทับทิม เทพเจ้าแห่งท้องทะเลผู้หยั่งรู้ดินฟ้าอากาศเป็นที่นับถือกันมากในหมู่ชาวประมง (หยกแดง, 2533: 245) สำหรับพระโพธิสัตว์กวนอิมนั้นชาวจีนเชื่อว่า ไม่เพียงช่วยเหลือสรรพสัตว์ด้วยความเมตตาในทุกเรื่องเท่านั้น หากแต่ยังช่วยในการให้กำเนิดบุตร-ธิดา โดยเฉพาะอีกด้วย (ต้วน ลี่ เซิง และ บุญยิ่ง ไร่สุขสิริ, 2543: 26) ขณะที่พระเมตไตรยพุทธเจ้าหรือพระสังกัจจายน์ ซึ่งมีรอยยิ้มบนใบหน้า ทำให้ผู้กราบไหว้บูชาได้รับความ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สบายใจ แต่หากแวดล้อมด้วยรูปเด็ก 5 คน จักเป็นสัญลักษณ์แห่งความโชคดี ประทานลูกหลานชาย และความร่ำรวยผาสุกให้แก่ครอบครัวผู้กราบไว้บูชา (จิตรา ก่อนันทเกียรติ, 2546: 93)

การที่ใครจะนับถือเทพเจ้าองค์ใดขึ้นอยู่กับกำลังศรัทธาของผู้นับถือนั้น สำหรับชาวฮ่องกงแล้ว ส่วนใหญ่พากันนับถือเทพเจ้าอยู่ 3 องค์ ได้แก่ เจ้าแม่กวนอิม เทพเจ้ากวนอู และเจ้าแม่ทับทิม (หยกแดง, 2533: 35-36) ทำนองเดียวกับชาวจีนในประเทศไทย เทพเจ้าทั้งสามองค์ดังกล่าวก็เป็นที่นับถือบูชากันอย่างกว้างขวาง สำหรับชนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลม เทพเจ้าที่ประดิษฐานอยู่คู่ศาลเจ้าต่าง ๆ มีเทพเจ้ากวนอู เทพเจ้าเห้งเจีย และเจ้าแม่ทับทิม โดยเฉพาะการนับถือเจ้าแม่ทับทิมนั้น บ่งบอกถึงความเป็นชุมชนที่หากินอยู่กับท้องทะเลได้เป็นอย่างดี

3. หลักฮวงจุ้ย

หากกล่าวถึงความเชื่อของชาวจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับสิ่งปลูกสร้าง เฟิงสุ่ย ในภาษาจีนกลาง หรือ ฮวงจุ้ย ตามสำเนียงแต้จิ๋วเป็นสิ่งที่จักเว้นการหยิบยกขึ้นมากล่าวมิได้ โดยศัพท์ ฮวง แปลว่า ลม จุ้ย แปลว่า น้ำ ฮวงจุ้ย จึงแปลว่า ลมและน้ำ แต่โดยนัย หมายถึง โหราศาสตร์เกี่ยวกับภูมิลักษณ์ หรือ ภูมิพยากรณ์ (geomancy) ศาสตร์ของชาวจีนที่กำเนิดนานนับพันปีมาแล้ว โดยได้มีการรวบรวมและจัดให้เป็นระบบขึ้นในสมัยราชวงศ์ซ่ง (หยกแดง, 2533: 18) หรือราว 800 ปีมาแล้ว และยังคงเป็นความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่ในวิถีชีวิตของชาวจีนเสมอมาแม้จนทุกวันนี้ รวมทั้งชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ฮวงจุ้ยก็ยังเป็นความเชื่อที่ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย

สาระสำคัญของฮวงจุ้ย ว่าด้วยการพยากรณ์ในการเลือกสรรทำเลสถานที่สำหรับมนุษย์ตามหลักที่ว่า “การจะใช้ชีวิตให้เกิดความสุขสบายนั้น จะต้องใช้ชีวิตอยู่ในชัยภูมิที่กลมกลืนและสอดคล้องกับธรรมชาติ” (เวชสวรรค์ หล้ากาศ, 2548: 22) ด้วยเชื่อว่าโชคชะตาของมนุษย์ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อยู่อาศัย เพราะชีวิตมนุษย์ต้องสัมผัสกับพื้นดิน ภูเขา แม่น้ำลำคลอง หรือทะเลสาบ ที่เอื้อประโยชน์ต่อการอยู่อาศัยนั่นเอง

ฮวงจุ้ยมีรากฐานมาจากความคิดที่ว่า “สรรพสิ่งในโลกล้วนมีดุลยภาพ และการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ย่อมส่งผลต่อดุลยภาพนั้น ซึ่งจะก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียต่อตัวผู้กระทำเอง” (หยกแดง, 2533: 17) หรือที่ เวชสวรรค์ หล้ากาศ (2548: 20) อธิบายจากรากศัพท์ของคำ ฮวง-ลม จุ้ย-น้ำ ว่า “ทั้งกระแสลมและกระแสน้ำที่ไหลวนตามธรรมชาติล้วนมีอิทธิพลในการแปรเปลี่ยนภูมิ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประเทศซึ่งสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่นำมาซึ่งความสุขความเจริญและความอุดมสมบูรณ์”

ชัยภูมิในอุดมคติสำหรับสิ่งปลูกสร้างตามหลักฮวงจุ้ยคือ สถานที่นั้นต้องเป็นเนินเขาราบต่ำทอดลงมาทางใต้ มีภูเขากำบังอยู่ทางด้านเหนือเพื่อป้องกันวิญญาณชั่วร้าย มีภูเขาหรือเนินเขาเป็นแนวโอบล้อมทั้งซ้าย-ขวา ดุจมังกรที่ทอดตัวยาวอยู่ทางทิศตะวันออก และเสือที่หมอบอยู่ทางทิศตะวันตก ด้านใต้มีธารน้ำไหล (หยกแดง, 2533: 19; เวชสวรรค์ หล้ากาศ, 2548: 22) สถานที่เช่นนี้ยังได้รับการอธิบายเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมของแผ่นดินจีนให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ การมีภูเขากำบังอยู่ทางด้านเหนือจะช่วยป้องกันลมหนาวและพายุทรายจากมองโกเลีย ส่วนเนินเขาซ้าย-ขวาช่วยป้องกันมรสุมและการรุกรานจากข้าศึก ขณะที่ธารน้ำด้านใต้ให้ประโยชน์ทั้งความชุ่มชื้นและการใช้ในทางเกษตรกรรม

พระราชวังต้องห้ามหรือพระราชวังฤดูร้อน ณ มหานครปักกิ่ง เป็นตัวอย่างของสิ่งปลูกสร้างที่อิงหลักฮวงจุ้ยอย่างพิถีพิถันที่สุด ประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมแห่งเต่าดำทางทิศเหนือ มังกรเขียวและเสือขาวทางทิศตะวันออกและตะวันตกตามลำดับ และหงส์แดงทางทิศใต้ โดย เต่าดำ หมายถึง ภูเขา มังกรเขียวและเสือขาว หมายถึง ทิวเขา เนิน ป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ ส่วน หงส์แดง หมายถึง สายน้ำ (เวชสวรรค์ หล้ากาศ, 2548: 23-24) ทำเลเช่นนี้ทำให้พระราชวังฤดูร้อนอยู่ในสถานะเป็นสถานที่อยู่อาศัยที่มีความมั่นคง อุดมด้วยโชคลาภ และเจริญรุ่งเรือง

นอกเหนือจากนี้ ความเชื่อตามศาสตร์ฮวงจุ้ยยังได้รับการนำไปใช้อย่างกว้างขวาง ตั้งแต่การสร้างเมือง หมู่บ้าน บ้านเรือน หรือแม้แต่สุสานคนตาย

ลักษณะของชุมชนบ้านแหลม

1. การตั้งถิ่นฐาน: ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น

หากถามว่า อะไรคือสิ่งสำคัญในการเลือกสรรทำเลที่ตั้งชุมชน ไม่ว่าจะเป็นระดับเมืองหรือหมู่บ้าน? สำหรับชาวจีนแล้ว ตอบได้ว่าคือ ฮวงจุ้ย สถานที่ที่ต้องตามหลักฮวงจุ้ยคือที่ที่เหมาะสมต่อการตั้งชุมชน สถานที่ในอุดมคติจักต้องมีลักษณะของสิ่งแวดล้อมที่มีภูเขาอยู่ทางด้านหลัง และเป็นแนวโอบมาทางด้านข้างทั้งซ้ายและขวา เข้าลักษณะเก้าอี้ที่มีท้าวแขน (armchair) ทางด้านหน้ามีธารน้ำไหล (หยกแดง, 2533: 20; Knapp, 1989: 20) และบริเวณเนินด้านใต้ของภูเขานั้นหรือทาง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 5.3 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณชุมชนบ้านแหลม
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร (2545)

ฝั่งเหนือของลำน้ำ ถือว่าเหมาะยิ่งในการตั้งบ้านเรือน ซึ่งทำให้บ้านเรือนในชุมชนหันหน้าไปทางทิศใต้หรือตะวันตกเฉียงใต้

ย้อนกลับมาพินิจชุมชนบ้านแหลม ซึ่งเลือกปากแม่น้ำเพชรบุรีเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน สิ่งที่เป็นปัจจัยเอื้อให้กลุ่มผู้อพยพโดยเฉพาะชาวจีน พากันเข้ามาตั้งหลักแหล่งบริเวณนี้ พอจะประมวลได้ว่า ประการแรก บ้านแหลมเป็นเมืองปากแม่น้ำ มีความเป็นเมืองท่าย่อยแห่งหนึ่งของสยาม ที่มีเรือสำเภาจากจีนมาติดต่อค้าขายอยู่บ้าง ประการที่สอง แม่น้ำเพชรบุรีในอดีตเป็นเส้นทางสัญจรสายสำคัญ ปากแม่น้ำไม่ต่างอะไรกับจุดเริ่มต้นของถนนที่มีผู้คนสัญจรไปมาอยู่เสมอ อีกประการหนึ่งที่น่าจะถือได้ว่าเป็นแม่เหล็กดึงดูดผู้คน คือความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลซึ่งคนจีนมีความคุ้นเคยในการหากินกับท้องทะเลเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

การที่ชุมชนบ้านแหลมได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ย่อมบ่งบอกว่า บ้านแหลมในช่วงเวลานั้นเริ่มมีผู้คนคึกคักและมีเศรษฐกิจสดใส โดยมีสองฟากฝั่งของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แม่น้ำเป็นที่ตั้งบ้านเรือน การตั้งถิ่นฐานจึงเป็นลักษณะการเกาะตัวเรียงรายเป็นแนวยาวไปจนจรดปากแม่น้ำ (ภาพที่ 5.3) ด้วยปากแม่น้ำเพชรบุรีนั้นไม่กว้างนัก การตั้งถิ่นฐานทั้งสองฝั่งยังเอื้อให้การติดต่อระหว่างกันเป็นไปโดยสะดวกดาย

ชุมชนบ้านแหลมได้รับการเลือกสรรทำเลตามหลักฮวงจุ้ยหรือไม่? อย่างไร? เป็นการยากที่จะตอบได้ เพราะคนรุ่นปัจจุบันมีชีวิตที่ห่างไกลจากสมัยก่อร่างสร้างชุมชนมาก และไม่มีการบันทึกเกี่ยวกับการเลือกสรรทำเลที่ตั้งของชุมชนแต่อย่างใด อีกทั้งยังมีคำถามที่ชวนสงสัยอีกว่า คนจีนผู้อพยพเข้ามาพักพิงในแผ่นดินสยาม ซึ่งอยู่ในฐานะผู้มาทีหลัง จะมีโอกาสเลือกเฟ้นทำเลในอุดมคติเพื่อก่อร่างสร้างชุมชนหรือไม่?

อย่างไรก็ตาม จากลักษณะของสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏอยู่ สามารถพิเคราะห์ในชั้นต้นได้ว่าทำเลถิ่นนี้มีอะไรบ้างที่สอดคล้องกับหลักฮวงจุ้ย

ตามหลักฮวงจุ้ย สายน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการพิจารณาทำเลที่ตั้งชุมชน โดยสายน้ำที่ไหลเอื่อยถือเป็นมงคล เหมาะแก่การเลือกสรรเป็นที่ตั้งชุมชน ดีกว่าสายน้ำที่ไหลเชี่ยว (Knapp, 1989: 20) ในประการนี้ สอดคล้องกับกระแสน้ำบริเวณปากแม่น้ำเพชรบุรีที่ไหลเอื่อย ทั้งนี้ การตั้งบ้านเรือนบริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำอยู่ในทำเลที่ดีตามหลักฮวงจุ้ย เพราะบ้านเรือนที่หันหน้าสู่แม่น้ำเท่ากับเป็นการหันสู่ทิศตะวันออกหรือตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนบ้านเรือนทางฝั่งขวาของแม่น้ำก็จัดว่าอยู่ในทำเลที่ดีเช่นกัน เพราะหันหน้าไปสู่ทิศแม่น้ำเช่นกัน หากแต่อยู่ในทำเลที่ด้อยกว่าบ้านเรือนทางฝั่งซ้ายอยู่บ้าง

ส่วนด้านหลังของชุมชน ในอดีตคงมีป่าชายเลนขึ้นหนาแน่น แม้ทุกวันนี้ป่าชายเลนก็ยังหลงเหลืออยู่บ้าง เป็นร่องรอยที่สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนในอดีตได้เป็นอย่างดี และป่าชายเลนซึ่งมีไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่นที่โอบอยู่ด้านหลังของชุมชนนั้น เทียบได้กับการมีภูเขากำบังอยู่ทางด้านหลัง ช่วยปกป้องสิ่งไม่ดีได้ดุจเดียวกัน

ไม่ว่าคนจีนผู้ตัดสินใจเข้ามาตั้งหลักแหล่งที่บ้านแหลม จะมีโอกาสเลือกทำเลในอุดมคติหรือไม่ แต่สิ่งแวดล้อมพื้นฐานของบ้านแหลมก็เป็นไปตามหลักฮวงจุ้ย เท่ากับว่า เหล่าพวกเขาได้อยู่ในทำเลที่ต้องตามหลักความเชื่อ คือหลักฮวงจุ้ย และต้องตามหลักความจริง คือความเป็นแหล่งอันอุดมเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานทำมาหากินเป็นอย่างยิ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. องค์ประกอบของชุมชน

ความเป็นชุมชนศูนย์กลางระดับอำเภอของบ้านแหลม ทำให้นอกเหนือจากบ้านเรือนอันเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลแล้ว ยังมีอาคารสาธารณะ เช่น ศูนย์ราชการ โรงเรียน โรงพยาบาล ธนาคาร เป็นต้น ตามมาตรฐานชุมชนระดับอำเภอของไทยทั่วไป ในที่นี้ จะเว้นกล่าวรายละเอียดของสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งล้วนพัฒนาขึ้นภายหลัง โดยจะเน้นกล่าวถึงเฉพาะองค์ประกอบที่สะท้อนถึงความเป็นชุมชนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน ซึ่งมีอยู่คู่ชุมชนแต่เดิมมาเป็นหลัก (ภาพที่ 5.4)

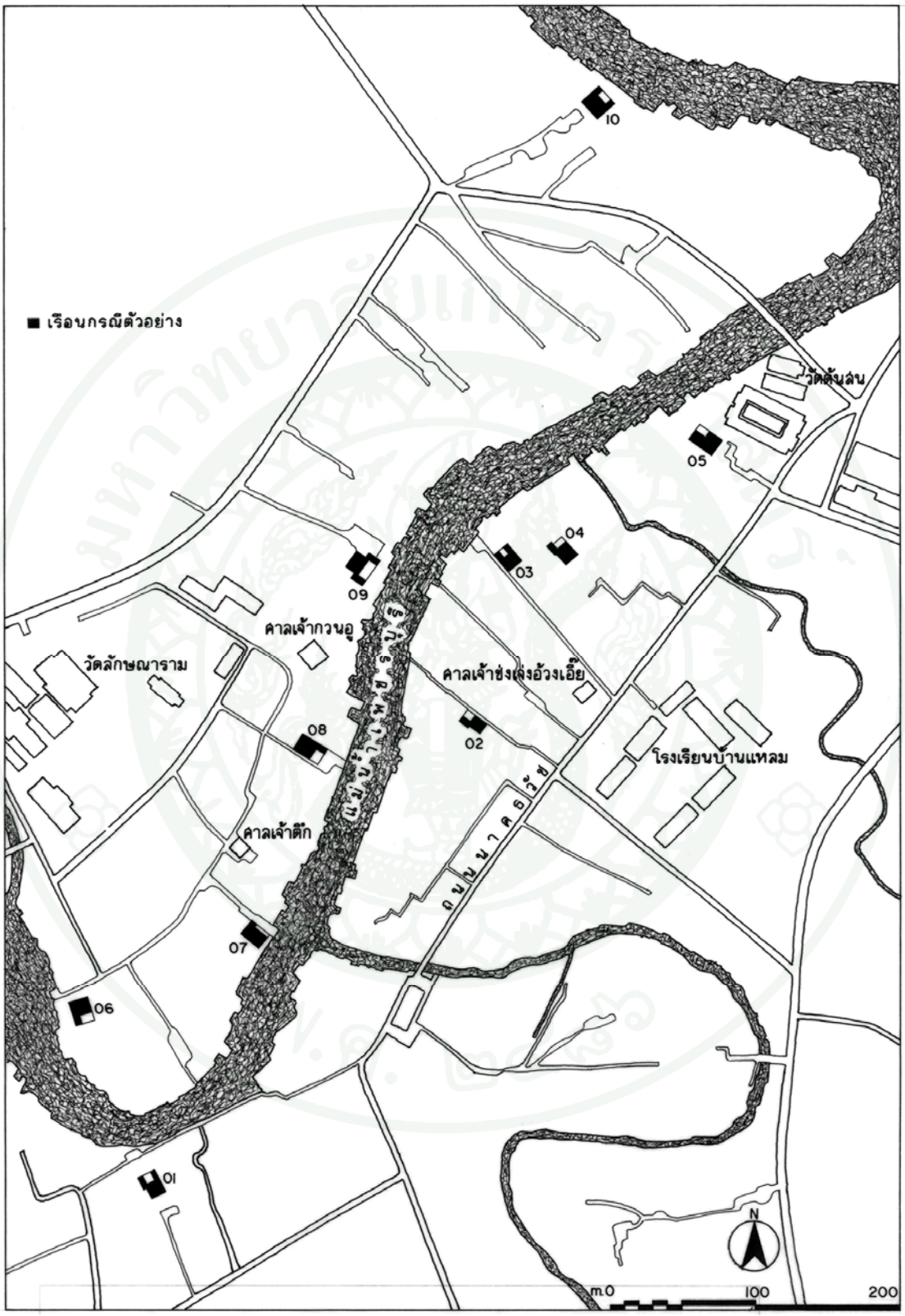
2.1 ตลาด ร้านค้า ย่านตลาดร้านค้าอันเป็นศูนย์กลางธุรกิจของชุมชนบ้านแหลมอยู่สองฟากถนนนาคธวัช ที่ตัดเป็นแนวตรงเชื่อมระหว่างอาคารตลาดสดกับวัดต้นสน สองฟากถนนเรียงรายไปด้วยเรือนแถวค้าขายตลอดแนว ย่านตลาดร้านค้าถาวรเช่นนี้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของชุมชนที่สะท้อนความเป็นจีน ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (ม.ป.ป.: 25) กล่าวว่า “สิ่งสำคัญที่คนจีนให้แก่สังคมไทย ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมลงมานั้นก็คือ ทำให้เกิด บ้าน ตลาด ที่เป็นที่อยู่อาศัยของคนในเมืองขึ้น”

การเกิดบ้านเกิดเมืองตามวิถีไทยในอดีต อยู่ที่การเป็นศูนย์กลางการปกครอง โดยมีที่อยู่อาศัยของเจ้านาย ขุนนาง และข้าราชการ เป็นศูนย์กลาง เน้นการป้องกันข้าศึกด้วยการขุดคูเมือง สร้างกำแพงเมือง ตลาดมีเพียงตลาดนัดที่บรรดาพ่อค้าแม่ค้าและชาวบ้านนำสินค้ามาวางขายแลกเปลี่ยนกันตามเวลาที่นัดหมาย พอหมดเวลา ตลาดก็วาย ต่างคนต่างแยกย้ายกันกลับเปลี่ยนความคึกคักของสถานที่เป็นความเงียบสงบตามเดิม ย่านตลาดร้านค้าถาวร ซึ่งเป็นทั้งที่ค้าขายและเป็นที่อยู่อาศัยไปในตัว เป็นมรดกจากวัฒนธรรมจีนที่ตกทอดสืบต่อมาจนทุกวันนี้

2.2 ศาสนสถาน: วัด ในบริเวณชุมชนบ้านแหลมมีวัดอยู่ 5 แห่ง กระจายอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ได้แก่ วัดลักษณาราม อยู่บริเวณชุมชนฝั่งซ้ายของแม่น้ำ ส่วนที่เหลืออยู่ด้านชุมชนฝั่งขวาของแม่น้ำใกล้ ๆ กับบริเวณศูนย์ราชการมีวัดในกลางและวัดศรียะคาม ส่วนวัดต้นสนซึ่งอยู่ส่วนบนของย่านธุรกิจนั้นอยู่ริมแม่น้ำ ขณะที่วัดอุตมิงคาวาสซึ่งอยู่ริมแม่น้ำเช่นกัน อยู่ค่อนไปทางปากแม่น้ำ วัดเหล่านี้มิใช่เพียงศาสนสถานของคนไทย หากแต่เป็นศาสนสถานของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลมไม่นิยมฝังศพไว้ที่สุสานเช่นคนจีนถิ่นอื่นนิยมเผาศพแล้วเก็บเถ้ากระดูกไว้ที่วัดส่วนหนึ่ง เก็บไว้ที่บ้านส่วนหนึ่ง เหมือน ๆ กับคนไทยทั่วไป นั่นเพราะคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนที่นี่หันมานับถือพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกันหมดแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 5.4 แผนผังย่านศูนย์กลางชุมชนบ้านแหลม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.3 ศาสนสถาน: ศาลเจ้า ศาลเจ้า หมายถึง อาคารที่สร้างขึ้นเพื่ออัญเชิญเทพเจ้ามาสถิต เพื่อให้เหล่าผู้นับถือมากราบไว้บูชา คำว่า ศาลเจ้า มีนัยหมายถึงอาคารสำหรับประดิษฐานเทพเจ้าจีนโดยเฉพาะ อาคารที่สร้างเพื่อประดิษฐานเทพเจ้าในศาสนาอื่นมักเรียกตามชื่อเทพเจ้านั้น ๆ เช่น ศาลพระพรหม ศาลเจ้าแม่กาลี เป็นต้น ส่วนศาลเทพเจ้าจีนก็มีชื่อเฉพาะของแต่ละศาลเช่นกัน แต่คำว่าศาลเจ้าเป็นคำเรียกศาลอันเป็นที่สถิตของเทพเจ้าจีนโดยรวม

ศาลเจ้านับเป็นศาสนสถานสำคัญที่มีอยู่คู่ย่านตลาดร้านค้าเสมอ บ่งบอกว่าประชากรส่วนใหญ่ในย่านนี้เป็นคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน ตามนัยนี้ ศาลเจ้าจึงเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นชุมชนชาวจีน

ในเขตชุมชนบ้านแหลมมีศาลเจ้ากระจายตัวแทรกอยู่หลายแห่ง ศาลเจ้าตึก และ ศาลเจ้ากวนอู อยู่ริมแม่น้ำทางฝั่งซ้าย ศาลเจ้าช่งเจ่งอ้วงเอี๊ย อยู่ริมถนนนาคธวัชอันเป็นย่านตลาดริมฝั่งขวาของแม่น้ำ เลยวัดต้นสนไปเล็กน้อย เป็นที่ตั้งของศาลเจ้าฮุดโจ้ว ขณะที่พ้นเลยปากแม่น้ำไปเล็กน้อย มีศาลเจ้าแม่ทับทิมทองตั้งเด่นอยู่ในทะเล ศาลเจ้าที่อยู่คู่ชุมชนบ้านแหลมทั้งหลายเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันว่าแม้เหล่าพวกเขาจะหันมานับถือพุทธศาสนาฝ่ายหินยานแล้วแต่การนับถือเทพเจ้าที่มีมาแต่เดิมก็มิได้เสื่อมคลายลงแต่ประการใด

2.4 อู่ต่อเรือ คานเรือ ริมแม่น้ำเพชรบุรีย่านชุมชนบ้านแหลม มีอู่ต่อเรืออยู่ 2 แห่ง และคานเรืออีก 3-4 แห่ง อู่ต่อเรือมุ่งสร้างเรือประมงโดยเฉพาะ เช่นเดียวกับคานเรือที่มุ่งขึ้นคานแห้งเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงโดยเฉพาะ ทั้งหมดเป็นธุรกิจของชาวจีนเป็นหลัก บางแห่งก่อตั้งมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษและถ่ายทอดความชำนาญสืบต่อกันมาจนถึงคนรุ่นปัจจุบัน

เรือประมงนั้นเป็นเรือที่ต่อขึ้นจากไม้เพื่อใช้จับปลาในทะเล เรียกกันทั่วไปว่า เรือตังเก ด้านหัวเรือเชิดสูงขึ้น มีเสากระโดงปักอยู่ ด้านท้ายเรือมีหอควบคุมหลังคาแบน เรียกว่า เก๋ง ธุรกิจเกี่ยวกับการต่อและการซ่อมบำรุงเรือประมงนั้นบ่งบอกถึงความเป็นกิจการของคนจีน ยิ่งไปกว่านั้นเรือประมงที่เห็นอยู่แม้จะพัฒนารูปแบบจนเป็นลักษณะเฉพาะของเรือประมงไทยในภาคกลางแล้ว แต่มิอาจปฏิเสธได้ว่า เรือประมงเยี่ยงนี้มีพื้นฐานมาจากรากเหง้าเชิงช่างอย่างจีน การเรียกเรือเช่นนี้ว่า ตังเก การเรียกหอควบคุมว่า เก๋ง รวมทั้งการเรียกนายท้ายว่า ไต้ก๋ง ล้วนเป็นร่องรอยแสดงที่มาจากชาวจีนทั้งสิ้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.5 โป๊ะ น่าจะกล่าวถึงโป๊ะไว้ในที่นี้ด้วย แม้ว่าโป๊ะจะไม่ได้อยู่ในย่านชุมชน อยู่กลางทะเลซึ่งแลเห็นเป็นแนวไม้ปักเรียงรายอยู่ลิบ ๆ หากแต่เกิดจากฝีมือของคนในชุมชนบ้านแหลมนั่นเอง โป๊ะเกิดจากการใช้เสาไม้ปักเรียงเป็นวง ภายในกรุด้วยเฝือกไม้ไผ่ จากปากทางเข้าใช้ไม้ปักเป็นแนวยาวเหยียดออกไปเป็นปีกโป๊ะ เพื่อดักให้ปลาพากันว่ายเข้ามาอยู่ในโป๊ะแล้วช้อนจับขึ้นมา

การจับปลาด้วยวิธีนี้มีขึ้นพร้อม ๆ กับการเข้ามาของคนจีน อักขราภิธานศรับท์ จัดทำขึ้นโดย แบรดเลย์ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าหมอบรัดเลย์ (2514) ซึ่งพิมพ์ขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 (2416) ให้ความหมายของเครื่องมือจับปลาชนิดนี้ไว้ว่า “โปะ คือเฝือกเขาวงจับปลาที่ทะเล, คนเจ๊กมันจับปลา มันเอาไม้ทำเปนสี่เล็ก ๆ แล้วเอาปอมาถักติดกันเปนผืนใหญ่ มันเอาลงหลักปักไว้ในทะเลล้อมปลาไว้นั้น.” หลายคนอาจเคยเห็นโป๊ะจับปลา แต่กี่คนที่จะรู้ว่านี่คือสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมจีนอย่างหนึ่งที่พวกเขานำมาถ่ายทอดไว้ในน่านทะเลไทย

กล่าวกันว่า ในอดีตโดยเฉพาะก่อนปี พ.ศ.2510 “จำนวนโป๊ะก็หนาแน่นทั้งในอ่าวบางตะบูนและอ่าวบ้านแหลม ชนิดที่เรือเข้าอ่าวแทบไม่ได้เลยทีเดียว” (สุดารา สุจฉายา, 2546:83) ทุกวันนี้แม้โป๊ะในอ่าวบ้านแหลมจะบางตา แต่โป๊ะก็เป็นสิ่งหนึ่งที่บ่งบอกความเป็นชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนของบ้านแหลมได้เป็นอย่างดี

3. ภูมิทัศน์ชุมชน

ชุมชนบ้านแหลมเป็นชุมชนสองฟากปากแม่น้ำเพชรบุรี ที่ก่อตัวขึ้นจากการเป็นถิ่นฐานของชาวประมงและการเป็นเส้นทางสัญจรสายหลักของแม่น้ำเพชรบุรี ชุมชนจึงหนาแน่นเป็นแนวยาวตลอดสองฟากแม่น้ำ พื้นที่พ้นเลยจากเขตชุมชนออกไปพลันเปลี่ยนเป็นนาเกลือ นากุ้ง ที่โล่งกว้างว้างเวิ้งและป่าชายเลนที่หนาแน่นเขียวขจีด้วยไม้น้ำเค็มนานาพรรณ แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับบริเวณชุมชน

การก่อตัวจากการเป็นชุมชนประมงที่หาอยู่หากินกับท้องทะเล ทำให้แม่น้ำอันเป็นทางเชื่อมชุมชนกับท้องทะเลมีความสำคัญ ด้วยเป็นทางสัญจรเข้า-ออกของเรือประมง ปากแม่น้ำเพชรบุรีบริเวณชุมชนบ้านแหลม จึงไม่เพียงหนาแน่นด้วยอาคารบ้านเรือนตลอดสองฟากฝั่งหากแต่ในแม่น้ำยังมีเรือประมงน้อยใหญ่ ทั้งที่จอดเทียบท่าและแล่นไปมาอย่างคึกคัก อวดสีสันสดใสจัดจ้านราวกับจะประดับท้องน้ำให้ละลานตา และหากเชื่อมโยงบรรดาเรือลำงามทั้งหลายกับเชิง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 5.5 ศาลเจ้าฮุดโจ้วแห่งชุมชนบ้านแหลม

ช่างการต่อเรือที่ผู้คนนำติดตัวมาจากแผ่นดินใหญ่ ก็จะได้กลิ่นอายจีนกรุ่นอยู่บริเวณปากแม่น้ำเพชรบุรีนั้น

ย่านชุมชนฝั่งขวา ถัดออกมาจากแม่น้ำไม่ไกล คือที่ที่ถนนนาคธวัชทอดตัวเป็นแนวตรง เรียงรายด้วยเรือนแถวค้าขายต่อเนื่องกันไปตลอดแนว ความเป็นย่านธุรกิจเก่าแก่ที่อยู่คู่ชุมชนแต่เดิมมา สะท้อนให้เห็นได้จากการเป็นถนนสายแคบ ๆ และเรือนแถวไม้ที่บ่งบอกถึงการผ่านกาลเวลามาเนิ่นนาน แม้ว่าบางส่วนจะทยอยเปลี่ยนสภาพเป็นอาคารตึกแล้วก็ตาม ทั้งหมดยังคงสภาพเป็นอาคารที่สูงเพียง 1 หรือ 2 ชั้น เท่านั้น มีทั้งร้านขายของกิน ร้านโชห่วยที่ขายของจิปาถะในชีวิตประจำวัน และร้านขายสินค้าเกี่ยวกับการประมง เสริมสร้างบรรยากาศความเป็นย่านคนจีนหนักแน่นยิ่งขึ้น

ศาลเจ้าแห่งอื่น ๆ ก็แทรกตัวอยู่กับชุมชน บางแห่งอย่างศาลเจ้าตึกและศาลเจ้ากวนอู ทางชุมชนฝั่งซ้ายนั้นอยู่ท่ามกลางกลุ่มบ้านเรือน จนคนภายนอกแทบไม่เคยเห็น ขณะที่ศาลเจ้าช่งเจ่งอ้วงเอี๊ยและศาลเจ้าฮุดโจ้ว (ภาพที่ 5.5) ทางชุมชนฝั่งขวา อยู่ริมถนนสายหลักของชุมชน จึงเป็นที่คุ้นเคยของคนทั่วไปมากกว่า อย่างไรก็ตาม ศาลเจ้าทุกแห่งก็ทำหน้าที่ประกาศความเป็นชุมชนคนจีนทั้งโดยนามธรรมและรูปธรรม โดยนามธรรมคือการนับถือเทพเจ้าสะท้อนความเชื่อของชาวจีน โดยรูปธรรมคือสถาปัตยกรรมของศาลเจ้า แม้ว่าจะมีการผสมผสานกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่น แต่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ยังคงเปล่งอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีนอย่างชัดเจนเสมอ ยิ่งยามมีผู้ศรัทธามาจุดธูปไหว้บูชา กลิ่นอายวัฒนธรรมจีนก็อบอวลอยู่บริเวณศาลเจ้านั้น

เมื่อถึงคราวจัดงานประเพณีพิธีกรรมประจำศาลเจ้า เช่น งานฉลองวันเกิดของเทพเจ้า งานทิ้งกระจาดเทศกาลสารทจีน ในวันที่ 15 เดือน 7 ตามปฏิทินจันทรคติของจีน เทศกาลกินเจ ระหว่างวันที่ 29 หรือ 30 เดือน 8 ถึงวันที่ 9 เดือน 9 ตามปฏิทินจันทรคติของจีน เป็นต้น ทั้งพิธีกรรมการไหว้บูชาเซ่นสรวง การปักธงแขวนป้าย ผู้คนที่มาชุมนุม รวมทั้งการแสดงประกอบ ร่วมเติมแต่งบรรยากาศของความเป็นจีนบริเวณศาลเจ้าและชุมชนให้อลังการขึ้นมาทันที

ขณะที่ศาลเจ้าสะท้อนความเป็นถิ่นฐานคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนของชุมชนแห่งนี้ แต่ก็มีวัดในพุทธศาสนาฝ่ายหินยานอยู่ถึง 5 วัด ต่างประกาศความเป็นไทยอย่างหนักแน่น ด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิ และอื่น ตามแบบแผนประเพณีนิยมของไทย ทั้งวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ก็ดำรงอยู่ในกรอบของพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด เป็นที่น่าสังเกตว่าวัดส่วนใหญ่กระจายตัวอยู่ตามขอบของชุมชน และผู้ที่เดินทางเข้าสู่ชุมชนบ้านแหลมจากถนนสายหลักจะได้สัมผัสเห็นวัดในลำดับต้น ๆ หากมาตามทางหลวงแผ่นดินสาย 3176 จะเห็นวัดลักษณาราม แต่หากเลี้ยวข้ามแม่น้ำเข้าสู่ชุมชนฝั่งขวาจะเห็นวัดในกลาง หรือหากเดินทางเข้าสู่ชุมชนตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3178 ก็จะเห็นศูนย์ราชการและวัดศรีษะคามเป็นลำดับแรก

การที่ชุมชนอุดมด้วยวัดและศาลเจ้าควบคู่กันไป ไม่ได้หมายถึงการมีคนไทยและคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนอาศัยอยู่รวมกันเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรม ที่คนทั้งสองกลุ่มรับและให้ซึ่งกันและกันอีกด้วย

โดยภาพรวมแล้ว บริเวณที่สะท้อนความเป็นชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน คือย่านริมแม่น้ำเพชรบุรีต่อเนื่องกับย่านธุรกิจริมถนนนาคธวัช ซึ่งเป็นย่านศูนย์กลางเดิมของชุมชน ส่วนย่านรอบนอกของศูนย์กลางทางธุรกิจดังกล่าว เป็นบริเวณที่พัฒนาขึ้นภายหลังหรืออีกนัยหนึ่ง เป็นส่วนขยายตัวของชุมชนที่มีถนนที่ตัดขึ้นภายหลังเป็นปัจจัยเหนี่ยวนำ เป็นลักษณะการขยายตัวถอยห่างจากแม่น้ำออกไปโดยลำดับ ซึ่งรูปแบบอาคารบ้านเรือนตามสมัยนิยมเป็นสิ่งสะท้อนการเกิดขึ้นทีหลังได้เป็นอย่างดี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรือนไทยในชุมชนบ้านแหลม

1. ทิศทางและการวางผัง

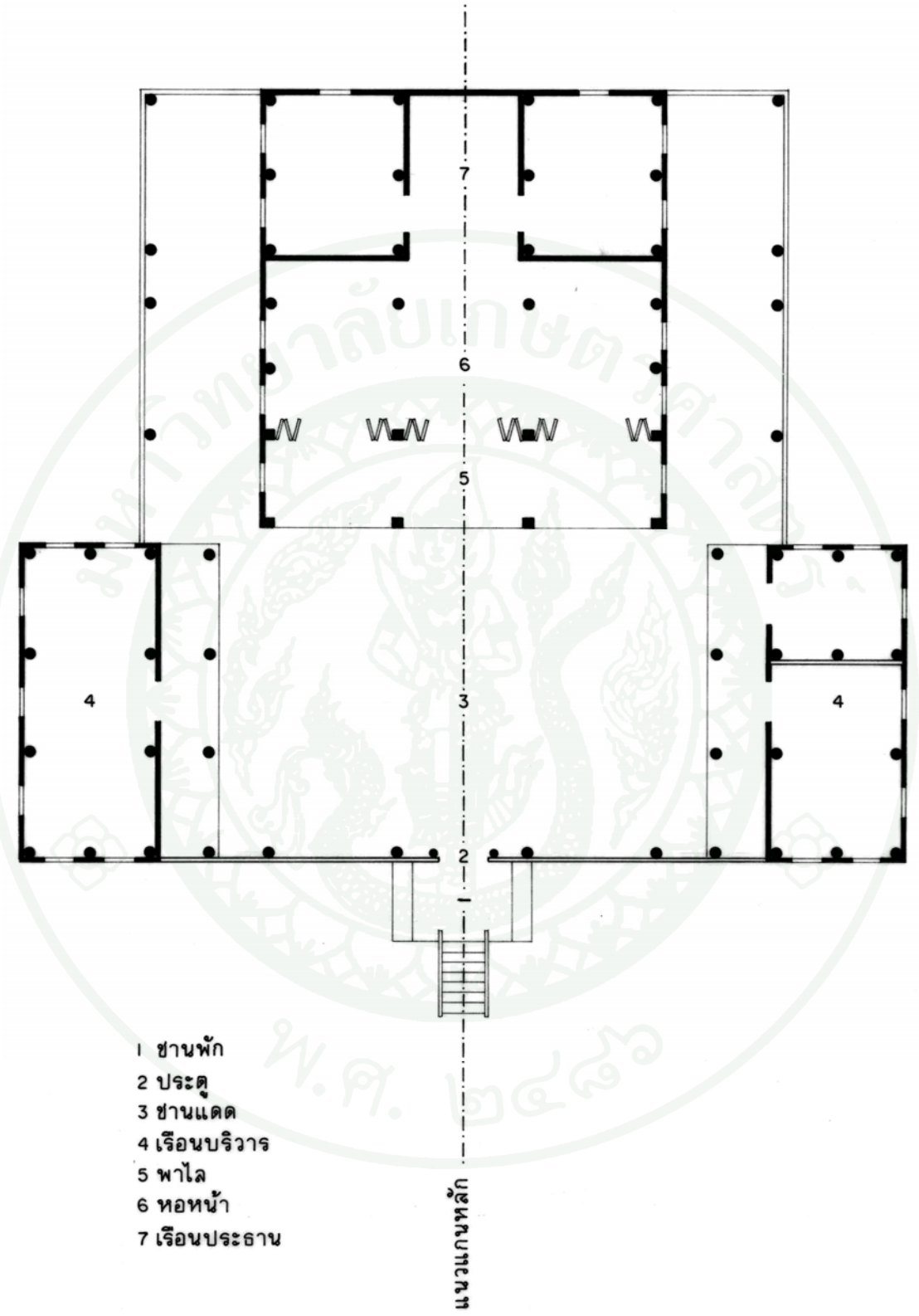
ด้านทิศทางการวางเรือน เป็นที่น่าสังเกตว่า เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลม ไม่วางอิงกับทิศหลัก (เหนือ-ใต้) และวางต่างทิศทางกันจนดูประหนึ่งว่าสะเปะสะปะ ความจริงแล้วหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ หากแต่อ้างอิงกับแม่น้ำเพชรบุรีเป็นหลักในการวางเรือน โดยหันด้านหน้าเรือนไปทางแม่น้ำ กล่าวคือแนวแกนหลักของเรือนวางตั้งฉากกับแม่น้ำ "สมัยก่อนการคมนาคมใช้ทางน้ำ ทุกบ้านต้องหันหน้าลงน้ำหมด" (ชัยพร บุญวานิช, 2551) เจ้าของเรือนบ้านแหลม 03 กล่าว ขณะที่เจ้าของเรือนบ้านแหลม 05 กล่าวว่า "เรือนหันหน้าไปทางแม่น้ำ เผื่อตักน้ำตักท่าได้สะดวก เมื่อก่อนไม่มีประปา" (สังวาลย์ เพียรธรรม, 2552) ยังผลให้เรือนแต่ละหลังวางต่างทิศทางกัน คล้อยตามความคดเคี้ยวของแม่น้ำ

หากย้อนกลับไปพินิจบ้านแบบประเพณีนิยมของจีนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในกรุงเทพมหานคร อย่าง บ้านโซวเฮงไถ่ ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา "บ้านโซวเฮงไถ่จัดวางตำแหน่งโดยคำนึงถึงแม่น้ำ ซึ่งถือเป็นมงคลตามหลักฮวงจุ้ย หน้าบ้านหันออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยาอันเป็นสัญลักษณ์เหมือนปากมังกร" (กองบรรณาธิการ, 2540: 56) ทำนองเดียวกับบ้านหวั่งหลีที่วางหันหน้าออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเช่นกัน

ชัยภูมิในอุดมคติของบ้านตามหลักฮวงจุ้ยนั้น เวชสวรรค์ หล้ากาศ (2548: 22) ได้อธิบายไว้ว่า บ้านต้องตั้งอยู่บนเนินเขา หันหน้าลงสู่ทิศใต้ มีภูเขากำบังอยู่ทางด้านหลัง มีเนินเขาหรือภูเขาเป็นแนวโอบล้อมทั้งซ้ายและขวา ดุจมังกรที่ทอดตัวยาวอยู่ทางทิศตะวันออกและเสือที่หมอบอยู่ทางทิศตะวันตก เบื้องหน้ามีเนินเขาเตี้ย ๆ และมีธารน้ำไหล ชัยภูมิเช่นนี้ยังได้รับการอธิบายเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมของแผ่นดินจีน กล่าวคือ การมีภูเขากำบังอยู่ทางด้านเหนือจะช่วยป้องกันลมหนาวและพายุทราย ส่วนเนินเขาซ้ายขวาช่วยบดบังแสงอาทิตย์ มรสุม และการรุกราน ขณะที่ธารน้ำด้านใต้ใช้เพื่อเพาะปลูกและให้ความชุ่มชื้น

ที่บ้านแหลมไม่มีภัยจากลมหนาวและพายุทราย จึงไม่จำเป็นต้องป้องกันภัยจากทิศเหนือและหันหน้าเรือนลงสู่ทิศใต้ ทิศแม่น้ำจึงกลายเป็นทิศหลักที่ต้องหันหน้าเรือนไปสู่ การวางเรือนเช่นนี้ยังสอดคล้องกับคติไทยด้วย ในประการที่เรือนประธานวางแนวสันหลังคาไปตามทิศทางการไหลของกระแสน้ำ ตามนัยนี้ ทิศทางเรือนจึงไม่ขัดทั้งหลักความเชื่อของจีนและไทย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 5.6 ผังแบบสมมาตรของเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เมื่อพิจารณาการวางผังเรือน แนวแกนหลักของเรือนวางตั้งฉากกับแม่น้ำ มีซุ้มประตูทางเข้าและเรือนประธานวางในตำแหน่งกลางแนวแกน มีเรือนขวางเป็นเรือนบริวารทั้งด้านซ้ายและขวา ทำให้ผังเรือนทั้งหมู่มีลักษณะสมมาตร (ภาพที่ 5.6) ซึ่งยังคงปรากฏชัดในเรือนบ้านแหลม 01 03 09 และ10 ต้องเข้าใจว่า เรือนของคนไทยโดยทั่วไปมีการจัดผังแบบอสมมาตร (asymmetry) เสมอ แม้แต่ข้อสังเกตของ Clement (1982: 79) ก็เป็นไปในทำนองนี้ ดังคำกล่าวว่า ". . . the Thai houses is never based on a principle of symmetry."

ผังแบบสมมาตรเป็นหนึ่งในลักษณะเฉพาะของบ้านแบบจีน ดังที่ Knapp (2005: 21) ได้ชี้ให้เห็นลักษณะทางนามธรรมของบ้านจีนบนแผ่นดินใหญ่ไว้อย่างน่าสนใจว่า ประกอบด้วย 1. มีลักษณะปิดล้อม (enclosure) จากการโอบล้อมด้วยกำแพงทั้งสี่ด้าน มีประตูทางเข้าทางเดียว 2. ทิศทาง (orientation) แน่นอน โดยเรือนประธานและประตูทางเข้าวางหันสู่ทิศใต้เสมอ 3. มีแนวแกน (axis) ชัดเจน แกนหลักวางแนวเหนือ-ใต้ (north-south axis) และการจัดพื้นที่มีการเรียงลำดับอย่างเป็นกิจจะลักษณะ 4. ผังแบบสมมาตร (symmetry) มีองค์ประกอบซ้าย-ขวาเหมือน ๆ กัน

สรุปแล้ว การจัดผังแบบสมมาตรคือแบบแผนจีนที่ปรากฏในเรือนไทยบ้านแหลม ทั้งนี้เรือนไทยบางหลังมีเรือนบริวารอยู่เพียงด้านเดียว อันเกิดจากการปรับเปลี่ยนในภายหลัง เช่น เรือนบ้านแหลม 05 รื้อเรือนขวางออกเสียด้านหนึ่ง ส่วนเรือนบ้านแหลม 07 รื้อเรือนขวางทั้งคู่ไปถวายวัดนานมาแล้ว ขณะที่เจ้าของเรือนบางหลังยืนยันว่าเป็นเช่นนี้มาแต่เดิม แสดงให้เห็นถึงการคลายการยึดถือในการจัดผังเรือนแบบสมมาตรลงไปบ้าง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเฉพาะเรือนประธาน พบว่ามีการจัดผังแบบสมมาตรเสมอ กล่าวคือ เป็นเรือน 3 ห้องเสา ที่จัดห้องกลางเป็นโถง เป็นที่ตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์และที่บูชาบรรพบุรุษ ห้องเสาซ้ายและขวาเป็นห้องนอนของผู้เป็นเจ้าของ นี่คือการจัดผังเรือนประธานตามแบบฉบับจีนอย่างชัดเจน การให้ความสำคัญกับบรรพบุรุษยังคงฝังแน่นอยู่ในวิถีชีวิตของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลม ต่างไปจากผังเรือนประธานแบบไทย แม้จะนิยมทำเป็นเรือน 3 ห้องเสาเช่นกัน หากแต่จัดด้านหนึ่งเป็นห้องโถงที่ตั้งโต๊ะหมู่บูชา อีกด้านหนึ่งเป็นห้องนอน

เมื่อกล่าวถึงบ้านแบบจีน ลานบ้านเป็นองค์ประกอบที่จักขาดเสียมิได้ ทำให้เรียกที่อยู่อาศัยของคนจีนว่า เรือนล้อมลาน (courtyard house) การมีอาคารสามด้านในลักษณะเกือกม้าล้อมลานเข้าลักษณะ สามเรือนล้อมลาน ถือเป็นบ้านแบบมาตรฐานที่พบเห็นได้ทั่วไปทั่วทั้งแผ่นดินจีน ส่วน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ด้านที่สี่ซึ่งเป็นด้านหน้าปิดด้วยกำแพง มีซุ้มประตูทางเข้า หรืออาจเป็นอาคารที่ทำหน้าที่เป็นซุ้มประตูทางเข้าไปในตัว กรณีหลังนี้เข้าลักษณะ สี่เรือนล้อมลาน บ้านที่มีขนาดเล็กหรือใหญ่กว่าล้วนเกิดจากการลดหรือขยายขึ้นไปจากบ้านแบบมาตรฐานนี้ (เศรษฐพงษ์ จงสงวน, 2549: 1)

พื้นที่ในเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลมเรียงลำดับจากภายนอกเข้าไป ดังนี้ บันได - ชานพัก - ซุ้มประตู - ชานแดด - พาไล - หอหน้า - เรือนประธาน ด้านซ้ายและขวาของชานแดดมีเรือนบริวารวางในลักษณะเรือนขวาง ชานแดดในที่นี้จึงเท่ากับลานบ้าน หากตัดบันไดและชานพักออก ที่เหลือทั้งหมดคือการจัดพื้นที่ที่ละม้ายเหมือนกับบ้านแบบประเพณีนิยมจีนไม่มีผิด โดยมีการไล่ลำดับพื้นที่จากเปิดสู่ปิด ต่ำสู่สูง สาธารณะสู่ความเป็นส่วนตัว ตำแหน่งสำคัญที่สุดอยู่ด้านหลังสุดซึ่งก็คือเรือนประธานนั้นเอง เท่ากับเป็นการยกพื้นที่แบบจีนทั้งหมดลอยขึ้นเหนือระดับดิน ตามเงื่อนไขของการปลูกเรือนเสาสูงในถิ่นที่มีน้ำท่วมถึง

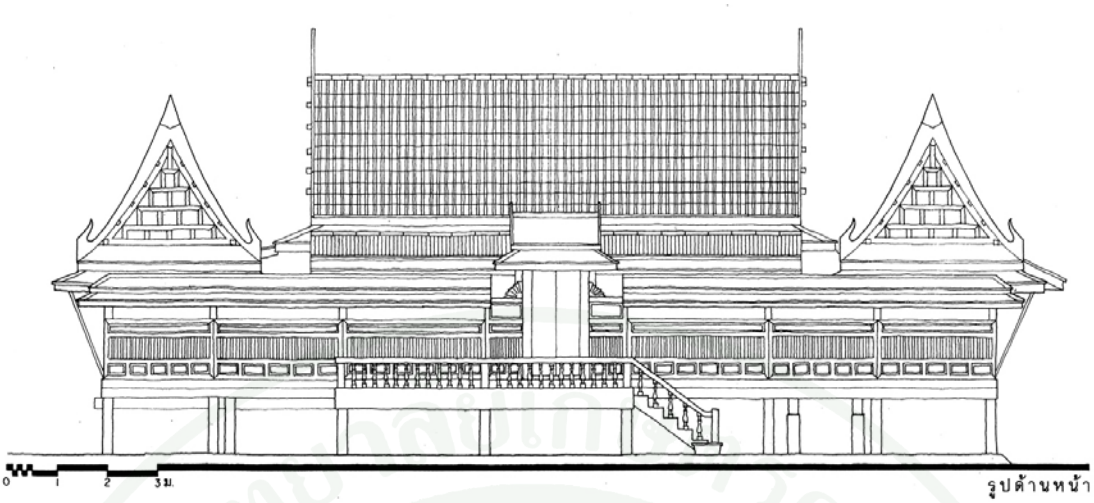
2. รูปทรงและองค์ประกอบ

เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนที่บ้านแหลมคงลักษณะความเป็นเรือนไม้จริงยกพื้นสูงเช่นเดียวกับบ้านเรือนของคนไทย ซึ่งแตกต่างจากบ้านเรือนแบบจีนที่เป็นเรือนติดดิน การใช้วัสดุที่ปลูกสร้างด้วยไม้ล้วน ประกอบกับการอยู่ในถิ่นที่มีน้ำทะเลหนุนจนเอ่อท่วมเป็นประจำ ทำให้การยกพื้นเรือนสูงไม่ใช่ทางเลือกว่าจะทำหรือไม่ทำ หากแต่เป็นความจำเป็นทีเดียว เป็นที่น่าสังเกตว่าเรือนประธานนิยมทำเป็นเรือนหลังคาจั่วแฝด ประกอบด้วยเรือนนอนที่มีหอหน้าประชิดอยู่ ตามแบบแผนของเรือนไทยที่นิยมกันในละแวกลุ่มน้ำเพชรบุรี ทั้งนี้ ในเรือนขนาดใหญ่ จำเพาะเรือนประธานก็ทำเป็นหลังคาจั่วแฝดแล้ว เมื่อรวมกับหลังคาจั่วหอหน้าจึงกลายเป็นเรือนหลังคาสามจั่วเรียงกันไป

ลักษณะปิดล้อมปรากฏชัดในที่อยู่อาศัยที่ประกอบด้วยกลุ่มเรือนรูปตัว U โดยมีเรือนประธานซึ่งเป็นเรือนแฝดอยู่ด้านหลัง โอบด้านข้างด้วยเรือนขวางทั้งซ้ายและขวา ด้านหน้ามีฝาปิดมีประตูทางเข้าทางเดียว เมื่อมองจากภายนอกมีฝาเรือนปิดล้อมอยู่โดยรอบ การปิดล้อมเป็นลักษณะที่เด่นชัดประการหนึ่งของบ้านเรือนแบบจีน ที่สร้างความเป็นส่วนตัวให้กับพื้นที่ภายในสูง

ในประการที่มีการจัดผังเรือนแบบสมมาตร เมื่อมองเรือนจากด้านหน้า จะเห็นซุ้มประตูทางเข้าอยู่ตรงกลาง ขนาบด้านซ้ายและขวาด้วยเรือนบริวารที่เผยโฉมด้านสกัดให้เห็น ด้วยรูปลักษณ์ที่เหมือน ๆ กันหรือคล้ายคลึงกัน เสมือนเป็นภาพสะท้อนซึ่งกันและกัน โดยมีเรือน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 5.7 รูปด้านหน้าเรือนบ้านแหลม 10

ประธานหลังใหญ่อยู่ตรงกลางถัดไปทางด้านหลัง (ภาพที่ 5.7) การมีเป็นคู่หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ตามหลักฮวงจุ้ย ก่อให้เกิดภาพที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยที่มีแบบแผนเฉพาะตนอย่างชัดเจน แปลกตาด้วยลักษณะที่แตกต่างไปจากเรือนไทยทั่วไป

ลักษณะเด่นประการหนึ่งของเรือนไทย คือการมีหลังคาทรงจอมแหอันสูงชัน ประดับด้วยปั้นลมโดดเด่น แต่ในเรือนไทยที่บ้านแหลมบางหลัง เช่นเรือนบ้านแหลม 03 และ 05 หลังคากลับมีลักษณะแจ้ ไม่สูงชัน ออกจะยากแก่การเข้าใจ หากไม่ย้อนกลับไปพิจารณาเรือนตามแบบแผนประเพณีนิยมของจีน เรือนของคนจีนนิยมทำหลังคาที่ลาดชันไม่มาก ภายใต้รูปลักษณ์เรือนไทยที่หลังคาไม่สูงชัน อาจดูแปลกแปร่งสำหรับคนไทย แต่สำหรับคนจีนแล้ว พวกเขาคุ้นเคยเป็นอย่างดี

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โดยรวมแล้ว เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนก็เหมือน ๆ กับเรือนไทยทั่วไป แต่เมื่อพินิจอย่างพิเคราะห์จะเห็นลักษณะพิเศษขององค์ประกอบบางอย่าง โดยเฉพาะซุ้มประตูและฝาเรือนที่แตกต่างออกไป

ซุ้มประตูเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่สะดุดตา ประตูทางเข้าสู่พื้นที่ภายในเรือนวางไว้ตรงกลางแนวแกนหลักเสมอ และนิยมทำเป็นซุ้ม มีหลังคาคลุม ปีกทั้งสองด้านของซุ้มประตูซึ่งเป็นฝาปิดชานแคด ทำหลังคาเล็ก ๆ คลุมยาวไปจรดเรือนบริวาร หลังคาส่วนหลังนี้มีระดับต่ำกว่าหลังคาซุ้มประตู (ภาพที่ 5.8) เท่ากับว่า เมื่อมองจากภายนอกจะเห็นหลังคาซุ้มประตู ที่มีหลังคาปีดฝาชานระดับต่ำลงมาประกอบอยู่ทั้งสองด้าน ละม้ายซุ้มทางเข้าบ้านตามแบบแผนของคนจีน จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของเรือนไทยบ้านแหลม ซึ่งไม่ปรากฏในเรือนของคนไทยถิ่นอื่น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 5.8 ซุ้มประตูเรือน

เมื่อเข้าสู่ภายในเรือนจะเห็นฝาเฟี้ยม ฝาทำเป็นบาน ๆ พับได้ ปรากฏในเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนแทบทุกหลัง นิยมใช้เป็นฝาด้านนอกของหอหน้า เมื่อคลี่ออก หอหน้าก็กลายเป็นพื้นที่ปิด เมื่อพับเก็บก็กลายเป็นพื้นที่เปิด ปรับหอหน้าเป็นเรือนโถงทันที ฝาเฟี้ยมเป็นเชิงช่างงานไม้ตามแบบฉบับของจีนโดยเฉพาะ กล่าวได้ว่าฝาเฟี้ยมเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นที่อยู่อาศัยของชนกลุ่มชาติพันธุ์จีนประการหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในเรือนไทยบ้านแหลม ทำนองเดียวกับที่เรียกเรือนของคนไทยว่า เรือนฝาปะกน น่าจะเรียกเรือนไทยที่บ้านแหลมว่า เรือนฝาเฟี้ยม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนมีการใช้เสาไม้สี่เหลี่ยมกันอย่างกว้างขวาง โดยมักใช้ร่วมกับเสาไม้กลม แม้เป็นรายละเอียดที่ดูเหมือนเล็กน้อย แต่กลับให้ภาพที่แปลกตา ลักษณะเช่นนี้จะไม่พบในเรือนไทยทั่วไป เพราะเสาทุกต้นล้วนเป็นเสาไม้กลมทั้งสิ้น

3. การประดับตกแต่ง

เหนือประตูทางเข้าเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนนิยมติดรูปเสือและยันต์แปดทิศไว้เสมอ เสือนอกจากทำหน้าที่ผู้พิทักษ์แล้ว คำที่หมายถึง เสือ ในภาษาจีนแถบมณฑลฝูเจี้ยนออกเสียงว่า ฝู คำว่า ฝู ยังหมายถึง ความสุข โชคดี ความเจริญ ได้อีกด้วย (Ebrey, n.d.) ส่วนยันต์แปดทิศ เรียกว่า ปากัว ออกเสียงตามสำเนียงแต้จิ๋วว่า โป๊ยข่วย นั้น เป็นเครื่องหมายแห่งพลังอำนาจ ใช้ป้องกันสิ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชั่วร้ายต่าง ๆ (เวชสวรรค์ หล้ากาศ, 2548: 47) การติดรูปเสือและยันต์แปดทิศไว้เหนือประตูทางเข้า จึงหมายถึงการรับสิ่งอันเป็นมงคล แต่ป้องกันสิ่งชั่วร้ายในเวลาเดียวกันด้วย เป็นที่นิยมกันมากในหมู่คนจีน ดังที่ น. ณ ปากน้ำ (2530: 12) กล่าวว่า "ไม่ว่าชนชาติแห่งแผ่นดินมังกร จะจรไปตั้งหลักแหล่งยังสารทิศใด น่านน้ำ และทวีปใด คติความเชื่ออันขลังนี้ ย่อมติดตามไปด้วยแม้ในเมืองไทย"

ภายในเรือน ที่ด้านบนฝาห้องโถงกลางของเรือนประธานมักติดป้ายอักษรชื่อของกิจการ (ยี่ห้อ) ซึ่งคัดสรรแต่คำที่เป็นมงคลมาตั้งชื่อ เช่นคำที่มีความหมายว่า ทอง เจริญ มาก เป็นต้น และด้านซ้าย-ขวานิยมติดแผ่นอักษรจีนที่เขียนเรียงตามแนวตั้ง ด้วยภาษาที่ไพเราะและความหมายที่ล้วนเป็นมงคล ความจริงแล้ว อักษรจีนก็บ่งบอกความเป็นจีนอย่างเป็นรูปธรรม ในเชิงนามธรรม การสรรหาคำที่ให้ความหมายเป็นมงคล อีกทั้งการมีซ้าย-ขวา ตามหลักการจัดแบบสมมาตร ซึ่งหมายถึงการมีเป็นคู่หรือมีความสมบูรณ์ ยิ่งย้ำความเป็นจีนอย่างหนักแน่น

รูปร่างเรขาคณิตต่าง ๆ ล้วนเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายที่ดี สี่เหลี่ยม คือทิศทั้งสี่ หมายถึง ดิน มนุษย์ หรือโลก หกเหลี่ยม หมายถึง โชคดี แปดเหลี่ยมหรือวงกลม คือ แปดทิศ หมายถึง สวรรค์ (น. ณ ปากน้ำ, 2530: 12; จิตรา ก่อนันทเกียรติ, 2546: 63-64) รูปร่างดังกล่าวปรากฏเป็นช่องเปิด การใช้ช่องเปิดรูปสี่เหลี่ยมไม่ใช่เรื่องแปลกแต่ประการใด เพราะพบเห็นได้ในเรือนไทยทั่วไป หากแต่เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนที่บ้านแหลมปรากฏมีช่องเปิดรูปหกเหลี่ยม แปดเหลี่ยม และวงรีด้วย ซึ่งเป็นข้อที่แตกต่างไปจากเรือนไทยแห่งอื่น ๆ

โดยปกติแล้ว เรือนของคนไทยงดที่จะประดับลวดลาย อย่างมากมีเพียงลายจำหลักไม้ที่หย่องใต้ช่องหน้าต่างเท่านั้น ด้วยถือว่าเป็นที่อยู่อาศัยของคนธรรมดาสามัญ แต่สำหรับเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนนั้นต่างออกไป นิยมประดับด้วยลายจำหลักไม้หรือไม่ก็ทำเป็นลายฉลุไม้กันอย่างแพร่หลาย ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของช่องระบายอากาศเหนือฝา ลูกฟักฝาเฟี้ยม และหย่องใต้หน้าต่าง (ภาพที่ 5.9)

ลวดลายที่พบเห็นเป็นสามัญ ได้แก่ ลายประแจจีน ลายพรรณพฤกษา และสัตว์ต่าง ๆ ทั้งหมดมิใช่ประดับเพียงเพื่อความงามเท่านั้น แต่ยังมีความหมายมงคลซ่อนอยู่อีกด้วย ลายประแจจีนนั้นประดิษฐ์ด้วยเส้นสายเรขาคณิตที่ต่อเนื่องกันไปเหมือนไม่มีจุดจบ หากเป็นลายประแจจีนสวัสติกะ ความหมายยิ่งเพิ่มเป็นทวีคูณ ด้วยคนจีนเรียกสวัสติกะว่า บ่วง แปลว่า หมื่น อันหมายถึงความมากมายไม่มีที่สิ้นสุด (จิตรา ก่อนันทเกียรติ, 2546: 31) ส่วนลายพรรณพฤกษาและสัตว์ ก็

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 5.9 ลวดลายไม้แกะสลักและไม้ฉลุลาย บน: ลายช่องระบายอากาศ กลาง (ซ้ายและขวา): ลายลูกฟักฝาเฟี้ยม ล่าง: ลายหย่องใต้หน้าต่าง

เลือกสรรที่มีความหมายดี เช่น ดอกไม้ หมายถึง ความมั่งคั่ง บัวหลวง หมายถึง ความคงทนและความซื่อตรง ค้างคาว หมายถึง โชคดี เป็นต้น (วินัย คงเจริญยิ่ง, 2546: 84-85)

4. ชีวิตในเรือน: การอยู่อาศัยและการเปลี่ยนแปลง

เรือนกรณีศึกษาทั้ง 10 หลัง ล้วนปลูกสร้างมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ และมีการใช้สอยเพื่ออยู่อาศัยต่อเนื่องกันมาตลอด โดยผู้สืบทอดรุ่นต่อ ๆ มาจนถึงรุ่นปัจจุบัน ยกเว้นเรือนบ้านแหลม 04 เท่านั้น ที่มีการเปลี่ยนมือเจ้าของเป็นคนอื่น และเจ้าของปัจจุบันได้เลิกราการใช้สอยไปแล้ว คงปล่อยเป็นเรือนร้างต่อมา

ในอดีต เจ้าของเรือนบางหลังได้รับแต่งตั้งจากทางการให้ทำหน้าที่ฝ่ายปกครอง เรือนก็อยู่ในสถานะเป็นสถานที่บริหารราชการไปด้วย นอกเหนือจากการอยู่อาศัย เรือนบ้านแหลม 07 เคยใช้เป็นที่ว่าการอำเภอเมื่อแรกยกบ้านแหลมขึ้นเป็นอำเภอในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีขุนศรีนคร เจ้าของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรือนเป็นนายอำเภอ โดยเรือนหลังคาแฝด 4 หลังนี้ จัดเรือนริมน้ำเป็นที่ทำงาน เรือนขวางซ้าย-ขวา เป็นที่พักแขกบ้านแขกเมือง หลังที่อยู่ถัดมาด้านในเป็นส่วนพำนักอาศัย ส่วนใต้ถุนเรือนกั้นเป็นคุก สำหรับขังนักโทษ (เอื้อจิตต์ แก้วผลึก, 2551)

ขณะที่อดีตเจ้าของเรือนบ้านแหลม 04 ขุนเรืองอรินระงับ เคยเป็นกำนัน ส่วนบรรพบุรุษเรือนบ้านแหลม 10 เป็นนายด่านศุลกากร เรือนก็ทำหน้าที่เป็นที่ทำการกำนันและที่ทำการด่านศุลกากรไปในตัวตามลำดับ เรือนที่ใช้เป็นที่ว่าราชการด้วยเยี่ยงนี้ มีการกั้นใต้ถุนเรือนเป็นคุกด้วยเสมอ นั่นทำให้คนที่นี่พากันเรียกห้องใต้ถุนว่า ใต้ถุนคุก จนติดปาก แม้เรือนที่กั้นห้องใต้ถุนเป็นที่อยู่ของทาส อย่างเรือนบ้านแหลม 02 ก็เรียกใต้ถุนคุก (สมร ชื่นสงวน, 2551) หรือเรือนที่กั้นใต้ถุนเพื่อใช้เป็นห้องเก็บของเช่นเรือนบ้านแหลม 03 ก็พลอยเรียก ใต้ถุนคุก ไปด้วย (ชัยพร บุญวานิช, 2551)

กล่าวได้ว่า พื้นที่ใช้สอยหลัก ทั้งกิน อยู่ หลับนอน และอื่น ๆ อยู่บนเรือนทั้งสิ้น ใต้ถุนเรือนเป็นเพียงคุก ที่อยู่ของทาส ห้องเก็บของ หรือไม่ก็ปล่อยร้างไว้ไม่มีการใช้ประโยชน์ใด ๆ ทุกวันนี้ ไม่มีคุกหรือทาสอยู่ใต้ถุนเรือนหลังใดอีกแล้ว แต่ใต้ถุนที่มีห้องเก็บของก็ยังคงถูกเรียกว่า ใต้ถุนคุก จากคนทั่วไป ความรู้สึกทางลบกับใต้ถุนทำให้คนบ้านแหลมไม่นิยมใช้ประโยชน์ในพื้นที่นี้อย่างเป็นกิจจะลักษณะ นอกเหนือจากใช้เป็นห้องเก็บของแล้ว ก็มีใช้เป็นกรงขังสุนัขเฝ้าบ้านบ้างเท่านั้น หลายหลังยังคงปล่อยใต้ถุนไว้เป็นพื้นที่ทิ้งร้างดังที่เป็นมาแต่เดิม

ความแตกต่างระหว่างเรือนไทยกับเรือนจีนประการสำคัญอยู่ที่เรือนไทยเป็นเรือนยกพื้นสูงมีใต้ถุนเรือน เรือนจีนปลูกติดดิน เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลมนี้ แม้การยกใต้ถุนสูงอำนวยให้สามารถใช้สอยพื้นที่ชั้นล่างได้ แต่การใช้สอยหลักยังคงรวมอยู่ที่ชั้นบนชั้นเดียว เท่ากับว่ามีการใช้ประโยชน์พื้นที่ระดับเดียวเฉกเช่นเรือนจีน เพียงยกลอยขึ้นไว้เหนือระดับดินเท่านั้น ชั้นใต้ถุนเป็นพื้นที่ส่วนเกินที่ถูกมองเป็นพื้นที่ทางลบมากกว่า

สำหรับพื้นที่บนเรือนซึ่งได้รับการยกลอยขึ้นสูงจากพื้นดินและปูด้วยไม้กระดานอย่างดี เอื้อให้สามารถประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวันได้ไม่ว่าจะนั่ง นอน หรืออื่นใด โดยมิพักต้องมีเครื่องเรือนรองรับ หากแต่บนเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนกลับมีโต๊ะ เก้าอี้ ตู้ เตียง อย่างบริบูรณ์ เครื่องเรือนเหล่านี้บางชิ้น เจ้าของรุ่นปัจจุบันยืนยันว่าเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ สะท้อนวิถีการใช้สอยพื้นที่ของคนจีนที่ผูกพันอยู่กับเครื่องเรือน ตามลักษณะของการอยู่อาศัยใน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 5.10 บรรยากาศบริเวณห้องโถงกลางของเรือนประธานในวันตรุษจีน

เรือนติดดิน สำหรับเครื่องเรือนไม่ว่าจะเป็นโต๊ะ เก้าอี้ หรือตู้ ที่คนทั่วไปคุ้นเคยกันดี แท้จริงแล้วล้วนมีรากศัพท์มาจากภาษาจีนทั้งสิ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในวันตรุษจีน เจ้าของรุ่นปัจจุบันผู้ครอบครองเรือนบ้านแหลม 07 และ 10 เป็นต้น ต่างจัดวางเครื่องเซ่นไหว้บนพื้นเรือน แทนการตั้งโต๊ะเซ่นไหว้ตามวัฒนธรรมจีน (ภาพที่ 5.10) ซึ่งแสดงให้เห็นการผสมผสานสองวัฒนธรรมเข้าด้วยกันได้เป็นอย่างดี

ด้านการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง สิ่งหนึ่งที่ปรากฏการเปลี่ยนแปลงกันถ้วนทั่วทุกครัวเรือน คือวัสดุมุงหลังคา แต่เดิมเรือนทั้งนั้นล้วนมุงหลังคาด้วยจาก อันเป็นวัสดุท้องถิ่น หรือไม่ก็มุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์ที่เรียกว่า กระเบื้องว่าว แต่เรือนหลังคากระเบื้องว่าวก็ไม่วายที่จะเว้นเรือนครัวที่นิยมมุงหลังคาด้วยจาก ซึ่งระบายควันได้ดี ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา บรรดาเรือนไทยแห่งบ้านแหลมก็ทยอยกันเปลี่ยนวัสดุมุงหลังคา ซึ่งเดิมเป็นจาก มาเป็นสังกะสีบ้าง กระเบื้องลอนบ้าง ซึ่งทนทานกว่าจากจนหมดทุกหลัง ยกเว้นเรือนบ้านแหลม 07 ที่ยืนหยัดคงความเป็นเรือนหลังคาจากของเรือนหลังริมน้ำไว้ต่อมา จนเมื่อปลายปี พ.ศ. 2551 จึงได้เปลี่ยนเป็นหลังคากระเบื้องลอนสีน้ำเงินซึ่งเป็นสีที่กำลังอยู่ในสมัยนิยม ปิดฉากการมุงหลังคาเรือนด้วยจากของถิ่นนี้โดยสิ้นเชิง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การปรับเปลี่ยนที่คล้อยไปในทิศทางเดียวกันอีกประการหนึ่ง คือการมุงหลังคาปิดพื้นที่ชานเพื่อลดพื้นที่ชานแดด ด้วยการทำเป็นชานร่มแทน เช่นที่เจ้าของเรือนบ้านแหลม 05 กล่าวว่า “ตรงชานมุงสังกะสี (บางส่วน) มา 50 ปีแล้ว กระดานมันทานน้ำฝนไม่ไหว” (สังวาลย์ เพียรธรรม, 2552) ในทำนองเดียวกัน เรือนบ้านแหลม 03 และ 06 เป็นต้น ได้ต่อชายคาเรือนระเบียงออกมาคลุมพื้นที่ชานส่วนหนึ่ง ขณะที่เรือนบ้านแหลม 09 ทำหลังคาคลุมพื้นที่ชานแดดทั้งหมดเพื่อรักษาเนื้อไม้ปูชานให้คงสภาพเดิมไว้ ส่วนเรือนบ้านแหลม 08 ใช้วิธีเปลี่ยนพื้นชานแดดเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กปูกระเบื้อง เพื่อตัดปัญหาไม้ผุจากการถูกแดดฝนอยู่เป็นประจำ

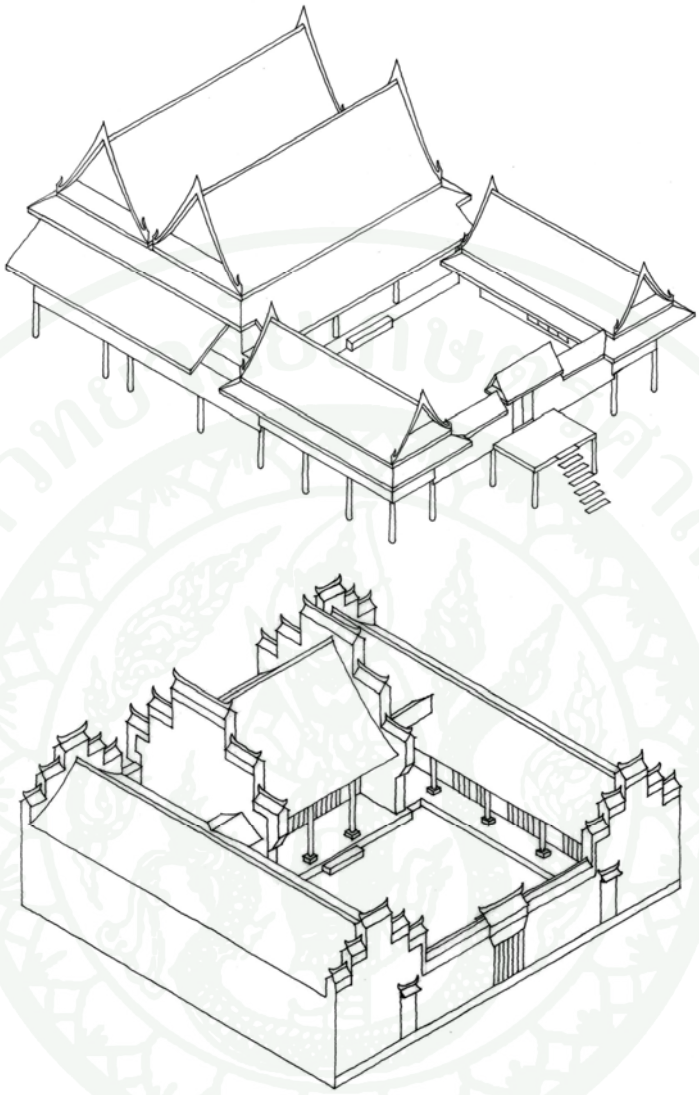
การตัดลดขนาดของเรือนลง และการต่อเติมเพิ่มขยายขนาดของเรือน ตามความต้องการพื้นที่ใช้สอยที่เปลี่ยนไป เป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะของเรือนมากที่สุด เป็นต้นว่า เรือนบ้านแหลม 03 ต่อเติมเรือนหลังใหม่เพื่อเพิ่มพื้นที่ส่วนอยู่อาศัยออกไปทางด้านหลังเรือนประธานโดยเปลี่ยนห้องโถงกลางของเรือนประธานซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นทางเชื่อม เรือนบ้านแหลม 05 ปรับผังเรือนประธานที่เคยมีลักษณะสมมาตรเสียใหม่ และรื้อเรือนขวางทางปีกขวาของเรือนประธานออกไป รวมทั้งต่อเติมเรือนครัวใหม่เป็นเรือนหลังคาดาดออกไปทางปีกซ้าย เรือนบ้านแหลม 07 รื้อเรือนขวางทั้งซ้าย-ขวาออก และแทนที่เรือนครัวด้วยเรือนทรงบังกะโล เรือนบ้านแหลม 09 ต่อเติมเรือนนอนและห้องน้ำ-ส้วมเป็นเรือนตึกออกไปทางปีกขวาของเรือนประธาน ส่วนเรือนบ้านแหลม 10 ต่อเติมเพิ่มห้องนอนออกไปทางด้านหลังของเรือนประธาน

การตัดลด-ต่อเติมดังกล่าวข้างต้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อลักษณะสำคัญของเรือน คือ 1. ผังของเรือนซึ่งเดิมมีลักษณะสมมาตร มีองค์ประกอบซ้าย-ขวาเหมือนกัน เปลี่ยนเป็นไม่สมมาตร 2. เรือนประธานซึ่งเป็นเรือน 3 ห้องเสาที่มีการจัดห้องแบบสมมาตร เปลี่ยนเป็นไม่สมมาตรเช่นกัน และ 3. การจัดลำดับพื้นที่ ที่มีเรือนประธาน ซึ่งถือว่าสำคัญที่สุด อยู่ด้านในสุด ไม่เป็นเช่นนั้นอีกต่อไป ด้วยมีเรือนที่ต่อเติมขึ้นใหม่อยู่ด้านหลัง

ทั้งหมดนี้ แสดงถึงการคลายข้อยึดถือในคติการสร้างเรือนที่มีมาแต่เดิมลงไป ย่อมยังผลให้ลักษณะจีนที่แฝงอยู่ในเรือนไทยเหล่านี้ถูกทำลายหรือคลายความเข้มข้นลงไปไม่มากก็น้อย ทำนองเดียวกับการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีจีนโดยเฉพาะเทศกาลตรุษและสารท ผู้คนรุ่นปัจจุบันบางครัวเรือนก็เลิกรากันไปแล้ว

สรุปแล้ว ทั้งภาพกว้างในระดับชุมชนและภาพที่แคบลงมาในระดับเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัย ล้วนปรากฏกลิ่นอายวัฒนธรรมความเชื่ออย่างจีนอยู่ทุกอนู สำหรับที่อยู่อาศัย ภายใต้ภาพมองผาดที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 5.11 เปรียบเทียบเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนกับบ้านจีนบนแผ่นดินใหญ่
ที่มา: (ล่าง) วาดจากภาพต้นฉบับใน Knapp (2005: 22)

ดูเหมือนเรือนไทยทั่วไป คือ เป็นเรือนไม้ยกพื้นสูง ทรงสอบ หลังคาจั่วทรงจอมแห เมื่อมองพิศกลับค้นพบการเชื่อมโยงวัฒนธรรมการปลูกสร้างอย่างจีนเข้าผสมผสานกับความเป็นไทย ยังผลให้กลายเป็นเรือนไทยแบบแผนใหม่ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนใคร (ภาพที่ 5.11) แตกต่างจากเรือนไทยทั่วไปอย่างชัดเจน เช่น การจัดผังเรือนแบบสมมาตร ลักษณะปิดล้อม การใช้ฝาเฟี้ยม การประดับด้วยลวดลายไม้แกะสลักที่มีความหมายมงคล เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏในเรือนของคนไทยพื้นถิ่นมาก่อน ในประการที่เป็นผลงานการออกแบบของสังคม อัตลักษณ์จึงมิใช่ของเรือนหลังใดหลังหนึ่ง แต่หมายถึงลักษณะแสดงตัวตนที่ปรากฏแก่เรือนโดยรวมในชุมชน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 6

วัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม: กรณีศึกษาชุมชนบ้านท่าแร้ง

วัฒนธรรมของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมที่เกี่ยวเนื่องกับการปลูกสร้างเรือนไทยอันเป็นที่อยู่อาศัย คือสาระหลักที่จะกล่าวถึงในบทนี้ เพื่อให้เข้าใจในวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยของคนกลุ่มนี้ จึงทำความรู้จักกับถิ่นที่ที่เขาอยู่ – ภูมิหลังชุมชนบ้านท่าแร้ง เป็นลำดับแรก รวมทั้งทำความรู้จักกับผู้คนกลุ่มนี้ – คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในเพชรบุรี และวัฒนธรรมโดยเฉพาะความเชื่อของเขา – ความเชื่อของชาวมุสลิม เพื่อติดตามว่า วัฒนธรรมทางความเชื่อดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดลงสู่สิ่งที่เขาสรรค์สร้างอย่างไร ทั้งในระดับชุมชน – ลักษณะของชุมชนบ้านท่าแร้ง และในระดับที่อยู่อาศัย – เรือนไทยในชุมชนบ้านท่าแร้ง

ภูมิหลังชุมชนบ้านท่าแร้ง

1. ประวัติศาสตร์ชุมชน

บ้านท่าแร้งถือเป็นต้นกำเนิดของชุมชนผู้นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดเพชรบุรี เชื่อกันว่าเมื่อกองทัพสยามสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งรัตนโกสินทร์ยกไปตีหัวเมืองมลายู ได้กวาดต้อนชาวมุสลิมขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งให้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองเพชรบุรี ถิ่นฐานลำดับแรก ๆ ที่เหล่ามุสลิมที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่อาศัยรวมกันคือบริเวณบ้านป่าขวาง (หมู่ 4 ตำบลท่าแร้ง) (ตอยเย็บ แซ่มช้อย, 2546: 7)

เมื่อชาวมุสลิมแห่งบ้านท่าแร้งตั้งบ้านเรือนเป็นปึกแผ่นแล้ว บรรดาผู้รู้ทางศาสนาจึงร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านสร้างสถานที่ชุมนุมละหมาดที่เรียกว่า มัสยิด ขึ้น ณ ใจกลางชุมชน นับเป็นมัสยิดแห่งแรกของจังหวัดเพชรบุรี (มูซา โคพลัง, 2546: 18) และต่อมาภายหลังได้กลายเป็นมัสยิดกลางจังหวัดเพชรบุรีนาม มัสยิดยามิอุ้ลอิสลาม ซึ่งเป็นมัสยิดอันเป็นศูนย์รวมของเหล่าคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในลุ่มน้ำเพชรบุรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 6.1 มัสยิดหลังเก่า
ที่มา: **วารสารมุสลิมเพชร** (2546)

มัสยิดหลังเก่า เท่าที่สามารถสืบสาวย้อนหลังไปได้ คือมัสยิดที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2453 (ภาพที่ 6.1) หรือเกือบ 100 ปีมาแล้ว โดยอำแดงช้อยมีจิตศรัทธายกที่ดินให้พวกมุสลิมสร้างสุเหร่าหรือมัสยิดขึ้นที่ตำบลท่าแร้ง แขวงเมืองเพชรบุรี (สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, 2520: 40 อ้างถึง กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2453) สำหรับการก่อสร้างมัสยิดหลังเก่าเล่าสืบต่อกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษว่า ชาวบ้านได้ให้ชาวจีนซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ย่านท่าแร้งนั้นมาช่วยทำอิฐเผาและก่อสร้างมัสยิดก่ออิฐถือปูน หลังคาโครงไม้มุงกระเบื้อง โดยมีผู้คนในชุมชนเป็นลูกมือ “ใช้ระยะเวลาก่อสร้างหลายปีกว่าจะแล้วเสร็จสมบูรณ์และใช้การได้เพราะเป็นมัสยิดที่ถูกก่อสร้างจากความประณีตของช่างผู้ก่อสร้าง” (มูซา โคพลัง, 2546: 19)

รูปถ่ายมัสยิดหลังเก่าแสดงลักษณะว่า เป็นอาคารชั้นเดียว หลังคาจั่ว ประดับลวดลายปูนปั้นเขียนสีเป็นลายพรรณพฤกษาทั้งที่ฝาผนังและหน้าบันอย่างประณีตงดงาม มีหออะซาน 2 หอ ซึ่งคงสร้างต่างวาระตามลักษณะสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน หอหนึ่งสร้างด้วยไม้ เป็นหอโถงคล้ายหอกลองของไทย หลังคาทรงจตุรมุข ประดับไม้ฉลุลาย ส่วนอีกหอหนึ่งสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ทรงสี่เหลี่ยม หลังคาคลุมคล้ายหมวก สะท้อนอิทธิพลสถาปัตยกรรมอาหรับ หออะซานไม้คือหอที่ยังคงเหลืออยู่เป็นอนุสรณ์สืบมา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มัสยิดกลางจังหวัดเพชรบุรีหลังที่เห็นเด่นสง่าในปัจจุบัน สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2522 แทนมัสยิดหลังเก่า ด้วยลักษณะสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่ปรากฏอิทธิพลของสถาปัตยกรรมอาหรับอย่างชัดเจน โดยมีหออะซานไม้หลังเดิมเป็นสัญลักษณ์แห่งความเก่าแก่ของสถานที่แห่งนี้

2. ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น

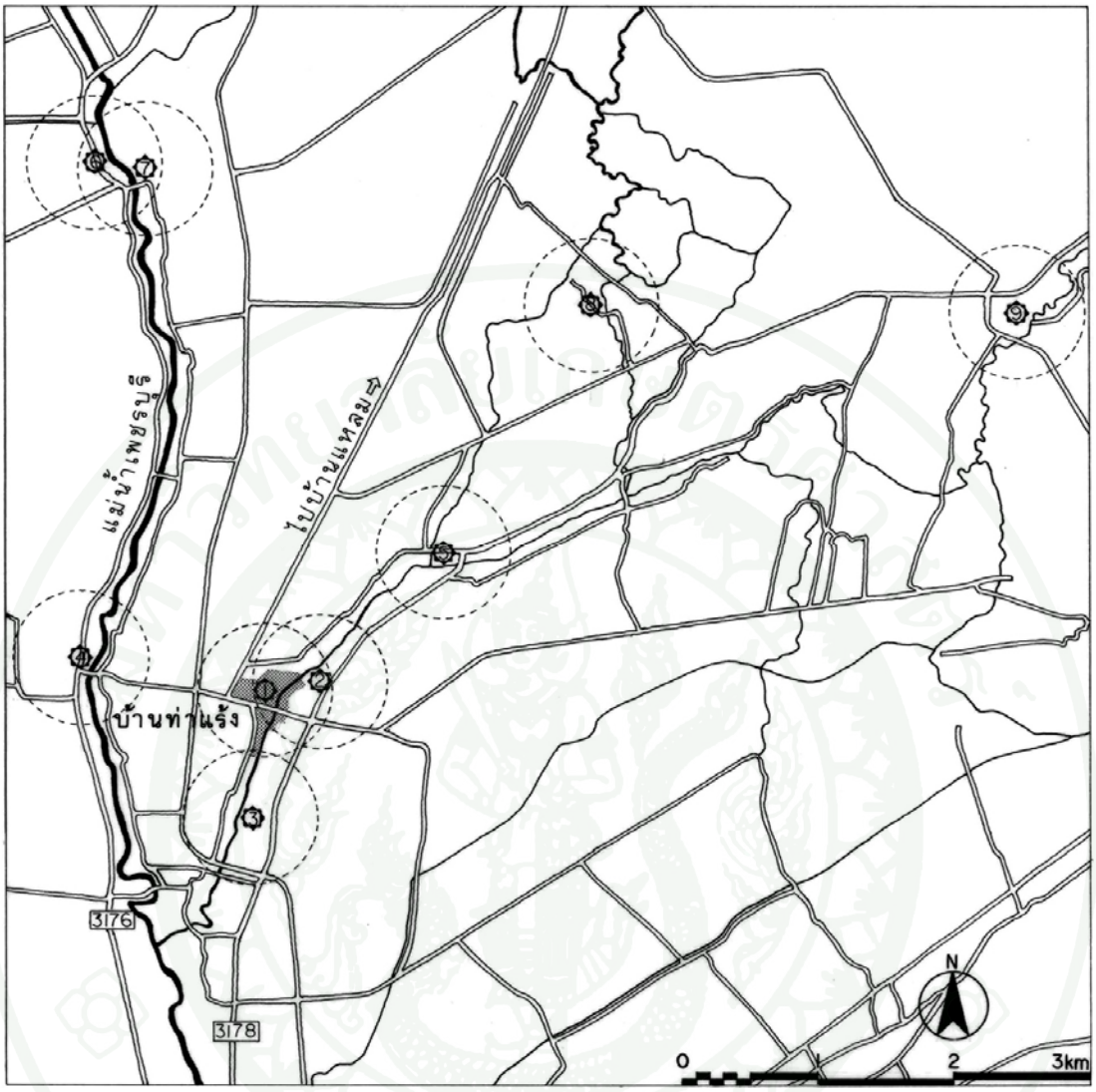
ชุมชนบ้านท่าแร้งตั้งอยู่ริมคลองท่าแร้ง (ภาพที่ 6.2) ลำน้ำสาขาสายหนึ่งของแม่น้ำเพชรบุรี ชุมชนแห่งนี้ขึ้นอยู่กับตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี โดยอยู่ทางทิศเหนือของตัวเมืองเพชรบุรี ห่างออกไปตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3178 (เพชรบุรี-บ้านแหลม) ราว 6 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากศูนย์กลางอำเภอบ้านแหลมราว 7 กิโลเมตร

บ้านท่าแร้ง เป็นภูมินามที่เรียกขานตามชื่อ คลองท่าแร้ง ที่ไหลผ่านชุมชนแห่งนี้ คลองท่าแร้งแยกจากแม่น้ำเพชรบุรีผ่านชุมชนบ้านท่าแร้ง แล้วไหลไปลงอ่าวไทยที่ตำบลบางขุนไทร (อำเภอบ้านแหลม) เล่าขานกันเป็นตำนานว่า ในอดีต พอถึงฤดูน้ำหลาก คลองท่าแร้งอุดมด้วยน้ำท่าและฝูงปลาจำนวนมาก ครั้นถึงฤดูแล้ง น้ำแห้งขอดคลอง ทำให้ปลาที่ตกค้างอยู่ตายลง ฝูงแร้งก็พากันมาจิกกินปลาเป็นอาหาร ชาวบ้านจึงพากันเรียกคลองนี้ว่า คลองท่าแร้ง จนติดปาก

บริเวณพื้นที่ย่านตำบลท่าแร้งมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มริมน้ำ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1 เมตร โดยมีแม่น้ำเพชรบุรีและคลองท่าแร้งไหลหล่อเลี้ยง แม้พื้นที่บริเวณนี้มีลำน้ำเชื่อมต่อกับทะเล แต่ก็ไม่ได้รับอิทธิพลจากน้ำทะเล เมื่อประกอบกับการมีน้ำท่าอุดม ทำให้เป็นถิ่นทำนาทำสวนอันสมบูรณ์ การทำนาจึงเป็นอาชีพหลักของผู้คนย่านบ้านท่าแร้งมาแต่อดีต ส่วนพื้นที่ริมน้ำเป็นแหล่งทำสวนผลไม้ตลอดแนวสืบมา

ทุกวันนี้ ชุมชนบ้านท่าแร้ง ชุมชนแห่งแรกของชาวมุสลิมในจังหวัดเพชรบุรี มีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3178 ตัดผ่าน แบ่งชุมชนออกเป็น 2 ฟาก และนำไปสู่การแบ่งชุมชนออกเป็น 2 หมู่บ้านตามระบบการปกครองของไทย คือฟากเหนือ บ้านป่าขวาง (หมู่ 4) และฟากใต้ บ้านในพัฒนา (หมู่ 7) แต่โดยสภาพสังคม ผู้คนทั้ง 2 หมู่บ้านยังคงรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยมีมัสยิดยามิอุ้ลอิสลามเป็นศูนย์กลาง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 6.2 แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนบ้านท่าแร้ง (รูปดาวล้อมหมายเลขคือที่ตั้งมัสยิด มัสยิดหมายเลข 4 และ 6 อยู่ในเขตอำเภอเมือง ที่เหลืออีก 7 แห่งอยู่ในเขตอำเภอบ้านแหลม หมายเลข 1 คือมัสยิดประจำชุมชนบ้านท่าแร้ง)

คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในเพชรบุรี

1. ประวัติศาสตร์ชนชาติ

เมื่อกล่าวถึงผู้นับถือศาสนาอิสลาม มักเข้าใจกันว่า คือผู้ที่อาศัยอยู่ใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ความจริงแล้วมีชาวมุสลิมกระจายตัวอาศัยอยู่ในพื้นที่หลายจังหวัดทั้งในภาคใต้และภาคกลาง แม้แต่ภาคเหนือก็มีชาวมุสลิมปักหลักอาศัยอยู่ที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จังหวัดเชียงใหม่ด้วย หากแต่ชาวมุสลิมส่วนใหญ่ในประเทศไทยรวมตัวอาศัยกันอยู่หนาแน่นในพื้นที่ 4 จังหวัดภาคใต้ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 75 ของอิสลามิกชนทั้งประเทศ (ศูนย์กลางอิสลามแห่งประเทศไทย และสถาบันศึกษาตะวันออกกลางและโลกมุสลิม, 2530: 72)

ในอีกมุมหนึ่ง ชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยไม่ได้มีเฉพาะกลุ่มมลายูที่มีพื้นเพอยู่ในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้เท่านั้น ยังมีกลุ่มอื่น ๆ อพยพเข้ามาอยู่อาศัยต่างกรรมต่างวาระอีกด้วย ได้แก่ กลุ่มเชื้อสายอาหรับเปอร์เซีย ที่เดินทางเข้ามาตั้งแต่สมัยสุโขทัย แล้วมาสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ด้วย กลุ่มเชื้อสายชวา ซึ่งเข้ามาในสมัยสุโขทัย กลุ่มเชื้อสายจามจากกัมพูชา ซึ่งเข้ามาในสมัยอยุธยา และกลุ่มอินเดีย ปากีสถาน ภายใต้อาณานิคมของอังกฤษซึ่งเข้ามาเมื่อสยามทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษในปี พ.ศ.2398 รวมทั้งกลุ่มมุสลิมเชื้อสายจีนที่อพยพมาจากทางตอนใต้ของจีนอีกด้วย (อมรา พงศาพิชญ์, 2545: 174-175 อ้างถึง จรัล และคณะ, 2538: 14-19)

สำหรับดินแดนภาคใต้ของประเทศไทยอันเป็นแหล่งมุสลิมใหญ่ของประเทศ บรรดาชาวเมืองเคยรับนับถือศาสนาฮินดูและพุทธมาก่อน ศาสนาอิสลามได้แพร่เข้าสู่คาบสมุทรมลายูในพุทธศตวรรษที่ 19 โดยมีมะละกาและปัตตานีเป็นรัฐแรก ๆ ที่รับศาสนาใหม่เข้าไว้ และในที่สุดก็แพร่กระจายครอบคลุมดินแดนคาบสมุทรตอนล่าง ทั้งรัฐตรังกานู กลันตัน และไทรบุรี ครอบงำผู้คนที่พูดภาษามลายูไว้เกือบทั้งหมด เบียดศาสนาฮินดูและพุทธที่เคยมีบทบาทอย่างสูงมาก่อนให้เสื่อมสลายไป จนกล่าวได้ว่า ศาสนาอิสลามเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของวัฒนธรรมมลายู (ดลมนรรจน์ บากา และคณะ, 2542: 7396-7397) หรืออีกนัยหนึ่ง ภาษามลายูเป็นของคู่กับชนชาวมุสลิม

เมืองปัตตานีนั้นเคยเป็นรัฐอิสระ ต้องส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองมาเป็นเครื่องบรรณาการต่อกรุงศรีอยุธยา ราชธานีของสยามประเทศ ก็เฉพาะช่วงที่มีความอ่อนแอเท่านั้น ครั้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ปัตตานีถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยาม แต่พระยาปัตตานีแข็งกร้าว กองทัพสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทจึงกรีฑาเข้าตีได้เมืองปัตตานีในปี พ.ศ.2329 แล้วกวาดต้อนครอบครัวและศาสตราวุธขึ้นมาเป็นจำนวนมาก (ครองชัย หัตถา และคณะ, 2543: 29)

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เมืองปัตตานีถูกแบ่งเป็น 7 หัวเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2359 เป็นต้นมา ประกอบด้วยเมืองปัตตานี ยะหริ่ง สายบุรี หนองจิก ระแง รามันห์ และยะลา ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัลกาลที่ 5 ในปี พ.ศ.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2449 ถูกยุบลงเหลือ 3 จังหวัด ได้แก่ ปัตตานี สายบุรี และยะลา รวมเข้าเป็นมณฑลปัตตานี ต่อมาในปี พ.ศ. 2475 สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 มณฑลปัตตานีถูกยกเลิก คงสภาพเป็นจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา ส่วนจังหวัดสายบุรีถูกยุบรวมเข้ากับจังหวัดปัตตานีและนราธิวาส และดำรงความเป็นเมืองที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามตราบมาจนทุกวันนี้

2. คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้ง

ความจริงแล้ว มีผู้นับถือศาสนาอิสลามเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองเพชรบุรีอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยามาแล้ว ด้วยเมืองนี้เป็นเมืองท่าทางการค้าชายฝั่งทะเลที่สำคัญของอยุธยา ดังที่ เซเบเรต์ ราชฑูตฝรั่งเศสเล่าไว้ในจดหมายเหตุคราวเดินทางผ่านเพชรบุรีเมื่อ พ.ศ. 2230 ว่า “ครั้นเรือข้าพเจ้าได้เข้าไปในลำน้ำเพ็ชรบุรีแล้ว ก็ได้พบผู้ว่าราชการเมืองเพ็ชรบุรี ซึ่งคอยมารับข้าพเจ้าอยู่ ผู้ว่าราชการเมืองเพ็ชรบุรีคนนี้เป็นคนชาติแขกเตอรกี. . .” (ราชบัณฑิตยสภา, 2471: 35) นั่นหมายความว่า ชนชาวมุสลิมที่เข้ามาสู่เมืองเพชรบุรีมีความรุ่งเรืองถึงกับได้เป็นเจ้าเมืองแห่งนี้ทีเดียว

ทั้งนี้ เมื่ออาณาจักรสยามซึ่งมีกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีล่มสลายในปี พ.ศ. 2310 เมืองเพชรบุรีอันรุ่งเรืองพลอยผันเข้าสู่ยุคเข็ญด้วย บรรดาชนต่างชาติต่างภาษาที่อพยพเข้ามาทำมาหากินพากันหลีกลี้หนีออกจากเมืองไปในเวลาอันเป็นรอยต่อของช่วงสมัยนี้เอง

สำหรับคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมที่ปักหลักอาศัยอยู่ที่เพชรบุรีในปัจจุบัน เรียกขานกันอีกชื่อหนึ่งว่า แขกตานี ตามรากเหง้าบรรพบุรุษของเขาที่อพยพมาจากรัฐปัตตานี ตั้งแต่ครั้งถูกปราบปรามจากการแข็งเมืองในสมัยรัชกาลที่ 1 และถูกเทครัวมาไว้ที่เพชรบุรีส่วนหนึ่ง เบื้องแรกตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันบริเวณท่าแร้ง ต่อมาจึงได้ขยับขยายแยกย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานยังแหล่งอื่น ๆ เท่ากับว่าชนกลุ่มนี้อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองเพชรบุรียืนยาวใกล้เคียงกับอายุของกรุงรัตนโกสินทร์ หรือกว่า 200 ปีแล้ว

ปัจจุบันมีประชากรมุสลิมตั้งถิ่นฐานอยู่ในเพชรบุรีหมื่นกว่าคน (ตอยเย็บ แช่มช้อย, 2546: 7) ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตอำเภอบ้านแหลม ท้องที่ตำบลท่าแร้ง ท่าแร้งออก แผ่ขยายเข้าไปในท้องที่ตำบลบางครกและบางขุนไทร รวมทั้งในเขตอำเภอเมือง ท้องที่ตำบลบ้านกุ่มอันเป็นรอยต่อกับอำเภอบ้านแหลม และยังมีกระจายตัวไปตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอท่ายางและอำเภอชะอำอีกบ้าง ความหนาแน่นของประชากรอิสลามิกชนในแต่ละอำเภอสะท้อนให้เห็นได้จากจำนวนมัสยิดที่มีอยู่ จากจำนวนมัสยิดทั้งหมด 15 แห่งในจังหวัดเพชรบุรี ดังตารางที่ 6.1

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 6.1 มัสยิดที่มีอยู่ในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดเพชรบุรี

อำเภอ	จำนวนมัสยิด	รายชื่อมัสยิด
บ้านแหลม	7	มัสยิดยามิอุ้ลอิสลาม (มัสยิดกลางเพชรบุรี) มัสยิดจรุงอิสลาม มัสยิดฮิดายะตุ้ลมุตตะกีน มัสยิดมู่ฎีอะตุ้ลอิสลามิยะห์ มัสยิดดารุ้ลอิบาดะห์ มัสยิดอิสลามมุรเราะห์มาน มัสยิดซีรอยุดีน
เมือง	2	มัสยิดมุสลีฮตุ้ลอิสลามิยะห์ มัสยิดนะฮ์ฎออตุ้ลอิสลาม
ท่ายาง	2	มัสยิดอัลซิกรอ มัสยิดนูรุ้ลอิสลาม
ชะอำ	4	มัสยิดดารุสซอลีฮีน มัสยิดดารุ้ลมฮายีรีน มัสยิดดนูรุ้ลเอี๊ยะซาน มัสยิดนูรุ้ลอิสลาม

ความเชื่อของชาวมุสลิม

1. ศาสนาอิสลาม

คำว่า อิสลาม โดยศัพท์แปลว่า “ศานติ ความปลอดภัย ความสงบสุข การยอมรับ” โดยอรรถหมายถึง “การมอบกายและจิตใจแก่พระผู้เป็นเจ้า (อัลลอฮฺ)” (ดลมนรรจน์ บากา และคณะ, 2542: 7393) หรือ “การยอมจำนนต่อพระผู้เป็นเจ้า” (กิติมา อมรทัต, 2544: 27) อีกนัยหนึ่งคือ การนับถือพระผู้เป็นเจ้าโดยปราศจากเงื่อนไขใด ๆ ชาวมุสลิมจึงเป็นผู้มีความศรัทธาแรงกล้าต่ออัลลอฮฺเสมอมาไม่เปลี่ยนแปลง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศาสนาอิสลามมีลักษณะเป็นเอกเทวนิยม (monotheism) คือมีอัลลอฮฺเป็นพระเจ้าองค์เดียว โดยมี มลาอิกะฮฺ หรือ เทวทูต ทูตสวรรค์ ก็ว่า เป็นบริวารอีกจำนวนมากคอยรับใช้ อัลลอฮฺ ด้วยหน้าที่แตกต่างกันไป และมี นบี หรือ ศาสดา ศาสนทูต ก็ว่า องค์ต่าง ๆ ทำหน้าที่เป็นผู้นำโองการของอัลลอฮฺมาเผยแพร่สู่มวลมนุษย์ โองการทั้งหลายทั้งหมดที่พระผู้เป็นเจ้าประทานลงมาได้รับการรวบรวมเข้าไว้ในคัมภีร์ อัล-กุรฺอาน อันเป็นตำราแม่บทของบรรดาผู้นับถือศาสนาอิสลาม อิสลามิกชนทั้งหญิงและชายรวมเรียกว่า มุสลิม หมายถึง “ผู้มีความศรัทธาอันบริสุทธิ์” (กิติมา อมรทัต, 2544: 26) ถ้าเป็นหญิงเรียกว่า มุสลิมะ ถ้าเป็นชายเรียกว่า มุสลิมีน

อัลลอฮฺอยู่ในสถานะเป็นพระเจ้าในมโนคติโดยแท้ มุสลิมทั้งหลายถือว่า พระองค์ไม่ทรงปรากฏให้เห็น ไม่เคยมีการสร้างจินตภาพของพระองค์ขึ้นมาแต่อย่างใด และจะไม่มีเช่นนี้ต่อไป ดังคำกล่าวว่า “พระองค์อัลลอฮฺไม่มีการสร้างรูปปั้นที่เป็นตัวแทน ไม่มีรูปภาพ ไม่มีสัญลักษณ์ที่ใช้ห้อยคอ ไม่มีการสร้างพิมพ์หรือคำต่าง ๆ และนำมาแขวนไว้ในที่ต่าง ๆ . . .พระองค์สูงเกินกว่าที่มนุษย์จะสร้างสิ่งต่าง ๆ เพื่อเป็นตัวแทนพระองค์” (คอดีญะฮฺ, ม.ป.ป.: 97)

สำหรับ มลาอิกะฮฺ หรือ เทวทูต มีคุณสมบัติเหนือมนุษย์ ดุจเทวดา เช่น ไม่ต้องกิน ไม่ต้องดื่ม ไม่ต้องพักผ่อน ไม่กระทำตามอารมณ์ เป็นต้น โดยความจริงแล้วเทวทูตไม่เคยปรากฏให้ใครเห็น มนุษย์ไม่อาจรู้รูปร่างลักษณะได้ แต่สามารถแสดงตนเป็นรูปร่างอย่างหนึ่งอย่างใดได้ ชื่อของมลาอิกะฮฺมีแตกต่างกันไปตามหน้าที่รับผิดชอบภายใต้พระบัญชาของอัลลอฮฺ เช่น “ญิบรออีล เป็นผู้นำโองการจากอัลลอฮฺมาถ่ายทอดแก่ท่านศาสดา เราะกีบ และ อาตีด ทำหน้าที่บันทึกความดีความชั่วของมนุษย์” (อุเซ็ง อาแว, 2542: 5863) เป็นต้น

ในประการที่มนุษย์ไม่สามารถสัมผัสอัลลอฮฺได้โดยตรง ด้วยพระองค์ไม่ทรงปรากฏให้ใครเห็น โองการของพระองค์จึงต้องถ่ายทอดสู่นบีหรือศาสดา ให้เป็นผู้เผยแพร่สู่มวลมนุษย์อีกทอดหนึ่ง นบีองค์สำคัญมีทั้งหมด 25 องค์ โดยมีนบีอาดัมเป็นศาสดาองค์แรก และนบีมุฮัมมัดเป็นศาสดาองค์สุดท้าย ถือกันว่าโองการที่อัลลอฮฺประทานแก่มวลมนุษย์ครบถ้วนบริบูรณ์ในสมัยนบีมุฮัมมัด และนบีมุฮัมมัดนี้เองที่เป็นผู้บันทึกโองการที่อัลลอฮฺประทานลงมารวมเข้าเป็นคัมภีร์อัล-กุรฺอาน

โดยนัยข้างต้น ““อัล-กุรฺอาน” หมายถึง คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่อัลลอฮฺได้ประทานมายังนบีมุฮัมมัด (ศ็อล) ซึ่งเป็นศาสดาองค์สุดท้ายของอัลลอฮฺ” (มาโนชญ์ บุญญานุวัตร, 2542ข: 8876) ต้นฉบับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คัมภีร์อัล-กุรฺอานบันทึกไว้เป็นภาษาอาหรับ ภายหลังได้มีการแปลเป็นภาษาอื่น ๆ อีกมากมาย รวมทั้งภาษาไทยด้วย ซึ่งแปลขึ้นในปี พ.ศ.2507

มาโนชญ์ บุญญานุวัตร (2542ข: 8880) กล่าวว่า คัมภีร์อัล-กุรฺอาน เป็นธรรมนูญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ บรรจุด้วยเนื้อหาที่เพียบพร้อมด้วยสรรพวิชาความรู้ที่มนุษย์ทุกผู้นามพึงศึกษาและนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยสาระหลักมุ่งสอนมนุษย์ถึงความสัมพันธ์ 3 ประการ คือ 1. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า เป็นการวางรากฐานในการศรัทธาต่อพระเจ้าองค์เดียว 2. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์อยู่ในสังคมอย่างสันติและมีความสุข และ 3. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มุ่งให้มนุษย์เรียนรู้ตนเองและธรรมชาติรอบตัว

อย่างไรก็ตาม อัล-กุรฺอานกล่าวถึงเรื่องราวต่าง ๆ ไว้อย่างกว้าง ๆ ผู้อ่านต้องตีความเอาเอง สิ่งที่มุสลิมยอมรับและยึดถือเป็นบรรทัดฐานประกอบการตีความ คือ อัล-หะดีษ (มาโนชญ์ บุญญานุวัตร, 2542ข: 8880) อันเป็นเอกสารรวบรวมวจนะ จริยาวัตร และมติของนบีมุฮัมมัด

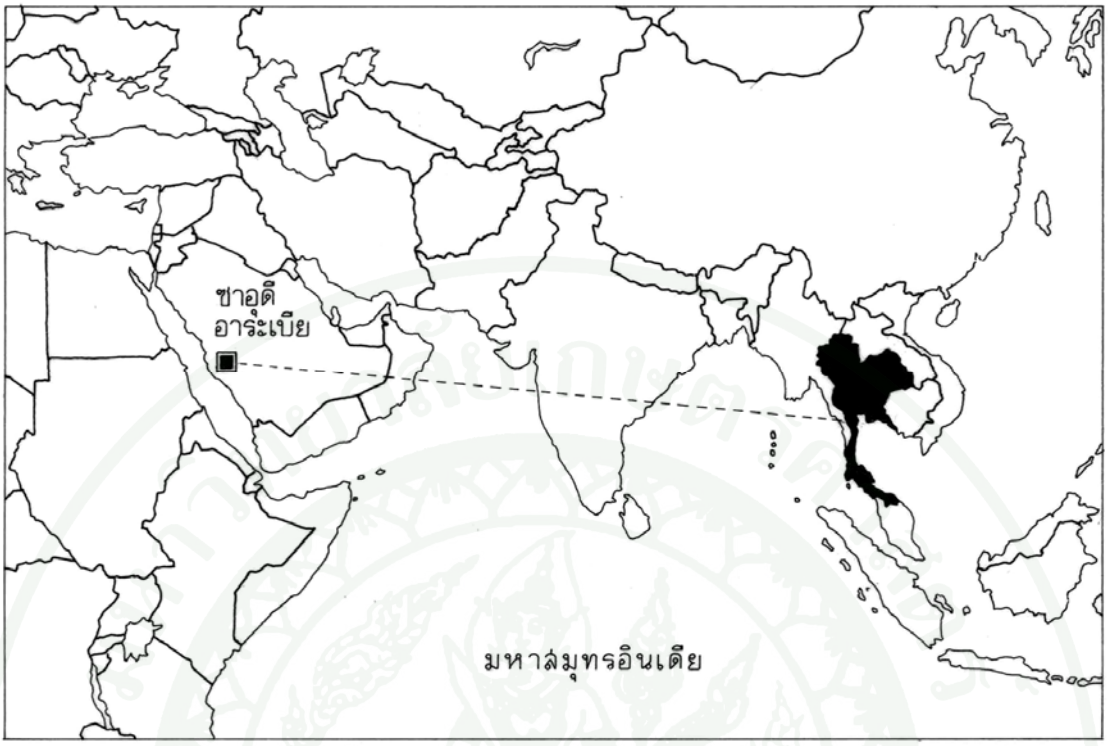
2. ศาสนสถาน

ภายใต้โองการของพระเจ้าในสมัยศาสดามุฮัมมัด ได้มีการกำหนดจุดศูนย์กลางของโลกอิสลามไว้อย่างชัดเจนในคัมภีร์อัล-กุรฺอาน นั่นคือที่นครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดิอาระเบีย (Prochazka, 1986: 24) นับเป็นการกำหนดตำแหน่งศูนย์กลางแห่งความศรัทธาสำหรับบรรดาอิสลามิกชนทุกหนแห่งไว้อย่างเป็นรูปธรรมที่สุด ตำแหน่งนี้อยู่ที่พิกัด เส้นแวง (longitude) 40° 2′ ตะวันออก เส้นรุ้ง (latitude) 21° 2′ เหนือ

ณ นครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดิอาระเบีย มัสยิดศักดิ์สิทธ์อัล-ฮะรอม ที่มีหินดำประดิษฐานอยู่ถือเป็นศูนย์กลางของโลกมุสลิมทั้งหลาย ทั้งทางความคิดและการปฏิบัติ

ในทางความคิด การประกอบกิจสำคัญทางศาสนาอย่างการละหมาด ซึ่งมุสลิมทุกผู้ทุกนามต้องปฏิบัติทุกวันไม่มีเว้น มีเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งคือ ต้องผินหน้าไปทางนครมักกะฮฺ ทิศที่มีแนวมุ่งสู่นครมักกะฮฺนี้เรียกว่า กิบละฮฺ (ภาพที่ 6.3) ทำให้มุสลิมไม่ว่าจะอยู่มุมไหนของโลกผินหน้าเข้าหาจุดศูนย์กลางเดียวกันในการทำละหมาด นอกเหนือจากนี้ การปฏิบัติศาสนกิจที่สำคัญอื่น เช่น การอ่านคัมภีร์อัล-กุรฺอาน “ผู้อ่านจะต้องอ่านด้วยความเคารพ. . .ในขณะอ่านควรผินหน้าไปทางกิบละฮฺ” (มาโนชญ์ บุญญานุวัตร, 2542ข: 8881)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

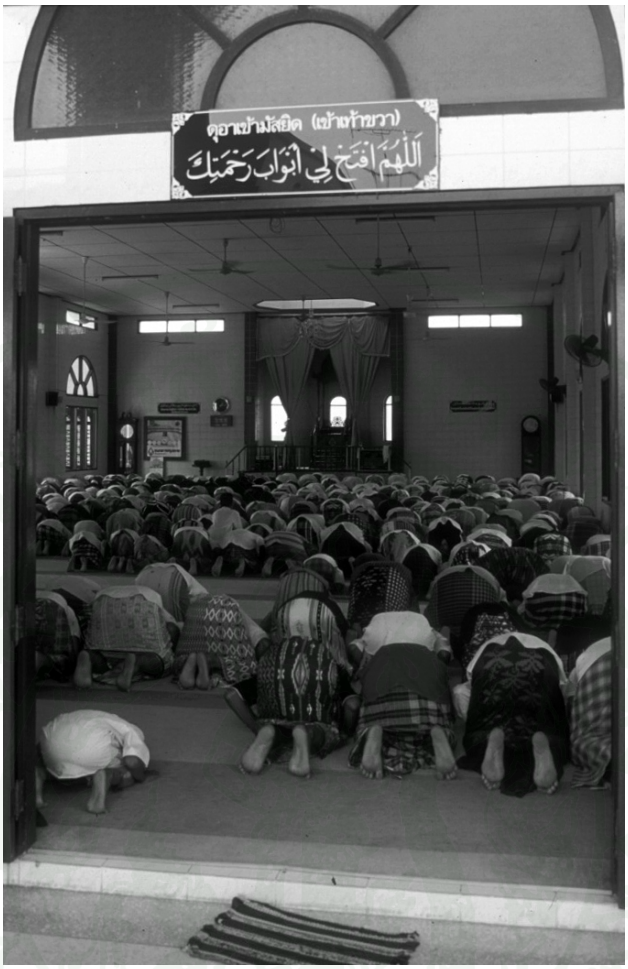
ภาพที่ 6.3 แผนที่แสดงทิศกิบละฮฺ จากจังหวัดเพชรบุรีสู่นครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดิอาระเบีย

ในทางปฏิบัติ ที่แห่งนี้เป็นสถานที่แห่งเดียวในโลกสำหรับการประกอบพิธีฮัจญ์ ในช่วงเดือนซุ้ลฮิจญะฮฺหรือเดือน 12 ตามปฏิทินมุสลิม มุสลิมจากทั่วโลกจะพร้อมใจกันหลั่งไหลเดินทางไปนครมักกะฮฺ เพื่อประกอบพิธีอันศักดิ์สิทธิ์นี้ร่วมกัน ด้วยมีคติว่า “การไปประกอบพิธีฮัจญ์เป็นกิจสำคัญของมุสลิมทุกคน. . .เพราะถ้าได้ไปแล้วถือว่าได้กุศลอย่างมาก. . .ทุกคนมีวัตถุประสงค์ตรงกัน คือการไปนมัสการต่อพระเจ้าองค์เดียวกัน” (มาโนชญ์ บุญญานุวัตร และ ดลมนรรจน์ บากา, 2542: 9051)

สำหรับการนมัสการพระเจ้าของมุสลิมถิ่นต่าง ๆ กระทำในมัสยิด จึงกล่าวกันว่า ที่ใดมีมุสลิมที่นั่นมีมัสยิด แสดงให้เห็นความสำคัญของมัสยิดที่มีคู่ถิ่นอยู่อาศัยของชนชาวมุสลิม

มัสยิดเป็น “สถานที่สำหรับน้อมกายลงสู่พื้นเพื่อสักการะอัลลอฮฺ” (มาโนช บุญญานุวัตร, 2542ก: 5973) โดยเฉพาะในวันศุกร์กำหนดให้มุสลิมต้องไปละหมาดร่วมกันที่มัสยิด (ภาพที่ 6.4) มีข้อระบุในอัล-หะดีษไว้ว่า การไปละหมาดร่วมกันที่มัสยิดนั้นจะได้ผลบุญเพิ่มพูนมากกว่าการละหมาดคนเดียวที่บ้านถึง 25 เท่า (อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2550: 203) แม้มัสยิดจะเป็นสถานที่เพื่อ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 6.4 การละหมาดร่วมกันในช่วงบ่ายวันศุกร์ที่มัสยิดกลางจังหวัดเพชรบุรี (ถ่ายเมื่อพฤศจิกายน 2550)

การเฝ้าพระเจ้าโดยเฉพาะ หากแต่การที่มุสลิมพร้อมใจไปรวมตัวกัน ยังผลให้มัสยิดกลายเป็นศูนย์กลางแห่งความสามัคคี รวมทั้งเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ทั้งทางศาสนาและทางโลกอีกโสดหนึ่ง

เมื่อถึงเวลาละหมาด จะมีการ อะซาน หรือ ร้องบอก จากมัสยิด บรรดามุสลิมผู้อยู่ในรัศมีพื้นที่ที่ได้ยินเสียงอะซานจะหยุดกิจกรรมที่ดำเนินอยู่ และมาละหมาดร่วมกันที่มัสยิด “พื้นที่ของมัสยิดจึงเป็นเสมือนศูนย์กลางของชุมชนที่เชื่อมโยงความศรัทธาในศาสนาเข้ากับการดำเนินชีวิตประจำวันของชุมชน” (อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2550: 210) โดยเหตุนี้ มัสยิดจึงสัมพันธ์กับอาณาเขตของชุมชน อันเกิดจากการถือเอาพื้นที่ที่ได้ยินเสียงอะซานเป็นหมุดหมาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในภาพที่ขยายกว้างออกไป มัสยิดยังมีความสัมพันธ์กับนครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดิอาระเบียอีกด้วย ส่วนสำคัญของมัสยิดอยู่ที่พื้นที่ละหมาด ซึ่งต้องสะอาดและสงบ คุณลักษณะสำคัญของมัสยิดอยู่ที่การวางทิศทางอาคารที่ให้ความสำคัญกับแกนที่มุ่งสู่ทิศกิบละฮฺ (Prochazka, 1986: 24; อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2550: 212) จึงกล่าวได้ว่า มัสยิดทั่วโลกมีความสัมพันธ์กันจากการวางอาคารให้มีแนวแกนมุ่งไปสู่จุดศูนย์กลางเดียวกัน ในลักษณะเส้นรัศมีที่พุ่งออกจากหินดำแห่งมัสยิดอัล-ฮะรอม

3. หลักศรัทธาและหลักปฏิบัติ

หลักคำสอนของศาสนาอิสลามอันเป็นจารีตที่มุสลิมยึดถือเป็นแนวทางดำเนินชีวิตมี 2 ประการคือ รุกนอีมาน หรือ หลักศรัทธา และ รุกนอิสลาม หรือ หลักปฏิบัติ

หลักศรัทธา มี 6 ประการ ได้แก่

1. ศรัทธาต่ออัลลอฮฺผู้ทรงเป็นหนึ่งเดียว
2. ศรัทธาในบรรดามลาอิกะฮฺ
3. ศรัทธาในคัมภีร์ที่อัลลอฮฺประทานให้
4. ศรัทธาในบรรดานบี
5. ศรัทธาในวันสิ้นโลกและการฟื้นคืนชีพ
6. ศรัทธาต่อการกำหนดสภาวะของอัลลอฮฺ

ศาสนาอิสลามเน้นความสำคัญของการยึดมั่นในความเป็นพระเจ้าองค์เดียวของอัลลอฮฺเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ กิติมา อมรทัต (2544: 27) กล่าวว่า

> ความจริงและแก่นแห่งคำสอนของอิสลามอยู่ที่การกล่าวว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ” ประโยคนี้มีความหมายสองอย่างคือ หนึ่ง-ปฏิเสธ สอง-ยืนยัน ส่วนที่เป็นการปฏิเสธนั้นคือปฏิเสธว่าสิ่งใด ๆ ก็ตามไม่เหมือนอัลลอฮฺ (นั่นคือความเป็นพิเศษไม่เหมือนใคร ความมีอยู่หนึ่งเดียว) ในส่วนที่ยืนยันคือยืนยันถึงความมีอยู่หนึ่งเดียวของพระผู้ทรงความสูงสุด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การศรัทธาต่อมลาอิกะฮฺ เทวทูตผู้เป็นบริวารของอัลลอฮฺนั้น เป็นผลดีต่อมนุษย์ในประการที่ทำให้ทุกคนประสงค์ประกอบความดี เพราะมีมลาอิกะฮฺคอยบันทึกความดีความชั่วอยู่ตลอดเวลา (อุเซ็ง อาแว, 2542: 5863) ขณะที่การศรัทธาในคัมภีร์อัล-กุรฺอาน เป็นการยึดมั่นในโองการของอัลลอฮฺและสาระในคัมภีร์ว่าเป็นความจริง จักได้ปฏิบัติตามบัญญัติโดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ ส่วนการศรัทธาต่อนบี เพราะเป็นศาสดาผู้ประกาศศาสนาแห่งอัลลอฮฺนั่นเอง

สำหรับการศรัทธาในวันสิ้นโลกและการฟื้นคืนชีพ อยู่ที่การเชื่อโดยดุษฎีว่าวันสิ้นโลกมีจริงซึ่งอัลลอฮฺได้ทรงกำหนดไว้แล้ว แต่คนทั่วไปไม่สามารถหยั่งรู้ได้ เป็นสิ่งย้ำเตือนว่า การกระทำใด ๆ ในโลกนี้จะต้องชดใช้ตอบแทนในโลกหน้าอย่างแน่นอน และในเรื่องศรัทธาต่อการกำหนดสภาวะของอัลลอฮฺนั้น คือการยอมรับสิ่งที่ตนมีอยู่ เป็นอยู่ ไม่ว่าจะยากดีมีจน หรือเป็นเช่นไร เป็นสิ่งที่มิอาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะอัลลอฮฺได้ทรงกำหนดให้เป็นเช่นนั้น

หลักปฏิบัติ มี 5 ประการ ได้แก่

1. การปฏิญาณตน
2. การทำละหมาด
3. การถือศีลอด
4. การจ่ายซะกาต
5. การประกอบพิธีฮัจญ์

คำกล่าวในการปฏิญาณตนคือ “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺเท่านั้น และมุฮัมหมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ” (คอดีญะฮฺ, ม.ป.ป.: 106) เป็นการยืนยันศรัทธามั่นในพระเจ้าองค์เดียว โดยมีการทำละหมาดเป็นประจักษ์พยาน เพราะการทำละหมาดคือการเข้าเฝ้าอัลลอฮฺ อันเป็นการแสดงการคารวะและแสดงความภักดีทั้งร่างกายและจิตใจ มุสลิมต้องทำละหมาดวันละ 5 เวลา สัปดาห์ละ 7 วัน คือเป็นสิ่งที่ต้องกระทำทุกวันไม่มีเว้น การละหมาดวันละ 5 เวลา ได้แก่ 1. เช้า ช่วงตั้งแต่ฟ้าสางถึงก่อนดวงอาทิตย์ขึ้น 2. บ่าย ช่วงตั้งแต่ดวงตะวันคล้อยถึงเงาของสิ่งหนึ่งสิ่งใดทอดยาวเท่าตัว 3. เย็น ช่วงตั้งแต่เงาของสิ่งหนึ่งสิ่งใดยาวกว่าตัวถึงดวงอาทิตย์ตกดิน 4. พลบค่ำ ช่วงตั้งแต่ดวงอาทิตย์ตกดินถึงสิ้นแสงอาทิตย์ และ 5. กลางคืน ช่วงตั้งแต่เวลาค่ำถึงก่อนฟ้าสาง

การถือศีลอดกระทำในเดือนรอมฎอน หรือเดือนที่ 9 ตามปฏิทินมุสลิม โดยมีข้อปฏิบัติคือ งดกิน งดดื่ม งดการมีเพศสัมพันธ์ และงดการทำชั่วทั้งกาย วาจา ใจ ตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้นจนถึงดวง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อาทิตย์ตกดินเป็นเวลา 1 เดือน การจ่ายซะกาตคือการที่ผู้มีฐานะบริจาคทานแก่ผู้ขัดสนจนยาก ผู้ทำงานในทางศาสนา เป็นต้น การไปประกอบพิธีฮัจญ์ คือการไปเฝ้าพระเจ้า ณ หินดำ แห่งมัสยิดอัล-ฮะรอม นครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดิอาระเบีย มุสลิมถือว่าได้บุญมาก เป็นกิจอันพึงกระทำอย่างน้อย 1 ครั้งในชีวิต

ความเชื่อตามหลักศาสนาอิสลามที่กล่าวมาข้างต้น เป็นสิ่งที่คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้งถือปฏิบัติเป็นธรรมนูญในการดำเนินชีวิตอย่างเคร่งครัดเสมอมา

ลักษณะของชุมชนบ้านท่าแร้ง

1. การตั้งถิ่นฐาน: ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น

ไม่ว่าคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมที่อพยพเข้าสู่เพชรบุรีจะมีโอกาสเลือกถิ่นที่อยู่หรือไม่ก็ตาม ถิ่นฐานแรกย่านท่าแร้งนับว่าเหมาะสมต่อการลงหลักปักแหล่ง ในประการที่เป็นพื้นที่ที่อุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติและมีลำน้ำอันเป็นเส้นทางสัญจรไหลผ่าน

บริเวณท่าแร้งนั้นเป็นที่ราบลุ่มน้ำที่มีน้ำท่าอุดม และอิทธิพลจากน้ำทะเลขึ้นมาไม่ถึง ทำให้เอื้อต่อการทำนา อาชีพทำนาจึงเป็นอาชีพหลักของคนท่าแร้งมาแต่เดิม ส่วนคลองท่าแร้งที่ไหลผ่านชุมชนเป็นเส้นทางสัญจรเชื่อมต่อกับตัวเมืองเพชรบุรีที่อยู่เหนือน้ำและบางขุนไทรที่อยู่ท้ายน้ำได้เป็นอย่างดี คนเก่าคนแก่เล่ากันว่า แม่ค้าจากบางขุนไทรจะเอาของทะเลล่องเรือมาขายพวกท่าแร้ง พวกท่าแร้งก็เอาขนม ผลไม้ ที่หาซื้อมาจากตลาดเมืองเพชรบุรีล่องเรือไปขายพวกบางขุนไทร (วิไลรัตน์ ยังรอต และ ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา, 2547: 111-112) ความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินและการมีลำน้ำเป็นเส้นทางสัญจรของท่าแร้ง ทำให้ผู้คนสามารถตั้งถิ่นฐานมั่นคงเป็นปึกแผ่นสืบมา

ชุมชนบ้านท่าแร้งมีคลองท่าแร้งไหลผ่านก็จริง แต่ลักษณะการตั้งถิ่นฐานไม่ใช่การเกาะตัวเรียงรายไปตามสองฟากฝั่ง หากแต่เป็นลักษณะการเกาะกลุ่มรวมตัวกันหนาแน่นอยู่ทางฟากตะวันตกของลำน้ำ โดยมีทุ่งเกษตรกรรมโอบอยู่โดยรอบ (ภาพที่ 6.5) เข้าลักษณะชุมชนเกษตรกรรม การกระจายตัวไปตั้งบ้านเรือนริมลำน้ำเป็นไปอย่างเบาบาง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 6.5 ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนบ้านท่าแร้งและบริเวณโดยรอบ
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร (2537)

ทั้งนี้ ในฐานะคนหมู่น้อยและในฐานะผู้มีวัฒนธรรมโดยเฉพาะความเชื่อทางศาสนาแตกต่างจากคนหมู่อื่นนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมชอบที่จะรวมตัวอาศัยอยู่ในหมู่พวกเดียวกันมากกว่า ดังที่ จำเริญ แสงดวงแข (2542: 7030) กล่าวว่า

> เนื่องจากบทบัญญัติบางประการ ทำให้มุสลิมไม่สามารถจะคลุกคลีใกล้ชิดกับชนต่างศาสนาในบางกรณีได้ อาทิ การไม่รับประทานเนื้อสุกร ทำให้มุสลิมไม่อาจคบค้าสมาคมกับคนนับถือศาสนาอื่นถึงขั้นที่จะร่วมรับประทานอาหารด้วยกันได้ ดังนั้นมุสลิมจึงอยู่ด้วยกันเป็นกลุ่ม และผู้นำทางศาสนาก็ทำหน้าที่เป็นผู้นำของกลุ่มมุสลิมไปด้วยในขณะเดียวกัน

ณ ศูนย์กลางของชุมชนบ้านท่าแร้งเป็นที่ตั้งของศาสนสถานประจำชุมชน มัสยิดยามิอุ้ลอิสลาม โดยมีบ้านเรือนของชาวชุมชนรวมกลุ่มล้อมรอบมัสยิด บริเวณใกล้มัสยิดมีความหนาแน่นของบ้านเรือนมากที่สุด กระเถิบไกลออกไปบ้านเรือนค่อย ๆ ลดความหนาแน่นลงไปโดยลำดับ ราวกับจะสะท้อนเสียงอะซานที่เปล่งออกไปจากมัสยิดเพื่อเชิญชวนให้ผู้คนไปละหมาดร่วมกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ใกล้กับมัสยิดเสียงย่อมดังและค่อย ๆ แผ่วลงเมื่อมีรัศมีไกลออกไป บ่งบอกออกมาอย่างชัดเจนว่ามัสยิดคือหัวใจของชุมชน และวิถีชีวิตของผู้คนมีความผูกพันกับมัสยิดอย่างแน่นแฟ้น

2. องค์ประกอบของชุมชน

ในความเป็นชุมชน นอกเหนือจากบ้านเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลแล้ว ยังประกอบด้วยพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนในชุมชนมาใช้ร่วมกัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ร่วมก่อรูปก่อร่างจนเกิดเป็นชุมชนที่สมบูรณ์พูนสุขต่อการอยู่อาศัยของชาวมุสลิมโดยเฉพาะ (ภาพที่ 6.6) องค์ประกอบดังกล่าว ได้แก่

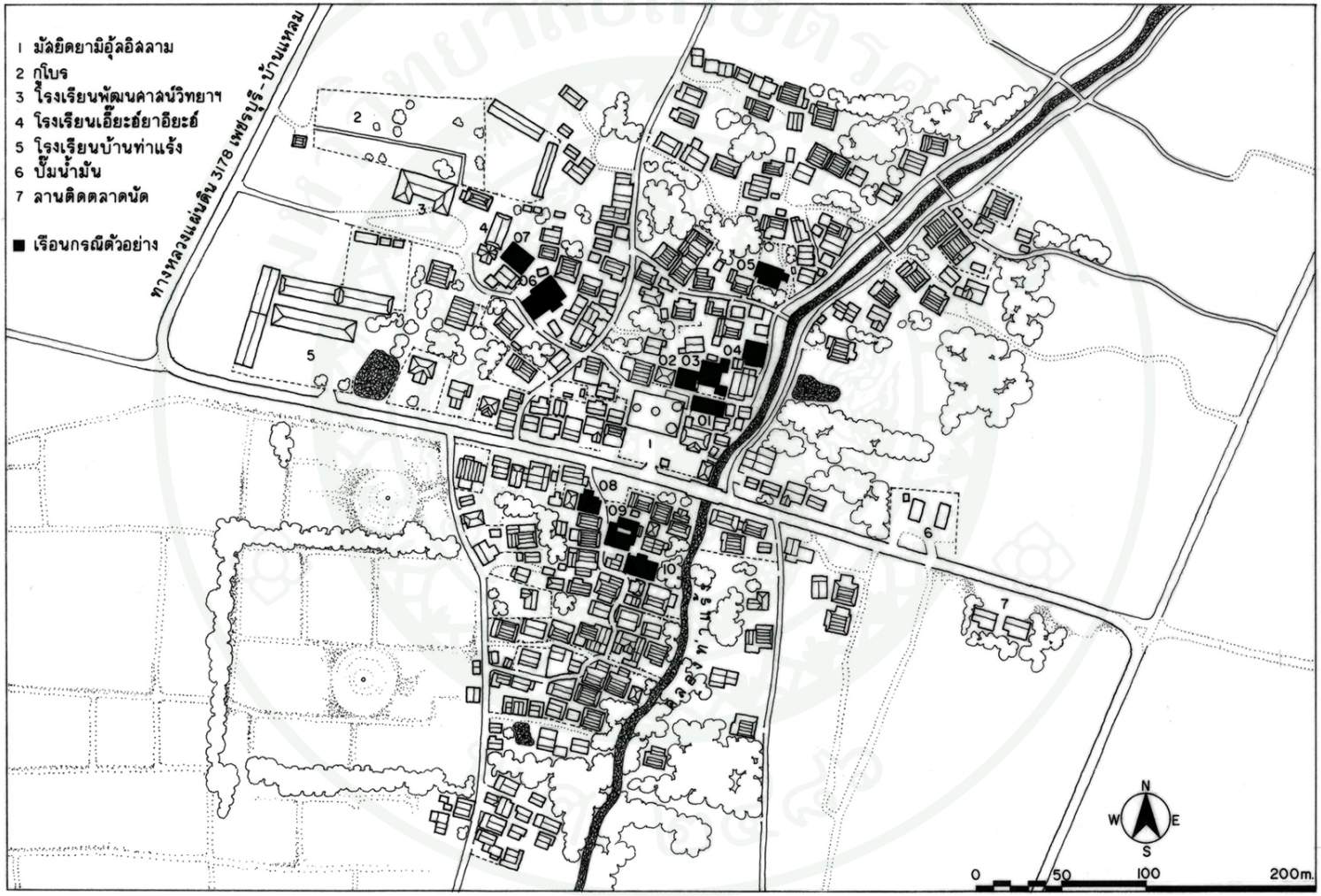
2.1 มัสยิด ชุมชนบ้านท่าแร้งมีมัสยิดยามิอุ้ลอิสลามเป็นศาสนสถานประจำชุมชน มัสยิดเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จักขาดเสียมิได้ในความเป็นชุมชนมุสลิม “มัสยิดและชุมชนมุสลิมจะต้องอยู่เคียงข้างกันเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นชุมชนเล็กหรือชุมชนใหญ่” (มูซา โคพลัง, 2546: 18) หากไม่มีมัสยิดก็ไม่ใช่ชุมชนมุสลิมที่สมบูรณ์

ในทางกายภาพ มัสยิดยามิอุ้ลอิสลามอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของชุมชน โดยมีบ้านเรือนของชาวชุมชนรวมกลุ่มอยู่โดยรอบ ในทางจิตใจ มัสยิดยามิอุ้ลอิสลามเป็นศูนย์กลางความศรัทธาของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้งรวมทั้งมุสลิมทั่วทั้งจังหวัดเพชรบุรี นี่คือสถานที่ที่ชาวมุสลิมจะมาละหมาดร่วมกันทุกบ่ายวันศุกร์ มาเฝ้าพระเจ้าภายใต้การนำละหมาดของอิหม่าม มาฟังเทศนาธรรมโดยคอเต็บ มาเพิ่มความสมานฉันท์จากการพบปะพูดคุย ตลอดจนแลกเปลี่ยนรับรู้ข่าวสารซึ่งกันและกัน

2.2 กูโบ สถานที่ฝังศพของอิสลามิกชนเรียกว่า กูโบ สำหรับชุมชนบ้านท่าแร้ง กูโบตั้งอยู่ที่ขอบชุมชนด้านตะวันตกบนพื้นที่กว่า 3 ไร่

มุสลิมถือว่า กูโบเป็นที่อยู่สำหรับโลกหลังความตายหรือ บัรฺซัค ร่างที่ทอดสงบอยู่ใต้พื้นดินนั้นรอวันสิ้นโลกมาถึง เพื่อฟื้นคืนชีพขึ้นมารับการพิพากษาจากพระเจ้า จากนั้นจะได้เข้าสู่โลกอาคิเราะฮฺ หรือปรโลกอันยั่งยืนชั่วกัลป์ ผู้ที่อยู่ในโลกปัจจุบันหรือ ดุนยา มีประเพณีปฏิบัติในการไปเยี่ยมกูโบอยู่เสมอในวันศุกร์ เพื่อสวดดุอาอ์ขอพรให้ผู้ตาย โดยเฉพาะในวันออกบวชบรรดาญาติพี่น้องจะพากันไปเยี่ยมกูโบอย่างคึกคัก แนวปฏิบัติเช่นนี้ทำให้กูโบมิใช่ที่รกร้างถูกลืม หากแต่เป็นสถานที่ที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับทุกคน และได้รับการดูแลรักษาด้วยการถางหญ้า ปลูกดอกไม้อยู่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 6.6 แผนผังชุมชนบ้านท่าแร้ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เสมอ มุสลิมถือว่าถ้าหลุมศพใดสะอาดและมีดอกไม้ แสดงว่าเป็นผู้มีบุญ (ฉลอง ทิพย์ยอและ, 2551)

2.3 สถานศึกษา ชุมชนบ้านท่าแร้งมีโรงเรียนประจำชุมชนทั้งสายสามัญ คือโรงเรียนบ้านท่าแร้ง ซึ่งเปิดสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา (ถึง ม. 3) และสายศาสนา คือโรงเรียนเอี๊ยะฮ์ยาอียะฮ์ บรรดามุสลิมสนับสนุนให้บุตรหลานเรียนสายศาสนาเป็นอย่างยิ่ง แม้ผู้ที่เรียนสายสามัญ ตอนเย็นภายหลังเลิกเรียนแล้วมักต้องไปเรียนศาสนาต่อ (ชลิตตา เชื้อนิล, 2551) ในปี พ.ศ. 2550 สถานศึกษาที่บูรณาการสายศาสนาและสายสามัญเข้าด้วยกันได้เริ่มเปิดทำการสอนในระดับมัธยมศึกษา (ม. 1-3) ในนามโรงเรียนพัฒนศาสน์วิทยาท่าแร้ง ทำให้ชุมชนบ้านท่าแร้งมีโรงเรียนประจำชุมชนถึง 3 แห่ง ทั้งสามแห่งตั้งอยู่ชายขอบชุมชนด้านตะวันตก รวมกลุ่มอยู่ในแถบเดียวกับกูโบ โรงเรียนดังกล่าวเป็นองค์ประกอบที่สะท้อนความเป็นชุมชนมุสลิมของบ้านท่าแร้งได้เป็นอย่างดี

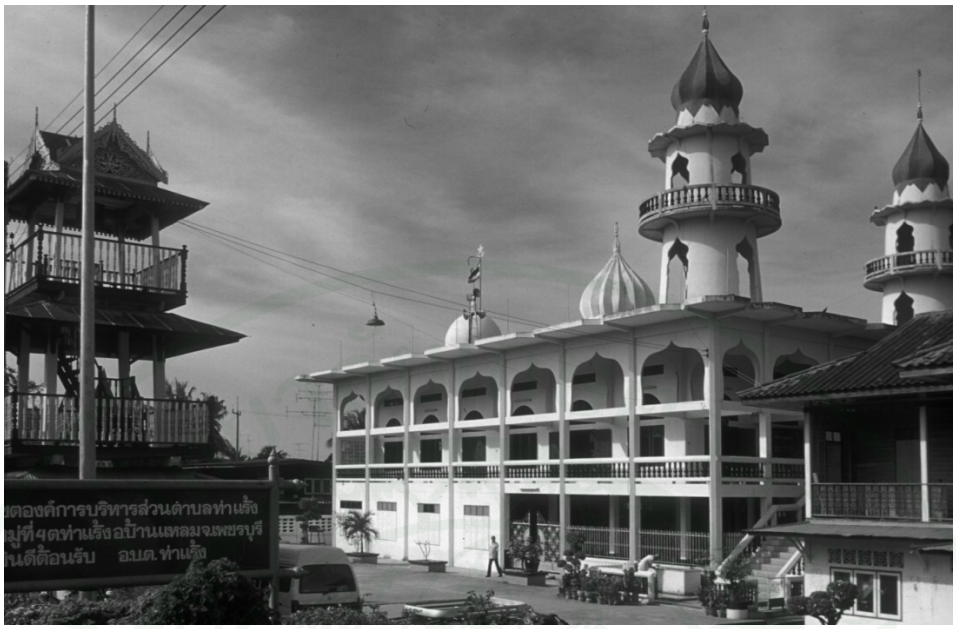
2.4 ร้านค้า ภายในชุมชนมีร้านค้าปลีกประเภทของชำ ของใช้ในครัวเรือน รวมทั้งร้านขายอาหารกระจายอยู่เป็นแห่ง ๆ ห่าง ๆ กันภายในชุมชน ทั้งนี้ สองฟากทางหลวงแผ่นดินที่ตัดผ่านชุมชนมีร้านค้าหนาตากว่าบริเวณอื่น ร้านค้าทั้งหลายเหล่านี้มุ่งให้บริการผู้คนในชุมชนเป็นหลัก โดยเฉพาะร้านขายอาหารมีเฉพาะอาหารมุสลิมเท่านั้น ปราศจากสิ่งที่เป็นฮะรอมหรือต้องห้ามตามศาสนบัญญัติ รวมทั้งยังมีปั๊มน้ำมันตั้งอยู่ที่ชายขอบทางด้านตะวันออกของชุมชนไว้บริการผู้คนในถิ่นนี้อีกด้วย

2.5 ลานติดตลาดนัด นอกจากนี้ ยังมีลานติดตลาดนัดริมทางหลวงแผ่นดินทางชายขอบด้านตะวันออกของชุมชน ซึ่งติดตลาดอาทิตย์ละ 4 วัน คือทุกบ่ายวันจันทร์ พุธ ศุกร์ และอาทิตย์ เมื่อตลาดนัดเลิกก็คืนพื้นที่กลับสู่ความเป็นลานโล่ง ตลาดนัดที่ดูเหมือนตลาดนัดแห่งอื่น ๆ กลับซ่อนการผสมผสานวัฒนธรรมไว้จากการเปิดโอกาสให้ใครก็ได้ แม้ไม่ใช่มุสลิม สามารถนำสินค้ามาร่วมวางขายได้ แต่ก็ยังธำรงวัฒนธรรมมุสลิมไว้อย่างเหนียวแน่น ด้วยการห้ามนำเนื้อหมูมาวางขายในตลาดนัดแห่งนี้ (สมนึก ม่วงมัน, 2550) ซึ่งเป็นที่รู้กันดีในระหว่างแม่ค้าแม่ขายและผู้ซื้อ

3. ภูมิทัศน์ชุมชน

ชุมชนบ้านท่าแร้งมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว โดยมีทุ่งเกษตรกรรมโอบล้อม สำหรับคนอื่นที่ผ่านไปมาแถวชุมชนแห่งนี้ เป็นการง่ายมากที่จะรู้ว่าถิ่นนี้เป็นชุมชนมุสลิม ชุมชน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 6.7 มัสยิดยามิอุ้ลอิสลามแห่งชุมชนบ้านท่าแร้ง หอโถงด้านซ้ายสุดของภาพคือหออะซานหลังเดิม

บ้านท่าแร้งก็เหมือนกับชุมชนมุสลิมอื่น ๆ ที่มีมัสยิดตั้งเด่นเป็นสง่า ประกาศความเป็นชุมชนมุสลิมให้ผู้ที่สัญจรผ่านไปมารับรู้ได้ทันที โดยเฉพาะมัสยิดยามิอุ้ลอิสลาม นอกจากจะเป็นมัสยิดประจำชุมชนบ้านท่าแร้งแล้ว ยังมีสถานะเป็นมัสยิดกลางจังหวัดเพชรบุรีด้วย จึงได้รับการสรรค์สร้างให้มีขนาดใหญ่โตและสง่างาม

กล่าวได้ว่า ชุมชนบ้านท่าแร้งมีมัสยิดยามิอุ้ลอิสลามเป็นจุดหมายตา ยิ่งชาวมุสลิมถือคติว่าถ้าอยู่ในละแวกใกล้เคียงกับมัสยิดจะไม่สร้างบ้านสูงกว่ามัสยิด (ลภัสนันท์ คงมาก, 2551) ยิ่งทำให้มัสยิดแห่งนี้โดดเด่นเห็นได้แต่ไกล

มัสยิดยามิอุ้ลอิสลามแสดงออกถึงความเป็นศาสนสถานของอิสลามิกชน ด้วยลักษณะอาคารที่ประดับด้วยโค้งยอดแหลม มีโดมกลางทรงกลีบหัวหอม และมีหออะซานคู่ชูชะลูดเหนือหลังคาอาคารขึ้นไป ยอดหออะซานประดับด้วยโดมทรงกลีบหัวหอมเช่นกัน และทาด้วยสีเขียวเข้มตามความนิยมของมุสลิม (ภาพที่ 6.7) ลักษณะดังกล่าวสะท้อนอิทธิพลของสถาปัตยกรรมอาหรับอย่างชัดเจน ซึ่งโลกอาหรับกลายเป็นของคู่กับโลกมุสลิมไปแล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นอกจากนี้ ยังมีหออะซานหลังเดิมที่ได้รับการเก็บรักษาไว้ หออะซานหลังนี้ปลูกสร้างด้วยไม้ลักษณะเป็นหอโถง หลังคาทรงจตุรมุข ดูผิวเผินละม้ายเหมือนหอกลองของไทยก็จริง หากแต่เมื่อพินิจลวดลายฉลุประดับหน้าบันแล้ว จะเห็นเป็นลายพรรณพฤกษาล้อมรอบวงกลมที่ประดิษฐ์ด้วยอักษรอาหรับเป็นนามพระเจ้า ยืนยันความเป็นหออะซานประจำศาสนสถานอิสลามได้เป็นอย่างดี

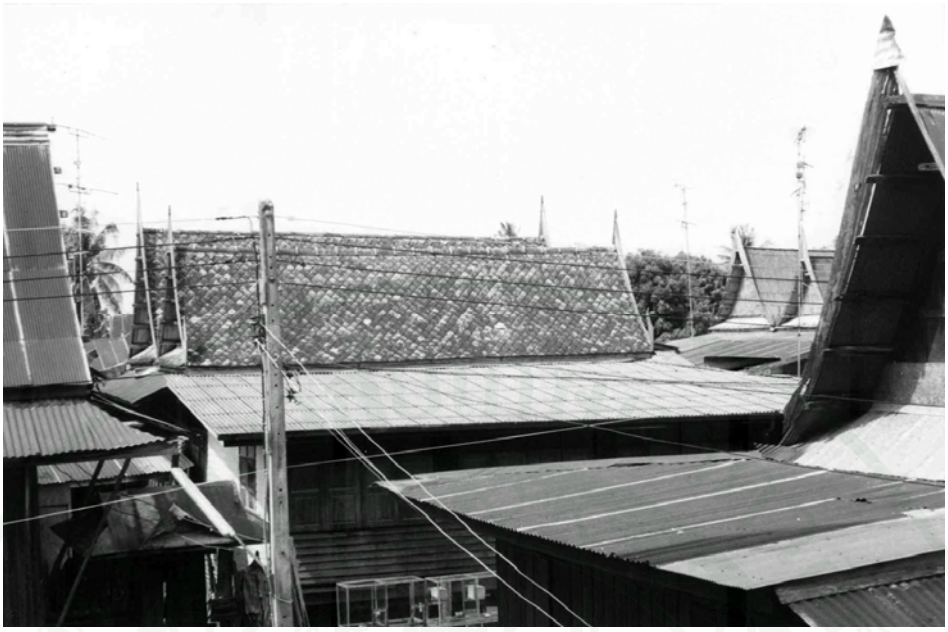
หออะซานหลังเดิมซึ่งใช้เป็นที่ป่าวร้องเชิญชวนให้บรรดามุสลิมมาละหมาดร่วมกันที่มัสยิด หากแต่สร้างตามแบบอย่างหอกลองของไทย ประดับด้วยอักษรอาหรับและลายพรรณพฤกษาตามแบบมุสลิม แสดงให้เห็นการผสมผสานวัฒนธรรมไทยอันเป็นวัฒนธรรมชนหมู่มากกับวัฒนธรรมมุสลิมอันเป็นวัฒนธรรมชนหมู่น้อยเข้าไว้ในอาคารหลังเดียวกันอย่างแนบเนียน

หากสังเกตให้ดีจะเห็นว่ามัสยิดวางทอดยาวไปในแนวตะวันออก–ตะวันตก ทั้งนี้ ไม่ได้วางแนวพุ่งไปทางตะวันตกเสียทีเดียว หากแต่วางเฉียงขึ้นไปทางเหนือเล็กน้อย คือประมาณ 15° นี่ไม่ใช่การวางเพี้ยนไปจากทิศหลักอย่างแน่นอน เป็นการจงใจวางให้เนวแกนหลักของอาคารตรงตามทิศกิบละฮฺอย่างชัดเจน คือพุ่งไปสู่บ้านของพระเจ้า ณ นครมักกะฮฺ ตามแนวทางของมุสลิม นอกจากนี้ อาคารสถานที่สำคัญอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนหรือกูโบก็ได้รับการจัดวางให้อิงตามทิศกิบละฮฺอย่างเคร่งครัด

เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3178 ที่ตัดผ่านกลางชุมชนบ้านท่าแร้ง เป็นถนนสายหลักที่เชื่อมชุมชนกับโลกภายนอก อาคารสาธารณะหลายหลังของชุมชนตั้งอยู่ริมถนนสายนี้ ได้แก่ มัสยิดยามิอุ้ลอิสลาม โรงเรียนบ้านท่าแร้ง และยังมีปั๊มน้ำมัน รวมทั้งลานติดตลาดนัด เป็นที่น่าสังเกตว่า ถนนช่วงที่ตัดผ่านชุมชนบ้านท่าแร้งอยู่ภายใต้อิทธิพลของทิศกิบละฮฺด้วย เห็นได้ชัดว่าถนนสายนี้มีจุดเริ่มต้นจากตัวเมืองเพชรบุรีตัดพุ่งขึ้นไปทางเหนือมุ่งสู่อำเภอบ้านแหลม ก่อนถึงชุมชนแห่งนี้ ถนนหักศอกเปลี่ยนแนวพุ่งไปทางตะวันตกเฉียงขึ้นไปทางเหนือเล็กน้อย เมื่อพ้นเลยเขตชุมชนไปแล้วจึงหักกลับพุ่งขึ้นไปทางเหนือตามเดิม นอกจากนี้ ถนนสายนี้ยังเหนี่ยวนำให้บ้านเรือนที่ตั้งอยู่สองฝั่งหลายหลัง อาศัยความเป็นสาธารณะของเส้นทางสัญจรปรับตัวเป็นร้านค้าบ้างขายของชำ บ้างขายอาหารมุสลิม

ส่วนถนนสายรองภายในชุมชน เป็นถนนแคบ ๆ ที่ตัดคดเคี้ยวเลี้ยวลดไปตามบ้านเรือน แสดงให้เห็นการพัฒนามาจากถนนคนเดิน ใช้สัญจรสำหรับคนภายในชุมชนเป็นหลัก สภาพถนนจึงครองความเงียบสงบ สะดวกต่อการเดินและใช้รถจักรยานหรือจักรยานยนต์ ไม่เอื้อต่อการใช้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 6.8 สภาพบ้านเรือนในชุมชนบ้านท่าแร้งมีความหนาแน่นจนหลังคาแทบจะเกยกัน

รถยนต์ เครือข่ายของถนนแสดงให้เห็นชัดถึงการสานต่อกันเพื่อเชื่อมมายังมัสยิด นำเหล่ามุสลิมทั้งหลายภายในชุมชนมาสู่มัสยิด เพื่อการละหมาดร่วมกันในวันศุกร์และวันสำคัญทางศาสนา รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงไปยังกูโบได้ เอื้อต่อแนวปฏิบัติของมุสลิมในการไปเยี่ยมกูโบประจำวันศุกร์และวันออกบวช

สำหรับคลองท่าแร้ง ที่ทอดแนวผ่านด้านตะวันออกของชุมชน ปัจจุบันเลิกราการใช้เพื่อสัญจรทางเรืออย่างสิ้นเชิง คงใช้เพื่อการอุปโภคและการเกษตรกรรมต่อมา

ภาพของบ้านเรือนในชุมชนแห่งนี้ ออกจะเป็นที่แปลกตาของคนทั่วไป เพราะนอกจากเรือนหลังคาดาดตามสมัยนิยมแล้ว ยังมีบ้านเรือนแบบไทยประเพณีที่แวดล้อมมัสยิดอยู่หนาตา ลักษณะเป็นเรือนไม้จริง ยกพื้นสูง หลังคาจั่วทรงจอมแหประดับด้วยปั้นลม มุงกระเบื้องบ้าง สังกะสีบ้าง จนหลายคนอาจคิดว่านี่คือเรือนของคนไทย ความจริงแล้ว ประชากรของชุมชนบ้านท่าแร้งล้วนเป็นมุสลิม หากแต่นิยมปลูกเรือนไทยเป็นที่อยู่อาศัยมาแต่ครั้งปู่ย่าตายายแล้ว

อีกสิ่งหนึ่งของชุมชนบ้านท่าแร้งที่สะดุดตาต่อผู้พบเห็นคือ การมีบ้านเรือนปลูกรวมกลุ่มกันอยู่อย่างหนาแน่น (ภาพที่ 6.8) ต้องเข้าใจว่าชุมชนแห่งนี้ไม่ใช่ชุมชนแออัด ที่ผู้คนจากทุกสารทิศอพยพเข้ามาเบียดเสียดกันอยู่ แต่เป็นชุมชนของมุสลิมกลุ่มเดียวกันที่ลงหลักปักฐานมากว่า 200 ปี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สมศักดิ์ นิลใบ (2551) กำนันตำบลท่าแร้งยืนยันว่า “บ้านในชุมชน แน่นมาแต่เดิม” ทั้งการตั้งถิ่นฐานยาวนานมาเป็นศตวรรษ การชอบรวมกลุ่มอยู่ในหมู่พวกเดียวกัน การมีบุตรหลานมาก ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมแห่งนี้มีความหนาแน่นของผู้คนและบ้านเรือนทั้งสิ้น

เรือนไทยในชุมชนบ้านท่าแร้ง

1. ทิศทางและการวางผัง

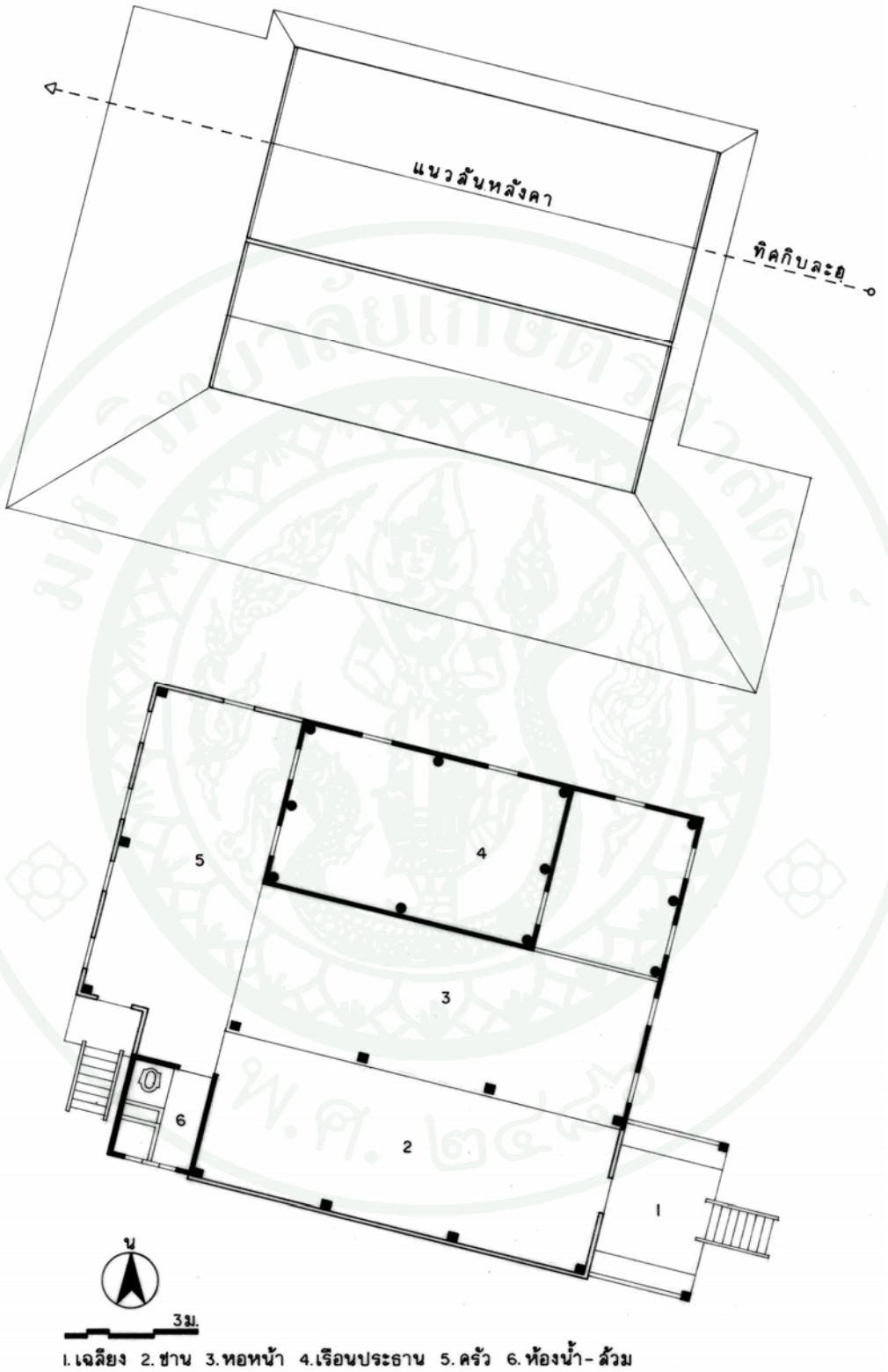
1.1 ทิศทางเรือน เรือนในชุมชนบ้านท่าแร้งวางทอดแนวสันหลังคาไปทางทิศกิบละฮฺ คือ แนวตะวันออก-ตะวันตก แต่ไม่ได้พุ่งไปทางตะวันตกโดยตรง หากแต่เบนขึ้นไปทางเหนือเล็กน้อย อันเป็นทิศที่มุ่งไปสู่นครมักกะฮฺ จุดศูนย์กลางของศาสนาอิสลามบนผิวโลก

เรือนกรณีตัวอย่างทั้ง 10 หลัง ล้วนยึดเงื่อนไขการวางอาคารโดยให้แนวสันหลังคาทอดไปทางทิศกิบละฮฺ (ภาพที่ 6.9) แม้เรือนท่าแร้ง 04 05 และ 10 ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองท่าแร้งก็ไม่ยึดแนวคลองเป็นเงื่อนไขในการวางเรือน แสดงให้เห็นความสำคัญของทิศกิบละฮฺที่มีต่อคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้งอย่างชัดเจน ยกเว้นเรือนท่าแร้ง 06 และ 07 ที่วางแนวสันหลังคาเอียงขึ้นไปทางทิศเหนือมาก คือ 50° และ 32° ตามลำดับ เข้าลักษณะการวางตามแนวตะวันออกเฉียงใต้-ตะวันตกเฉียงเหนือมากกว่า

ทั้งหมดนี้ อธิบายได้ตามหลักความเชื่อในการวางเรือนของมุสลิมบ้านท่าแร้งว่า “หันตามยาวบ้านไปทางตะวันตก เพราะเราต้องทำละหมาด เวลาทำละหมาดคนจะหันตามบ้าน เวลามีแขกบ้านไกลมา เขาจะมองบ้าน ทำละหมาดตามบ้าน ถ้ามีที่จำกัดที่ปลูกขวางตะวันก็มี น้อยบ้านเต็มที ถ้าปลูกขวางตะวัน เราเป็นเจ้าบ้านต้องบอกแขก” (สมนึก ม่วงมัน, 2550)

การละหมาดซึ่งถือเป็นการเข้าเฝ้าพระเจ้านั้น เป็นกิจวัตรที่มุสลิมต้องปฏิบัติวันละ 5 เวลา โดยมีเงื่อนไขของความถึงพร้อมทั้งทางกายและใจของผู้ละหมาด รวมทั้งความถึงพร้อมของสถานที่ละหมาดเป็นหัวใจสำคัญ ความถึงพร้อมของผู้ละหมาด ทางใจ คือการรู้เวลาละหมาดและการมีจิตใจแน่วแน่ ทางกาย คือการมีร่างกายสะอาดและสวมใส่เครื่องนุ่งห่มที่สะอาด ส่วนความถึงพร้อมของสถานที่ คือต้องมีความสะอาดและสงบ และที่จักขาดเสียมิได้คือ เวลาละหมาดต้องหันหน้าไปทางทิศกิบละฮฺ นัยว่าเป็นการเข้าเฝ้าพระเจ้า ณ บ้านอันเป็นตัวแทนของพระองค์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 6.9 ผังหลังคา (บน) และผังพื้นชั้นบน (ล่าง) แสดงทิศทางเรือนและการจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในเรื่องความสะอาดของสถานที่ละหมาดจะต้องหมดจด ปราศจากแม้กระทั่งขี้จิ้งจก ดังคำบ่นว่า “จิ้งจกถือเป็นตัวร้าย ถ้ามีขี้จิ้งจกต้องหยิบทิ้ง แล้วล้างน้ำเดิน 3 ครั้ง” (ลภัสนันท์ คงมาก, 2550) สถานที่ละหมาดส่วนใหญ่คือในบ้านนั่นเอง สำหรับเรือนไทยซึ่งมีใต้ถุนอยู่ระดับดินย่อมไม่สะอาดและสงบเท่าบนเรือนอย่างแน่นอน บนเรือนปูพื้นไม้เรียบเป็นมันจึงเป็นสถานที่หลักในการละหมาดของมุสลิมทั้งหลาย เมื่อเรือนสัมพันธ์แนบแน่นกับการละหมาด การละหมาดสัมพันธ์กับทิศกิบละฮฺอย่างมิอาจหลีกเลี่ยงได้ โดยเหตุนี้ เรือนจึงสัมพันธ์กับทิศกิบละฮฺโดยปริยาย

ต้องเข้าใจว่า ลักษณะของเรือนไทยนั้นแยกเรือนออกเป็นหลัง ๆ มักประกอบด้วยเรือนประธาน หอหน้าหรือพาไล และเรือนครัว เป็นอย่างน้อย เรือนแต่ละหลังมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเสมอ โดยเรือนประธานและหอหน้าเป็นเรือนแฝดกัน ส่วนเรือนครัวมักแยกออกไปเป็นเรือนขวางเรือนแต่ละหลังคลุมด้วยหลังคาจั่วที่วางแนวสันหลังคาไปตามยาว ดังนั้น เรือนไทยจึงมีแนวแกนที่ชัดเจนไม่ว่าจะพิจารณาจากผังเรือนหรือหลังคาเรือน ในการวางเรือน สำหรับมุสลิมแล้วยึดหลักว่า “เรือนหันไปทางทิศเมกกะ มีเรือนครัวขวางได้” (ฉลอง ทิพย์ยอและ, 2551) การหันเรือนไปทางมักกะฮฺหรือที่ชาวบ้านเรียก เมกกะ หมายถึงการวางแนวสันหลังคาเรือนไปตามแนวทิศกิบละฮฺนั่นเอง

1.2 การจัดพื้นที่ใช้สอย เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้งได้รับการจัดพื้นที่ใช้สอยหลักไว้บนเรือน ไม่ว่าจะเป็นการรับแขก พักผ่อน หลับนอน หุงหาอาหาร หรือประกอบศาสนกิจ ชั้นล่างซึ่งเป็นใต้ถุนมักใช้เก็บของและเลี้ยงสัตว์เป็นส่วนใหญ่

หากเทียบกับเรือนในถิ่นเดิมที่ภาคใต้แล้ว มีความเหมือนกันในประการที่กิจกรรมการใช้สอยหลักอยู่บนเรือน สำหรับที่ปัตตานีนั้น “เรือนไทยมุสลิมจะมีพื้นที่ใช้สอยเป็นสามส่วนหลัก ได้แก่ ส่วนแรก ระเบียงหน้าเปิดโล่ง มีหลังคาคลุม ส่วนที่สอง เป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก ประโยชน์ใช้สอยเป็นที่หลับนอนและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และส่วนที่สาม ได้แก่ส่วนของครัว” (วนิดา พึ่งสุนทร, 2544: 31) ซึ่งสอดคล้องกับเรือนมุสลิมทั่วไปในภาคใต้ ดังที่ สว่าง เลิศฤทธิ์ (2536: 215) กล่าวไว้ว่า

> พื้นที่บนบ้านส่วนมากจะเปิดโล่ง แบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ส่วนหน้าและส่วนหลัง ส่วนหน้าก็เริ่มจากบันไดขึ้นเรือนติดกับชานโล่งหรือเฉลียง. . .ถัดจากเฉลียงเข้าสู่ตัวเรือนจะยกพื้นสูง. . .ส่วนมากจะเป็นพื้นที่โล่งอเนกประสงค์. . .ส่วนหลังของเรือนซึ่งใช้เป็นห้องครัวและที่รับประทานอาหารลดระดับลงเท่ากับเฉลียง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นที่น่าแปลกใจว่า แม้คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมเพชรบุรีได้อพยพจากภาคใต้มานับเป็นร้อย ๆ ปีแล้วก็ตาม แต่การจัดพื้นที่สำหรับกิจกรรมบนเรือนยังคงละม้ายเหมือนกัน กล่าวคือ มีเฉลียงเป็นบริเวณพักผ่อนรับแขกต่อออกมาทางด้านหน้า ถัดไปจึงเข้าสู่ภายในเรือน อันเป็นส่วนของเรือนประธานต่อเนื่องกับเรือนหอหน้าและชาน ซึ่งเป็นส่วนอยู่อาศัยหลัก ส่วนในสุดเป็นที่ตั้งของครัว และห้องน้ำ-ส้วมมักรวมอยู่ในส่วนนี้ด้วย

พื้นที่ส่วนแรกซึ่งเป็นเฉลียงนั้น ทำหน้าที่รับบันไดทางขึ้นเรือนด้วย ที่เชิงบันไดมักมีบ่อน้ำหรือโอ่งน้ำตั้งอยู่เสมอ และนี่ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่เหมือนกับเรือนของมุสลิมภาคใต้ ซึ่ง สว่าง เลิศฤทธิ์ (2536: 223) อธิบายว่า

> ข้อบังคับก่อนการละหมาดคือ ต้องชำระล้างร่างกายให้สะอาด สถานที่ละหมาดต้องสะอาดปราศจากสิ่งโสโครก จากข้อบังคับดังกล่าวจะพบว่าตรงบันไดก่อนขึ้นบ้านจะมีอ่างหรือตุ่มใส่น้ำไว้ล้างเท้าก่อนขึ้นบ้านแทบทุกบ้าน เพราะบางครั้งชาวไทยมุสลิมจะละหมาดบนบ้าน ฉะนั้น บ้านเรือนจะต้องสะอาดอยู่เสมอ

สำหรับพื้นที่เฉลียงนั้นมีลักษณะเป็นโถงคลุมหลังคา มีม้านั่งยาวทำติดไว้ด้านหนึ่งบ้างสองด้านบ้าง เตรียมพร้อมรับญาติมิตรที่จะมาเยี่ยมเยียนทั้งในยามปกติและยามถึงวันประเพณีเยี่ยมญาติในวันออกบวชและวันรายอฮัจญี

ถัดจากเฉลียงเข้าสู่ภายในเรือนซึ่งยกระดับสูงกว่า แม้พื้นที่ส่วนนี้มีฝาล้อมและมีหลังคาคลุมโดยตลอด แต่มีลักษณะโล่งโถง กว้างขวาง อย่างไรก็ตาม ยังคงแสดงให้เห็นความเป็นพื้นที่ 3 ส่วน ตามแบบแผนของเรือนไทย ประกอบด้วยชาน แล้วจึงยกระดับขึ้นสู่หอหน้าหรือพาไลต่อเนื่องกับเรือนประธานซึ่งมักอยู่ระดับเดียวกัน หากแต่แยกออกจากกันอย่างชัดเจน เพราะเรือนประธานมีการกั้นเป็นห้องหับอย่างเป็นกิจจะลักษณะห้องเสาหนึ่ง อีกสองห้องเสาเป็นห้องโถง

การจัดพื้นที่ภายในเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมเพชรบุรีดังกล่าวข้างต้นเหมือนที่ปรากฏในเรือนมุสลิมภาคใต้อย่างมาก ดังที่ เขต รัตนจรณะ (2542: 6613) กล่าวว่า

> การกำหนดกิจกรรมประเภทต่าง ๆ ในส่วนต่าง ๆ ของตัวเรือน โดยใช้การเพิ่มหรือลดระดับชั้นเรือนเพื่อแยกกิจกรรมต่าง ๆ ออกจากกัน จึงทำให้เรือนไทยมุสลิมมีการเล่น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ระดับพื้นลดหลั่นกันไป. . .การกั้นห้องเพื่อเป็นสัดส่วนก็จะกั้นแต่เท่าที่จำเป็น จะนิยมพื้นที่โล่ง เพราะชาวไทยมุสลิมจะใช้เรือนเป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนา

โดยทั่วไป ส่วนที่เป็นครัวซึ่งอยู่ด้านหลังสุดนิยมทำพื้นลดระดับลงไปจากชาน มักไม่กั้นเป็นห้องครัว ใช้วิธีจัดมุมหนึ่งเป็นครัว ที่มีตู้กับข้าว เตา ที่คว่ำถ้วยชาม กะทะ ตะหลิว และอื่น ๆ ตั้งวาง แขวน แสดงความเป็นพื้นที่หุงหาอาหารออกมาอย่างชัดเจน

1.3 ห้องน้ำ-ส้วมและบันได การจัดวางห้องน้ำ-ส้วมและบันไดในเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมได้รับการใส่ใจเป็นพิเศษ เพราะเหตุว่า “ทุกอิริยาบถของมุสลิมทำในนามของอัลลอฮฺ ยกเว้นการขับถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ” (ลภัสนันท์ คงมาก, 2551) การเชื่อมโยงการกระทำเข้ากับพระเจ้าอย่างเป็นรูปธรรมคือการหันหน้าไปทางทิศกิบละฮฺ อาทิ ในการนอนที่ถูกที่ควร ต้องนอนหันหน้าไปทางทิศกิบละฮฺ โดยนอนตะแคงขวาหันหน้าไปทางตะวันตก ในประการสำคัญห้ามเอาเท้าชี้ไปทางทิศกิบละฮฺโดยเด็ดขาด (ลภัสนันท์ คงมาก, 2551; วารุณี จารีย์, 2551; สมศักดิ์ สุขเกษม, 2551)

ด้วยเหตุที่การขับถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เป็นกิจที่เว้นจากการทำในนามของพระเจ้า ทำให้ “ห้องน้ำไม่สมควรหันไปทางตะวันตก” (สมศักดิ์ สุขเกษม, 2551) หรือพูดตามประสาชาวบ้านว่า “คอห่านไม่หันไปตะวันตก หันขึ้น-ลง (เหนือ-ใต้) ได้” (ฉลอง ทิพย์ยอและ, 2551) กล่าวคือในขณะขับถ่ายต้องไม่หันหน้าไปทางทิศกิบละฮฺ ทิศทางการวางห้องน้ำ-ส้วมและสุขภัณฑ์ในเรือนกรณีตัวอย่างทั้ง 10 หลัง เป็นประจักษ์พยานยืนยันความเคร่งครัดในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี คือมีทั้งที่หันโถส้วมไปทางทิศเหนือ ใต้ และตะวันออก แต่ไม่มีแม้สักหลังที่จะหันโถส้วมไปทางทิศตะวันตก

สำหรับบันไดนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้มุสลิมจะให้ความสำคัญกับทิศกิบละฮฺหรือการหันไปทางตะวันตกแต่กับเรือนแล้ว เขาจะไม่หันหน้าเรือนไปทางตะวันตก หรือพาดบันไดลงทางตะวันตก ดังคำพูดที่สอดคล้องกันของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้งว่า “หันหน้าเรือนไปทางเหนือ ใต้ ไม่หันไปทางตะวันตก” (ฉลอง ทิพย์ยอและ, 2551) หรือ “บันไดไม่พาดไปทางตะวันตก ถือว่าเป็นบันไดผี พาดไปทางตะวันออก ใต้ เหนือ ได้หมด เพราะจะไปเหมือนศาลพระภูมิ ศาลพระภูมิหันหน้าไปทางทิศตะวันตก” (วารุณี จารีย์, 2551) หรือ “กระไดห้ามหันไปทางกิบละฮฺ ห้ามเหมือนบันไดศาลพระภูมิของคนไทย” (ลภัสนันท์ คงมาก, 2551)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คำอธิบายในเรื่องนี้แฝงอยู่ในคำพูดของ ฉลอง ทิพย์ยอและ (2551) ที่ว่า “ในบริเวณบ้านไม่มีศาลพระภูมิ ในบ้านไม่มีรูปเคารพ รูปปั้น แม้แต่รูปถ่าย (คน) ก็ไม่นิยม” ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อของมุสลิมที่ยึดมั่นในพระเจ้าองค์เดียวอย่างเหนียวแน่น การมีศาลพระภูมิอยู่ในบ้านก็เท่ากับเป็นการนับถือบูชาเทพารักษ์ประจำสถานที่ ย่อมขัดต่อหลักศาสนาอิสลาม และไม่เพียงไม่มีศาลพระภูมิในบริเวณบ้านเท่านั้น แม้เพียงทำบ้านเรือนให้เหมือนศาลพระภูมิก็ไม่นิยม ด้วยมีนัยว่าจะทำตนเหมือนเทวดา

1.4 การแบ่งพื้นที่ทางเพศ ลักษณะชายเป็นใหญ่ในสังคมมุสลิม ซึ่งนำไปสู่การแยกกิจกรรมระหว่างเพศชาย-หญิง สะท้อนลงสู่การจัดพื้นที่ภายในเรือนอย่างเป็นรูปธรรม ดังที่ เขต รัตนจรณะ (2542: 6614) กล่าวถึงเรือนมุสลิมภาคใต้ว่า

> ประเพณีความเป็นอยู่ของชาวไทยมุสลิมจะแยกกิจกรรมของชายและหญิงอย่างเห็นได้ชัด ตัวเรือนจึงนิยมมีบันไดไว้ทั้งทางขึ้นหน้าบ้านและทางขึ้นครัว โดยทั่วไปผู้ชายจะใช้บันไดหน้าบ้านและผู้หญิงจะใช้บันไดหลังบ้าน และเหตุผลที่สำคัญคือไม่ต้องรบกวนแขกในการเดินผ่านไปมาเมื่อจำเป็น

เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมเพชรบุรีแสดงนัยยะของการแบ่งพื้นที่ทางเพศทำนองเดียวกันนี้ออกมาให้ประจักษ์ได้เช่นกัน ดังที่เจ้าของเรือนท่าแร้ง 06 กล่าวว่า “บันไดมี 2 ข้าง ข้างหน้าสำหรับผู้ชายขึ้น ข้างหลังสำหรับผู้หญิงขึ้นเวลามีแขกมาบ้าน มีการแบ่งส่วนกัน” (สมนึก ม่วงมัน, 2550) เรือนอีกหลายหลัง เช่น เรือนท่าแร้ง 03 09 และ 10 ก็มีบันได 2 ทาง ทางหนึ่งเป็นบันไดขึ้นเฉลียงหรือบันไดหน้า อีกทางหนึ่งเป็นบันไดขึ้นครัวหรือบันไดหลัง ส่วนเรือนท่าแร้ง 05 เดิมเคยเป็นเรือนขนาดใหญ่ที่มีบันได 2 ทางเช่นกัน ปัจจุบันเรือนลดขนาดเล็กลงตามจำนวนผู้อยู่อาศัยซึ่งเหลือเพียงผู้หญิง 2 คน บันไดเรือนที่ไม่จำเป็นต้องมี 2 ทางแล้วจึงถูกรื้อลงเสียทางหนึ่ง

นอกเหนือจากนี้ บันไดทางขึ้นที่มี 2 ทางนี้ ยังเป็นเครื่องบ่งชี้การแยกพื้นที่กิจกรรมระหว่างเพศด้วยในเวลาเดียวกัน โดย “ระเบียงบ้านสำหรับสมาชิกในบ้านที่เป็นผู้ชายใช้รับรองแขก บริเวณที่ประกอบกิจกรรมและพักผ่อนของสมาชิกที่เป็นสตรีอยู่ด้านในติดกับครัว” (เขต รัตนจรณะ, 2542: 6622)

สำหรับชาวมุสลิมแล้วหนึ่งในกิจกรรมที่สำคัญบนเรือนคือการละหมาด อันเป็นศาสนกิจที่ต้องปฏิบัติทุกวันไม่มีเว้น คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้งกล่าวถึงการแยกพื้นที่ละหมาด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ระหว่างชาย-หญิงในทำนองเดียวกันว่า “(ผู้ชาย) ละหมาดตรงไหนก็ได้ ต้องเป็นที่สะอาด ผู้หญิงต้องทำละหมาดในห้องหรือที่มิดชิดก็ได้” (สมนึก ม่วงมัน, 2550)) หรือ “ที่ละหมาด ผู้หญิงต้องมีกั้น ผู้ชายไม่ต้องมีกั้นได้” (ดอน นากสุก, 2550) หรือ “ผู้ชายละหมาดตรงไหนก็ได้ ผู้หญิงดีที่สุดละหมาดในห้องนอนตนเอง มิดชิดที่สุด” (ลภัสนันท์ คงมาก, 2551) ทั้งนี้ โดยทั่วไปแล้วผู้ชายมักละหมาดบริเวณหอหน้า ซึ่งอยู่ภายนอกห้อง ส่วนผู้หญิงนิยมที่จะละหมาดในห้องหรือมุมพื้นที่ที่ใช้ม่านกั้นเป็นสัดส่วน

การมีบันได 2 ทาง การกำหนดให้เฉลียงเป็นพื้นที่ของฝ่ายชาย ครัวเป็นพื้นที่ของฝ่ายหญิง การแยกพื้นที่ละหมาดระหว่างชาย-หญิงด้วยลักษณะที่แตกต่างกัน แม้ไม่มีสัญลักษณ์แสดงไว้อย่างเป็นกิจจะลักษณะ แต่สมาชิกทุกคนในครัวเรือนต่างรู้ซึ้งและถือปฏิบัติกันเป็นปกติวิสัย

2. รูปทรงและองค์ประกอบ

เมื่อกล่าวถึงเรือนมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีลักษณะโดยทั่วไปเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูง หลังคามี 3 แบบ คือ หลังคาปั้นหยา หลังคามนิลา และหลังคาจั่ว เขต รัตนจรณะ (2542: 6613) กล่าวว่า “ลักษณะเรือนทั่วไปมักจะเป็นเรือนแฝด และสามารถต่อขยายได้ ตามลักษณะของครอบครัวขยาย โดยมีชานเชื่อมกัน โดยเชื่อว่าสามารถแบ่งแยกให้บรรดาลูกหลานที่จะแยกย้ายตัวเรือนไปประกอบใหม่ ณ บริเวณอื่นได้”

ย้อนกลับมาพิจารณาเรือนไทยเมืองเพชรบุรี เป็นความพอดีที่มีลักษณะเป็นเรือนแฝดเช่นกัน โดยมีเรือนประธานกับหอหน้าติดกัน และระบบการก่อสร้างแบบเข้าไม้ที่เรียกว่า เรือนเครื่องสับ ที่สามารถถอดประกอบได้ อำนวยให้เรือนไทยสามารถต่อขยายจากเดิมออกไปจนกลายเป็นเรือนหมู่ หรือรื้อถอดเรือนบางหลังออกไปประกอบเป็นเรือนใหม่ยังที่อื่นได้ การต่อเติมเพิ่มขยายหรือการตัดทอนลดขนาด จึงอยู่ในวิสัยที่ทำได้โดยง่าย สอดคล้องพอเหมาะพอดีกับลักษณะครอบครัวขยายของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม

เรือนไทยส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านท่าแร้ง ได้แสดงให้เห็นศักยภาพในการขยายหรือลดขนาดของเรือนตามการขยาย-ลดขนาดของครอบครัวมาแล้ว อาทิ เรือนท่าแร้ง 03 “เมื่อก่อนมีเรือนหลังเท่า ๆ กันนี้อีก แล้วรื้อออกให้ลุงไปปลูกอยู่ใกล้ ๆ กัน” (จิราวรรณ โต๊ะมิ, 2551) หรือเรือนท่าแร้ง 04 “รื้อเรือนทางด้านตะวันออกของชาน ยกให้พี่สาวไปปลูกใหม่อยู่ใกล้ ๆ แต่เขาเปลี่ยนทรงหลังคา” (อนงค์ พึ่งมา, 2550) ส่วนเรือนท่าแร้ง 06 เจ้าของเรือนเล่าว่า “หลังนี้เดิมเป็นเรือนอีกหลัง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หนึ่ง รื้อออกไปปลูกอยู่ใกล้ ๆ ให้ลูกพี่ลูกน้อง ลุงเลยไปซื้อเรือนหลังหนึ่ง อยู่ห่างออกไป 3 กิโล มาปลูกแทน 20-30 ปีมาแล้ว" (สมนึก ม่วงมัน, 2550) และเรือนอีกหลายหลังก็มีประวัติรื้อออก-สร้างเติมในทำนองเดียวกันนี้

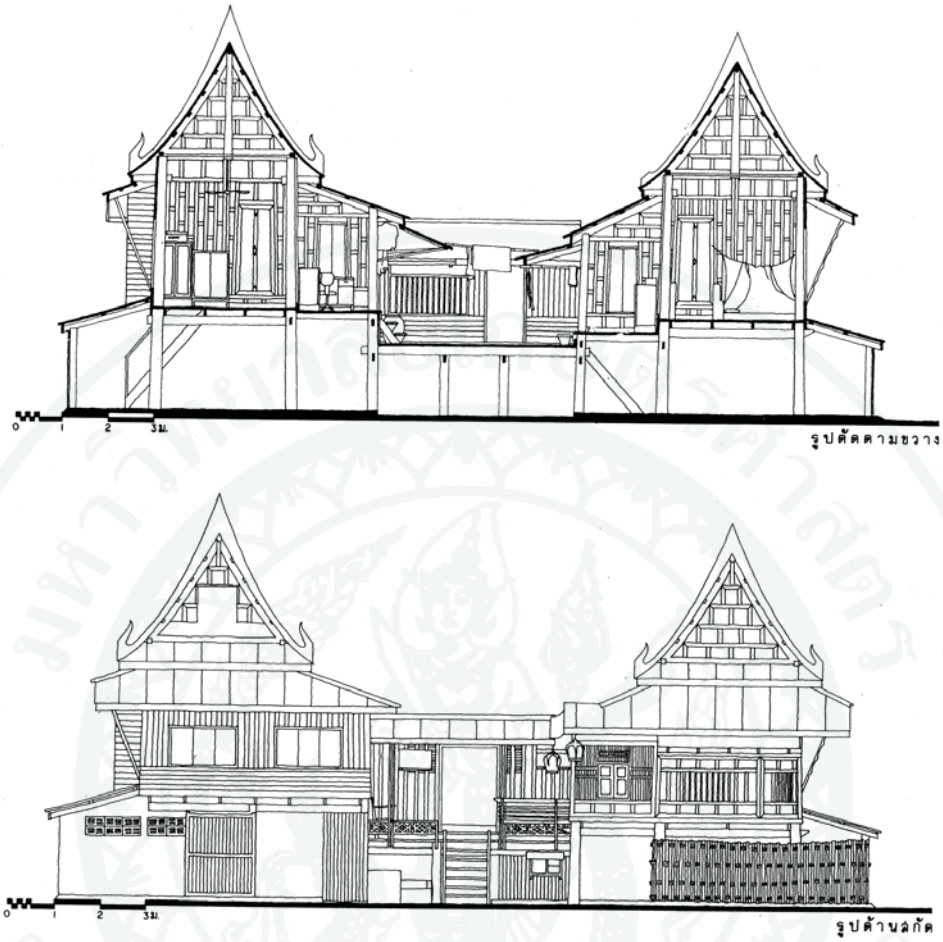
เมื่อคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมรับเอาเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัย ยังคงดำรงลักษณะพื้นฐานไว้ดังเรือนต้นแบบ เช่น เสาสูง ทรงสอบ หลังคาจั่วทรงจอมแห ประดับจั่วด้วยปั้นลม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในเรือนบางหลัง เช่น เรือนท่าแร้ง 01 02 และ 05 เป็นต้น ไม่ใช้ลักษณะเรือนหลังคาแฝดแบบที่นิยมกันในลุ่มน้ำเพชรบุรี หากแต่ทำเป็นเรือนหลังคาจั่วเดี่ยวและต่อชายคาออกมาคลุมพาไล นอกจากนี้ ในเรือนหลังคาแฝดบางหลัง เช่น เรือนท่าแร้ง 07 และ 08 คงความเป็นเรือนหลังคาจั่วทรงจอมแหไว้เฉพาะเรือนประธานเท่านั้น ขณะที่หลังคาหอหน้าได้รับการปรับลดความชันของหลังคาให้แจ้จนไม่เข้าลักษณะจั่วทรงจอมแห แสดงให้เห็นการคลี่คลายไปจากเรือนต้นแบบ จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนขึ้นมา

ในเรือนที่ขยายตัวจนกลายเป็นเรือนหมู่ มีวิธีการจัดหมู่เรือนโดยนำเรือน 2 ชุดวางเอาด้านรีประจันกัน เชื่อมด้วยชานกลาง ดังที่ปรากฏในเรือนท่าแร้ง 06 และ 09 โดยเฉพาะเรือนหลัง ชาวบ้านต่างกล่าวเป็นทำนองเดียวกันว่า เป็นเรือนยังคงลักษณะดั้งเดิมไว้ได้มากที่สุด ในประการที่คงความเป็นชานแดดไว้ดังเดิม เรือนหลังนี้เป็นเรือนหมู่ที่ประกอบด้วย เรือนประธานพร้อมพาไล 2 หลัง วางหันด้านรีเข้าหากัน เชื่อมด้วยชานแดด ด้านหน้ามีเฉลียงรับบันไดทางขึ้น โดยมีเรือนครัวเป็นเรือนขวางอยู่ทางด้านหลัง (ภาพที่ 6.10) เจ้าของเรือนหลังนี้เผยให้เห็นถึงความจำเป็นในการมีเรือนขนาดใหญ่ว่า "เวลาออกบวช ญาติมากันเต็มเรือน ล้มวัวตัวหนึ่งกินกันหมด" (ดอน นากสุก, 2550)

ด้านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เป็นที่น่าสังเกตว่า เรือนท่าแร้ง 02 ทำซุ้มประตูทางขึ้นเป็นหลังคาทรงมนิลาขนาดเล็กดูแปลกตา เป็นการหยิบยืมรูปทรงหลังคาเรือนตามแบบที่นิยมกันในหมู่มุสลิมภาคใต้ มาจำลองผสานไว้ในเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมเพชรบุรี เรือนหลังนี้จึงเป็นที่บรรจบของสถาปัตยกรรมแบบอย่างไทยเพชรบุรีกับแบบอย่างมุสลิมภาคใต้

นอกเหนือจากนี้ ในเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมยังปรากฏการใช้เสาไม้ที่มีหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสเป็นสามัญ ในขณะที่เรือนไทยทั่วไปนิยมใช้เสาไม้กลมโดยล้วน ไม่พบการใช้เสาสี่เหลี่ยมแต่อย่างใด แสดงให้เห็นแบบแผนเชิงช่างที่ปรับเปลี่ยนไปตามความจัดเจนของคนแต่ละกลุ่ม ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่า เรือนมุสลิมภาคใต้ก็ใช้เสาไม้สี่เหลี่ยมเป็นโครงสร้างเช่นเดียวกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 6.10 เรือนท่าแร้ง 09 แสดงรูปตัดตามขวาง (บน) และรูปด้านสกัด (ล่าง)

3. การประดับตกแต่ง

ด้านการตกแต่งภายในเรือน เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมเพชรบุรีรักษาความโล่งของพื้นที่ภายในไว้ อันเป็นผลมาจากการกั้นห้องอย่างเป็นกิจจะลักษณะเพียงหนึ่งหรือสองห้องเสาของเรือนประธานเท่านั้น พื้นที่ที่ต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกันของห้องโถงเรือนประธาน มายังหอหน้าและชาน ทำให้ภายในเรือนดูกว้างขวาง (ภาพที่ 6.11) บรรดาเครื่องเรือน เช่น ตู้เก็บของ ชั้นวางของ โอ่งน้ำ ตลอดจนตู้เย็น โทรทัศน์ พัดลม และอื่น ๆ นิยมจัดวางไว้ชิดฝาผนังมากกว่าที่จะตั้งลอยตัว ความโล่งของพื้นที่เอื้อให้รองรับญาติมิตรจำนวนมากได้เป็นอย่างดี ทำนองเดียวกับที่ปรากฏในเรือนมุสลิมภาคใต้ “การมีห้องที่เป็นสัดส่วนเพียงหนึ่งหรือสองห้องต่อเรือนหนึ่งหลังนั้น ทำให้ตัวเรือนมีพื้นที่กว้างขวางมากขึ้น เหมาะสำหรับรับรองคนจำนวนมาก ๆ ได้โดยการนั่งพื้น” (เขต รัตนจรณะ และคณะ, 2537: 80)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 6.11 ทัศนียภาพภายในเรือน บริเวณชานต่อเนื่องกับหอหน้า

ทั้งนี้ มุสลิมดำเนินกิจกรรมบนเรือนโดยการสัมผัสพื้นมากกว่าที่จะมีโต๊ะ เก้าอี้ รองรับ โดยเฉพาะการละหมาด เป็นการน้อมกายลงสัมผัสพื้น 7 จุด ได้แก่ เท้าทั้งสอง เข่าทั้งสอง ฝ่ามือทั้งสอง และหน้าผาก เมื่อญาติมิตรจำนวนมากมาสู่เรือนก็นิยมนั่งกับพื้น การคงความโล่งของพื้นที่โดยไม่มีเครื่องเรือนมาวางขวาง จึงสอดคล้องกับวิถีชีวิตในวัฒนธรรมมุสลิมอย่างยิ่ง

เรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้งชอบที่จะปูเสื่อน้ำมันปิดลงบนพื้นไม้เป็นบริเวณ ๆ ไป เช่นที่ปรากฏในเรือนท่าแร้ง 03 และ 10 เป็นต้น ขณะที่เรือนบางหลัง เช่นเรือนท่าแร้ง 01 ปูเสื่อน้ำมันตั้งแต่พื้นที่ชาน ต่อเนื่องไปยังพาไล รวมทั้งห้องโถงเรือนประธาน เมื่อย้อนกลับไปดูเรือนมุสลิมภาคใต้ทำให้เข้าใจมากขึ้นว่า “เรือนของผู้มีฐานะดี นอกจากจะมีชุดเก้าอี้รับแขกแล้ว พื้นเรือนยังปูเสื่อน้ำมันด้วย เรือนบางหลังพื้นเรือนขัดมัน เรือนที่เจ้าของฐานะปานกลางหรือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ธรรมดาเป็นพื้นไม้ และถ้ามีแขกมาหาถึงจะปูเสื่อกระจูดให้แขกนั่ง” (เขต รัตนจรณะ และคณะ, 2537: 81)

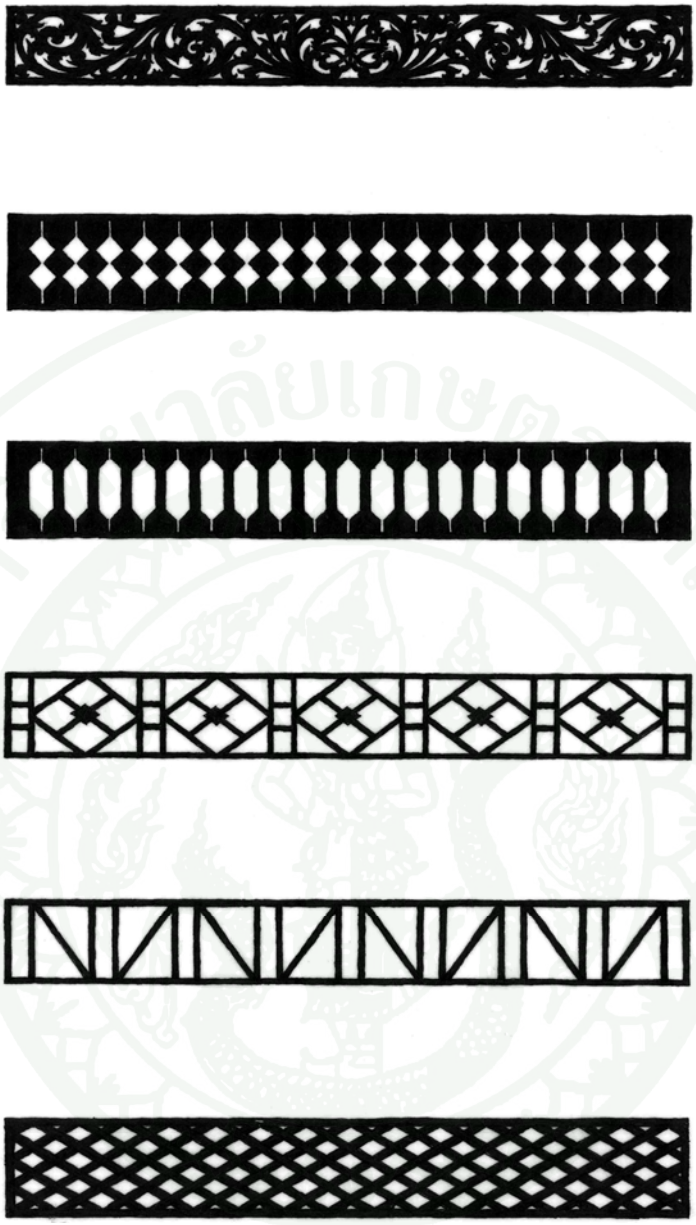
หากพิจารณาในรายละเอียด เรือนไทยเพชรบุรีก็เหมือนกับเรือนไทยภาคกลางทั่วไป ในประการที่ไม่มีการประดับเรือนด้วยลวดลายแกะสลักไม้ ด้วยถือว่าเป็นเรือนของสามัญชนคนเดินดิน ไม่ใช่เรือนเจ้า แต่สำหรับเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมแล้ว กลับนิยมการตกแต่งด้วยลวดลายแกะสลักไม้ เชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนของมุสลิมภาคใต้ที่นิยมการประดับตกแต่งเรือนด้วยลวดลายแกะสลักไม้กันทั่วไป

เขต รัตนจรณะ และคณะ (2537: 60 อ้างถึง นันทา, 2525) กล่าวถึงลวดลายประดับเรือนมุสลิมภาคใต้ว่า “ศิลปตกแต่งลวดลายในศิลปอิสลามนั้น ไม่ได้สร้างขึ้นเพราะศาสนาบัญญัติให้สร้างขึ้น แต่การสร้างศิลปในอิสลามนั้นจะต้องอยู่ในขอบเขตที่ศาสนาอนุมัติ ศิลปอิสลามจึงไม่มีการแสดงออกที่เกี่ยวกับกามารมณ์ การร้องรำทำเพลง การวาดและปั้นรูปคน” นอกจากนี้ เขต รัตนจรณะ และคณะ ยังได้สรุปให้เห็นลวดลายประดับเรือนที่มี 4 ประเภท คือ 1. ลายอักษรประดิษฐ์ 2. ลายพรรณพฤกษา 3. ลายเรขาคณิต และ 4. ลายเลียนแบบธรรมชาติ

สำหรับลวดลายบนหน้าจั่วเรือนมุสลิมภาคใต้นั้น “. . .มีการเขียนลวดลายบนจั่วหรือตีไม้ให้มีลวดลายเป็นแสงตะวัน ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย” (ครองชัย หัตถา และคณะ, 2543: 193) สอดคล้องกับคำกล่าวของ สว่าง เลิศฤทธิ์ (2536: 218) ที่ว่า “ชาวไทยมุสลิมนิยมแต่งหน้าจั่วเป็นรูปต่าง ๆ เช่น รูปรัศมีดวงอาทิตย์ รูปดอกไม้ และอักษรอาหรับ ตลอดจนไม้แกะสลักโดยนำไปติดทับพื้นที่หน้าจั่ว”

กลับมาพิจารณาเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้ง โดยทั่วไปยังคงใช้ลักษณะหน้าจั่วเช่นเรือนไทยในลุ่มน้ำเพชรบุรี ซึ่งนิยมทำเป็นจั่วหน้าพรหม ลักษณะเป็นช่องกรุลูกฟัก แบ่งออกเป็น 4 ชั้น ชั้นล่างมี 4 ช่อง แล้วลดลงเหลือ 3 ช่อง 2 ช่อง ที่ชั้นบนขึ้นไป ชั้นบนสุดมี 1 ช่อง บรรจุอยู่ในกรอบสามเหลี่ยมของหน้าจั่วเรือนประธาน ขณะที่หน้าจั่วหอหน้าซึ่งมีขนาดเล็กกว่า นิยมทำเป็นช่องกรุลูกฟัก 3 ชั้นเท่านั้น แต่ที่เรือนท่าแร้ง 02 แสดงให้เห็นการใช้ลวดลายประดับตามแนวนิยมของมุสลิมในการประดับหน้าจั่วเรือนไทย ด้วยการแกะไม้เป็นลายนูนต่ำรูปรัศมีดวงอาทิตย์อย่างงดงาม อย่างที่ไม่เคยปรากฏในเรือนไทยลุ่มน้ำเพชรบุรีมาก่อน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 6.12 ลวดลายช่องลม บนสุด ลายจำหลักไม้เป็นพรรณพฤกษาประกอบอักษรประดิษฐ์พระนามของพระเจ้า ที่เหลือเป็นลายเรขาคณิตแบบต่าง ๆ

ส่วนที่เรือนท่าแร้ง 03 ช่องลมเหนือฝาของเรือนประธานแกะไม้เป็นลายพรรณพฤกษาประกอบลายอักษรอาหรับประดิษฐ์เป็นพระนามของพระเจ้า การประดับเรือนด้วยพระนามของพระเจ้าถือเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของเรือนอย่างยิ่ง ขณะที่ช่องลมเหนือฝาล้อมชานทำเป็นลายเรขาคณิตอย่างง่าย ๆ สำหรับการประดับเรือนด้วยลวดลายเรขาคณิตนี้ปรากฏมีการใช้อย่าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กว้างขวางในเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม ทั้งในส่วนที่เป็นช่องลมเหนือฝาเรือน (ภาพที่ 6.12) และลูกกรงระเบียง เช่นที่ปรากฏในเรือนท่าแร้ง 01 05 08 และ 10 เป็นต้น

ไม่เพียงลวดลายประดับเท่านั้นที่ปราศจากรูปบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น รูปบุคคลไม่ว่าจะเป็นรูปวาด รูปปั้น หรือรูปถ่าย เป็นสิ่งต้องห้าม หากนำมาตั้ง วาง แขวน ไว้ภายในเรือน ถือเป็นการยกบุคคลขึ้นมาเคารพนับถือ ย่อมขัดต่อหลักศาสนาอิสลามที่ยึดมั่นในการนับถือพระเจ้าองค์เดียว ดังคำพูดว่า “ห้ามติดรูปมนุษย์ในบ้าน รูปมนุษย์เหมือนเทวดา ไม่เอาเข้าบ้านเรา” (สนิท แก้วสมนึก, 2551)

ด้วยเหตุนี้ ฝาเรือนของมุสลิมจึงปราศจากรูปบุคคลแขวนไว้ หลังโต๊ะและตู้จึงไม่มีรูปบุคคลวางอยู่อย่างที่บ้านเรือนของคนไทยนิยมทำกัน หากแต่มุสลิมนิยมประดับฝาเรือนด้วยรูปที่ประดิษฐ์จากอักษรอาหรับเป็นนามพระเจ้าหรือบทสวดที่คัดมาจากคัมภีร์อัล-กุรฺอาน รูปมัสยิด โดยเฉพาะมัสยิดศักดิ์สิทธิ์อัล-ฮะรอม ณ นครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดิอาระเบีย และรูปหินดำ

4. ชีวิตในเรือน: การอยู่อาศัยและการเปลี่ยนแปลง

ในประการที่วิถีชีวิตมุสลิมผูกพันอยู่กับศาสนาอิสลามอย่างแนบแน่น เป็นการยากที่จะแยกการอยู่อาศัยและการปฏิบัติกิจทางศาสนาออกจากกัน เรือนจึงเป็น 2 สถาน คือเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและที่ปฏิบัติกิจทางศาสนา เรือนไทยนั้นเป็นเรือนยกพื้นสูง ชั้นล่างเป็นใต้ถุน เขาเลือกบริเวณชั้นบนที่มีระดับพื้นสูงสุดได้แก่ บริเวณเรือนประธานและหอหน้าเป็นที่ประกอบกิจทางศาสนา ส่วนพื้นที่ใต้ถุนซึ่งติดดินไม่ได้รับการใช้สอยเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนา ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่เก็บของหรือเลี้ยงสัตว์จำพวกนก หนู กระต่าย ซึ่งเป็นอาชีพที่เขาถนัด หรืออย่างมากก็ใช้เป็นที่พักผ่อนทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ แสดงให้เห็นการเลือกสรรใช้สอยพื้นที่ในเรือนไทยให้เหมาะกับวิถีชีวิตของชนกลุ่มนี้ได้เป็นอย่างดี

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรือนไทยส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านท่าแร้งผ่านการยกระดับพื้นเรือนให้สูงขึ้นมาแล้ว ซึ่งชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่า ดีดเรือน เดิมพื้นที่บริเวณท่าแร้งเป็นที่ลุ่ม มีน้ำท่วมเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะในฤดูฝนมักเกิดปัญหาน้ำท่วมบ่อย ๆ หลายบ้านจึงถมใต้ถุนเรือนให้สูงขึ้นเพื่อเลี่ยงปัญหาดังกล่าว ทำให้ใต้ถุนเรือนเตี้ย เป็นที่มาของการยกระดับพื้นเรือนให้สูงขึ้นตามไปด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การเปลี่ยนแปลงการใช้สอยพื้นที่ใต้ถุนเริ่มปรากฏในเรือนบางหลัง โดยการเทพื้นคอนกรีตเสริมเหล็กแทนการปล่อยไว้เป็นพื้นดิน แล้วจัดเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ ดังปรากฏในเรือนท่าแร้ง 01 ใช้ใต้ถุนเป็นที่พักผ่อน ครัว และห้องน้ำ-ส้วม เรือนท่าแร้ง 08 ใช้เป็นครัว เรือนท่าแร้ง 10 ใช้เป็นที่ทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ยามกลางวัน และห้องน้ำ-ส้วม อย่างไรก็ตาม คงเป็นการใช้ประโยชน์เสริมเท่านั้น กิจกรรมการใช้สอยหลักยังคงดำเนินไปบนเรือนดังเดิม

ทั้งนี้ ในระยะหลัง พื้นที่ใต้ถุนเรือนแทบทุกหลังมักถูกล้อมฝาโดยรอบ ไม่ว่าจะมีการใช้ประโยชน์หรือไม่ก็ตาม จนไม่เหลือลักษณะเสาลอย ใต้ถุนโล่ง ตามแบบแผนเรือนไทยดั้งเดิม นัยว่าเพื่อป้องกันขโมยที่มีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน

ในอดีตบรรดาเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้งมุงหลังคาด้วยจากเป็นส่วนใหญ่ เว้นแต่เรือนของผู้มีฐานะดีนิยมมุงด้วยกระเบื้องว่าว ซึ่งเป็นกระเบื้องซีเมนต์รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ซึ่งยังมีปรากฏให้เห็นอยู่ในเรือนท่าแร้ง 03 ขณะที่เรือนท่าแร้ง 04 ได้เปลี่ยนหลังคาจากกระเบื้องว่าวมาเป็นกระเบื้องลอน 10 กว่าปีแล้ว ทุกวันนี้ไม่มีเรือนหลังคาจากให้เห็นแล้ว ทั้งหมดได้เปลี่ยนวัสดุมุงมาเป็นสังกะสีบ้าง กระเบื้องลอนบ้าง ในช่วงราว 30 ปีที่ผ่านมา

การเปลี่ยนแปลงที่เหมือน ๆ กัน คือการต่อหลังคาคลุมชาน เช่นที่ปรากฏในเรือนท่าแร้ง 03 06 และ 10 เป็นต้น แล้วยังมีการต่อเติมเฉลียงบ้าง เรือนครัวบ้าง ห้องน้ำ-ส้วมบ้าง ยังผลให้กลายเป็นเรือนที่มีหลังคาสลับซับซ้อน ลักษณะดังกล่าวไปพ้องกับเรือนมุสลิมจังหวัดปัตตานีตามข้อสังเกตของ วนิดา พึ่งสุนทร (2544: 33) ที่ว่า “. . .เรือนไทยมุสลิมบางหลังมีขนาดใหญ่ โดยเห็นได้จากลักษณะของรูปทรงหลังคา มีจำนวนของหลังคาต่อเนื่องกันหลายหลังคลุมพื้นที่หลักกว้างขวางกว่าปกติ”

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้งคงลักษณะเรือนไทยไว้เฉพาะเรือนประธานและหอหน้า ซึ่งเป็นเรือนแฝดกันเท่านั้น โดยมีองค์ประกอบตามลักษณะเรือนไทยเป็นเครื่องบ่งชี้ เช่น เสากลม ทรงสอบ ฝาปะกน หลังคาจั่วทรงจอมแห เป็นต้น ส่วนอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ เช่น เฉลียง หลังคาคลุมชาน ครัว เป็นต้น ซึ่งต่อเติมขึ้นภายหลังใช้ลักษณะสถาปัตยกรรมตามสมัยนิยม ดูได้จากการใช้เสาเหลี่ยม ฝาตรง หลังคาดาด เป็นต้น ในเรือนบางหลังคงลักษณะไทยไว้เฉพาะเรือนประธานเท่านั้น แม้แต่หอหน้าหรือพาไลก็เปลี่ยนใช้ลักษณะเรือนหลังคาดาดหรือทรงแจ้ตามสมัยนิยม เช่น เรือนท่าแร้ง 01 และ 10 เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สังกะสีและกระเบื้องลอนมีคุณสมบัติไม่เหมือนจากและกระเบื้องว่าว ไม่จำเป็นต้องมุงให้มีความชัน ส่วนที่ต่อเติมเพิ่มขยายจึงมักทำหลังคาดาดที่มีความลาดเอียงน้อย ตามคุณสมบัติของวัสดุและทักษะการก่อสร้างของช่างสมัยใหม่ เฉพาะส่วนที่เป็นเรือนไทยดั้งเดิมเท่านั้นที่ได้รับการคงเค้าโครงเดิมของความเป็นหลังคาจั่วทรงจอมแหไว้ โดยภาพรวมแล้ว เรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้งจึงมีลักษณะลูกผสมระหว่างเรือนไทยกับเรือนตามสมัยนิยมเข้าด้วยกัน สะท้อนการปรับตัวตามกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงความนิยมไปตามกาลเวลา

น่าจะกล่าวถึงการผ่อนคลายข้อห้ามการประดับรูปบุคคลไว้ในที่นี้ด้วย ดังปรากฏว่าเรือนหลายหลังแขวนปฏิทินรูปพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้ ซึ่งตามหลักศาสนาอิสลามแล้ว การมีรูปมนุษย์อยู่ในเรือนถือเป็นเรื่องผิด ในกรณีนี้เจ้าของเรือนตอบให้คลายข้อสงสัยคล้อยไปในทำนองเดียวกันว่า “ถือว่าเป็นปฏิทิน ไม่ใช่รูปเคารพ แขวนไว้ได้” (สมนึก ม่วงมัน, 2550) นอกเหนือจากนี้ ในเรือนบางหลังมีรูปถ่ายสมาชิกในครอบครัวตั้งบนหลังตู้หรือติดอยู่ที่ฝาเรือนให้เห็นบ้าง การติดรูปถ่ายบุคคลที่เคารพและสมาชิกในครอบครัวไว้ในบ้านเรือนเป็นที่นิยมในหมู่คนไทย กรณีที่ปรากฏรูปบุคคลในเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม แสดงให้เห็นการคลายความเคร่งครัดตามข้อห้ามทางความเชื่อเดิมลงไป ปฏิเสธไม่ได้ว่า เป็นผลจากการรับวัฒนธรรมของคนหมู่มากเข้าไว้

สรุปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นในระดับชุมชนหรือระดับเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัย แม้ภาพเบื้องแรกที่ปรากฏต่อสายตาผู้พบเห็นทั่วไปอาบไปด้วยกลิ่นอายวัฒนธรรมการปลูกสร้างอย่างไทย แท้จริงแล้วมีวัฒนธรรมโดยเฉพาะความเชื่อตามแบบอย่างมุสลิมผสมผสานอยู่อย่างเข้มข้น มัสยิดกลางชุมชนโดดเด่นด้วยสถาปัตยกรรมอิทธิพลจากอาหรับ แสดงตนว่าเป็นชุมชนมุสลิมอย่างเปิดเผย อาคารสำคัญภายในชุมชนรวมทั้งที่อยู่อาศัยได้รับการกำหนดทิศทางให้พุ่งไปยังศูนย์กลางโลกมุสลิมที่นครมักกะฮฺ ชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมแห่งนี้จึงไม่ได้ก่อรูปก่อร่างขึ้นอย่างเอกเทศ หากแต่มีความสัมพันธ์กับชุมชนมุสลิมแห่งอื่นทั่วโลก เมื่อพิจารณาในระดับเรือนค้นพบว่า คนกลุ่มนี้ได้สร้างสรรค์เรือนไทยที่ไม่มีใครเหมือนขึ้นมา แม้รูปลักษณ์ภายนอกจะดูเหมือนเรือนไทยทั่วไป กลับบรรจุสิ่งที่แสดงความเป็นมุสลิมไว้ภายในแทบทุกอนู โดยเฉพาะการวางผังเรือนที่แสดงการแบ่งพื้นที่สำหรับฝ่ายชายและฝ่ายหญิง การคลายความเคร่งครัดตามแบบแผนเรือนหลังคาแฝดลงไป การใช้ไม้แกะสลักที่มีลวดลายอิงหลักศาสนาอิสลาม ล้วนเป็นสิ่งยืนยันว่า คนกลุ่มนี้ได้สรรค์สร้างที่อยู่อาศัยที่แสดงลักษณะไทยพร้อม ๆ กับบรรจงแทรกความเป็นมุสลิมผสานไว้ในอาคารหลังเดียวกันอย่างกลมกลืน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 7

ความหลากหลายของเรือนไทยในลุ่มน้ำเพชรบุรี

ในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรี ที่อยู่อาศัยแบบแผนประเพณีนิยมของคนไทยพื้นถิ่น ที่เรียกกันทั่วไปว่า เรือนไทย ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะคนหมู่ใหญ่เท่านั้น คนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ร่วมอาศัยอยู่ในลุ่มน้ำแห่งนี้ ต่างก็รับเอาแบบอย่างเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตนด้วย สาระสำคัญในลำดับต่อไปนี้จะนำไปสู่การตอบคำถามของปัญหาวิจัยว่า

ทำไมคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นจึงรับเอาเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน?
พวกเขามีวิธีปรับตัวให้สอดคล้องกับการอยู่อาศัยในเรือนไทยอย่างไร? หรือ
พวกเขามีวิธีดัดแปลงเรือนไทยให้เข้ากับวัฒนธรรมของเขาอย่างไร? และ
เรือนไทยของพวกเขาแตกต่างไปจากเรือนไทยของคนไทยอย่างไร?

เรือนไทยในฐานะที่อยู่อาศัยของคนหลายกลุ่ม

งานวิจัยนี้ มุ่งศึกษากรณีตัวอย่างเรือนไทยที่คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนและมุสลิมนำไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน ความจริงแล้ว จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า คนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำแห่งนี้ ทั้งไทดำ ลาว และมอญ ต่างก็ปลูกเรือนไทยเป็นที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกัน สรุปแล้วคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนปลูกที่อยู่อาศัยเหมือน ๆ กับคนไทย

ก่อนที่จะตอบคำถามว่า ทำไมคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นจึงรับเอาเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน? ควรที่จะตอบคำถามว่า เมื่อพวกเขาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยระยะแรก เขาปลูกที่อยู่อาศัยแบบใดกัน?

สำหรับชาวจีนนั้น ลักษณะที่อยู่อาศัยในระยะแรกปรากฏชัดว่า “ชาวจีนที่มาอยู่ในประเทศไทย ปลูกบ้านสร้างเรือนที่อยู่อาศัยของตนตามแบบอย่างจีน เช่นบ้านชั้นเดียวก่อด้วยอิฐตามถนนสำเพ็งจนถึงตลาดน้อยและย่านคนจีนอื่น ๆ ซึ่งเป็นบ้านแบบเดียวกับบ้านในประเทศจีน” (ส. ธรรมวิริยะ, ม.ป.ป.: 324) สอดคล้องกับคำกล่าวของ Rapoport (1969: 52) ที่ว่า ผู้อพยพจะนำเอา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 7.1 เรือนเครื่องผูกติดดินของชาวจีนที่จังหวัดนครปฐม (ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2544)
ที่มา: ภาพเอื้อเฟื้อจาก วิลาสินี สุขสว่าง

สถาปัตยกรรมติดตัวไปด้วย และคงไว้เช่นนั้นถึงแม้ว่าจะไม่เหมาะสมกับสถานที่ที่เขาไปอยู่ใหม่ก็ตาม

ในกรุงเทพมหานคร บ้านหวั่งหลีและบ้านโซวเฮงไถ่ คือส่วนหนึ่งของประจักษ์พยานบ้านแบบจีนที่สร้างขึ้นในช่วงแรก ๆ ที่เจ้าของอพยพเข้ามา และยังยืนหยัดตั้งสง่าอยู่จนถึงทุกวันนี้ ทั้งนี้บ้านแบบจีนก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องกาบกล้วย ของตระกูลผู้มั่งคั่งเช่นนี้ไม่ปรากฏมีในจังหวัดเพชรบุรี เป็นไปได้ว่าบ้านในระยะก่อร่างสร้างตัวของชาวจีนในเพชรบุรีเป็นประเภทเรือนเครื่องผูกมากกว่า ย้อนกลับไปเมื่อ 40-50 ปีที่ผ่านมายังคงมีโรงเรือนติดดิน ฝาไม้ไผ่ หลังคามุงจากของชาวจีนให้เห็นเป็นสามัญ ปัจจุบันโรงเรือนลักษณะดังกล่าวยังพอมีให้เห็นได้ในแถบจังหวัดนครปฐม (ภาพที่ 7.1)

ขณะเดียวกัน ที่อยู่อาศัยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในระยะแรกของการตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเพชรบุรี ก็ไม่เหลือร่องรอยทิ้งไว้เช่นกัน

กลับมาที่เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนและมุสลิม ต้องเข้าใจว่า ผู้ครอบครองเรือนในปัจจุบันล้วนเป็นคนรุ่นหลัง ซึ่งเป็นผู้รับมรดกที่อยู่อาศัยมาจากบรรพบุรุษ จึงพ้นวิสัยที่จะได้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สอบถามถึงมูลเหตุในการเลือกเรือนไทยเป็นแบบอย่างจากผู้ลงมือปลูกสร้าง ทำให้ไม่มีคำตอบจากฝ่ายผู้สร้างซึ่งเป็นผู้อยู่อาศัยเองด้วยโดยปริยาย บางทีเขาอาจไม่ได้ใส่ใจที่จะตอบคำถามนี้ก็ได้

ทั้งนี้ เรื่องดังกล่าวสามารถอธิบายตามหลักการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมได้ว่า ในลุ่มน้ำเพชรบุรีมีคนไทยเป็นคนหมู่มาก เป็นเจ้าของวัฒนธรรมหลัก (predominant culture) ส่วนคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเป็นคนหมู่น้อยผู้ดำรงตนอยู่ในวัฒนธรรมรอง (subordinate culture) การอาศัยอยู่บนแผ่นดินที่แวดล้อมด้วยผู้คนในวัฒนธรรมไทยยังผลให้เกิดกระบวนการรับเอาวัฒนธรรมไทยเข้าไปผสมผสาน เพื่อปรับตัวเข้าสู่บริบทของสังคมคนหมู่มากที่แวดล้อมอยู่ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการธำรงอัตลักษณ์เดิมของตนอันเป็นสำนึกพื้นฐานของคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ดังที่ อมรา พงศาพิชญ์ (2545: 137) กล่าวว่า

> กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีกระบวนการปรับตัวเข้าสู่บริบทของสังคมไทยแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันเราเห็นวิธีการปรับตัวเพื่อรับ “ความเป็นไทย” และ “ธำรงชาติพันธุ์” ของตัวจนในที่สุดแต่ละกลุ่มจะพยายามรักษาทั้ง 2 อย่างและเกิดกระบวนการ “ทวิลักษณ์ทางชาติพันธุ์” (double ethnic identity)

ทวิลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หมายถึง การมีทั้งลักษณะทางชาติพันธุ์และลักษณะไทยผสมผสานอยู่ในตัวตน คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนก็มีทั้งลักษณะจีนและลักษณะไทยผสมผสานอยู่ด้วยกัน คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมก็มีทั้งลักษณะมุสลิมและลักษณะไทยผสมผสานอยู่ด้วยกัน การปลูกเรือนไทยเป็นที่อยู่อาศัยเป็นหนึ่งในลักษณะไทยที่คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ รับเข้าไปนั่นเอง

สำหรับผู้ครอบครองเรือนในปัจจุบัน มีความคิดเห็นอย่างไรต่อเรือนไทยที่เขาอาศัยอยู่สะท้อนออกมาในคำพูดของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลม ดังตัวอย่าง “ใจจริงชอบ เพราะแสดงลักษณะความเป็นไทย. . .ดีที่เหมาะกับภูมิอากาศ” (ชัยพร บุญวานิช, 2551) “เราเคยอยู่ทรงไทยไปอยู่ตึกมันอึดอัด. . .หน้าร้อนอยู่สบาย เรือนไทยมันดี มันโปร่ง” (สังวาลย์ เพียรธรรม, 2552) “ป้าชอบอยู่ตรงเรือนที่เป็นจาก. . .มันสบายดี พอไปอยู่ที่อื่นนึกถึงบ้านเราอย่างเดียว” (เอื้อจิตต์ แก้วผลึก, 2551) ขณะที่คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้งกล่าวถึงเรือนไทยที่เขาอยู่อาศัยว่า “สวยงาม หาดูยาก บ้านปูนมันไม่ใช่ของดั้งเดิม ของแต่ง ของปลูกใหม่” (นิตยา ปรีเปรม, 2551) “ทำความสะอาดแล้วมองเลื่อม มองแล้วสบาย. . .ไม่รู้สึกแปลกที่เป็นมุสลิมแล้วอยู่เรือนไทย ก็มันชอบ” (อนงค์ พึ่งมา, 2550) “มันเย็นดี อะไรก็ดีทุกอย่าง และก็สวยด้วย” (สนิท แก้วสมนึก, 2551)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อย่างไรก็ตาม ความคิดเห็นของคนรุ่นปัจจุบันที่มีต่อเรือนไทยไม่ได้เป็นไปในทางบวกเสียทั้งหมด แม้แต่คนที่บอกว่า เรือนไทยนั้นโปร่ง เย็นสบาย พูดไปพูดมาเขาก็บอกว่าเรือนนั้นร้อนด้วย นี่ไม่ใช่ข้อขัดแย้ง แต่ความต่างสภาวะบนเรือนมีอยู่จริง ในช่วงเวลาที่แดดแรง ลมอับ บนเรือนย่อมร้อน ในช่วงเวลาที่แดดร่ม ลมโชย บนเรือนก็เย็นสบาย และก็ไม่ใช่ทุกคนที่ชอบเรือนไทย ที่บอกว่าไม่ชอบเรือนที่เขาอยู่ก็มี แต่เมื่อเป็นมรดกตกทอดมาก็ต้องรักษาและอาศัยอยู่ต่อไป

อัตลักษณ์เรือนไทยของคนแต่ละกลุ่ม

1. เรือนไทยของคนเพชรบุรีบ้านโพธิ์กรุ

บ้านโพธิ์กรุเป็นหนึ่งในร้อยของชุมชนชนบทที่มีอยู่ในอำเภอบ้านลาด ซึ่งเป็นอำเภอที่แม่น้ำเพชรบุรีไหลผ่าน และเป็นถิ่นที่มีความอุดมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบุรี คนบ้านโพธิ์กรุผู้เป็นส่วนหนึ่งของคนบ้านลาด ได้ชื่อว่าเป็นคนไทยพื้นถิ่นโดยแท้ เหล่าพวกเขาสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษผู้เป็นเกษตรกร และยังคงสืบทอดความสันทัดจัดเจนในทางเกษตรกรรมต่อมา เป็นพุทธศาสนิกชนผู้ยึดมั่น แต่ก็มีการนับถือผีอันเป็นรากเหง้าของสังคมไทยผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตอย่างแยกไม่ออก

บ้านโพธิ์กรุเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 200 ปีมาแล้ว แม้จะมีลำน้ำไหลผ่านทางด้านตะวันออกของชุมชน แต่ผู้คนกลับรวมกลุ่มกันตั้งถิ่นฐานอยู่ทางด้านตะวันตกของลำน้ำ โดยตั้งบ้านเรือนเกาะกลุ่มกันอย่างหลวม ๆ แทรกด้วยลานบ้าน อาคารประกอบอื่น ๆ และต้นไม้นานาพรรณ ล้อมรอบชุมชนด้วยทุ่งเกษตรกรรมที่ทำกิน มีเพียงวัดอันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเท่านั้นที่ครองพื้นที่ริมลำน้ำ นอกจากวัดแล้ว ยังมีศาลผีเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย สะท้อนความเป็นสังคมชาวพุทธที่มีการนับถือผีปะปนอยู่อย่างชันเจน รวมทั้งมีพื้นที่สาธารณะอื่น ได้แก่ โรงเรียน ร้านค้า ศาลากลางบ้าน ร่วมประกอบ ก่อตัวเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีความมั่นคงสืบมา

ชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานในลุ่มน้ำเพชรบุรีมาเป็นระยะเวลายาวนานเช่นนี้ ผู้คนส่วนใหญ่ล้วนปลูกเรือนไทยเป็นที่อยู่อาศัยกัน และยังคงยืนหยัดให้ไออุ่นแก่ผู้อยู่อาศัยแม้จนทุกวันนี้ เรือนไทยในชุมชนบ้านโพธิ์กรุได้รับการพัฒนามาโดยลำดับจนมีแบบแผนเฉพาะตน ตั้งแต่ทิศทางการวางเรือนที่อิงดวงตะวัน (solar orientation) ด้วยการวางสันหลังคาเรือนประธานตามแนวตะวันออก-ตะวันตก ตามคติปลูกเรือนตามตะวัน เว้นแต่ในกรณีที่จำเป็น เช่นที่ดินจำกัด จึงจะวาง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

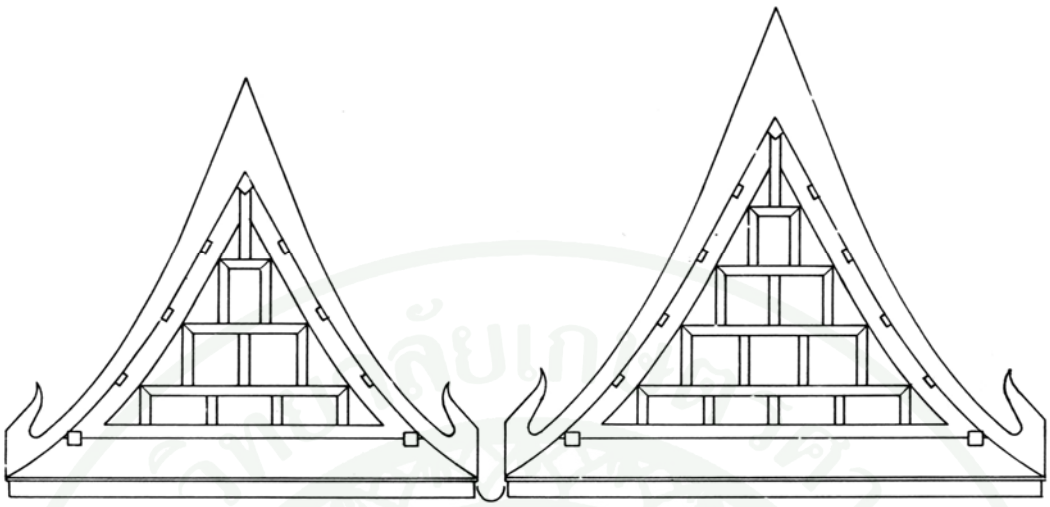
เรือนขวางตะวัน และเมื่อเรือนที่ปลูกก่อนวางขวางตะวัน เรือนใกล้เคียงที่ปลูกขึ้นภายหลังชอบที่จะวางขวางตะวันด้วย ตามคติปลูกเรือนตามเพื่อนบ้าน สะท้อนให้เห็นวิธีคิดของคนไทยที่ไม่ชอบทำอะไรขวางโลก จึงไม่วางเรือนขวางตะวัน ไม่วางเรือนขวางเพื่อนบ้าน

เรือนอันประกอบด้วยพื้นที่หลัก ได้แก่ เรือนประธาน หอหน้า เรือนขวาง ระเบียง และชานบันได มีการจัดผังแบบอสมมาตรเสมอ การต่อระเบียงออกไปทางข้างด้านเดียว การมีเรือนขวางหลังเดียว การไม่พาดบันไดขึ้นตรงกลางเรือน ล้วนเป็นวิธีการจัดที่ก่อให้เกิดผังแบบอสมมาตรทั้งสิ้น ด้วยคนไทยมีคติไม่ทำที่อยู่ของสามัญชนเลียนแบบวัดหรือเรือนของผี เทวดา อย่างเด็ดขาด การจัดผังแบบสมมาตรอันเกิดจากกการต่อระเบียงออกไปทั้งสองข้างของเรือนหลัก การทำบันไดทางขึ้นไว้ตรงกลาง เป็นต้น กำหนดใช้กับอาคารภายในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร การเปรียญ หรือศาลาศาลบูชา โดยเฉพาะ

ในด้านรูปทรง เรือนไทยของคนเพชรบุรีบ้านโพธิ์กรุยังคงรักษาลักษณะพื้นฐาน ในประการที่เป็นเรือนใต้ถุนสูง หลังคาจั่วทรงจอมแห ประดับด้วยปั้นลม มีชายคายื่นยาว ไว้อย่างสมบูรณ์ หากแต่ยังสร้างสรรค์แบบแผนเฉพาะตนขึ้นด้วย โดยนิยมทำเป็นเรือนหลังคาจั่วแฝด ที่ประกอบด้วยหลังคาจั่วเรือนประธานและหลังคาจั่วหอหน้าวางประชิดกัน แล้วจึงต่อด้วยพาไล โดยไม่มีชานแดด ต่างจากเรือนถิ่นอื่นที่มักประกอบด้วยหลังคาเรือนประธาน แล้วต่อด้วยพาไล และชานแดด เรือนหลังคาจั่วแฝดถือเป็นแบบมาตรฐานของเรือนละแวกนี้ เรือนที่มีขนาดเล็กกว่าซึ่งไม่นิยมทำกัน เกิดจากการตัดลดหอหน้าออกไป ส่วนเรือนที่มีขนาดใหญ่กว่า เกิดจากการเพิ่มเรือนขวางเข้าไป หรือเรือนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นไปอีก เป็นผลมาจากการเพิ่มเรือนหลังคาจั่วแฝดเข้าไปอีกชุดหนึ่ง จนเข้าลักษณะเรือนยาว

เรือนหลังคาจั่วแฝดนั้นมีแบบแผนที่นิยมกันว่า ต้องทำให้หลังคาจั่วของเรือนประธานมีขนาดใหญ่กว่าหลังคาจั่วของหอหน้าและเรือนขวาง การแต่งหน้าจั่วเรือนประธานมักทำเป็นหน้าพรหม 4 ชั้น ส่วนหน้าจั่วของหอหน้าและเรือนขวางทำเป็นหน้าพรหม 3 ชั้น (ภาพที่ 7.2) สัมพันธ์กับขนาดของจั่วที่เล็กลงมา ลักษณะเช่นที่กล่าวมานี้เป็นแบบแผนเฉพาะของเรือนไทยในชุมชนบ้านโพธิ์กรุและละแวกใกล้เคียง ซึ่งแตกต่างไปจากเรือนไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่น นอกเหนือจากนี้รายละเอียดประการอื่น อย่าง การนิยมทำเรือน 2 ห้อง การไม่มีชานแดด การทำหน้าต่างไม่มีหย่อง เป็นลักษณะเฉพาะของเรือนไทยแห่งชุมชนบ้านโพธิ์กรุ ยิ่งเสริมให้เรือนไทยถิ่นนี้มีอัตลักษณ์ชัดเจนยิ่งขึ้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 7.2 หลังคาจั่วแฝด หน้าจั่วเรือนประธาน (ขวา) ทำเป็นหน้าพรหม 4 ชั้น หอหน้า (ซ้าย) ทำเป็นหน้าพรหม 3 ชั้น

สำหรับพื้นที่บนเรือนซึ่งเป็นส่วนใช้สอยหลัก มีการกั้นฝาเป็นห้องหับเฉพาะเรือนประธานเท่านั้น โดยกั้นห้องเสาหนึ่งเป็นห้องนอน ส่วนอีกห้องเสาหนึ่งกั้นฝาไว้เพียง 3 ด้าน ด้านหน้าที่ต่อเนื่องกับหอหน้าไม่กั้นฝา ทำให้ห้องเสานี้มีลักษณะเป็นห้องโถง พื้นที่ส่วนอื่นไม่ว่าจะเป็นหอหน้า เรือนขวาง หรือระเบียง เปิดเป็นพื้นที่โถงต่อเนื่องกันตลอดทั้งเรือน โดยมีฝาปิดล้อมรอบนอกโอบพื้นที่ภายในเรือนไว้ด้วยกัน พื้นที่ส่วนต่าง ๆ แยกออกจากกันด้วยความต่างระดับและแนวเสา พื้นระเบียงอยู่ต่ำสุด พื้นหอหน้าและเรือนขวางสูงขึ้นมา ขณะที่พื้นเรือนประธานอยู่ระดับสูงสุด เมื่อประกอบกับการนิยมนั่งนอนบนพื้นซึ่งปูด้วยไม้ จึงไม่ใคร่มีเก้าอี้ โต๊ะ เตียง ยังผลให้พื้นที่ภายในเรือนครองความโล่งเป็นส่วนใหญ่

ที่ห้องโถงของเรือนประธานเป็นที่ตั้งโต๊ะหมู่บูชาสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป หรืออย่างน้อยต้องมีหิ้งพระติดไว้ที่ข้างฝา แสดงตนเป็นพุทธศาสนิกชนผู้ยึดมั่น ที่ข้างฝาเรือนยังนิยมแขวนรูปไว้ รูปที่จักขาดเสียมิได้ประกอบด้วย รูปพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีนาถ รูปพระอธิการผิน พุทธสโร หรือหลวงพ่อผินของชาวโพธิ์กรุ และรูปบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ เรือนของคนอื่นถิ่นอื่นคงไม่ประดับภายในเรือนด้วยรูปอย่างเดียวกันนี้ทั้งหมด การแขวนรูปบุคคลที่ผู้อยู่อาศัยนับถือบูชาดังกล่าว เท่ากับเป็นการประกาศว่า เขาเป็นคนไทย เป็นคนบ้านโพธิ์กรุ และเป็นคนตระกูลนี้ตามลำดับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทั้งหมดนี้ ไม่ได้เกิดจากการออกแบบของสถาปนิกคนใด หากแต่เกิดจากการรวมกันสรรค์สร้างของคนเพชรบุรีบ้านโพธิ์กรุ จนบรรลุผลเป็นเรือนไทยที่มีอัตลักษณ์ไม่เหมือนใคร

2. เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลม

นอกเหนือจากย่านธุรกิจของอำเภอเมืองและอำเภอท่ายางแล้ว อำเภอบ้านแหลมเป็นแหล่งใหญ่อีกแห่งหนึ่งของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนในจังหวัดเพชรบุรี สิ่งที่บ้านแหลมแตกต่างอยู่ที่การเป็นปากแม่น้ำเพชรบุรี ซึ่งเป็นถิ่นน้ำเค็ม ความเป็นถิ่นน้ำเค็มที่อุดมด้วยสินทะเลนี้เองที่เป็นแม่เหล็กดึงดูดให้ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน โดยเกาะกลุ่มปลูกสร้างบ้านเรือนเรียงรายกันไปทั้งสองฟากของฝั่งแม่น้ำ จนกลายเป็นชุมชนที่มีผู้คนหนาแน่น และมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง จากสองฟากฝั่งของแม่น้ำ ชุมชนแผ่บริเวณครอบครองพื้นที่ลึกเข้าไปในแผ่นดินโดยลำดับ โดยมีถนนตัดเข้ามารองรับการขยายตัวในระยะหลัง

ความเป็นชุมชนที่มีคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนอาศัยอยู่หนาแน่น สะท้อนออกมาจากการมีย่านการค้าสองฟากถนนที่ทอดแนวขนานกับแม่น้ำ ซึ่งเรียงรายด้วยเรือนแถว หนาแน่นด้วยร้านค้า และพลุกพล่านด้วยผู้คน แม้ว่าพวกเขาได้ลงหลักปักฐานผ่านกาลเวลามาเป็นร้อย ๆ ปี สืบทอดเชื้อสายกันมาหลายรุ่น จนมีความเป็นคนไทยมาก เป็นพุทธศาสนิกชนฝ่ายหินยาน แต่เบื้องลึก พวกเขายังคงนับถือเทพเจ้าตามลัทธิจีน เป็นเครื่องยืนยันว่า ลัทธิเต๋าและขงจื้ออันเป็นรากเหง้าแต่เก่าก่อนยังเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ศาลเจ้าจีนหลายแห่งที่มีอยู่คู่ชุมชนเป็นประจักษ์พยานได้เป็นอย่างดี กล่าวได้ว่า พวกเขายังมีความเป็นคนจีนอยู่ในตัวตนสูง

ย่านเก่าแก่ของอำเภอบ้านแหลม คือย่านที่อยู่อาศัยสองฟากแม่น้ำ ต่อเนื่องกับย่านการค้า และแม้ว่าจะเป็นย่านที่ผ่านการพัฒนาสู่ความเป็นชุมชนเมืองมากขึ้นโดยลำดับ มีอาคารใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่ก็ยังมีเรือนไทยยืนหยัดตั้งสง่าให้เห็นได้อย่างหนาตา โดยเฉพาะเมื่อมองจากแม่น้ำ เรือนไทยถิ่นนี้วางทิศทางโดยอิงแม่น้ำเป็นหลัก ด้วยการหันด้านหน้าเรือนซึ่งเป็นด้านรีไปทางแม่น้ำ การวางเรือนเช่นนี้เป็นการหันหน้าเรือนสู่ทิศมงคล ตามหลักฮวงจุ้ยที่คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนยึดเป็นสรณะ ด้วยถือว่าแม่น้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำที่ไหลเอื่อยเช่นปากแม่น้ำเพชรบุรีนี้เป็นสิ่งมิ่งมงคล โดยมิพักต้องอิงกับทิศทางของดวงตะวันแต่ประการใด

คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลมมีแบบแผนการจัดลำดับพื้นที่บนเรือนไทยของเขาอย่างชัดเจน จากชานบันได ผ่านซุ้มประตู สู่ชานแดด ขนาบสองฟากชานแดดด้วยเรือนขวาง ต่อจากชาน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แดดถึงพาไล แล้วไปหอหน้า และเรือนประธาน ตามลำดับ เรือนประธานวางอยู่กลางแนวแกนหลัก เช่นเดียวกับบันไดและซุ้มประตูก็วางอยู่กลางแนวแกนหลัก โดยมีเรือนขวางวางไว้ซ้ายและขวา ยังผลให้เกิดผังเรือนแบบสมมาตร อย่างที่ไม่เคยพบในเรือนไทยที่ไหน แม้พิจารณาเฉพาะเรือนประธานก็มีการจัดผังแบบสมมาตรเช่นกัน ด้วยการทำเป็นเรือน 3 ห้องเสมอ ห้องเสากลางเปิดด้านหน้าไว้เป็นห้องโถง เป็นที่ประดิษฐานเทพเจ้าและที่บูชาบรรพบุรุษ ส่วนห้องเสาริมทั้งสองด้านกั้นฝารอบเป็นห้อง ครอบครองโดยประมุขของเรือน ความเชื่อของชาวจีนที่ว่า การมีเป็นคู่ คือ มีซ้าย-ขวา ซึ่งหมายถึงความสมบูรณ์สะท้อนลงสู่ผังเรือนด้วยประการนี้

ในด้านรูปทรงโดยรวม ลักษณะพื้นฐานของเรือนไทย ได้แก่ ความเป็นเรือนใต้ถุนสูง หลังคาจั่วทรงสูง ประดับด้วยปั้นลม ชายคายื่นยาว เป็นต้น ยังคงมีอยู่ในเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลม แม้พวกเขาจะคุ้นเคยกับการอยู่บ้านติดดินในถิ่นเดิม แต่ในถิ่นใหม่นี้การอยู่บนเรือนเป็นสิ่งจำเป็น เพราะพื้นดินมีน้ำท่วมถึง อย่างไรก็ตาม การลดความชันของหลังคาลงมาจนดูแจ้กว่าหลังคาเรือนไทยทั่วไปปรากฏให้เห็นในเรือนบางหลัง ทำให้หวนนึกถึงที่อยู่อาศัยแบบแผนประเพณีนิยมของจีนที่ล้วนเป็นบ้านหลังคาแจ้ ทั้งนี้ การคงความเป็นเรือนหลังคาจั่วแฝด ที่ประกอบด้วยหลังคาเรือนประธานและหอหน้า เห็นได้ถึงการรับเอาแบบแผนเรือนไทยเพชรบุรีเข้ามาไว้อย่างชัดเจน ขณะที่ใต้ถุนเรือนนั้นนิยมทำเป็นใต้ถุนคุก คือกั้นฝาเป็นที่เก็บของ ในอดีต เรือนของผู้ปกครองท้องถิ่นมีการกั้นฝาใต้ถุนเรือนเป็นคุกสำหรับขังนักโทษ บ้างก็กั้นฝาเป็นที่อยู่ของทาส ปัจจุบัน แม้กั้นเป็นห้องเก็บของแต่ก็ยังคงเรียกใต้ถุนคุก เป็นร่องรอยแห่งอดีตที่ยังแฝงอยู่ในเรือนไทยถิ่นนี้

ไม่เพียงรูปทรงทั่วไปที่คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนได้สรรค์สร้างลักษณะเฉพาะตนขึ้นมา องค์ประกอบที่โดดเด่นเป็นสัญลักษณ์ของเรือนไทยบ้านแหลม คือซุ้มประตูที่มีหลังคาคลุม ลดระดับลงมาเป็นหลังคาปิดส่วนบนของฝาชานที่แล่นยาวออกไปทั้งสองด้านของซุ้มประตู คล้าย ๆ กับซุ้มทางเข้าบ้านแบบประเพณีจีนไม่มีผิด ต่างกันที่หลังคาที่ครอบลงไปเป็นทรงจั่วอย่างไทยเท่านั้น นอกจากนี้ ฝาภายในยังนิยมใช้ฝาเฟี้ยมกันอย่างแพร่หลาย ฝาเฟี้ยมเป็นงานไม้ตามแบบฉบับเชิงช่างจีนโดยเฉพาะ ทำให้พื้นที่ภายในเรือนปรับเป็นปิดหรือเปลี่ยนเป็นโถงได้อย่างสะดวกดาย

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของการประดับตกแต่ง การแสดงตนถึงความเป็นเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนยิ่งปรากฏชัด ตั้งแต่ซุ้มประตูทางเข้าที่นิยมติดรูปเสือและยันต์แปดทิศที่เรียกว่า โป๊ยข่วย ไว้ที่เหนือประตู เป็นเครื่องรางป้องกันสิ่งชั่วร้ายตามความเชื่อของเขา ภายในเรือน เหนือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 7.3 พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณห้องโถงกลางของเรือนประธาน

โถงกลางของเรือนประธานมักมีป้ายชื่อกิจการติดอยู่ ที่ข้างฝาแขวนป้ายมงคลไว้ทั้งด้านซ้ายและขวา ทั้งหมดประดิษฐ์ด้วยอักษรจีน ภายในห้องโถงกลางอันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้รับการตกแต่งทั้งภาพ กระถางธูป ผ้าแพร แจกัน และอื่น ๆ จนวิจิตรกว่าพื้นที่ส่วนใด (ภาพที่ 7.3) ประกาศถึงความเป็นเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนออกมาอย่างชัดเจน

เครื่องเรือนนานาชนิด ทั้ง โต๊ะ เก้าอี้ ตู้ เตียง รวมทั้งโอ่งกระเบื้องเคลือบ มีให้เห็นเป็นสามัญบนเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน เครื่องเรือนเหล่านี้เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่บรรพบุรุษชาวจีนนำติดตัวมาด้วย ตามความคุ้นเคยในการใช้ชีวิตในบ้านติดดิน ที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนชอบที่จะประดับเรือนด้วยลวดลายแกะสลักไม้หรือลายฉลุไม้ ลวดลายเหล่านี้มีให้เห็นทั้งส่วนที่เป็นช่องระบายอากาศเหนือฝา ลูกฟักบานเฟี้ยม และหย่องใต้หน้าต่าง มีทั้งลายประแจจีน ดอกไม้ใบไม้ และสัตว์นานา ลวดลายต่าง ๆ เหล่านี้นอกจากเป็นการอวดฝีมือเชิงช่าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อย่างจีนแล้ว ยังมีความหมายล้วนเป็นมงคลอีกด้วย ให้ทั้งความงามและความสบายใจไปพร้อม ๆ กัน ยังผลให้ที่อยู่อาศัยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนบ้านแหลมเป็นหนึ่งในเรือนไทยที่มีลักษณะเฉพาะตนสูง

3. เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้ง

บ้านท่าแร้งซึ่งขึ้นอยู่กับตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เป็นชุมชนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมโดยเฉพาะ บรรพบุรุษของเหล่าพวกเขาอพยพจากเมืองปัตตานีเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่นี่ตั้งแต่ครั้งต้นสมัยรัตนโกสินทร์ และสืบสานพงศ์พันธุ์กันต่อมาอย่างไม่ขาดสาย ทุกวันนี้พวกเขายังเป็นมุสลิมผู้ยึดมั่นในศาสนาอิสลามไม่เปลี่ยนแปลง แม้ว่าจะอาศัยอยู่ท่ามกลางหมู่คนไทย การที่คนอื่นเรียกเขาว่า ชาวมุสลิม หรือ คนแขก สะท้อนถึงการธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

จริงอยู่ที่ชุมชนบ้านท่าแร้งตั้งอยู่ริมคลองท่าแร้ง แต่ลักษณะการตั้งถิ่นฐานกลับเป็นการรวมกลุ่มเกาะตัวกันรอบ ๆ มัสยิดยามิอุ้ลอิสลาม ไม่ใช่ลักษณะการเกาะตัวเรียงรายไปสองฟากคลอง ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3178 ที่ตัดผ่านกลางชุมชนเป็นเสมือนเส้นแบ่งชุมชนออกเป็นสองฟาก แต่มัสยิดซึ่งตั้งอยู่ทางฟากเหนือของถนนทำหน้าที่เป็นศูนย์รวม ร้อยรัดชุมชนทั้งสองฟากเข้าด้วยกัน ที่ขอบของชุมชนเป็นที่ตั้งของโรงเรียน พร้อมมูลทั้งโรงเรียนสามัญศึกษาและโรงเรียนศาสนศึกษา รวมทั้งยังมีกูโบ (ที่ฝังศพ) และอื่น ๆ ทั้งหมดได้รับการวางผังให้มีทิศทางอิงกับทิศกิบละฮฺ แสดงออกถึงความเป็นชุมชนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมอย่างชัดเจน

แม้ว่าจะเป็นชุมชนที่ผู้อยู่อาศัยล้วนเป็นคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม แต่ที่อยู่อาศัยภายในชุมชนกลับอุดมด้วยเรือนไทยใหญ่น้อยกระจายอยู่ทั่วทั้งบริเวณ

เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมเป็นอย่างไร? ในด้านทิศทางการวางเรือน พวกเขาทอดแนวสันหลังคาไปทางตะวันออก-ตะวันตก บ่งบอกว่า เรือนไม่ได้วางอิงกับแนวลำน้ำที่ไหลเลียบทางด้านตะวันออกของชุมชน หากพิเคราะห์อย่างละเอียดจะเห็นว่า แนวสันหลังคาเรือนไม่ได้วางตรงตามทิศตะวันออก-ตะวันตกเสียทีเดียว หากแต่วางทอดไปทางตะวันตกเฉียงขึ้นไปทางเหนือเล็กน้อยอย่างจงใจ นี่คือการวางอาคารไปตามทิศกิบละฮฺ ซึ่งเป็นทิศที่พุ่งไปสู่บ้านของพระเจ้า ณ นครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดิอาระเบีย หมายความว่า ทิศทางการวางเรือนของพวกเขาอิงความเชื่อทางศาสนา ไม่ได้อิงลำน้ำ ไม่ได้อิงดวงตะวัน แต่ประการใด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมถือว่าบนเรือนเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะบริเวณหอหน้าและโถงของเรือนประธาน เพราะเป็นที่ประกอบกิจทางศาสนา คือการละหมาดวันละ 5 เวลา หนึ่งในเงื่อนไขสำคัญของการละหมาดคือต้องหันหน้าไปทางทิศกิบละฮฺ แนวสันหลังคาซึ่งคลุมพื้นที่บนเรือนจึงเป็นเครื่องหมายหลักในการบอกทิศทางของการละหมาด พื้นที่บนเรือนนอกจากประกอบด้วยเรือนประธานและหอหน้าแล้ว ยังมีระเบียงหรือชานแดด ด้านหน้ามีเฉลียงยื่นออกไปรับบันไดทางขึ้น ด้านหลังเป็นที่ตั้งของครัวและห้องน้ำ-ส้วม ซึ่งมักมีบันไปทางขึ้นด้านหลังนี้ด้วย เป็นที่รู้กันโดยนัยว่า บันไดหน้าเป็นทางขึ้น-ลงของฝ่ายชาย บันไดหลังเป็นทางขึ้น-ลงของฝ่ายหญิง พื้นที่เฉลียง-พื้นที่ครัว บันไดหน้า-บันไดหลัง คือพื้นที่ที่แบ่งแยกตามเพศ ซึ่งเป็นการสะท้อนลักษณะชายเป็นใหญ่ในสังคมมุสลิมลงสู่ผังเรือนไทยของเขานั่นเอง

เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้ง มีลักษณะสามัญเหมือนเรือนไทยทั่วไป คือเป็นเรือนยกพื้น ใต้ถุนสูง หลังคาจั่วทรงจอมแห ประดับด้วยปั้นลม ลักษณะเฉพาะตามแบบแผนของเรือนไทยเพชรบุรียังคงปรากฏอยู่ในประการที่เป็นเรือนหลังคาจั่วแฝด ที่มีหลังคาจั่วเรือนประธานคู่กับหลังคาจั่วหอหน้า อย่างไรก็ตาม เรือนหลายหลังแสดงการยึดถือแบบแผนที่คลายความเคร่งครัดลงไป โดยคงความเป็นหลังคาจั่วทรงจอมแหอันสูงชันไว้เฉพาะเรือนประธาน ขณะที่หลังคาจั่วหอหน้าถูกลดความชันลงไปมาก จนไม่เข้าลักษณะทรงจอมแห และมีสัดส่วนแตกต่างจากหลังคาเรือนประธานอย่างชัดเจน กลายเป็นการสร้างลักษณะใหม่เฉพาะตนขึ้นมา นอกจากนี้เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมยังมีความหลากหลายในตัวเอง เช่นเรือนบางหลังไม่มีหอหน้าเป็นต้น ส่วนเรือนขนาดใหญ่นิยมทำเป็นเรือนหมู่ ด้วยการนำเรือน 2 หลังวางด้านรีประจันกันเชื่อมด้วยชานกลาง

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบย่อยต่าง ๆ ยิ่งพบอัตลักษณ์ในเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม เช่น การทำหลังคาซุ้มประตูทางเข้าเป็นทรงมนิลา การทำหน้าจั่วเป็นลายแกะสลักไม้รูปรัศมีดวงอาทิตย์ เป็นต้น ซึ่งพบเห็นเป็นสามัญในเรือนของชาวมุสลิมที่ภาคใต้ แต่การนำมาปรับใช้ในเรือนไทยละแวกลุ่มน้ำเพชรบุรีกลับเป็นสิ่งแปลกตา ไม่เหมือนใคร

ภายใต้ความหลากหลายของรูปลักษณ์ภายนอก การประดับตกแต่งเรือนกลับเป็นไปในแนวเดียวกัน เพราะต้องอยู่ในขอบข่ายที่ศาสนาอนุมัติ ทำให้แสดงลักษณะเฉพาะตนสูง พวกเขานิยมตกแต่งเรือนด้วยไม้แกะสลักลายหรือไม้ฉลุลาย โดยเฉพาะที่ช่องลมเหนือฝาและลูกกรงระเบียง แต่การนับถือพระเจ้าองค์เดียวโดยที่พระองค์ก็ไม่เคยปรากฏกายให้ใครเห็น เป็นที่มาของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 7.4 บนเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมประดับด้วยรูปหินดำและมัสยิด

การห้ามประดับประดาด้วยรูปคน ยังผลให้ลวดลายประดับประดิษฐ์เป็นลายพรรณพฤกษา หรือไม่ก็ลายเรขาคณิต หรืออักษรภาพ อันเป็นแบบแผนเฉพาะของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม

บนเรือนนั้นแม้มีการกั้นห้อง หรือกั้นพื้นที่ด้วยตู้ ม่าน แต่มักทำตามมุมหรือขอบของพื้นที่ พื้นที่ส่วนใหญ่คงความโล่งไว้ ไร้เครื่องเรือนเกะกะ ซึ่งเอื้อต่อการทำละหมาดที่ต้องน้อมกายลงสัมผัสแนบพื้นเรือน เป็นที่น่าสังเกตว่า พวกเขานิยมปูเสื่อน้ำมันทับลงบนพื้นไม้กระดาน เสื่อน้ำมันเป็นสิ่งที่ผลิตโดยคนนอกก็จริง แต่ลวดลายที่เป็นเรขาคณิตสอดคล้องต้องตามความนิยมของบรรดาคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมอย่างยิ่ง การละเว้นที่จะประดับด้วยรูปบุคคลยังสะท้อนผ่านรูปทั้งหลายที่แขวนอยู่ข้างฝาที่เป็นรูปหินดำบ้าง มัสยิดบ้าง (ภาพที่ 7.4) หรือไม่ก็เป็นรูปอักษรอาหรับประดิษฐ์เป็นนามพระเจ้าบ้าง บทสวดบ้าง โดยปราศจากรูปบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น

รายละเอียดต่าง ๆ ดังกล่าวดูเหมือนเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่กลับเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะตน และเสริมส่งให้เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมแตกต่างไปจากเรือนไทยของคนกลุ่มอื่น

ต้องไม่ลืมว่า เรือนไทยเป็นแบบแผนที่อยู่อาศัยของคนไทย การที่คนกลุ่มอื่นนำไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยตน ต้องมีการปรับตัวเพื่ออยู่อาศัยในเรือนที่ไม่คุ้นเคย เช่นคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนผู้คุ้นเคย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กับการอยู่อาศัยในบ้านติดดินต้องขึ้นไปใช้ชีวิตบนเรือน คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมเลือกห้องโถงของเรือนประธานและพื้นที่หอหน้าเป็นที่ละหมาด เป็นต้น ในทางกลับกัน การที่เรือนไทยของคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เปล่งอัตลักษณ์ไม่เหมือนกัน ชี้ให้เห็นว่าเรือนได้รับการดัดแปลงไปจากแบบแผนของคนไทย เพื่อปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมของผู้อยู่อาศัยแต่ละกลุ่ม

ทั้งหมดนี้ เป็นการไขคำตอบของคำถามที่ว่า พวกเขามีวิธีปรับตัวให้สอดคล้องกับการอยู่อาศัยในเรือนไทยอย่างไร ? และ พวกเขามีวิธีดัดแปลงเรือนไทยให้เข้ากับวัฒนธรรมของเขาอย่างไร?

การเปรียบเทียบเรือนไทยของคนกลุ่มต่าง ๆ

ในที่นี้จะทำการเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความเหมือนและความต่างระหว่างเรือนไทยอันเป็นที่อยู่อาศัยของคนกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ คนไทย คนกลุ่มชาติพันธุ์จีน และคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม โดยจะเปรียบเทียบลักษณะของชุมชนเพื่อให้เห็นความเหมือนและความต่างของถิ่นฐานเป็นลำดับแรก แล้วจึงเปรียบเทียบที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยในลำดับต่อไป

1. ลักษณะของชุมชน

ชุมชนบ้านโพธิ์กรุ ชุมชนบ้านแหลม และชุมชนบ้านท่าแร้ง ซึ่งเป็นชุมชนคนไทย คนกลุ่มชาติพันธุ์จีน และคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม ตามลำดับ ล้วนตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีเช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่า ชุมชนทั้งสามแห่งมีปัจจัยแวดล้อมธรรมชาติโดยรวมของที่ตั้งถิ่นฐานเหมือน ๆ กัน ทำให้มีภูมิอากาศแบบเดียวกัน มีความอุดมของดินและน้ำพอ ๆ กัน แม้กระทั่งมีน้ำท่วมถิ่นฐานเป็นครั้งคราวไม่แตกต่างกัน ในระดับย่อยลงไป แต่ละชุมชนต่างก็ตั้งอยู่ริมลำน้ำ ชุมชนบ้านโพธิ์กรุมีห้วยโพธิ์กรุไหลผ่าน ขณะที่ชุมชนบ้านแหลมและชุมชนบ้านท่าแร้งมีแม่น้ำเพชรบุรีและคลองท่าแร้งไหลผ่าน ตามลำดับ

แม้ว่าทั้งสามชุมชนต่างมีลำน้ำไหลผ่าน แต่ลักษณะการตั้งถิ่นฐานนั้นแตกต่างกัน คนไทยแห่งชุมชนบ้านโพธิ์กรุพากันเกาะกลุ่มรวมตัวตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเดียวกันท่ามกลางทุ่งเกษตรกรรม โดยมีลำน้ำไหลเลียบไปทางด้านตะวันออกของชุมชน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่เป็นการเกาะกลุ่ม มีทุ่งเกษตรกรรมล้อมรอบ แทนที่จะตั้งบ้านเรือนเรียงรายไปตามลำน้ำเช่นนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เหมือนกับการตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมที่ชุมชนบ้านท่าแร้ง ขณะที่ชุมชนบ้านแหลมนั้นแตกต่างออกไป คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนพากันตั้งบ้านเรือนเรียงรายไปสองฟากของลำน้ำ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ชุมชนบ้านโพธิ์กรุเหมือนกับชุมชนบ้านท่าแร้ง ในประการที่เป็นชุมชนเกษตรกรรม อาศัยลำน้ำเพื่อการเพาะปลูกเป็นหลัก ส่วนชุมชนบ้านแหลมเป็นชุมชนประมงน้ำเค็ม ลำน้ำคือเส้นทางสัญจรสายหลักในการนำเรือประมงเข้า-ออกระหว่างชุมชนกับท้องทะเล กล่าวได้ว่า สิ่งแวดล้อมธรรมชาติอันเป็นทรัพยากรต้นทุนคือปัจจัยสำคัญที่สะท้อนลงสู่ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของผู้คน

โดยพื้นฐานแล้ว ชุมชนทั้งสามแห่งมีองค์ประกอบที่สมบูรณ์ต่อการดำเนินชีวิตตามครรลองของคนแต่ละกลุ่ม นอกเหนือจากกลุ่มบ้านเรือนอันเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลแล้ว แต่ละชุมชนยังมีพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ ศาสนสถาน สถานศึกษา ป่าช้า และองค์ประกอบปลีกย่อยอื่น ๆ องค์ประกอบที่ดูเหมือน ๆ กันในภาพรวมนี้ เมื่อมองอย่างพินิจกลับแสดงลักษณะเฉพาะของคนแต่ละกลุ่มสูง และกลายเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชุมชนแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน

ชุมชนคนไทยมีวัดเป็นศาสนสถาน แล้วยังมีศาลผีอีกด้วย ขณะที่ชุมชนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนมีทั้งวัดและศาลเจ้าเป็นศาสนสถาน บ่งบอกการผสมผสานความเชื่อแบบไทยและจีนเข้าด้วยกัน ส่วนชุมชนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมมีมัสยิดเป็นศาสนสถาน ประเภทของศาสนสถานที่แตกต่างกันนอกจากสะท้อนความเชื่อที่ไม่เหมือนกันแล้ว ยังมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนด้วยศาสนสถานของคนแต่ละกลุ่มยังคงรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมแนวประเพณีนิยมของตนไว้ วัดมีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย ศาลเจ้ามีรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน มัสยิดมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากโลกอาหรับ (ภาพที่ 7.5) หรืออีกนัยหนึ่ง สถาปัตยกรรมศาสนสถานเป็นสิ่งที่คนแต่ละกลุ่มใช้แสดงอัตลักษณ์ของตน

การมีโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามในชุมชน การมีกูโบเป็นที่ฝังศพเพื่อรอการเกิดใหม่ในโลกหน้า ตามความเชื่อทางศาสนา ยิ่งทำให้ชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมแตกต่างไปจากคนกลุ่มอื่น ทำนองเดียวกับการมีย่านตลาดร้านค้า บ่งบอกถึงความเป็นชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน ที่แตกต่างไปจากชุมชนคนไทยและคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม ซึ่งมีเพียงร้านค้าเล็ก ๆ ที่กระจายอยู่ไม่กี่แห่ง และมีลานติดตลาดนัดเท่านั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

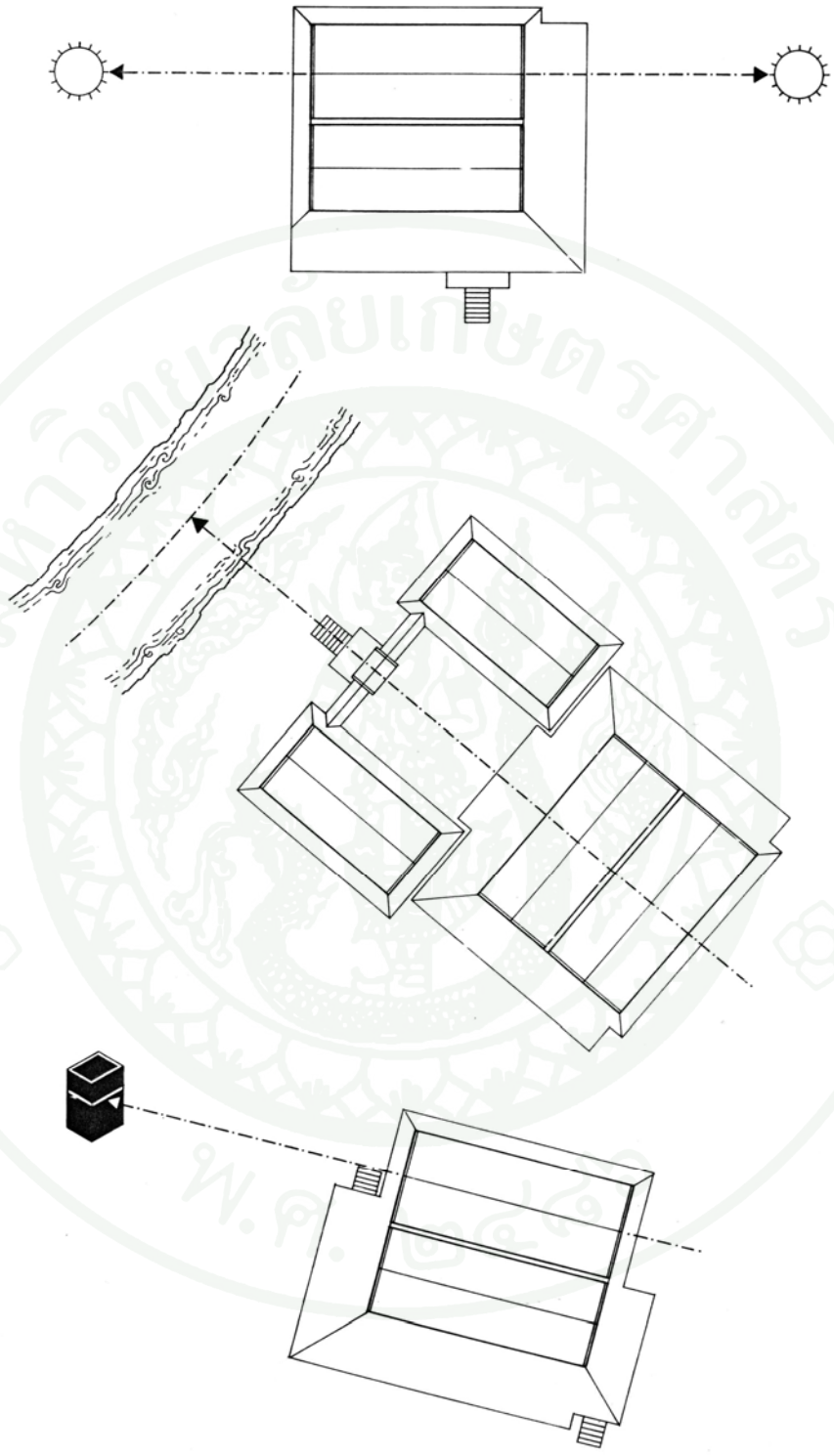
ภาพที่ 7.5 ศาสนสถานเปรียบเทียบระหว่างวัด (ซ้าย) ศาลเจ้า (กลาง) และมัสยิด (ขวา)

ข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งที่สังเกตได้ชัดคือ ชุมชนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนและคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมมีความหนาแน่นกว่าชุมชนคนไทย อันเกิดจากการมีอาคารบ้านเรือนปลูกอยู่ใกล้ ๆ กันต่อเนื่องไปทั้งบริเวณชุมชน เป็นการยากที่จะกล่าวว่า ความเป็นคนหมู่น้อยทำให้คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนเกาะกลุ่มกันแน่น เพราะบ้านแหลมเป็นชุมชนประมงและการค้าที่พัฒนาสู่ความเป็นเมืองมากแล้ว แต่ชุมชนบ้านท่าแร้งของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมนั้น กล่าวได้ว่า ความเป็นคนหมู่น้อยที่มีวัฒนธรรมแตกต่างออกไป เป็นแรงผลักดันให้พวกเขาชอบที่จะอยู่ในหมู่พวกเดียวกันมากกว่ากระจายตัวออกไปอยู่ปะปนกับคนอื่น

2. ลักษณะของเรือนไทย

2.1 ทิศทางและการวางผัง การที่เรือนจะวางหันเหไปทิศทางใดนั้นไม่ใช่สิ่งที่เลื่อนลอย คนแต่ละกลุ่มต่างสร้างความเชื่อตามแบบแผนของตนขึ้นมากำกับ คนไทยวางทิศทางเรือนคล้อยตามทิศทางการโคจรของดวงตะวัน แต่หากไปปลูกเรือนอยู่ใกล้เรือนเพื่อนบ้านที่ปลูกอยู่ก่อนแล้ว ผู้มาทีหลังก็พร้อมที่จะวางทิศทางเรือนไปทางเดียวกับผู้อยู่ก่อน ไม่ว่าจะเป็นการวางตามดวงตะวันหรือไม่ก็ตาม ส่วนคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนยึดลำน้ำเป็นหลักในการวางทิศทางเรือน โดยหันเอาด้านรีซึ่งเป็นด้านหน้าเรือนไปทางลำน้ำ และไม่ว่าลำน้ำจะทอดแนวคดเคี้ยวไปทางใด เรือนก็ยังคงหันเอาด้านหน้าไปทางนั้น ยังผลให้เรือนแต่ละหลังวางต่างทิศทางกันไป ขณะที่การวางทิศทางเรือนของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 7.6 เปรียบเทียบทิศทางการวางเรือน การวางตามตะวันของคนไทย (บน) การวางหันหน้าไปทางลำน้ำของคนจีน (กลาง) และการวางพุ่งแนวสันหลังคาไปทางหินดำของคนมุสลิม (ล่าง)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมไม่อิงดวงตะวันและไม่อิงลำน้ำ แต่อิงทิศกิบละฮฺ ทิศที่มุ่งตรงไปสู่นครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดิอาระเบีย ซึ่งเป็นทิศที่พุ่งไปทางทิศตะวันตกเฉียงขึ้นไปทางเหนือเล็กน้อย

เห็นได้อย่างประจักษ์แจ้งว่า ต่างกลุ่มคนต่างมีวิธีการวางทิศทางเรือนแตกต่างกันไป (ภาพที่ 7.6) คนไทยนั้นวางทิศทางเรือนโดยอิงสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ คือดวงตะวัน หรืออาจอิงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้าง คือเรือนที่ปลูกขึ้นก่อน ตามความเชื่อว่า หากทำอะไรขวาง ไม่ว่าจะขวางดวงตะวันหรือขวางเรือนของเพื่อนบ้าน ล้วนจะเกิดสิ่งอัปมงคลแก่ตน ทั้งนี้ ในกรณีที่เรือนปลูกอยู่ริมน้ำ คนไทยจะวางเรือนอิงลำน้ำ โดยวางตามลำน้ำ ไม่วางขวางเช่นกัน ในกรณีหลังนี้ ปรากฏผลเหมือนการวางเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน การที่เขาวางเรือนโดยหันหน้าเข้าหาลำน้ำ ตามหลักฮวงจุ้ยที่ถือว่าน้ำเป็นสิ่งมงคล ทำให้เรือนวางตามลำน้ำเช่นเดียวกัน กล่าวคือ แนวสันหลังคาของเรือนประธานทอดขนานไปกับแนวของลำน้ำ

ถ้าเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนไม่ได้ปลูกอยู่ริมลำน้ำ เขาจะวางเรือนไปทิศทางใด? ตอบได้ว่า เขาจะหันด้านหน้าเรือนไปทางทิศใต้ ตามความเชื่อว่าเป็นทิศมงคล หันเอาด้านหลังเรือนไปทางทิศเหนือเพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้าย นั่นทำให้แนวสันหลังคาเรือนทอดไปตามแนวตะวันออก-ตะวันตก ซึ่งไปเหมือนกับการวางเรือนตามตะวันของคนไทย เป็นความเหมือนบนพื้นฐานความคิดที่แตกต่าง เท่ากับว่า คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนกำหนดทิศทางเรือนจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นสำคัญ คืออิงลำน้ำหรือไม่ก็อิงกับทิศของโลก

แต่สำหรับคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมแล้ว พวกเขาวางทิศทางเรือนโดยอิงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้าง คืออิงบ้านของพระเจ้า โดยมีหินดำที่ประดิษฐาน ณ มัสยิดอัล-ฮะรอม นครมักกะฮฺ ประเทศซาอุดิอาระเบีย เป็นหมุดหมาย โดยไม่อิงสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นดวงตะวัน ลำน้ำ หรืออื่นใด

ในด้านการวางผัง ตามแบบแผนของเรือนไทยถิ่นนี้ พื้นที่บนเรือนต้องประกอบด้วยเรือนประธานและหอหน้าเป็นหลัก นอกนั้นยังมีระเบียง เรือนขวาง และชานบันได ซึ่งจัดวางเข้าด้วยกันเป็นผังแบบอสมมาตรเสมอ สำหรับเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน มีพื้นที่เรือนประธานและหอหน้าเป็นส่วนสำคัญเช่นกัน โดยมีการจัดผังแบบสมมาตร และมีการจัดเรียงลำดับของพื้นที่จากหน้าสู่หลังอย่างชัดเจน เริ่มจากชานบันได สู่ชานแดดโดยมีซุ้มประตูคั่นอยู่ สองฟากชานแดดเป็นที่ตั้งเรือนขวาง ต่อจากชานแดดถึงระเบียง แล้วจึงเข้าสู่หอหน้าและเรือนประธานในที่สุด ส่วนผังเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม ประกอบด้วยพื้นที่เรือนประธานและหอหน้า หรือเรือน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประธานแล้วต่อด้วยพาไลโดยไม่มีหอหน้า ตามแต่กรณี จัดวางเป็นผังแบบอสมมาตร โดยมีเฉลียงยื่นทางด้านหน้า และครัวเป็นพื้นที่ที่อยู่ด้านในสุด

สิ่งที่เหมือน ๆ กันในการวางผังเรือนของคนต่างกลุ่มกันนี้ คือการมีเรือนประธานและหอหน้าอยู่คู่กัน แสดงถึงการรับแบบแผนเรือนไทยของคนลุ่มน้ำเพชรบุรีไว้ อย่างไรก็ตาม เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมได้แสดงถึงการคลายความเคร่งครัดในเรื่องนี้ลงไป ด้วยมีเรือนที่ทำเป็นพาไลต่อจากเรือนประธานดังเรือนไทยถิ่นอื่นเช่นกัน และขณะที่ผังเรือนไทยของคนพื้นถิ่นไม่ปรากฏชานแดด แต่ในเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนกลับมีชานแดดเป็นพื้นที่กว้างอยู่กลางเรือนเสมือนการชะลอลานบ้านแบบจีนขึ้นมาไว้บนเรือนไทยของเขา

สิ่งที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนคือ เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนมีการจัดผังแบบสมมาตรและมีการจัดลำดับของพื้นที่อย่างเป็นกิจจะลักษณะตามหลักฮวงจุ้ย ขณะที่เรือนของคนไทยนั้นละเว้นการจัดผังแบบสมมาตรอย่างเด็ดขาด ตามคติการไม่ทำเรือนเลียนแบบวัดหรือศาลบูชา เช่นเดียวกับเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมที่ไม่ปรากฏการจัดผังแบบสมมาตร กระนั้นก็ตาม ผังเรือนของคนกลุ่มหลังนี้ก็แตกต่างไปจากเรือนของคนไทย ในประการที่กำหนดความเป็นพื้นที่ที่เข้าถึงก่อนของเฉลียง และพื้นที่ที่อยู่ด้านในสุดของครัวไว้อย่างแน่นอน โดยแยกบันไดทางขึ้นออกจากกันตามคติการแบ่งแยกพื้นที่ทางเพศของสังคมมุสลิม

2.2 รูปทรงและองค์ประกอบ การเรียกเรือนทั้งของคนไทย คนกลุ่มชาติพันธุ์จีน และคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมว่า เรือนไทย ในความหมายว่า เรือนตามแบบแผนประเพณีนิยมของคนไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง ย่อมเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า เรือนของคนทั้งสามกลุ่มรักษาลักษณะสำคัญไว้ได้ จนทำให้เป็นที่ประจักษ์ในความเป็นเรือนไทย ลักษณะร่วมที่ปรากฏในเรือนไทยของคนแต่ละกลุ่มมีปลูกสร้างด้วยไม้ ยกใต้ถุนสูง ทรงสอบ หลังคาจั่วทรงจอมแห ประดับจั่วด้วยปั้นลม เป็นต้น

นอกจากลักษณะทั่วไปดังกล่าวข้างต้นแล้ว ลักษณะเฉพาะของเรือนในลุ่มน้ำเพชรบุรี ในประการที่เป็นเรือนหลังคาจั่วแฝด โดยมีหลังคาจั่วทรงจอมแหของเรือนประธานคู่กับหอหน้า ยังเป็นลักษณะร่วมที่ปรากฏในเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนและมุสลิมด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนนำเรือนไทยหลังคาจั่วแฝดไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน การดัดแปลงลักษณะด้วยการลดความชันของหลังคาจั่วทั้งเรือนประธานและหอหน้า จนแตกต่างไปจากลักษณะหลังคาจั่วทรงจอมแห ปรากฏชัดในเรือนบางหลัง ขณะที่เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมนิยมคงความเป็นหลังคาจั่วทรงจอมแหของเรือนประธานไว้ แต่หลังคาจั่วหอหน้าได้รับการปรับให้แจ้ลงมา จน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ไม่เข้าลักษณะจั่วทรงจอมแหเช่นกัน และในเรือนบางหลังไม่ใช้แบบแผนเรือนหลังคาจั่วแฝด จะเห็นได้ว่า คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ รับเอาแบบแผนเรือนไทยของคนกลุ่มใหญ่ไปใช้ก็จริง แต่ก็คลายความเคร่งครัดลงไป มีการดัดแปลงปรับเปลี่ยนจนเกิดเป็นลักษณะที่แตกต่างขึ้นมา

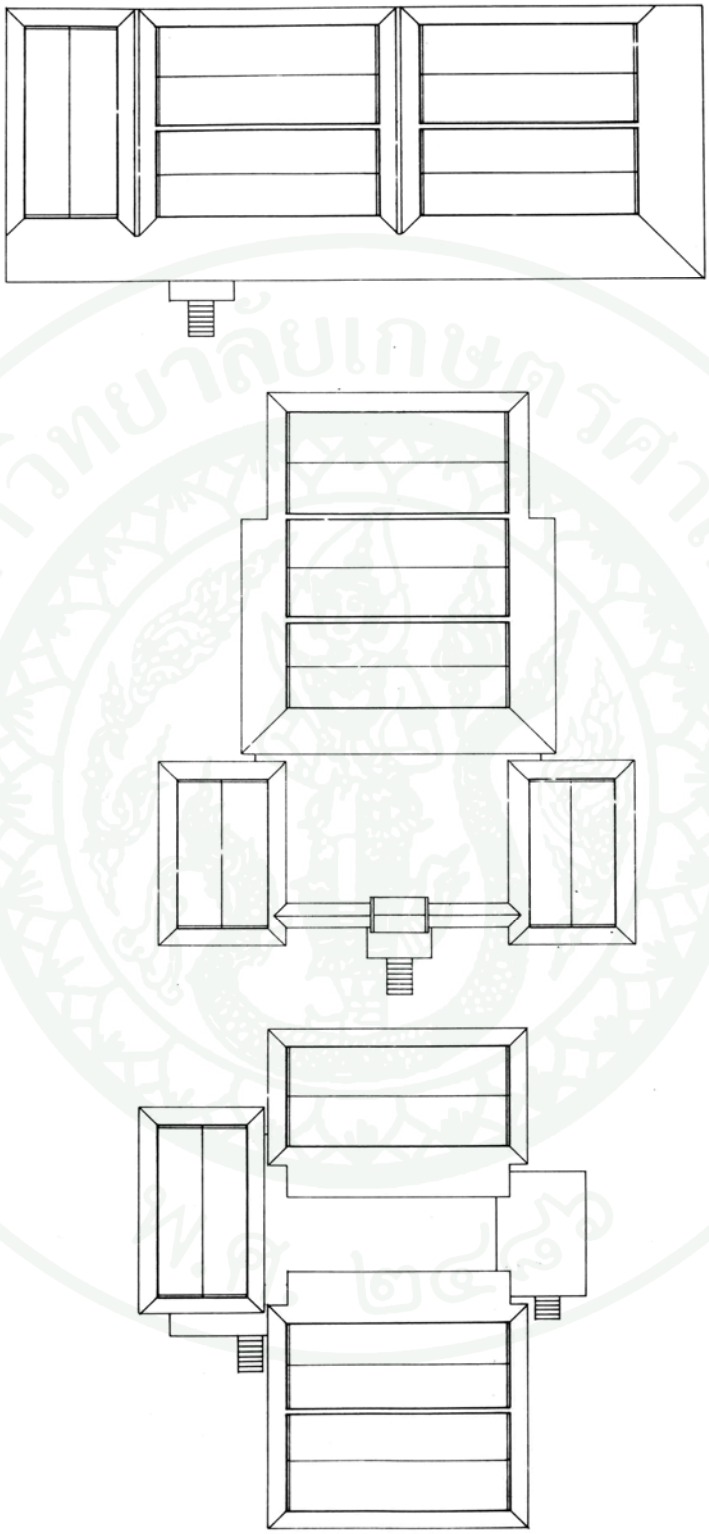
โดยทั่วไปแล้ว เรือนไทยเป็นเรือนใต้ถุนโล่ง เพราะพื้นที่ใช้สอยหลักถูกยกขึ้นไว้บนเรือน คนทั้งสามกลุ่มล้วนอยู่อาศัยบนเรือนโดยคงความโล่งของใต้ถุนไว้ ยกเว้นคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนมักกั้นฝาใต้ถุนบางส่วนเป็นใต้ถุนคุก ยังผลให้เกิดลักษณะที่แตกต่างออกไป นอกจากนี้ เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนยังมีลักษณะแตกต่าง อันเป็นผลจากการจัดผังแบบสมมาตร ก่อให้เกิดลักษณะซ้าย-ขวาเหมือนกัน โดยเฉพาะเมื่อมองจากด้านหน้า ลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในเรือนไทยของคนกลุ่มอื่นใด

ความแตกต่างอย่างชัดเจนอีกประการหนึ่งปรากฏในการจัดกลุ่มเรือนขนาดใหญ่ เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนนั้น นอกจากเรือนประธานและหอหน้าแล้ว มีการเพิ่มเรือนประธานเป็นเรือนแฝด จนกลายเป็นเรือนสามจั่ว รวมทั้งยังมีเรือนขวางทั้งซ้ายและขวา โดยมีชานแดดเชื่อมเรือนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน กลายเป็นเรือนหมู่ใหญ่ แต่สำหรับเรือนของคนไทย ความเป็นเรือนหมู่ใหญ่เกิดจากการนำเรือนหลังคาจั่วแฝด 2 ชุดวางเรียงต่อกันทางด้านสกัด จนเข้าลักษณะเป็นเรือนยาว ขณะที่คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมจัดหมู่เรือน ด้วยการนำเรือน 2 ชุดวางด้านรีประจันกัน เชื่อมด้วยชานกลาง เรือนหมู่ของคนแต่ละกลุ่มจึงมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง (ภาพที่ 7.7)

เมื่อมองพิศ ทัพสัมภาระ เช่น เสากลม ฝาปะกน หน้าต่างสี่เหลี่ยม ปั้นลมยอดแหลม เป็นต้น เป็นองค์ประกอบที่พบเห็นเป็นสามัญในเรือนไทยทั่วไป เมื่อคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนเอาไปปลูกเป็นเรือนของตน ก็ได้สร้างสรรค์องค์ประกอบที่แตกต่างขึ้น ดังปรากฏว่า มีการใช้เสาสี่เหลี่ยมอย่างกว้างขวาง นิยมใช้ฝาเฟี้ยมเป็นฝาภายใน หน้าต่างทำเป็นรูปหกเหลี่ยมบ้าง รวมทั้งได้สร้างสรรค์ซุ้มประตูที่มีลักษณะพิเศษขึ้น ด้วยการทำหลังคาคลุมซุ้มประตู และที่ปีกทั้งสองข้างของซุ้มประตูมีหลังคาเล็ก ๆ เหนือฝาล้อมชานแล่นยาวออกไป แสดงให้เห็นการผสานเชิงช่างตามแบบแผนเฉพาะตนเข้าไว้ในเรือนไทย เช่นเดียวกับเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมที่ปรากฏการใช้เสาสี่เหลี่ยม การทำหลังคาซุ้มประตูเป็นทรงมนิลา ที่ก่อให้เกิดลักษณะที่แตกต่างไปจากเรือนของคนไทยและคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน

ดังนั้นไม่ว่าจะมองเรือนในภาพรวมหรือมองพิศในรายละเอียด ในความเหมือนกันของเรือนไทยของคนทั้งสามกลุ่ม ก็มีความแตกต่างอย่างชัดเจนด้วยในเวลาเดียวกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 7.7 เปรียบเทียบลักษณะการจัดกลุ่มเรือน เรือนของคนไทย (บน) เรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน (กลาง) และเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม (ล่าง)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.3 การประดับตกแต่ง เรือนของคนไทยทั่วไปเว้นที่จะประดับด้วยลวดลายแกะสลักไม้ตามคติไม่ทำเลียนแบบเรือนของชนชั้นสูง ส่วนคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนและมุสลิมไม่ได้ถือคติดังกล่าวแต่อย่างใด ตรงกันข้าม พวกเขานิยมประดับเรือนด้วยลวดลายไม้แกะสลักหรือไม้ฉลุลายอย่างกว้างขวาง ลวดลายไม้ในเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนเน้นสื่อความหมายมงคลเป็นหลัก มีทั้งลายเรขาคณิตอย่างประแจจีน ลายต้นไม้ใบไม้ และสัตว์นานาพรรณ ขณะที่ลวดลายไม้ในเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมอยู่ภายใต้กรอบที่ศาสนาอนุมัติ มีลายเครือเถา ลายอักษรประดิษฐ์ และลายเรขาคณิต เป็นหลัก โดยปราศจากรูปสิ่งมีชีวิตอื่นใดหรือรูปมนุษย์แทรกปน

ความเคยชินกับการทำกิจกรรมต่าง ๆ บนพื้นเรือน ทำให้พื้นที่บนเรือนของคนไทยเป็นโถงโล่งเสียส่วนใหญ่ ทำนองเดียวกับคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมที่คงความโล่งบนเรือนไว้เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเอื้อต่อการทำละหมาดที่ต้องน้อมกายลงสัมผัสพื้นเรือน ที่แตกต่างออกไปคือการนิยมปูเสื่อน้ำมันที่มีลวดลายเรขาคณิตทับลงบนพื้นกระดาน โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่สำคัญ สำหรับพื้นที่บนเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนนั้นต่างออกไป ด้วยมีฝาเฟี้ยม มีเครื่องเรือนวางบนพื้นกระดาน ทั้งโต๊ะ เก้าอี้ ตู้ เตียง และอื่น ๆ รวมทั้งมีโอ่งกระเบื้องเคลือบวางอยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ ทำให้พื้นที่บนเรือนมีความโปร่งโล่งน้อยกว่าเรือนของคนกลุ่มอื่น

บนเรือนของคนไทยเหมือนกับเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน ที่มีการจัดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไว้อย่างเป็นกิจจะลักษณะ ที่ห้องโถงในเรือนประธาน คนไทยจัดเป็นที่ตั้งโต๊ะหมู่บูชาสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป พร้อมวางเครื่องบูชา หรืออย่างน้อยต้องมีหิ้งพระแขวนไว้ที่ข้างฝา คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนตั้งแท่นบูชาเทพเจ้าและแท่นบูชาบรรพบุรุษไว้ที่โถงกลางของเรือนประธาน โดยมีรูปเทพเจ้าติดไว้ที่ฝา พร้อมด้วยเครื่องบูชาต่าง ๆ แต่เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมนั้นแตกต่างออกไป บนเรือนไม่มีสิ่งแสดงว่าตรงไหนเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พวกเขาถือว่าบนเรือนโดยเฉพาะบริเวณที่ทำละหมาดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ สิ่งอันเป็นสัญลักษณ์ไม่ได้อยู่บนเรือนของแต่ละคน หากแต่อยู่แห่งเดียวกันที่หินดำ อันเป็นบ้านของพระเจ้า

คนไทยนิยมแขวนรูปบุคคลไว้ที่ฝาเรือน ทั้งรูปบุคคลผู้เป็นที่เคารพบูชา รูปบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ รวมทั้งรูปบุคคลในครัวเรือน เช่นเดียวกับเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน ที่มีรูปบุคคลประดับอยู่มากมาย ทั้งแขวนไว้ที่ฝาเรือน ตั้งไว้บนหลังตู้ และตั้งอยู่บนโต๊ะ แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมผู้ยึดมั่นที่ไม่ปรากฏรูปบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น ตามคติการนับถือพระเจ้าองค์เดียว ไม่บูชาใครอื่น อย่างไรก็ตาม การผ่อนคลายความเคร่งครัดในเรื่องนี้ลงไปบ้างปรากฏในเรือนบางหลัง ซึ่งมีรูปถ่ายสมาชิกในครัวเรือนวาง แขวน ให้เห็นบ้างประปราย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 7.1 เปรียบเทียบลักษณะเรือนไทยของคนกลุ่มต่าง ๆ

เรื่อง	เรือนไทยของคนไทย	เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน	เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม
ทิศทาง	วางตามดวงตะวัน สันหลังคาวางตามแนวตะวันออก-ตะวันตก หรือวางตามเรือนที่ปลูกก่อน	วางหันด้านหน้าเรือนซึ่งเป็นด้านรีไปทางแม่น้ำ	วางตามทิศกิบละฮฺ สันหลังคาวางตามแนวตะวันออก-ตะวันตกเบนไปทางเหนือเล็กน้อย
การวางผัง	ผังแบบอสมมาตร	ผังแบบสมมาตร มีองค์ประกอบซ้าย-ขวาเหมือนกัน และมีการจัดลำดับพื้นที่อย่างชัดเจน	ผังแบบอสมมาตร
รูปทรง	เรือนใต้ถุนสูง ทรงสอบ หลังคาจั่วแฝดทรงจอมแห	เรือนใต้ถุนสูง ทรงสอบ หลังคาจั่วแฝดทรงจอมแห หรือทรงแจ้ ใต้ถุนกั้นฝาเป็นใต้ถุนคุก	เรือนใต้ถุนสูง ทรงสอบ หลังคาจั่วแฝดทรงจอมแห หรือทรงจอมแหผสมทรงแจ้ หรือหลังคาจั่วเดี่ยว
องค์ประกอบ	เสาล้วนเป็นเสากลม ฝามีทั้งฝาปะกนและอื่น ๆ หน้าต่างสี่เหลี่ยม	เสามีทั้งเสากลมและเสาสี่เหลี่ยม ฝานอกจากฝาปะกนและอื่น ๆ แล้วยังมีฝาเฟี้ยม หน้าต่างสี่เหลี่ยมหกเหลี่ยม ซุ้มประตูมีหลังคาคลุมและมีหลังคาเล็ก ๆ ต่อเป็นปีกออกไปทั้งสองข้าง	เสามีทั้งเสากลมและเสาสี่เหลี่ยม ฝามีทั้งฝาปะกนและอื่น ๆ หน้าต่างสี่เหลี่ยม หกเหลี่ยม ซุ้มประตูทำเป็นหลังคาทรงมนิลา
การประดับตกแต่ง	ไม่ประดับด้วยลวดลายไม้แกะสลักใด ๆ บนเรือนเป็นโถงโล่ง บริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตั้งโต๊ะหมู่บูชา นิยมแขวนรูปบุคคลไว้ที่ฝาเรือน	ประดับด้วยลวดลายไม้แกะสลัก บนเรือนตั้งเครื่องเรือน บริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตั้งแท่นบูชาเทพเจ้าและแท่นบูชาบรรพบุรุษ มีรูปบุคคลประดับทั่วไป	ประดับด้วยลวดลายไม้แกะสลัก บนเรือนเป็นโถงโล่ง ปูเสื่อน้ำมัน บนเรือนถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แต่ไม่มีสัญลักษณ์ใด ๆ ไม่แขวนรูปบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ข้อที่แตกต่างไปจากคนไทย คือความนิยมในการประดับด้วยอักษรประดิษฐ์ซึ่งเป็นความเหมือนกันระหว่างคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนกับมุสลิม แต่ในความเหมือนกลับมีความแตกต่างอย่างชัดเจน เพราะต่างก็ใช้ภาษาของตน คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนใช้อักษรจีนเขียนเป็นป้ายชื่อกิจการ และถ้อยคำสำนวนที่เน้นความหมายที่เป็นมงคล ขณะที่คนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมใช้อักษรอาหรับประดิษฐ์พระนามของพระเจ้า หรือเขียนเป็นบทสวดขอพร ทั้งภาษาและสาระจึงไม่เหมือนกัน และเป็นสิ่งแสดงอัตลักษณ์ของคนแต่ละกลุ่มได้เป็นอย่างดี

ทั้งหมดทำให้สรุปได้ว่า ลักษณะภายนอกของเรือนไทยของคนกลุ่มต่าง ๆ มีทั้งที่เหมือน ๆ กันและแตกต่างกัน หากแต่การประดับตกแต่ง ซึ่งเกือบทั้งหมดปรากฏอยู่ภายในเรือน กลับมีความแตกต่างกันอย่างมาก ด้วยต่างก็ประดับตกแต่งไปตามแบบแผนเฉพาะตน กล่าวได้ว่า การประดับตกแต่งเป็นสื่อแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนได้อย่างเข้มข้นกว่าส่วนอื่นใด

การที่คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในลุ่มน้ำเพชรบุรีรับเอาเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยโดยปรับปรนให้เข้ากับวัฒนธรรมของตน ยังผลให้เกิดอัตลักษณ์ในเรือนไทยของคนแต่ละกลุ่ม ในเวลาเดียวกันก็เห็นได้ว่า เรือนไทยของพวกเขาแตกต่างไปจากเรือนไทยของคนไทยอย่างไร รวมทั้งแตกต่างระหว่างคนกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยกันอย่างไร ทั้งนี้ ความไม่เหมือนกันระหว่างเรือนไทยของคนกลุ่มต่าง ๆ นี้เอง เป็นที่มาของความหลากหลายของเรือนไทยในลุ่มน้ำเพชรบุรี

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเรือนไทย

หลายคนอาจคิดว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ Oliver (2003: 14) กลับเห็นตรงกันข้าม เขากล่าวว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้รับการดัดแปลงหรือพัฒนาตลอดเวลาตามความต้องการของผู้คน (needs) และสถานการณ์ (circumstances) ที่เปลี่ยนไป เรือนไทยส่วนใหญ่ในชุมชนทั้งสามแห่ง คือ ชุมชนบ้านโพธิ์กรุ ชุมชนบ้านแหลม และชุมชนบ้านท่าแร้ง ปลูกสร้างมาแต่ครั้งพ่อ-แม่ หรือปู่-ย่า ของคนรุ่นปัจจุบัน ย่อมผ่านการดัดแปลงไปบ้างไม่มากก็น้อย จึงน่าจะนำมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย

1. การเปลี่ยนแปลงของเรือนไทยในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ

ทุกวันนี้ เรือนของคนไทยในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ มีทั้งที่มุงหลังคาด้วยสังกะสี กระเบื้องว่าว และกระเบื้องลอน ในอดีต เรือนส่วนใหญ่มุงหลังคาด้วยจาก บัดนี้ไม่มีแล้ว เพราะในช่วง 40-50 ปี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ที่ผ่านมา เจ้าของเรือนพากันเปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาเป็นสังกะสีจนหมดสิ้น ในระยะหลังเรือนบางหลังได้รับการเปลี่ยนหลังคาสังกะสีหรือกระเบื้องว่าวไปเป็นกระเบื้องลอนแล้ว โดยยังคงความเป็นหลังคาจั่วทรงจอมแหไว้ดังเดิม

การเปลี่ยนหลังคาจากเป็นสังกะสีที่เกิดขึ้นเมื่ออดีตนั้น ในเชิงคุณภาพ เป็นการเปลี่ยนจากวัสดุที่ผุพังง่ายมาเป็นวัสดุที่ทนทาน แต่ในเชิงคุณค่า เป็นการเปลี่ยนจากวัสดุดั้งเดิมมาเป็นวัสดุทันสมัย เปลี่ยนจากวัสดุราคาถูกเป็นวัสดุราคาแพงกว่า การเปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาใหม่จึงหมายถึงหน้าตาของเจ้าของเรือนที่ดูมีฐานะดีขึ้นและทันสมัยทัดเทียมเพื่อนบ้าน การเปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาจากสังกะสีหรือกระเบื้องว่าวเป็นกระเบื้องลอนในปัจจุบันมีนัยความหมายทำนองเดียวกัน

การปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยบนเรือน โดยลดการใช้สอยลงไป หันมาใช้สอยพื้นที่ใต้ถุนเรือนมากขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งที่ปรากฏชัดในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ ซึ่งสามารถเห็นเป็นภาพต่อเนื่องได้เมื่อนำการปรับเปลี่ยนการใช้สอยพื้นที่ในเรือนหลายหลังมาประมวลเข้าด้วยกัน การปรับเปลี่ยนลำดับต้น ๆ คือการเลิกใช้ห้องนอนของเรือนประธานที่ปรากฏในเรือนบางหลัง การปรับเปลี่ยนที่มากกว่าปรากฏในเรือนที่ย้ายครัวมาไว้ใต้ถุนเรือน ซึ่งพ่วงเอาพื้นที่รับประทานอาหารและพักผ่อนลงมาด้วย เท่ากับว่า บนเรือนใช้เฉพาะการนอนเท่านั้น ในเรือนหลังที่ปรับเปลี่ยนไปมากที่สุด คือการเลิกใช้พื้นที่บนเรือนเพื่ออยู่อาศัย หันมาอยู่อาศัยใต้ถุนเรืออย่างถาวร ย่อมหมายความว่า คติเรื่องใต้ถุนเรือนเป็นอัปมงคลที่มีอยู่เดิมได้หายไปพร้อมกันนี้

การลงมาใช้สอยพื้นที่ใต้ถุนเรือน ทำให้ต้องมีการกั้นห้องหับ ซึ่งนิยมกั้นห้องเสาด้านในด้วยการเทพื้นคอนกรีต ทำผนังก่ออิฐฉาบปูน เพื่อใช้เป็นห้องนอนและห้องครัว บริเวณที่เหลือด้านหน้าซึ่งปล่อยโล่งตามเดิมกลายเป็นพื้นที่เพื่อการพักผ่อน รับแขก และทำงานบ้าน ยังผลให้เกิดลักษณะใหม่ในเรือนไทยถิ่นนี้ขึ้น คือเรือนไม้ผสมตึก ชั้นบนคงลักษณะเรือนไม้ หลังคาจั่วแฝดทรงจอมแหเหมือนเดิม แต่ใต้ถุนคงความโล่งเฉพาะส่วนหน้า ส่วนหลังทึบเพราะมีห้องก่ออิฐฉาบปูนปิดอยู่ มีแนวโน้มว่า ลักษณะดังกล่าวจะกลายเป็นสิ่งใหม่ในชุมชนแห่งนี้ และกลายเป็นตัวอย่างให้เรือนหลังอื่นดำเนินรอยตาม

2. การเปลี่ยนแปลงของเรือนไทยในชุมชนบ้านแหลม

แต่ก่อนเรือนไทยส่วนใหญ่ของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนในชุมชนบ้านแหลมมุงหลังคาจากเรือนของผู้มีฐานะดีมุงด้วยกระเบื้องว่าว แต่ก็มักมุงเฉพาะเรือนประธาน ขณะที่เรือนขวางซึ่งเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ 7.8 ภาพถ่ายเรือนเมื่อราว 50 ปีที่ผ่านมา หลังคามุงจาก (บน) และเรือนหลังเดียวกันในปัจจุบัน หลังคาเปลี่ยนเป็นกระเบื้องลอน (ล่าง)
ที่มา: (บน) ภาพเอื้อเฟื้อจาก เอื้อจิตต์ แก้วผลึก

เรือนครัวหรือเรือนบริวารมุงจากมากกว่า เมื่อปลายปี พ.ศ. 2551 เรือนหลังสุดท้ายในชุมชนแห่งนี้ที่ยืนหยัดการมุงหลังคาจากต่อมา ได้ปิดฉากการมุงหลังคาเช่นนี้ลงด้วยการเปลี่ยนวัสดุมุงเป็นกระเบื้องลอน (ภาพที่ 7.8) ขณะที่เรือนหลังอื่น ๆ ได้เปลี่ยนหลังคาจากเป็นสังกะสีหรือกระเบื้องว่าวราว 50 ปีมาแล้ว

ลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของเรือนไทยในชุมชนบ้านแหลม คือการมีชานแดดแผ่กว้างอยู่กลางเรือน เสมือนเป็นลานกลางบ้าน ทุกวันนี้ ร่องรอยของชานแดดผืนกว้างเหลือให้เห็นในเรือนน้อยหลัง บรรดาเจ้าของเรือนพากันทำหลังคาปิดชานแดดบางส่วน จนเหลือพื้นที่เปิดรับแดดขนาด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เล็ก ๆ โดยการต่อหลังคาเพิงคลุมหรือไม่ก็ทำเป็นหลังคาจั่วทรงแจ้ ที่ทำหลังคาคลุมชานแคดจนเปลี่ยนเป็นชานร่มทั้งหมดก็มี ด้วยเหตุผลเพื่อป้องกันไม้ปูชานเรือนผุจากการถูกแดดถูกฝนเป็นประจำ เรือนที่คงความเป็นชานแดดไว้แต่เปลี่ยนเป็นพื้นคอนกรีตปูกระเบื้องที่ทนทานแทนไม้ก็มี

การปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยบนเรือนเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเรือนทุกหลังของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีน เพราะพวกเขาอยู่อาศัยกันบนเรือนเป็นหลักและยังคงเป็นเช่นนี้เสมอมา ใต้ถุนเรือนถูกปล่อยร้าง หรืออย่างมากก็ทำเป็นใต้ถุนคุกสำหรับเก็บของ การปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยจึงเป็นการปรับเปลี่ยนพื้นที่บนเรือนเป็นส่วนใหญ่ ในเรือนทุกหลังมีการสร้างห้องน้ำ-ส้วม ต่อเติมไว้ทางด้านข้างของเรือน ซึ่งนิยมทำเป็นห้องก่ออิฐฉาบปูนเหมือน ๆ กัน ในบางหลังมีการรื้อถอนเรือนขวางออกไป ขณะที่เรือนขวางบางหลังถูกปรับหลังคาจากจั่วทรงสูงเป็นทรงแจ้ เรือนหลายหลังมีการต่อเติมเพื่อเพิ่มขยายพื้นที่ใช้สอยไปทางด้านหลังของเรือนประธาน ด้วยการต่อเป็นหลังคาเพิงออกไปหรือไม่ก็ทำเป็นหลังคาจั่วทรงแจ้

การทำหลังคาปิดชาน ต่อเติมห้องน้ำ-ส้วม หรือต่อเติมอาคารออกไปทางด้านหลัง ซึ่งนิยมทำเป็นหลังคาเพิง หรือหลังคาจั่วทรงแจ้มุงกระเบื้องตามสมัยนิยม โดยยังคงลักษณะเรือนประธานและหอหน้าไว้ดังเดิม ทำให้ลักษณะที่ปรากฏต่อสายตาคนทั่วไปกลายเป็นเรือนไทยและเรือนสมัยนิยมผสมผสานอยู่ด้วยกัน การเปลี่ยนแปลงในลักษณะของเรือนไทยในชุมชนบ้านแหลมดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อเดิม ผู้อยู่อาศัยรุ่นปัจจุบันไม่ต้องการชานเปิดสู่ท้องฟ้าอีกต่อไป ไม่ให้ความสำคัญกับระบบผังแบบสมมาตร และการจัดลำดับของพื้นที่อันเป็นแบบแผนที่เคยยึดถือกันในสมัยบรรพบุรุษ

3. การเปลี่ยนแปลงของเรือนไทยในชุมชนบ้านท่าแร้ง

เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในชุมชนบ้านท่าแร้งก็เหมือน ๆ กับเรือนในชุมชนอื่น ๆ ที่ไม่ปรากฏเรือนหลังคามุงจากให้เห็นแล้ว ในอดีตเรือนไทยในถิ่นนี้ล้วนมุงหลังคาด้วยจาก ยกเว้นเรือนของผู้มีฐานะดีไม่กี่หลังที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้องว่าว ราว 30-40 ปีที่ผ่านมาบรรดาเจ้าของเรือนหลังคาจากพากันเปลี่ยนวัสดุมุงเป็นสังกะสีกันจนหมดสิ้น ส่วนเรือนที่มุงหลังคากระเบื้องว่าวยังคงอยู่ต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ที่เปลี่ยนจากกระเบื้องว่าวซึ่งหนักจนทำให้หลังคาเรือนโย้มาเป็นกระเบื้องลอนก็มีบ้าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรือนไทยเกือบทุกหลังในชุมชนบ้านท่าแร้ง ผ่านการยกพื้นเรือนให้สูงขึ้น ที่พวกเขาเรียกกันว่า ดีดเรือน มาแล้ว ด้วยเหตุว่า เมื่อมีการถมดินใต้ถุนเรือนเพื่อตัดปัญหาน้ำท่วม ทำให้เรือนเตี้ยลง จึงเขยิบพื้นเรือนให้สูงขึ้น แต่สิ่งนี้ก็ไม่ได้ทำให้ลักษณะโดยรวมของเรือนเปลี่ยนไปแต่อย่างใด การไม่เขยิบพื้นเรือนให้สูงขึ้นต่างหากที่จะทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลง คือ เรือนเตี้ยลง สิ่งที่ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน คือการพากันล้อมรั้วใต้ถุนเรือนด้วยสังกะสีบ้าง ไม้ไผ่ขัดแตะบ้าง นัยว่าเพื่อกันขโมย กลบลักษณะความเป็นเรือนใต้ถุนโล่งที่มีเสาลอยไปโดยสิ้นเชิง

ทุกวันนี้ เรือนไทยในชุมชนบ้านท่าแร้งที่มีชานแดดมีเพียง 1-2 หลัง เป็นประจักษ์พยานยืนยันลักษณะดั้งเดิมของเรือนไทยถิ่นนี้ ขณะที่เรือนหลังอื่น ๆ ไม่ปรากฏชานแดดให้เห็น เจ้าของเรือนพากันทำหลังคาเพิงปิดชานแดด เพื่อตัดปัญหาไม้ปูชานเรือนผุ เรือนไทยส่วนใหญ่ของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมบ้านท่าแร้ง จึงมีหลังคาแผ่คลุมพื้นที่ทั้งหมดไว้

ความจริงแล้ว การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใช้สอยบนเรือนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง เรือนบางหลังผ่านการต่อเติมเพิ่มขยายพื้นที่เพื่อรองรับสมาชิกในครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น เปลี่ยนจากเรือนหลังคาจั่วเดี่ยวหรือจั่วแฝดเป็นเรือนหมู่ หรือลดขนาดลงเมื่อมีสมาชิกในครัวเรือนขยับขยายย้ายออกไป ด้วยการรื้อถอนเรือนบางหลังติดไปด้วย เปลี่ยนจากเรือนหมู่เป็นเรือนหลังคาจั่วแฝดหรือจั่วเดียว อย่างไรก็ตาม การเพิ่มหรือลดขนาดของเรือนเช่นนี้ ความเป็นเรือนไทยที่มีหลังคาจั่วทรงจอมแหอันโดดเด่นยังคงได้รับการรักษาไว้ จนดูเหมือนไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไร

การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อลักษณะเรือน เกิดขึ้นกรณีที่มีการต่อเติมเพิ่มขยายพื้นที่เรือนออกไป โดยไม่ได้ต่อเป็นเรือนหลังคาทรงจอมแห หากแต่ต่อเป็นหลังคาเพิงหรือหลังคาจั่วทรงแจ้ออกไปทางด้านหน้าหรือด้านข้างของเรือนประธาน เกิดเป็นเรือนที่มีลักษณะหลังคาจั่วทรงจอมแหของเรือนประธานผสมผสานกับเรือนตามสมัยนิยมของส่วนต่อเติมขึ้น และลักษณะเรือนไทยลูกผสมเช่นนี้มีแนวโน้มว่าจะเป็นกระแสนำให้คนอื่นในชุมชนทำตามในลำดับต่อ ๆ ไป

จะเห็นได้ว่า เรือนไทยทุกวันนี้ที่มีอยู่ในชุมชนต่าง ๆ แตกต่างไปจากเรือนไทยในอดีต เพราะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ตามความต้องการของผู้อยู่อาศัยและปัจจัยแวดล้อมที่เปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดจากความคิดอ่านของเจ้าของเรือนซึ่งมักเป็นผู้ปลูกสร้างในตัว โดยไม่มีสถาปนิกคนใดออกแบบให้ หากการเปลี่ยนแปลงใด ๆ คนในชุมชนเห็นดีเห็นงามด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ก็เกิดการทำตามจนกลายเป็นลักษณะร่วมที่เหมือน ๆ กัน นี่เองที่นิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดย Oliver (2003: 14) คือ “the architecture of the people, and by the people, but not for the people”

ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงของเรือนไทยในแต่ละชุมชนเป็นไปในทิศทางที่แตกต่างกัน อาทิ การต่อเติมเรือนไทยด้วยอาคารตามสมัยนิยม จนเกิดเป็นลักษณะเรือนไทยลูกผสม ในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ มีลักษณะชั้นบนเป็นเรือนไทย ชั้นล่างเป็นอาคารตามสมัยนิยม ขณะที่ในชุมชนบ้านแหลมคงลักษณะเรือนเสาลอย ที่มีเรือนประธานและหอหน้าเป็นเรือนไทย เรือนขวางหรือด้านหลังเรือนประธานเป็นอาคารตามสมัยนิยม ส่วนในชุมชนบ้านท่าแร้ง มีลักษณะเรือนปิดใต้ถุน เรือนประธานเป็นเรือนไทยที่มีด้านหน้าและด้านข้างเป็นอาคารตามสมัยนิยม อย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับว่า เรือนไทยลูกผสมเป็นเรือนไทยแบบหนึ่ง ที่แตกต่างไปจากแบบแผนที่มีอยู่เดิม และเป็นการเพิ่มความหลากหลายของเรือนไทยในลุ่มน้ำเพชรบุรียิ่งขึ้นไปอีก

ทั้งหมดนี้ นำไปสู่ข้อสรุปว่า เรือนไทยในลุ่มน้ำเพชรบุรีไม่ได้จำกัดเฉพาะเป็นที่อยู่อาศัยของคนไทยซึ่งเป็นคนพื้นถิ่นหมู่ใหญ่ คนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ซึ่งเป็นคนหมู่น้อยที่ร่วมอาศัยอยู่ในถิ่นนี้ ต่างรับเอาเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน ตามกระบวนการรับความเป็นไทยเพื่อปรับตัวเข้าสู่บริบทใหญ่ การมีที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยเป็นการแสดงความเป็นไทยอย่างเป็นรูปธรรม และเมื่อคนกลุ่มชาติพันธุ์ปลูกที่อยู่อาศัยเป็นแบบเรือนไทย ต้องมีทั้งการปรับตัวให้เข้ากับที่อยู่อาศัยใหม่ และการปรับที่อยู่อาศัยใหม่ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมโดยเฉพาะความเชื่อของตน ก่อเกิดเป็นเรือนไทยที่มีอัตลักษณ์เฉพาะคนกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ เรือนไทยจึงเป็นทั้งฉากแสดงความเป็นไทยและเวทีแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในเวลาเดียวกัน ลักษณะเฉพาะที่ไม่เหมือนกันของเรือนไทยของคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ และแตกต่างไปจากเรือนไทยของคนพื้นถิ่นด้วย ทำให้เรือนไทยในลุ่มน้ำเพชรบุรีไม่ได้มีลักษณะเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง หากแต่มีลักษณะหลากหลาย หรือ พหุลักษณ์ นั่นเอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 8

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ความหลากหลายทางวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยแห่งลุ่มน้ำเพชรบุรี นี้ มีพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีเป็นแหล่งศึกษา สิ่งที่น่าสนใจของพื้นที่แห่งนี้คือการมีผู้คนหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน นอกเหนือจากคนไทยแล้วยังมีคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อีกด้วย บรรดาผู้คนหลากกลุ่มเหล่านี้กระทำสิ่งที่เหมือน ๆ กัน คือการรับเอาแบบอย่างเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน ทำให้เกิดคำถามว่า วัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่นซึ่งแตกต่างไปจากคนไทย จะมีอิทธิพลต่อที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยของเขาอย่างไร? นำไปสู่วัตถุประสงค์ของการวิจัยในการค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับเรือนไทย

กรอบแนวคิดหลักในการวิจัยนี้ คือการพิจารณาสถาปัตยกรรมในฐานะเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุอย่างหนึ่งที่เกิดจากการสรรค์สร้างของมนุษย์ วัฒนธรรมทางวัตถุซึ่งในที่นี้คือเรือนไทยจะเป็นอย่างไรย่อมเป็นผลมาจากปัจจัยแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เป็นที่ยอมรับกันว่า วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อของผู้คนนั้นส่งผลต่อการสร้างวัฒนธรรมทางวัตถุอย่างมาก งานวิจัยนี้จึงมุ่งความสนใจไปที่การค้นหาว่า วัฒนธรรมด้านความเชื่อของคนแต่ละกลุ่มจะมีอิทธิพลต่อการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยของเขาอย่างไร

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยภาคสนาม ประชากรในการวิจัยคือเรือนไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรี กลุ่มตัวอย่างได้จากวิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ประกอบด้วยเรือนไทยของคนไทยพื้นถิ่นผู้เป็นคนหมู่ใหญ่ กับเรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนและมุสลิม ชุมชนของคนทั้งสามกลุ่ม กลุ่มละ 1 แห่ง ได้รับการคัดเลือก เพื่อการเก็บข้อมูลปฐมภูมิของที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยชุมชนละ 10 หลัง วิธีการเก็บข้อมูลใช้การสำรวจ รังวัด การสังเกตการณ์ระยะยาว และสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์แผนผัง การวิเคราะห์รูปลักษณ์ และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ ประกอบกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผลการวิจัยปรากฏว่า การที่คนกลุ่มชาติพันธุ์จีนและมุสลิมรับเอาเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน เป็นกระบวนการรับความเป็นไทยเพื่อปรับตัวเข้าสู่บริบทใหญ่ เมื่อคนแต่ละกลุ่มรับเอาเรือนไทยไปปลูกแล้ว ต้องมีทั้งการปรับตัวให้สอดคล้องกับที่อยู่อาศัยแบบใหม่ และปรับเรือนไทยให้สอดคล้องกับความเชื่อเดิมของตน การดัดแปลงเรือนไทยไปจากแบบแผนของคนไทยอันเป็นต้นแบบ ทำให้เกิดเรือนไทยที่มีอัตลักษณ์เฉพาะของคนแต่ละกลุ่ม เรือนไทยของคนกลุ่มหนึ่งซึ่งไม่เหมือนกับเรือนของคนไทยและแตกต่างไปจากเรือนของคนกลุ่มอื่น ยังผลให้เรือนไทยในลุ่มน้ำเพชรบุรีมีลักษณะหลากหลาย

ข้อค้นพบจากการวิจัย

ประการแรก งานวิจัยนี้นำไปสู่ข้อสรุปที่ชัดเจนในเรื่องความหลากหลายของเรือนไทยในลุ่มน้ำเพชรบุรี ความหลากหลายดังกล่าวเป็นผลจากการที่คนต่างกลุ่มวัฒนธรรมนำเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตน โดยได้มีการดัดแปลงให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่ม จนเกิดเป็นเรือนไทยที่มีลักษณะปลีกย่อยแปลกแยกกันไป หมายความว่า แบบแผนทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทยมีมากกว่าหนึ่ง ซึ่งเป็นประเด็นใหม่ในวงวิชาการด้านสถาปัตยกรรม

อันที่จริง ความหลากหลายของเรือนไทยนั้นมีอยู่แล้วเป็นปกติ แต่วงวิชาการด้านสถาปัตยกรรมไม่มีการหยิบยกขึ้นมาวิพากษ์กันอย่างจริงจัง ที่ผ่านมาเรือนไทยได้รับการกล่าวถึงในฐานะสถาปัตยกรรมแห่งแบบแผนช่างชั้นสูง ดังคำกล่าวว่า “รูปแบบของเรือนและวิธีการปลูกเรือนมีหลักการและวิธีการซึ่งได้รับการปรับปรุงจนกลายเป็นทั้งศาสตร์และศิลปะชั้นสูงสาขาหนึ่ง” (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2542: 5670) เรือนไทยที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศ ต้องตามแบบแผนช่างชั้นสูง เช่น พระตำหนักทับขวัญในพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม เรือนต้นในพระราชวังดุสิต กรุงเทพมหานคร และคุ้มขุนแผน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น (น.อ.สมภพ ภิรมย์ ร.น., 2531) เท่ากับว่า เรือนไทยเป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับการพิจารณาเชิงเอกลักษณ์ คือมีแบบแผนตายตัว บรรดาเรือนไทยที่แปลกแยกแตกต่างออกไปจากแบบแผนช่างชั้นสูงถูกตีตราว่าเป็น เรือนนอกแบบ และถูกกันออกนอกพื้นที่ทางวิชาการเสมอ

งานวิจัยนี้ค้นพบว่า เรือนไทยที่คนกลุ่มอื่นนำไปปลูกสร้างเป็นที่อยู่อาศัยและได้มีการดัดแปลงจนผิดเพี้ยนไปจากแบบแผนดั้งเดิมนั้น ไม่ใช่สถาปัตยกรรมที่มีการก่อรูปก่อร่างขึ้นอย่าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สะเปะสะปะ หากแต่มีการพัฒนาแนวทางการปลูกสร้างในแบบของตนจนมีระเบียบวิธีที่ชัดเจน บรรลุผลเป็นเรือนไทยแบบแผนใหม่ขึ้นมา

ทั้งนี้ การที่เรือนไทยในลุ่มน้ำเพชรบุรีมีความหลากหลาย สามารถสรุปเป็นหลักการได้ว่า เมื่อผู้คนในวัฒนธรรมหลักสถาปนาสถาปัตยกรรมอันเป็นกระแสนิยมของสังคม กลุ่มคนในวัฒนธรรมรองจะรับเอารูปแบบไปใช้ตามกระบวนการปรับตัวคล้อยตามบริบทใหญ่ การปรับปรนรูปแบบให้สอดคล้องต้องตามวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่ม ทำให้สถาปัตยกรรมกระแสหลักมีความหลากหลายในที่สุด

ประการที่สอง งานวิจัยนี้ค้นพบว่า งานสถาปัตยกรรมไม่ใช่เพียงสิ่งปลูกสร้างเพื่อคุ้มแดดคุ้มฝนให้แก่คนที่อาศัยอยู่ภายในเท่านั้น งานสถาปัตยกรรมยังเป็นสิ่งที่คนกลุ่มชาติพันธุ์ใช้แสดงความเป็นไทย และในเวลาเดียวกันก็ใช้เป็นสิ่งแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ด้วย

การรับวัฒนธรรมไทยเพื่อปรับตัวเข้าสู่บริบทของสังคมคนหมู่ใหญ่ พร้อม ๆ กับการรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนหมู่น้อยมีหลายวิธี อาทิการตั้งชื่อ-สกุลเป็นภาษาไทย การใช้ภาษาไทยในการพูด การเขียน เมื่อสื่อสารกับคนภายนอก ใช้ภาษาดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์เมื่อสื่อสารในหมู่พวกเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือการแต่งกายแบบสากลนิยมของท้องถิ่นในโอกาสทั่วไป แต่ในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีหรือประกอบกิจทางศาสนา พวกเขาจะพากันแต่งกายในชุดประจำกลุ่มชนอย่างพร้อมเพรียง

ทำนองเดียวกับภาษาและการแต่งกาย สถาปัตยกรรมเป็นสิ่งหนึ่งที่ได้รับการนำไปใช้เป็นสื่อในการแสดงความเป็นไทยและใช้แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไปพร้อม ๆ กัน ดังข้อสรุปในบทที่ 7 ที่ว่า สถาปัตยกรรมเป็นทั้งฉากแสดงความเป็นไทยและเป็นเวทีแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เป็นฉากแสดงความเป็นไทย หมายความว่า รูปลักษณ์ที่ปรากฏต่อสายตาคนทั่วไปบ่งบอกถึงความเป็นไทย เป็นเวทีแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หมายความว่า เป็นสถานที่ที่มีสิ่งต่าง ๆ อันเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ปรากฏอยู่

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า คนกลุ่มชาติพันธุ์ได้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบทวิลักษณ์ขึ้นมา คือมีทั้งลักษณะไทยและลักษณะทางชาติพันธุ์ผสมผสานอยู่ในอาคารหลังเดียวกัน หรืออีกนัยหนึ่ง สถาปัตยกรรมที่ผู้คนในวัฒนธรรมรองสรรค์สร้างขึ้นมีรูปแบบทวิลักษณ์ ในประการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สำคัญ ทวิลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่ทำให้คนกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ดำรงตนอยู่ในวัฒนธรรมรองอาศัยอยู่ได้อย่างสงบสุขในพื้นที่ที่แวดล้อมด้วยผู้คนในวัฒนธรรมหลัก

ประการที่สาม การรับความเป็นไทยและการรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านงานสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นอย่างมีกาละเทศะ

เมื่อพิจารณาในระดับชุมชน การปลูกที่อยู่อาศัยเป็นแบบเรือนไทย ยังผลให้ชุมชนของคนกลุ่มชาติพันธุ์มีภาพโดยรวมที่ประกอบด้วยที่อยู่อาศัยที่มีรูปลักษณ์ละม้ายเหมือนกับชุมชนของคนหมู่ใหญ่ เป็นการยากที่จะแยกออกว่า แห่งใดเป็นชุมชนคนไทยพื้นถิ่น แห่งใดเป็นชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์ แต่สำหรับศาสนสถานแล้วยังคงรูปลักษณ์ตามแบบสถาปัตยกรรมแนวประเพณีนิยมของกลุ่มชาติพันธุ์ไว้อย่างเหนียวแน่น

ศาลเจ้าในชุมชนของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนมีรูปแบบสถาปัตยกรรมแนวประเพณีนิยมจีน ขณะที่มัสยิดในชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมมีรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลอาหรับอย่างชัดเจน กล่าวได้ว่า แม้ที่อยู่อาศัยทั่วไปจะรับเอารูปแบบสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมหลักมาใช้ แต่ศาสนสถานอันเป็นสถาปัตยกรรมทางความเชื่อยังคงรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมตามวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ กล่าวได้ว่า สถาปัตยกรรมทางความเชื่อมุ่งใช้เป็นสิ่งแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อย่างประจักษ์แจ้ง

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อย้อนกลับไปพินิจภาพในอดีตของศาสนสถานของชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์ ศาลเจ้ากวนอูแห่งชุมชนบ้านแหลมซึ่งยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนประยุกต์ผสมกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่น สะท้อนการผสานสถาปัตยกรรมสองแบบอย่างเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ขณะที่ศาลเจ้าแห่งอื่นในชุมชนซึ่งปรับปรุงซ่อมใหม่ในภายหลังใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมแนวประเพณีนิยมจีนโดยเอกรูป ทำนองเดียวกับมัสยิดหลังเดิมของชุมชนบ้านท่าแร้งที่ปรากฏในภาพถ่ายเก่า มีรูปแบบสถาปัตยกรรมประยุกต์ที่เกิดจากการผสมผสานสถาปัตยกรรมไทยและอาหรับเข้าด้วยกัน ส่วนมัสยิดหลังใหม่ที่สร้างขึ้นแทนที่หลังเดิม เน้นรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลอาหรับอย่างโดดเด่น เห็นได้ว่าในระยะหลังการแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนหมู่น้อยเป็นไปอย่างชัดเจนและเปิดเผย สะท้อนภาพของสังคมที่ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากขึ้นโดยลำดับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เมื่อพิจารณาในระดับที่อยู่อาศัย เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์มีลักษณะพื้นฐานที่ปรากฏต่อสายตาผู้พบเห็นเหมือน ๆ กับเรือนไทยทั่วไป เช่น เสาสูง ทรงสอบ หลังคาจั่วทรงจอมแห เป็นต้น แต่การวางผังเรือนซึ่งมองไม่เห็นจากภายนอกกลับเป็นไปตามแบบแผนประเพณีนิยมของกลุ่มชาติพันธุ์ เท่ากับเป็นการคงผังเรือนตามแบบแผนดั้งเดิมของตนไว้ภายใต้รูปลักษณ์ใหม่ที่ครอบลงไป

ข้อสรุปดังกล่าวตรงกับการศึกษาเรือนของชาวไทลื้อที่อาศัยอยู่ในที่ต่างถิ่นกันของ Panin (2003: 26) ที่พบว่า “With similar house plan, there is the differentiation in house form especially roof form.” และสอดคล้องกับที่อยู่อาศัยที่มีการเปลี่ยนรูปทรงไปจากแบบแผนประเพณีนิยมเมื่อเวลาเปลี่ยนไป โดยประโยชน์ใช้สอยยังคงเหมือนเดิม ตามคำกล่าวของ Noble (2007: 20) ที่ว่า “Form may also change even though function does not.” และ “Form is influenced by a number of factors of which function is just one.”

ทั้งนี้ งานวิจัยนี้มีข้อค้นพบเพิ่มเติมคือ ไม่เพียงการวางผังของที่อยู่อาศัยเท่านั้น องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมหลายอย่าง และการประดับตกแต่ง ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ภายในเป็นสิ่งที่คนกลุ่มชาติพันธุ์ยึดแบบแผนตามแนวประเพณีนิยมของตนไว้เป็นหลัก นอกเหนือจากนี้ยังพบว่า รูปทรงอย่างอื่นที่ครอบลงไปคือรูปทรงที่รับมาจากคนหมู่ใหญ่ที่รายล้อมอยู่ ซึ่งเป็นแบบอย่างที่เป็นกระแสหลักของสังคม ณ ที่นั้น ในช่วงเวลานั้น

กล่าวได้ว่า การที่คนกลุ่มชาติพันธุ์ปลูกเรือนไทยเป็นที่อยู่อาศัย เป็นการสร้างลักษณะเชิงประจักษ์ให้เป็นไทยเหมือนคนหมู่ใหญ่ โดยคงลักษณะที่ซ่อนอยู่ภายในตามแบบแผนดั้งเดิมของกลุ่มตน หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นการเปลี่ยนเปลือกให้เหมือนกับคนอื่น ส่วนเนื้อแท้ภายในยังคงความเป็นตัวตนของตนไว้ไม่เปลี่ยนแปลง

ประการสุดท้าย เรือนไทยไม่ใช่สถาปัตยกรรมแนวประเพณีนิยมที่มีแบบแผนคงที่ หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์ หรืออีกนัยหนึ่งมีการกลายรูปไปโดยลำดับ

เมื่อพิจารณาในภาพกว้าง ความหลากหลายของเรือนไทยในลุ่มน้ำเพชรบุรี เกิดจากการที่เรือนไทยของคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กลายรูปไปจากเรือนของคนไทยพื้นถิ่นซึ่งเป็นต้นแบบ ด้วยการสร้างแบบแผนที่แตกต่างออกไป ไม่ว่าจะเป็นด้านการวางทิศทางเรือน การจัดผังเรือน รูปลักษณ์ภายนอก หรือรายละเอียดภายใน ก่อให้เกิดเรือนไทยรูปลักษณ์ใหม่ ๆ ขึ้นมา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เมื่อพิจารณาเชิงลึก เรือนไทยของคนแต่ละกลุ่มต่างก็มีการกลายรูปไปตามกาลเวลา ดังปรากฏว่า ในระยะหลัง เรือนไทยแห่งบ้านโพธิ์กรุมีการต่อเติมใต้ถุนจนกลายเป็นสถาปัตยกรรมลูกผสม โดยชั้นบนคงความเป็นเรือนไทยหลังคาจั่วแฝดดังเดิม แต่ชั้นล่างที่เคยเป็นใต้ถุนโล่งถูกแทนที่ด้วยห้องหับก่ออิฐถือปูนตามสมัยนิยม ขณะที่เรือนไทยแห่งชุมชนบ้านแหลมมีการกลายรูปต่างแนวออกไป ด้วยการปรับเปลี่ยนต่อเติมเฉพาะพื้นที่ใช้สอยชั้นบน กลายเป็นลักษณะไทยของเรือนประธานและหอหน้าผสมกับเรือนสมัยนิยมหลังคาเพิงที่ต่อเติมออกไปทางด้านข้างและหรือด้านหลัง เช่นเดียวกับเรือนไทยในชุมชนบ้านท่าแร้ง ที่นิยมต่อเติมขยายพื้นที่ชั้นบนของเรือนเดิมออกไปทางด้านข้างด้วยลักษณะอาคารตามสมัยนิยม จนกลายรูปเป็นสถาปัตยกรรมแนวผสมผสานแบบไทยประเพณีกับสมัยนิยมเข้าด้วยกัน แน่นอนว่าการกลายรูปจะไม่หยุดอยู่เพียงเท่านี้

ข้อจำกัดในการวิจัย

งานวิจัยนี้มีข้อจำกัดในการดำเนินงานบางประการ ดังนี้

1. กรณีตัวอย่างในการวิจัย ขาดแคลนชุมชนกรณีตัวอย่างที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน สำหรับชุมชนคนไทยและชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม เป็นชุมชนเกษตรกรรมชนบทเช่นเดียวกัน มีลักษณะพื้นฐานใกล้เคียงกัน คือเป็นชุมชนที่ประกอบด้วยผู้คนเกาะกลุ่มอยู่อาศัยรวมกันราว 100-200 ครัวเรือน ท่ามกลางทุ่งเกษตรกรรมที่โอบอยู่โดยรอบ แต่ไม่มีชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนที่มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้ ทำให้ต้องเลือกชุมชนในระดับเทศบาลตำบลอันเป็นศูนย์กลางของอำเภอ ซึ่งมีขนาดใหญ่ มีความเป็นเมืองมากกว่า

2. ข้อมูลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยแบบแผนดั้งเดิม ทั้งของคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนและมุสลิมในลุ่มน้ำเพชรบุรีไม่หลงเหลืออยู่เลย การทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยแบบแผนดั้งเดิมของคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต้องอาศัยข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารเกี่ยวกับบ้านเรือนของผู้คนกลุ่มเดียวกันในถิ่นอื่น ซึ่งย่อมมีปัจจัยแวดล้อมแตกต่างไปจากบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรี

3. ประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ครอบครองเรือนในปัจจุบัน ไม่ใช่ผู้สร้างเรือน เรือนกรณีตัวอย่างเกือบทุกหลังปลูกสร้างมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษของผู้อยู่อาศัยรุ่นปัจจุบัน ข้อมูลเกี่ยวกับเรือนโดยเฉพาะด้านความเชื่อในการปลูกสร้างเรือนไม่เคยมีการจดบันทึกไว้ และเลือนหายไปตามกาลเวลา หลายเรื่องที่คนรุ่นปัจจุบันไม่รู้แล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ข้อเสนอแนะการวิจัยในครั้งต่อไป

1. การวิจัยพื้นที่ศึกษาแหล่งอื่น ๆ งานวิจัยนี้เลือกสรรชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนและมุสลิมอย่างละ 1 แห่งเป็นกรณีตัวอย่าง ยังมีชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์จีนอีกหลายแห่งในลุ่มน้ำเพชรบุรี เช่นเดียวกับชุมชนคนกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมที่ยังมีอีกมากที่ยังไม่เคยมีการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยของเหล่าพวกเขาอย่างจริงจัง จึงเป็นปัญหาเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไปได้เป็นอย่างดี

2. การวิจัยเกี่ยวกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรียังมีคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นร่วมอยู่อาศัยอีกด้วย มีทั้งไทดำ ลาว และมอญ จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า คนกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้รับเอาเรือนไทยไปปลูกเป็นที่อยู่อาศัยของตนเช่นกัน คำถามที่ว่า วัฒนธรรมของเขามีอิทธิพลต่อเรือนไทยอันเป็นที่อยู่ รวมทั้งชุมชนของเขาอย่างไร ? เป็นสิ่งที่น่าจะมีการตอบด้วยกระบวนการวิจัยเช่นกัน

3. การขยายขอบข่ายการวิจัยสู่พื้นที่ลุ่มน้ำอื่น โดยเฉพาะในเขตภาคกลาง เช่น ลุ่มน้ำแม่กลอง ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นต้น ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่มีเรือนไทยเป็นที่อยู่อาศัยตามแบบแผนประเพณีนิยมของคนหมู่มาก และมีผู้คนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมอยู่อาศัย เสมือนเป็นภาพขยายของพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรี

4. ประเด็นด้านเนื้อหาสาระ งานวิจัยนี้เน้นการผสมผสานวัฒนธรรมการปลูกสร้างของคนสองกลุ่ม คือวัฒนธรรมหลักของคนไทยกับวัฒนธรรมรองของคนกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ ความจริงแล้ว พื้นที่บางแห่งมีคนมากกว่าสองกลุ่มร่วมอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันอย่างสงบสุข การวิจัยเกี่ยวกับชุมชนและสถาปัตยกรรมในมิติของการแลกเปลี่ยน และ/หรือการผสมผสานวัฒนธรรมในพื้นที่เช่นนี้ เป็นประเด็นที่น่าจะได้มีการดำเนินการในลำดับต่อ ๆ ไปอย่างยิ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมแผนที่ทหาร. 2537. **ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนบ้านท่าแร้งและบริเวณโดยรอบ.** (มาตราส่วน 1 : 1,500).

_____. 2537. **ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนบ้านโพธิ์กรุและบริเวณโดยรอบ.** (มาตราส่วน 1 : 1,500).

_____. 2545. **ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณชุมชนบ้านแหลม.** (มาตราส่วน 1 : 2,500).

กรมศิลปากร. 2520. **ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง: อ่านและจัดทำคำอธิบาย โดยที่ประชุมสัมมนาเรื่องศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ณ หอสมุดแห่งชาติ.** กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

_____. 2510. **คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์.** พระนคร: คลังวิทยา.

กองบรรณาธิการ. 2540. "บ้านเจ้าสัวสอน." **วารสารชายคา** 9 (71): 54-59.

กิติมา อมรทัต. 2544. **อิสลามคืออะไร?.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัคราชฑูต สาธารณรัฐอิสลามอิหร่าน ประจำกรุงเทพมหานคร. แปลจาก H.R. Hashimi. **What is Islam?.**

ไกรศรี นิมมานเหมินท์. 2521. "เรือนแบบลานนาไทย." ใน เสนอ นิลเดช. (บรรณาธิการ). **ศิลปลานนาไทย.** กรุงเทพมหานคร: กรุงสยามการพิมพ์, หน้า 151-171.

เขต รัตนจรณะ. 2542. "เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้." **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้** 14: 6613-6629.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เขต รัตนจรณะ และคณะ. 2537. **เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้.** ปัตตานี: สถาบันศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

_____. 2537. **เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้.** ปัตตานี: สถาบันศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. อ้างถึง นันทา โรจนอุดมศาสตร์. 2525. **รายงานการวิจัยเรื่อง ลวดลายตกแต่งบ้านชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้.** ยะลา: สหายการพิมพ์.

ครองชัย หัตถา และคณะ. (บรรณาธิการ). 2543. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดปัตตานี.** กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542).

คอดีญะฮ์. ม.ป.ป. **เส้นทางสายใหม่.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จำเริญ แสงดวงแข. 2542. “โลกทรรศน์ชาวไทยภาคใต้.” **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้** 14: 7028-7034.

จิตรา ก่อนันทเกียรติ. 2546. **อลังการจีนศิลป์.** กรุงเทพมหานคร: จิตรา.

จิราวรรณ โต๊ะมิ. 2551. ชาวบ้านป่าขวาง ตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 26 เมษายน 2551.

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. 2542. “เรือนไทย.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง** 12: 5669-5684.

เจษฎา โลหอุ่นจิตร และ สมบูรณ์ ศิริประชัย. ม.ป.ป. “บทบาทชาวจีนในเศรษฐกิจไทย.” ใน วิทยา วิทยอำนวยคุณ. (บรรณาธิการ). **คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร.** กรุงเทพมหานคร: เส้นทางเศรษฐกิจ, หน้า 99-111.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ฉลอง ทิพย์ยอและ. 2551. ชาวบ้านในพัฒนา ตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จ้งหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 15 กุมภาพันธ์ 2551.

ฉลอง สุนทราวานิช. (บรรณาธิการ). 2550. **สมุดราชบุรี.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ.

เฉลียว ปิยะชน. 2532. **เรือนกาแล.** ม.ป.ป.

ชลิตตา เชื้อนิล. 2551. รองผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าแร้ง. **สัมภาษณ์**, 15 กุมภาพันธ์ 2551.

ชัยพร บุญวานิช. 2551. ชาวบ้านแหลม ตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 11 ธันวาคม 2551.

ชูชีพ อุดมชัย, จิรพร แสงศิลป, และ เรืองยุทธ ตีระวนิช. 2518. “ลาวโซ่ง.” **วารสารเมืองโบราณ** 1 (4): 22-33

โชติ กัลยาณมิตร. 2539. **สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม.** กรุงเทพมหานคร: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

ณัฐนีภรณ์ น้อยเสงี่ยม. 2546. **การศึกษาสัดส่วนเรือนมงคลสูตร ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ถาวร สิกขโกศล. 2549. “เต้าอวิ้นโหลว: จุดบรรจบของจักรวาลวิทยากับสถาปัตยกรรมจีน.” **วารสารศิลปวัฒนธรรม** 27 (11): 156-169.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. 2503. **พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 1.** องค์การค้าของคุรุสภา.

ดลมนรรจน์ บากา และคณะ. 2542. “ศาสนาอิสลามในภาคใต้.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้** 15: 7393-7410.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ดอน นากสุก. 2550. ชาวบ้านในพัฒนา ตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 17 พฤศจิกายน 2550.

ต้วน ลี่ เซิง. ม.ป.ป. “ชาวจีนแต้จิ๋วที่อพยพมายังไทยในระยะแรก.” ใน วิทยา วิทยอำนวยคุณ. (บรรณาธิการ). **คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร.** กรุงเทพมหานคร: เส้นทางเศรษฐกิจ, หน้า 27-29.

ต้วน ลี่ เซิง และ บุญยิ่ง โร่สุขสิริ. 2543. **ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: ส่องสยาม.

ตอยเย็บ แช่มช้อย. 2546. “ตามรอยมุสลิมเพชร.” **วารสารมุสลิมเพชร** 1 (1): 7-8

น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง). 2530. **ศิลปะจีนและคนจีนในไทย.** กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, และ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. 2505. **สาส์นสมเด็จ.** เล่ม 22. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.

นิจ หิญชีระนันทน์. 2537. **ปาฐกถาชุด "สิรินธร" ครั้งที่ 9 เรื่อง "สถาปัตยกรรมไทย".** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิตยา ปรีเปรม. 2551. ชาวบ้านท่าแร้ง ตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 26 เมษายน 2551.

นิรนาม. 2552. **ข้อมูลประวัติความเป็นมาของอำเภอ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี.** เพชรบุรี. (อัดสำเนา).

เนตรดาว พละมาตย์. ม.ป.ป. “ศาลเจ้าจีนในเมืองไทย.” ใน วิทยา วิทยอำนวยคุณ. (บรรณาธิการ). **คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2.** กรุงเทพมหานคร: เส้นทางเศรษฐกิจ, หน้า 220-224.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แบรดเลย์, ดี. บี. 2514. **อักขราภิธานศรับท์.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

ประสก (นามแฝง). ม.ป.ป. "มหายานที่ชาวบ้านควรรู้." ใน วิทยา วิทยอำนวยคุณ. (บรรณาธิการ). **คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2.** กรุงเทพมหานคร: เส้นทางเศรษฐกิจ, หน้า 217-219.

ปริยัติธรรมธาดา, พระยา (แพ ตาละลักษมณ์). 2533. **ประวัติสุนทรภู่ และ ตำนานเมืองเพชร.** ม. ป.ท.: ม.ป.ท.. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางจันทร์ ตาละลักษมณ์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร 3 กุมภาพันธ์ 2533).

พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ. 2548. **สังคมจีนในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโตโยต้า. แปลจาก G. William Skinner. 1957. **Chinese Society in Thailand: An Analytical History.** Cornel University Press.

พระญาลิไท. 2515. **ไตรภูมิพระร่วง.** พิมพ์ครั้งที่ 7. นครหลวงกรุงเทพธนบุรี: บรรณาคาร.

พลูหลวง (นามแฝง). 2526. **คติความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับการสร้างเรือน.** กรุงเทพมหานคร: มหานาค.

มาโนชญ์ บุญญานุวัตร. 2542ก. "มัสยิด." **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้** 12: 5973-5985.

_____. 2542ข. "อัล-กุรฺอาน." **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้** 18: 8876-8882.

มาโนชญ์ บุญญานุวัตร และ ดลมนรรจน์ บากา. 2542. "ฮัจญ์." **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้** 18: 9051-9057.

มูซา โคพลัง. 2546. "เปิดกรุตำนานมัสยิดกลางจังหวัดเพชรบุรี." **วารสารมุสลิมเพชร** 1 (1): 18-19

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ราชบัณฑิตยสถาน. 2507. **อักขรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** พระนคร: พระจันทร์.

ราชบัณฑิตยสภา. 2471. **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 49 เรื่องจดหมายเหตุมองซิเออร์เซเบเรต์ ราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในกรุงสยาม ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.** กรุงเทพมหานคร: ศรีกรุง. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท พระยาพิจารณาปฤชามาตย์ (สุหร่าย วัชราภัย) ปีมะโรง พ.ศ. 2471).

ฤทัย ใจจงรัก. 2518. **เรือนไทยเดิม.** กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

_____. 2539. **เรือนไทยเดิม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

ลภัสนันท์ คงมาก. 2551. ชาวบ้านในพัฒนา ตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 15 กุมภาพันธ์ 2551.

วนิดา พึ่งสุนทร. 2544. “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคใต้.” ใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย, 22-23 มิถุนายน 2543.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, หน้า 24-43.

วรยศ แย้มบาน. ชาวบ้านโพธิ์กรุ ตำบลท่าช้าง อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์,** 30 มีนาคม 2551.

วัลภา บุรุษพัฒน์. 2517. “ความเป็นมาของชาวจีนในประเทศไทย.” ใน ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. (บรรณาธิการ). **ชาวจีนในประเทศไทย.** กรุงเทพมห่านคร: แพร่พิทยา, หน้า 1-42.

วารสารมุสลิมเพชร. 2546. 1(1): ปก.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วารุณี จารีย์. 2551. ชาวบ้านป่าขวาง ตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 29 กุมภาพันธ์ 2551.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. 2550. **เรือนไทย** (Online). http://th.wikipedia.org/wiki, 7 มิถุนายน 2551.

_____. 2552. **ลัทธิขงจื้อ** (Online). http://th.wikipedia.org/wiki, 9 มีนาคม 2552.

วิชิต คลังบุญครอง และ ไพโรจน์ เพชรสังหาร. 2530. “เฮือนอีสาน.” ใน สมาคาสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์. **เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน, 29 ตุลาคม-1 พฤศจิกายน 2530.** กรุงเทพมหานคร: เมฆาเพรส, หน้า 129-136.

วินัย คงเจริญยิ่ง. 2546. **หลักฮวงจุ้ย.** กรุงเทพมหานคร: สารสาร มาร์เก็ตติ้ง.

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, วีระ อินพันทัง, และ สันติ ฉันทวิลาสวงศ์. 2544. **สถานภาพผลงานทางวิชาการสาขาสถาปัตยกรรมในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

วิลาวัณย์ ฤดีศานต์. 2546. **เพชรบุรี.** กรุงเทพมหานคร: สารคดี.

วิลาสินี สุขสว่าง. 2544. เรือนเครื่องผูกติดดินของชาวจีนที่จังหวัดนครปฐม.

วิไลรัตน์ ยังรอต, และ ศิริศักดิ์ คุ้มรักษา. 2547. “หลากชนหลากบทบาทของคนเพชร.” ใน สุดารา สุจฉายา. (บรรณาธิการ). **เพชรบุรี.** กรุงเทพมหานคร: สารคดี, หน้า 109-127.

วิโรฒ ศรีสุโร. 2536. “เรือนไทยภาคอีสาน.” ใน จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (บรรณาธิการ). **เรือนไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, หน้า 119-156.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิวัฒน์ เตมียพันธ์. 2536. “เรือนไทยภาคเหนือ.” ใน จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (บรรณาธิการ). **เรือนไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, หน้า 65-118.

เวชสวรรค์ หล้ากาศ. 2548. **ฮวงจุ้ย: ศาสตร์และศิลป์ในมิติของชินแส สถาปนิก วิศวกร.** กรุงเทพมหานคร: มติชน.

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2544. “ท้องถิ่นวัฒนา.” ใน ชินศักดิ์ ตัณฑิกุล และคณะ. (บรรณาธิการ). **ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย.** กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, หน้า 1-5.

_____. ม.ป.ป. “จีนในไทย.” ใน วิทยา วิทยอำนวยคุณ. (บรรณาธิการ). **คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร.** กรุงเทพมหานคร: เส้นทางเศรษฐกิจ, หน้า 15-26.

ศูนย์กลางอิสลามแห่งประเทศไทย และ สถาบันศึกษาตะวันออกกลางและโลกมุสลิม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2530. **ประเทศไทยกับโลกมุสลิม.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

เศรษฐพงษ์ จงสงวน. 2549. **สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจีน.** (เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง สถาปัตยกรรมในกรุงเทพมหานครกับอิทธิพลต่างชาติ จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ร่วมกับ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต 10 กุมภาพันธ์ 2549). (อัดสำเนา).

ส. ธรรมวิริยะ (นามแฝง). ม.ป.ป.. “บ้านจีนในกรุงเทพมหานคร.” ใน วิทยา วิทยอำนวยคุณ. (บรรณาธิการ). **คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร.** กรุงเทพมหานคร: สหมิตรการพิมพ์, หน้า 324-327.

สนิท แก้วสมนึก. 2551. ชาวบ้านป่าขวาง ตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 26 เมษายน 2551.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สมคิด จิระทัศนกุล. 2544. “เรือนล้านนา.” ใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย, 22-23 มิถุนายน 2543.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, หน้า 160-176.

สมนึก ม่วงมัน. 2550. ชาวบ้านป่าขวาง ตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 22 ธันวาคม 2550.

สมบูรณ์ แก่นตะเคียน. 2520. **ประวัติศาสตร์เมืองเพชรบุรี.** เพชรบุรี: วิทยาลัยครูเพชรบุรี.

_____. 2520. **ประวัติศาสตร์เมืองเพชรบุรี.** เพชรบุรี: วิทยาลัยครูเพชรบุรี. อ้างถึง กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. 2453. **กษ. 4/19 "อำแดงช้อยยกที่ดินให้พวกแขกสร้างหมัดเยะหรือสุเหร่าที่ตำบลท่าแร้ง แขวงเมืองเพชรบุรี".**

_____. (บรรณาธิการ). 2544. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเพชรบุรี.** กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542).

สมพงษ์ เกิดทิน. 2551. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านไร่มะตุ่ม ตำบลท่าช้าง อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์,** 30 มีนาคม 2551.

สมภพ ภิรมย์ ร.น., น.อ. 2531. **บ้านไทยภาคกลาง.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา.

_____. 2531. **บ้านไทยภาคกลาง.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา. อ้างถึง ฉันทิชย์ กระแสสินธ์. 2514. “เรือนเหย้า – นกเขาใหญ่.” ใน **วรุณรมย์.** บริษัทเอสโซ่สแตนดาร์ดประเทศไทย.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สมร ชื่นสงวน. 2551. ชาวบ้านแหลม ตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 11 ธันวาคม 2551.

สมศักดิ์ นิลใบ. 2551. กำนันตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2551.

สมศักดิ์ สุขเกษม. 2551. อาจารย์ประจำโรงเรียนพัฒนศาสน์วิทยาท่าแร้ง. สัมภาษณ์, 29 กุมภาพันธ์ 2551.

สวง เทศสารี. 2551. อดีตช่างปลูกเรือนไทยชาวบ้านโพธิ์กรุ ตำบลท่าช้าง อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์,** 30 มีนาคม 2551.

สว่าง เลิศฤทธิ์. 2536. “เรือนไทยมุสลิม.” ใน จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (บรรณาธิการ). **เรือนไทย.** กรุงเทพมหานคร: ฉลองรัตน, หน้า 209-231.

สังวาลย์ เพียรธรรม. 2552. ชาวบ้านแหลม ตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 16 มกราคม 2552.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2550. **แผนที่ประวัติศาสตร์ (สยาม) ประเทศไทย.** นนทบุรี: มติชน.

สุดารา สุจฉายา. (บรรณาธิการ). 2546. **เพชรบุรี.** กรุงเทพมหานคร: สารคดี.

สุเทพ สุนทรเภสัช. 2548. **มานุษยวิทยาประวัติศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

สุมิตร ปิติพัฒน์, บัณฑร อ่อนดำ, และ พูนสุข ธรรมาภิมุข. 2521. **ลาวโซ่ง: รายงานวิจัย.** กรุงเทพมหานคร: แผนกอิสระสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. 2539. **น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สุรชัย ชมชื่นจิตร์. 2518. **เรือนไทยจังหวัดเพชรบุรี.** คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (เอกสารไม่ตีพิมพ์).

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). 2507. **ประเพณีเนื่องในการแต่งงานและประเพณีเนื่องในการปลูกเรือน.** พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ แห่งประเทศไทย.

เสย วังเวงจิต. 2551. ชาวบ้านโพธิ์กรุ ตำบลท่าช้าง อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์,** 29 มีนาคม 2551.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. 2548. **วัฒนธรรมในสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

หยกแดง (นามแฝง). 2533. **ความเชื่อชาวจีน.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ยินหยาง.

อนงค์ พึ่งมา. 2550. ชาวบ้านป่าขวาง ตำบลท่าแร้ง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์,** 21 ธันวาคม 2550.

อนุรัตน์ วัฒนาวงศ์สว่าง. 2547. “งานช่าง งานฝีมือ เมืองพริบพลี.” ใน สุดารา สุจฉายา. (บรรณาธิการ). **เพชรบุรี.** กรุงเทพมหานคร: สารคดี, หน้า 152-175.

อมรา พงศาพิชญ์. 2545. **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม).** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2545. **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม).** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อ้างถึง จรัล มะลูลีม, กิติมา อมรทัต และ พรพิมล ตรีโชติ. 2538. **ไทยกับโลกมุสลิม: ศึกษาเฉพาะกรณีไทยมุสลิม.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรศิริ ปาณินท์. 2538. **บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นกรณีพิเศษ นางสิริมา มุสิกบุตร ณ ฌาปนสถานกองทัพอากาศ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร บางเขน กรุงเทพมหานคร 18 กรกฎาคม 2538).

อรศิริ ปาณินท์ และคณะ. 2548. **ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท: คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่นไทยพุทธภาคใต้.** ม.ป.ท.

อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี. 2550. “คติความเชื่อในการใช้พื้นที่ในงานสถาปัตยกรรมมัสยิด: กรณีศึกษามัสยิดในกรุงเทพฯ.” ใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการนานาชาติ สถาปัตยปาฐะ เรื่อง สถาปัตยกรรมในดินแดนสุวรรณภูมิ, 3-4 สิงหาคม 2549.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, หน้า 197-222.

อุเซ็ง อาแว. 2542. “มลาอิกะฮฺ.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้** 12: 5863.

อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ. 2511. **ตำราพรหมชาติฉบับหลวง.** พระนคร: สำนักงาน ลูก ส. ธรรมภักดี.

เอื้อจิตต์ แก้วผลึก. 2551. ชาวบ้านแหลม ตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **สัมภาษณ์**, 14 พฤศจิกายน 2551.

Askew, M. 2003. “'Ban Thai': House and Culture in a Transforming Society.” In R. G. Knapp. (ed.). **Old Dwellings: Tradition, Resilience, and Change.** New York: Oxford University Press, pp. 259-282.

Clément, P. 1982. “The Lao House among the Thai House: A Comparative Survey and a Preliminary Classification.” In K. G. Izikowitz, and P. Sørensen. (eds.). **The House in East and Southeast Asia: Anthropological and Architectural Aspects.** London: Cuzon Press, 71-80.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Ebrey, P. B. n.d. Home. In **A Visual Sourcebook of Chinese Civilization** (Online). http://depts.washington.edu/home/3intrhme.htm, December 2008.

Knapp, R. G. 1989. **China's Vernacular Architecture: House Form and Culture.** Honolulu: University of Hawaii Press.

———. 2005. **Chinese Houses: The Architecture Heritage of a Nation.** North Clarendon, Vt., Singapore: Tuttle.

Nimmanahaeminda, A. 1965. "Thai Architecture Past, Present and Future." **ASA** (2): no page.

Noble, A. G. 2007. **Traditional Buildings: A Global Survey of Structural Forms and Cultural Functions.** London: I.B. Tauris.

Oliver, P. 2003. **Dwellings: The Vernacular House World Wide.** London: Phaidon Press.

Panin, O. 2003. "From Similarities to Differences: Vernacular Houses of Dais in Sipsongpanna and Tai-Lue in Northern Thailand." **Journal of the Faculty of Architecture Silpakorn University** 2002-2003 (19): 24-37

Prochazka, A. B. 1986. **Mosques.** Switzerland: Muslim Architecture Research Program.

Rapoport, A. 1969. **House Form and Culture.** Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Waterson, R. 1997. **The Living House: An Anthropology of Architecture in South-East Asia.** paperback ed. Thames and Hudson.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

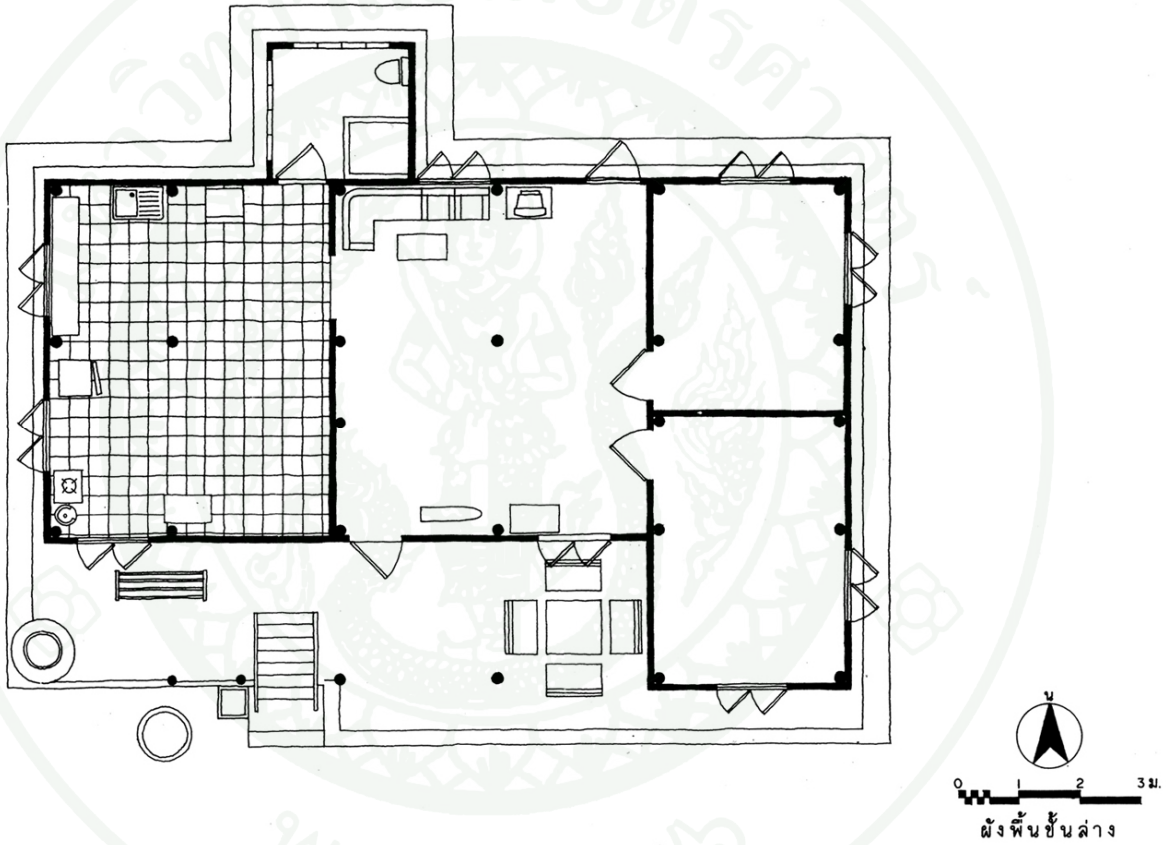
ภาคผนวก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

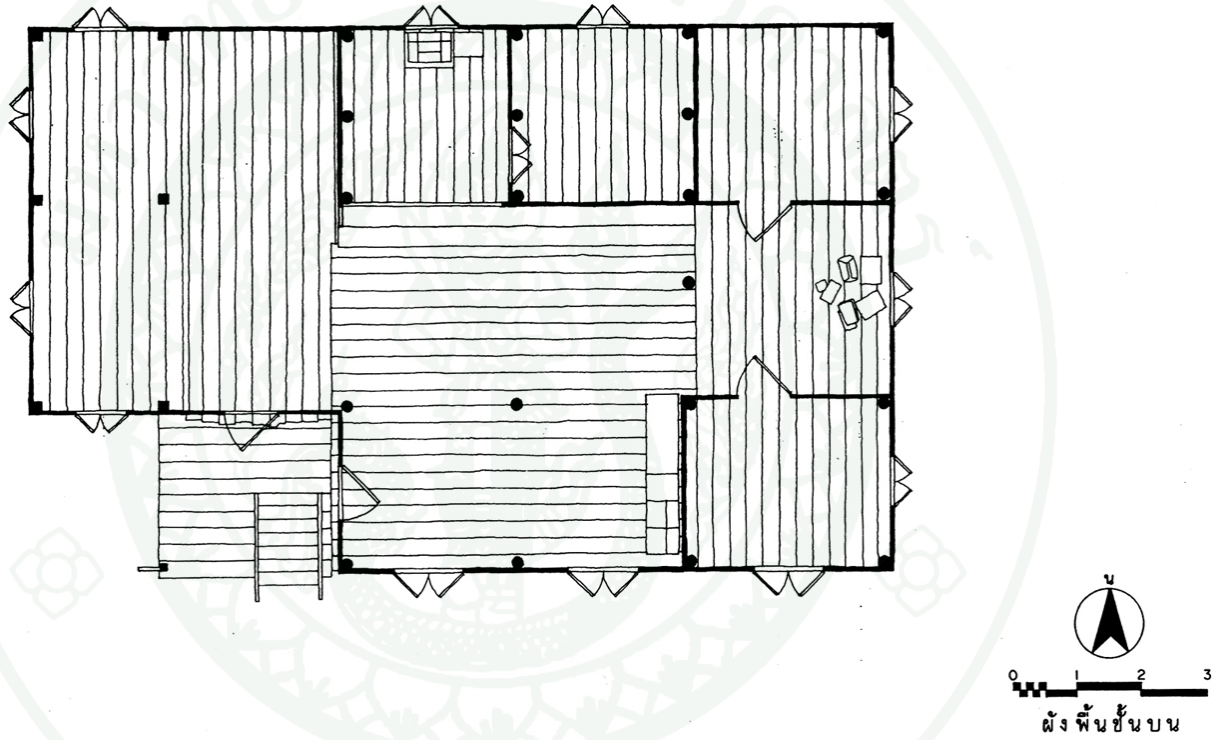
ภาคผนวก ก

แบบสถาปัตยกรรมเรือนกลุ่มตัวอย่างในชุมชนบ้านโพธิ์กรุ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

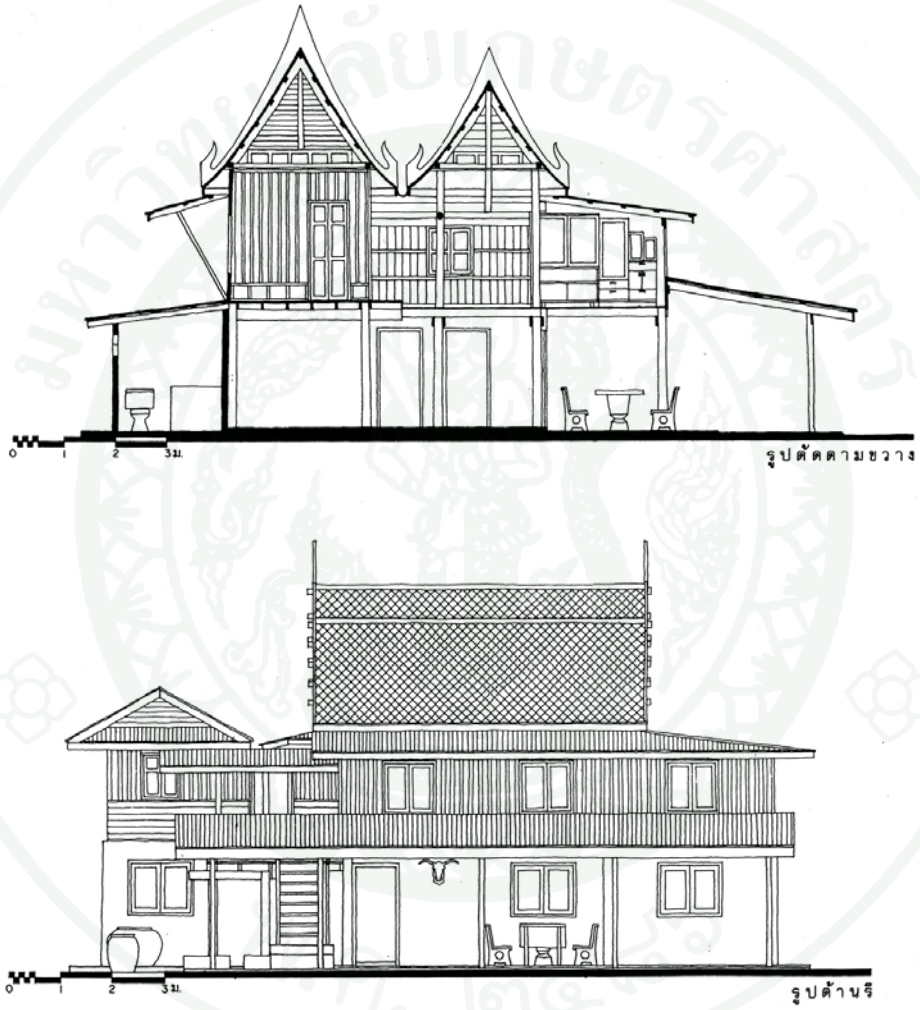

ภาพผนวกที่ ก 1 เรือนโพธิ์กรุ 01 แบบแสดงผังพื้นชั้นล่าง

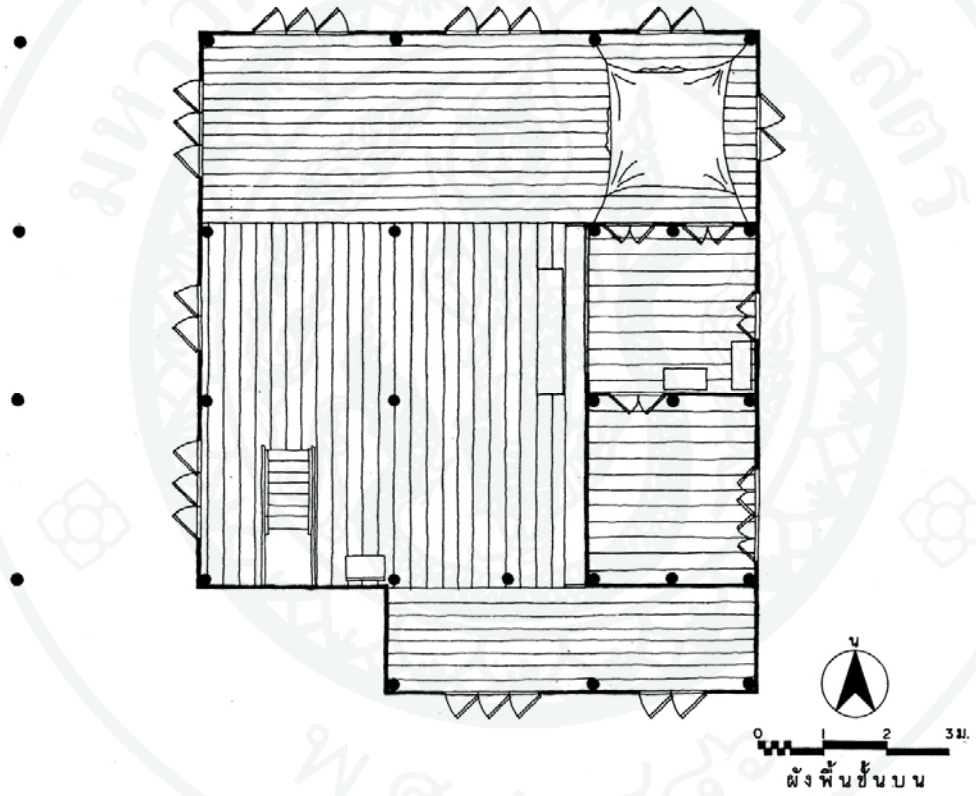
ภาพผนวกที่ ก 2 เรือนโพธิ์กรุ 01 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

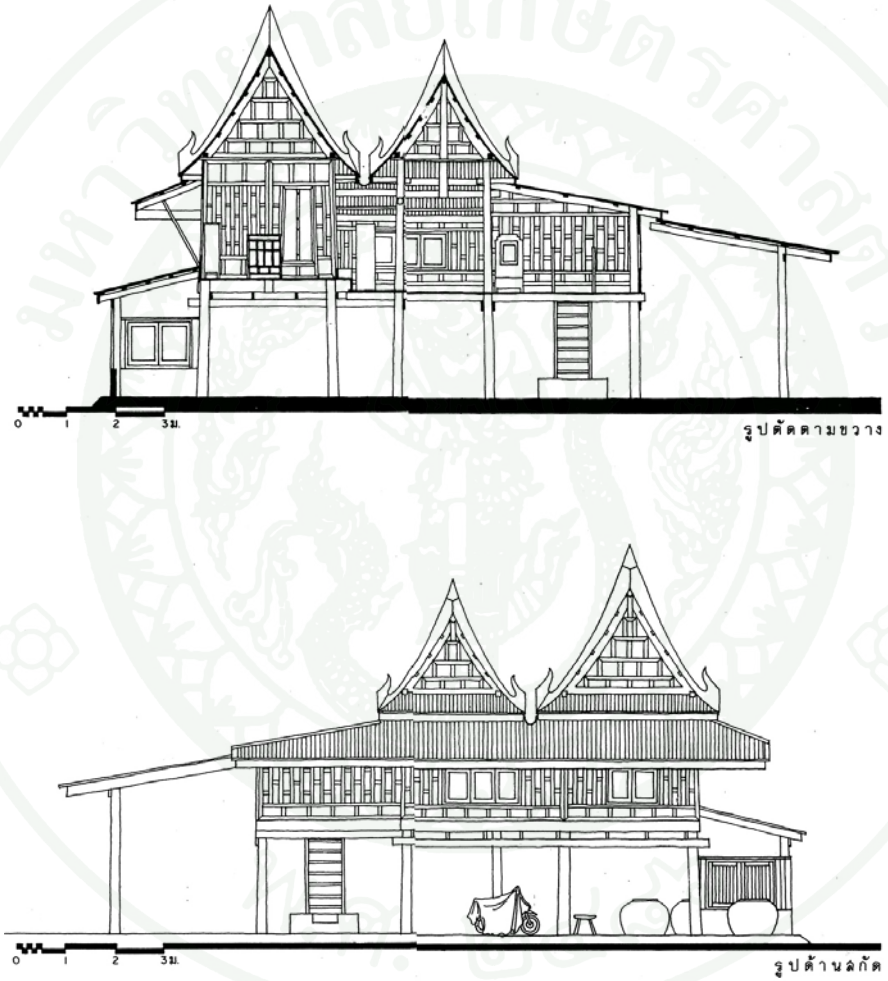
ภาพผนวกที่ ก 3 เรือนโพธิ์กรุ 01 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

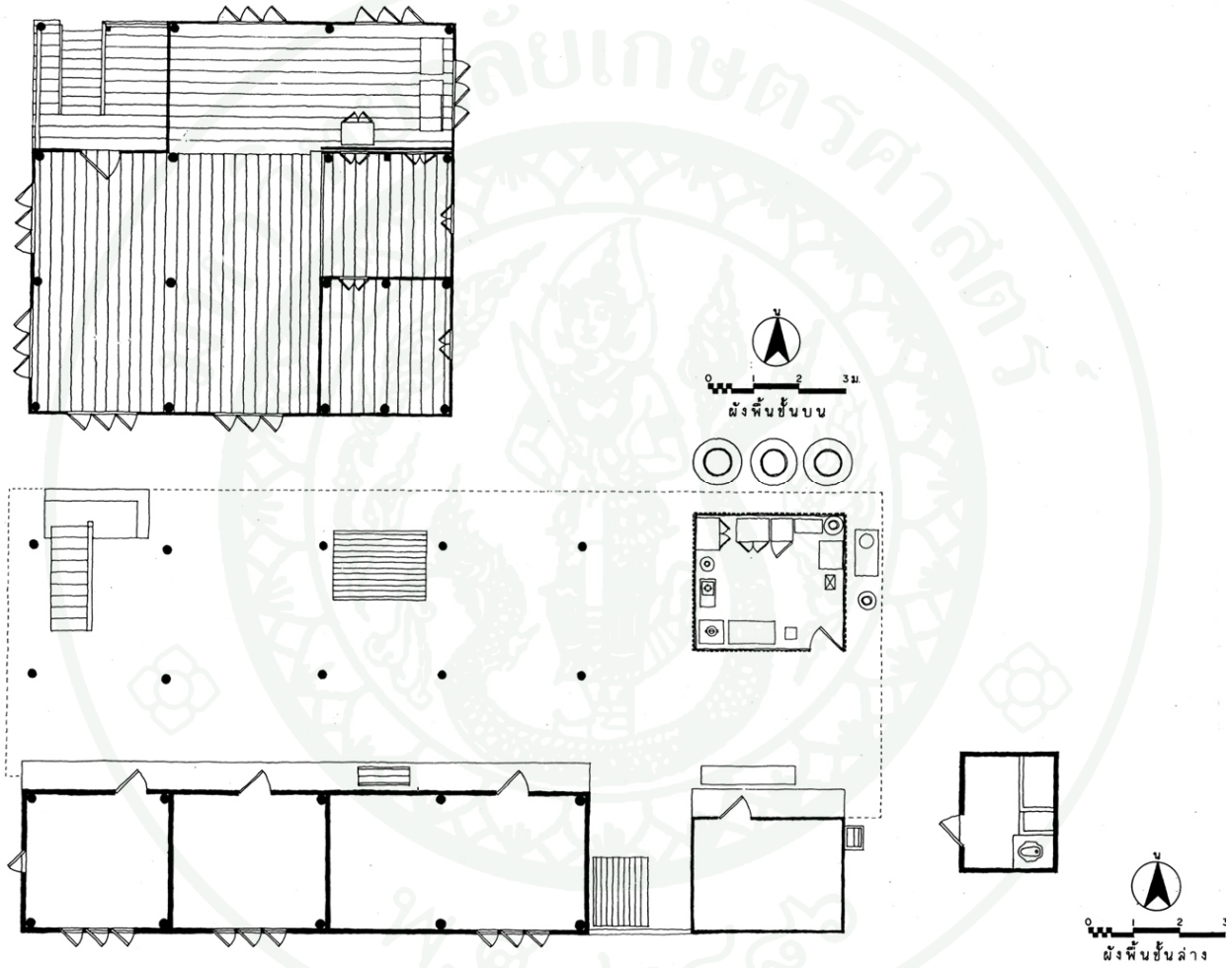
ภาพผนวกที่ ก 4 เรือนโพธิ์กรุ 02 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

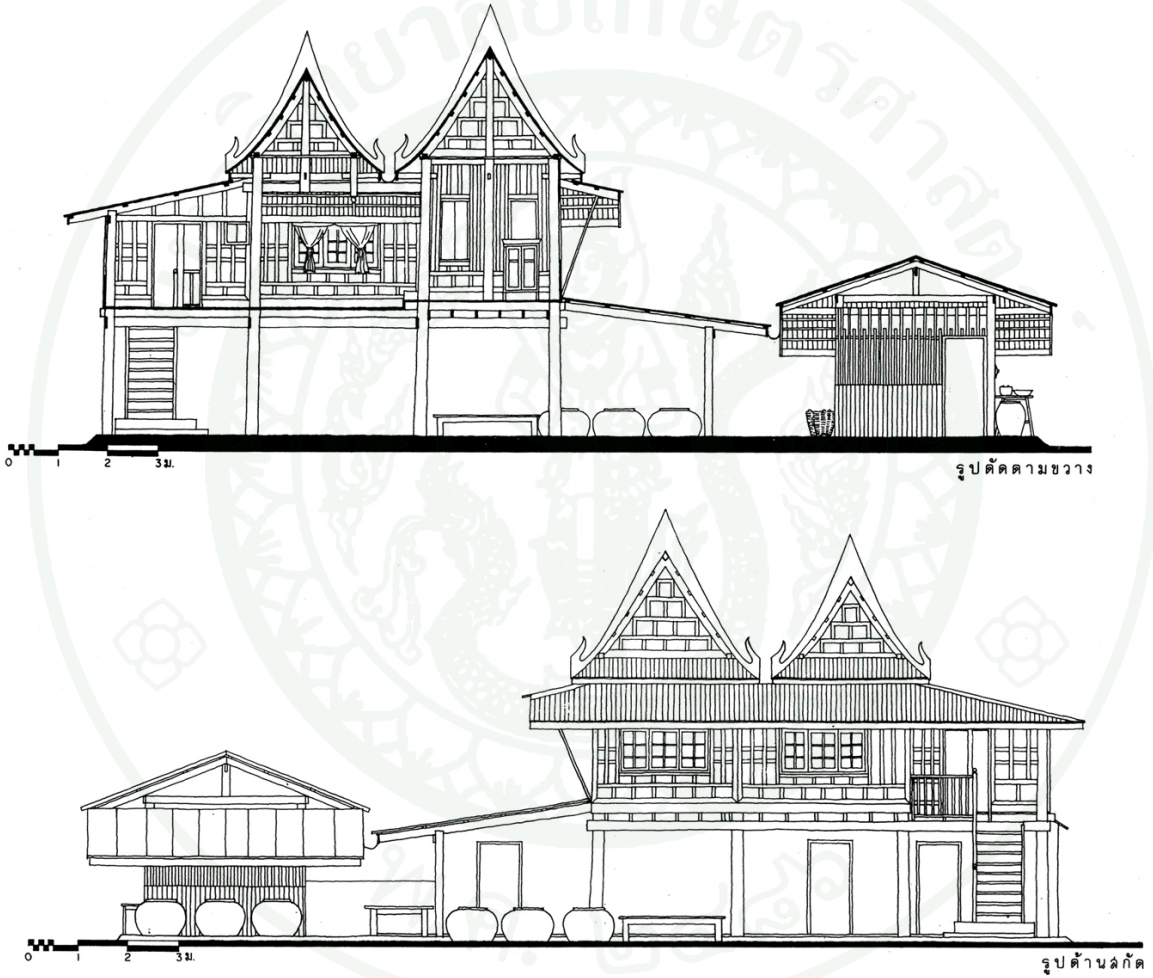

ภาพผนวกที่ ก 5 เรือนโพธิ์กรุ 02 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านสกัด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

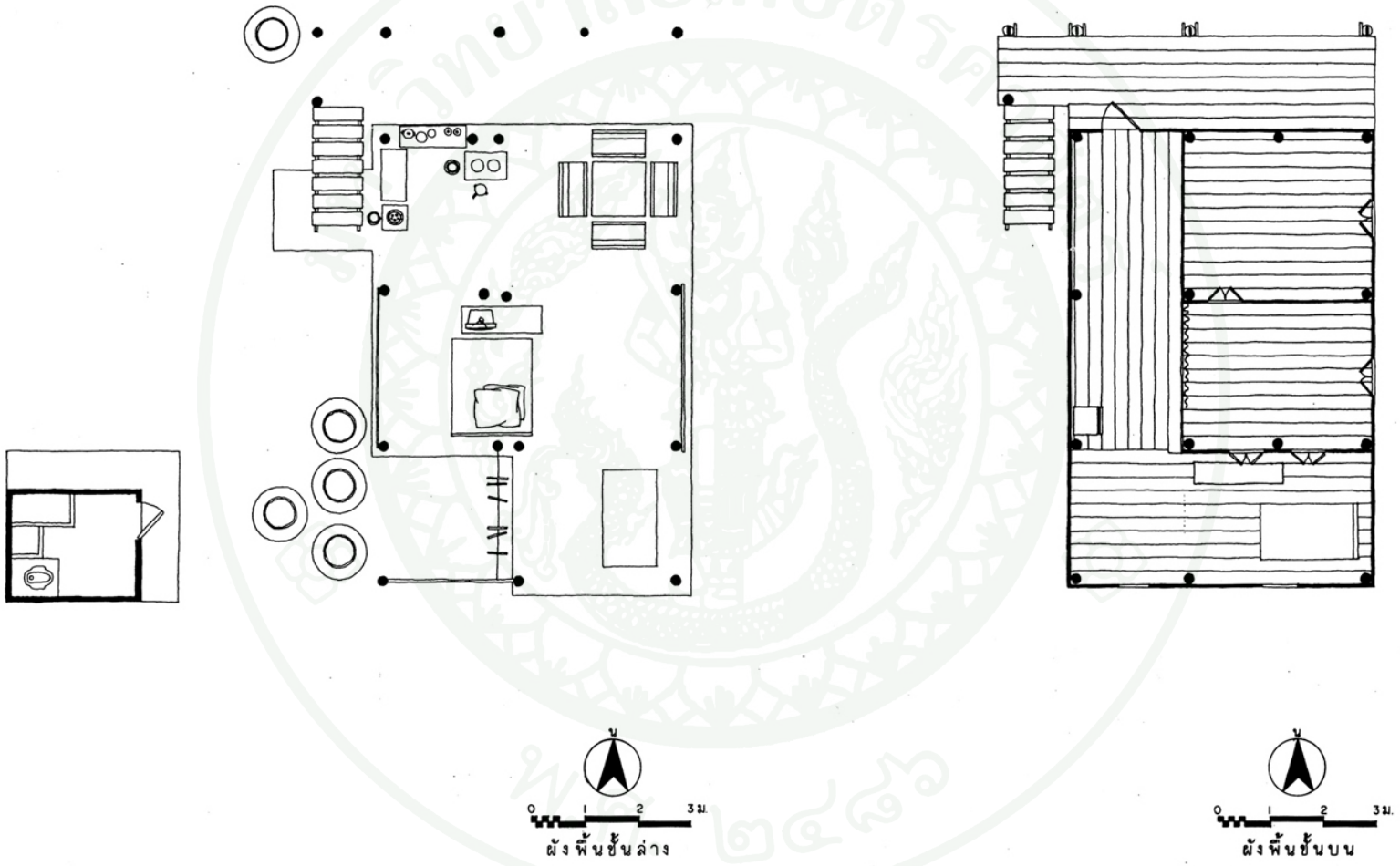

ภาพผนวกที่ ก 6 เรือนโพธิ์กรุ 03 แบบแสดงผังพื้นชั้นล่างและผังพื้นชั้นบน

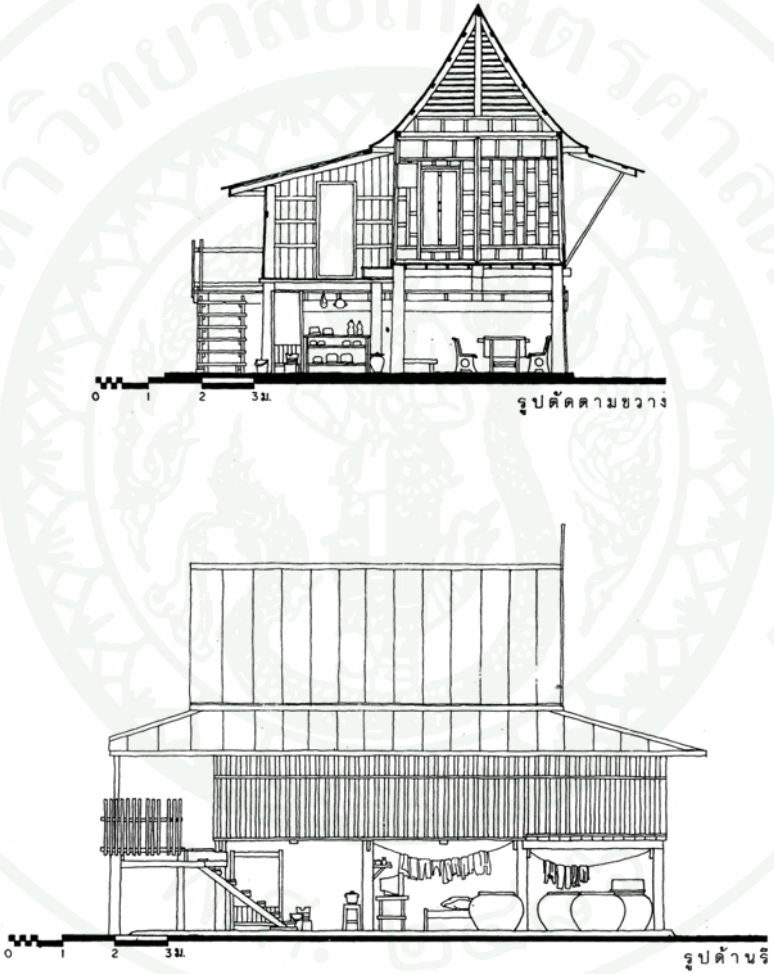

ภาพผนวกที่ ก 7 เรือนโพธิ์กรุ 03 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านสกัด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

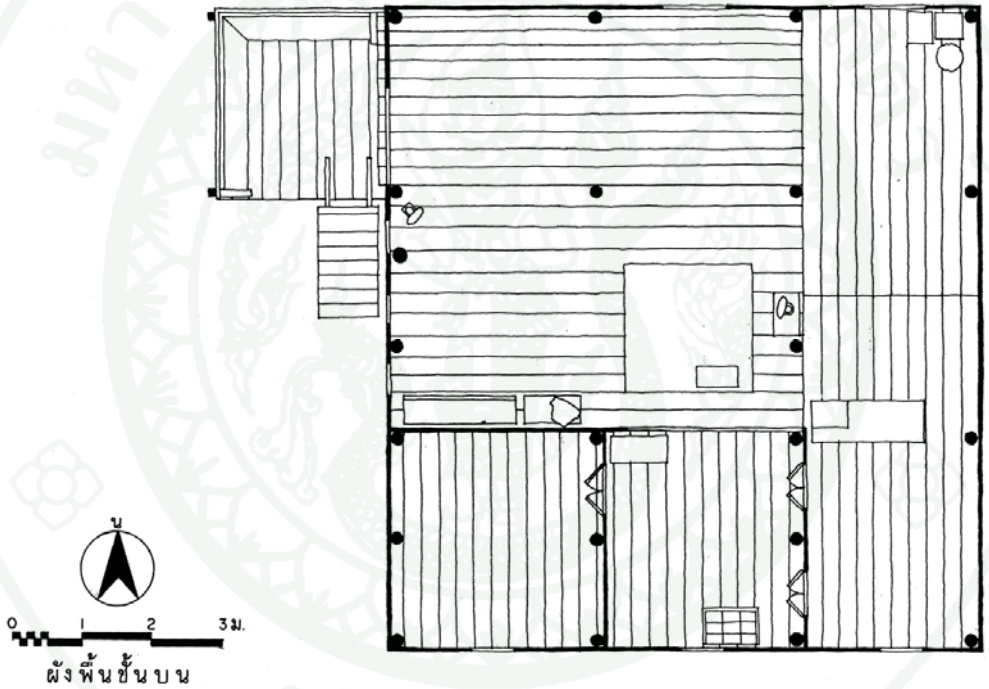

ภาพผนวกที่ ก 8 เรือนโพธิ์กรุ 04 แบบแสดงผังพื้นชั้นล่างและผังพื้นชั้นบน

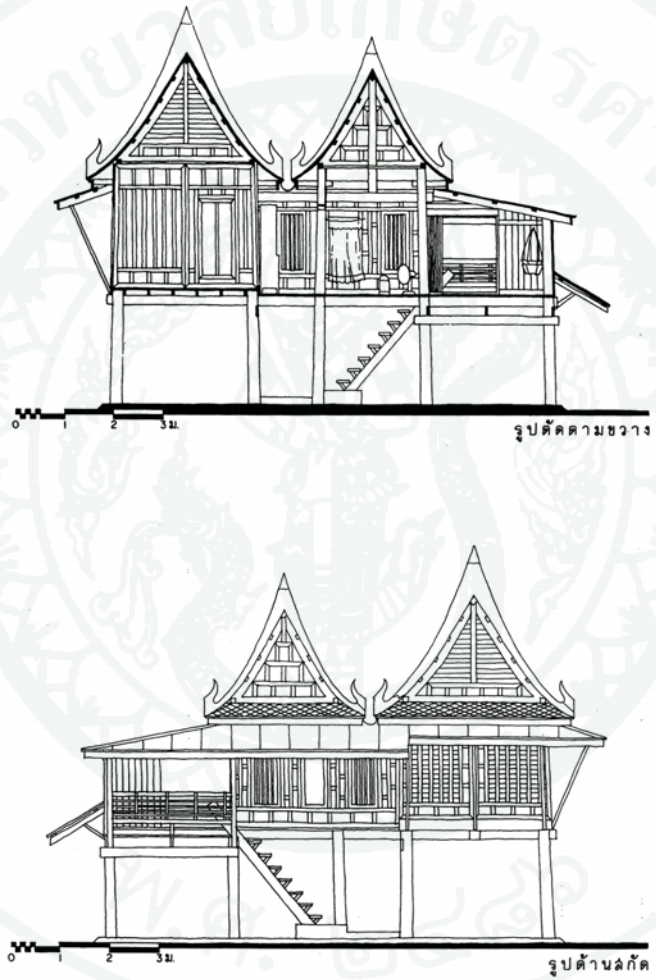

ภาพผนวกที่ ก 9 เรือนโพธิ์กรุ 04 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

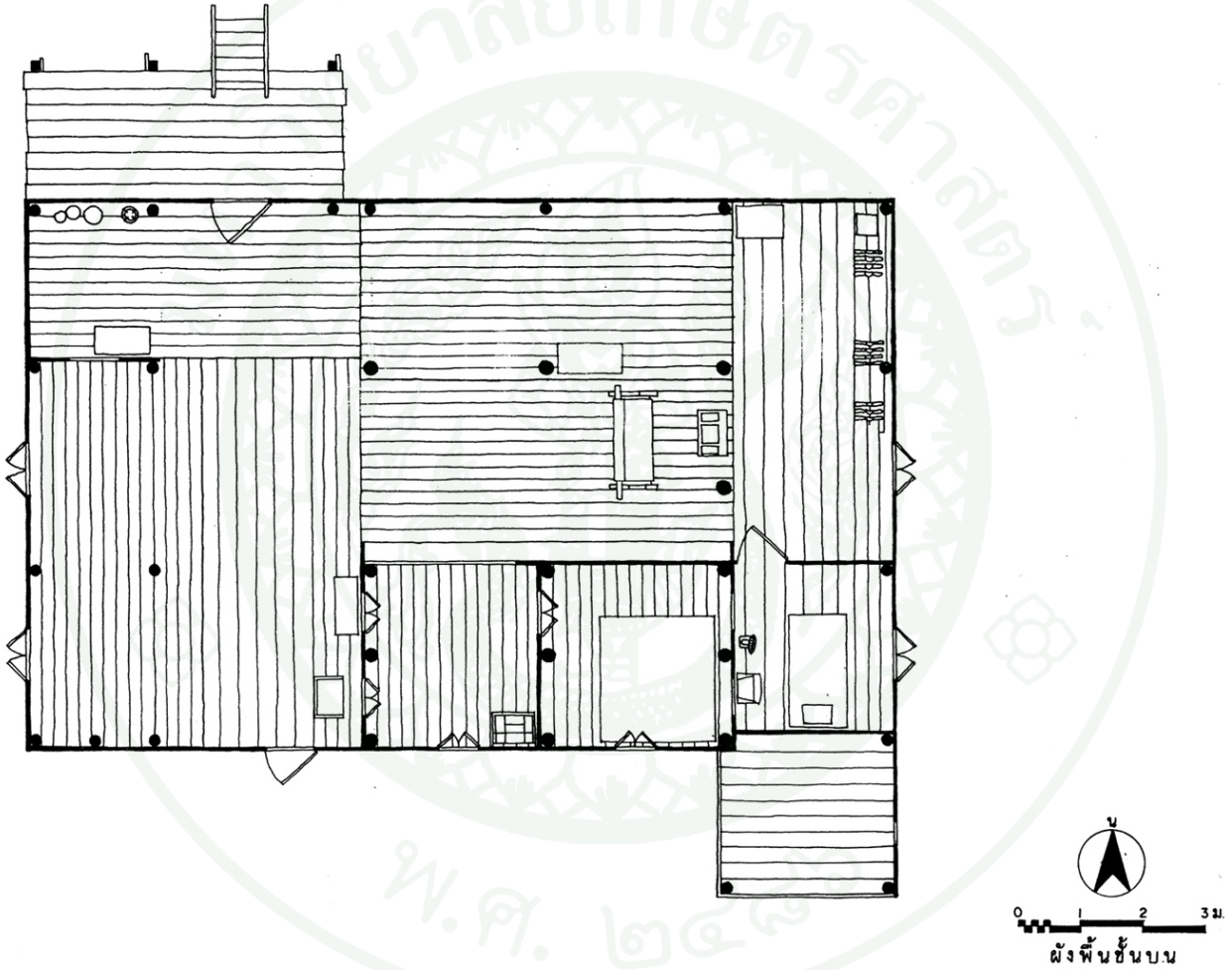

ภาพผนวกที่ ก 10 เรือนโพธิ์กรุ 05 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

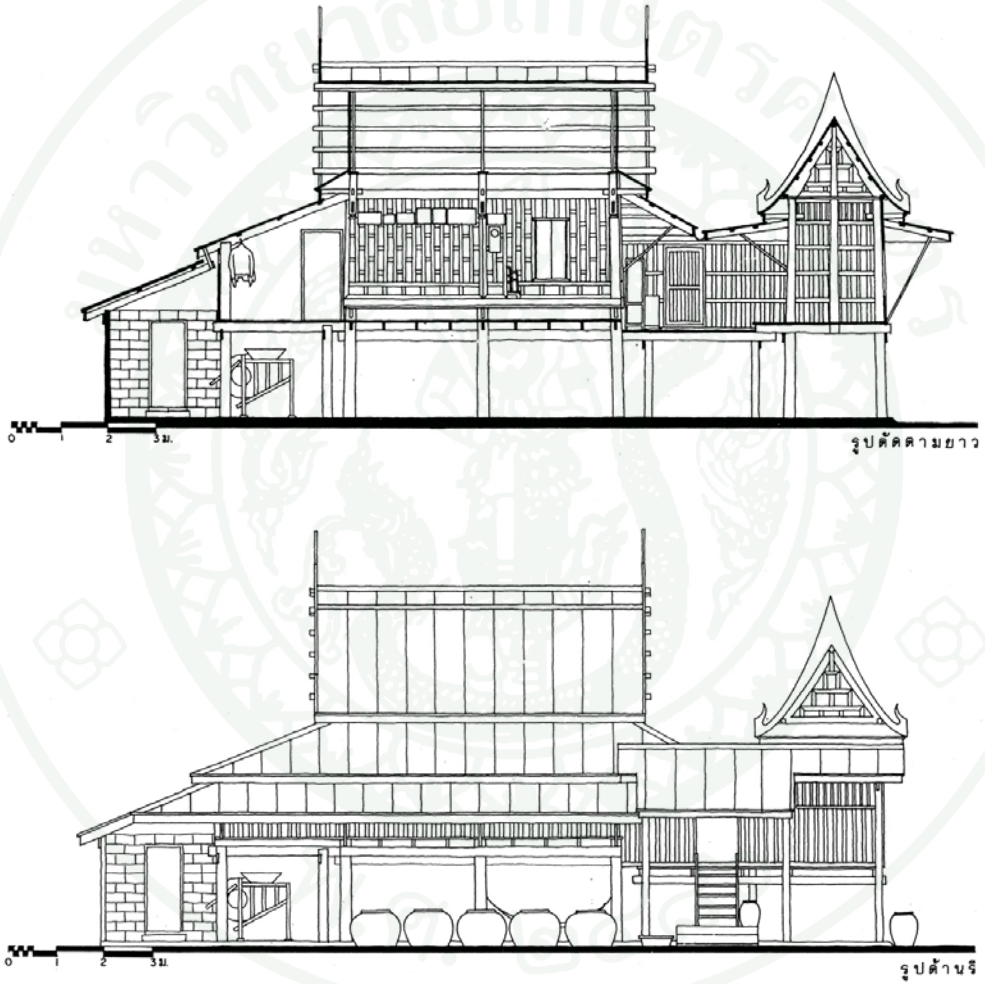
ภาพผนวกที่ ก 11 เรือนโพธิ์กรุ 05 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านสกัด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

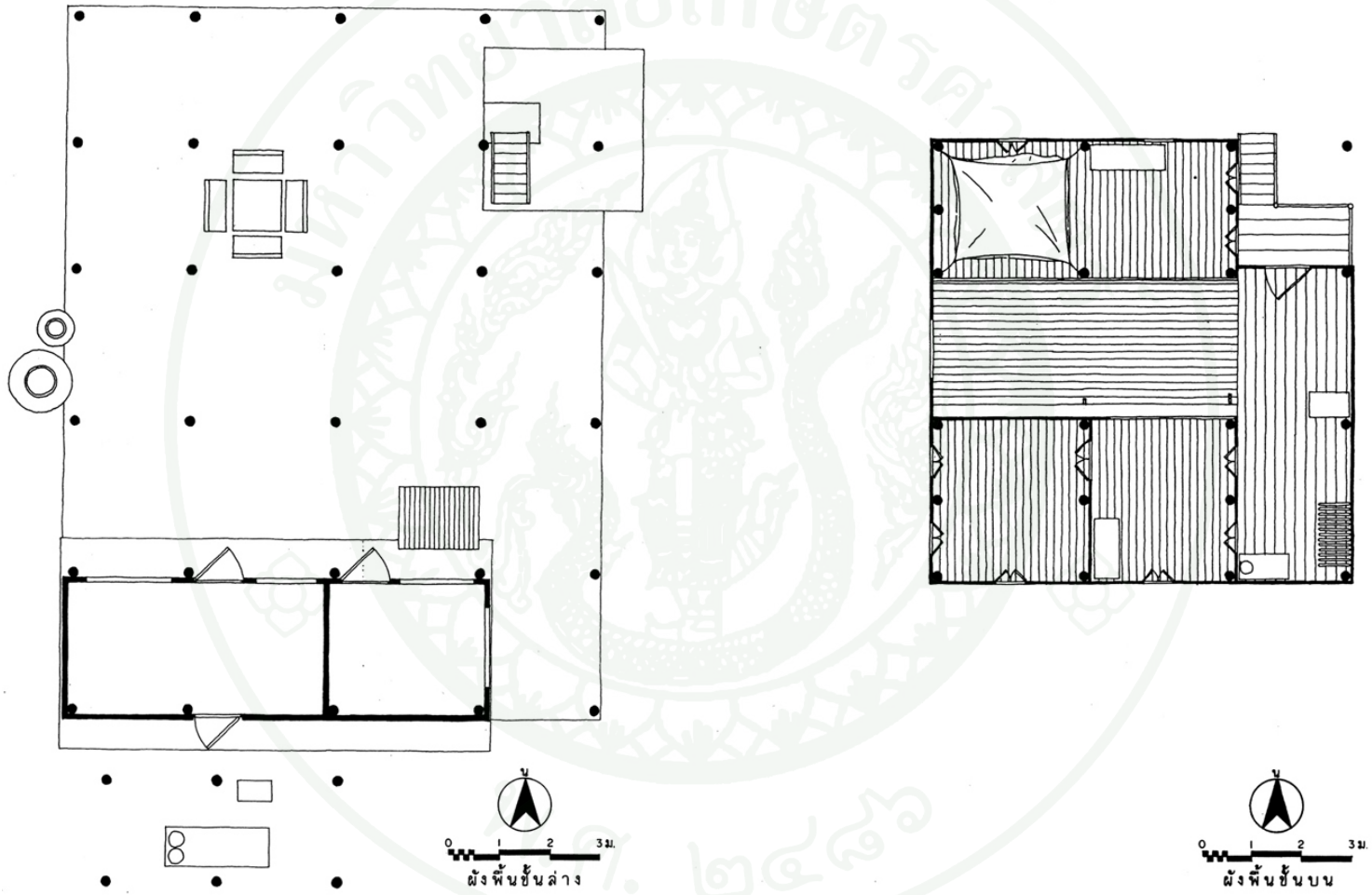
ภาพผนวกที่ ก 12 เรือนโพธิ์กรุ 06 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

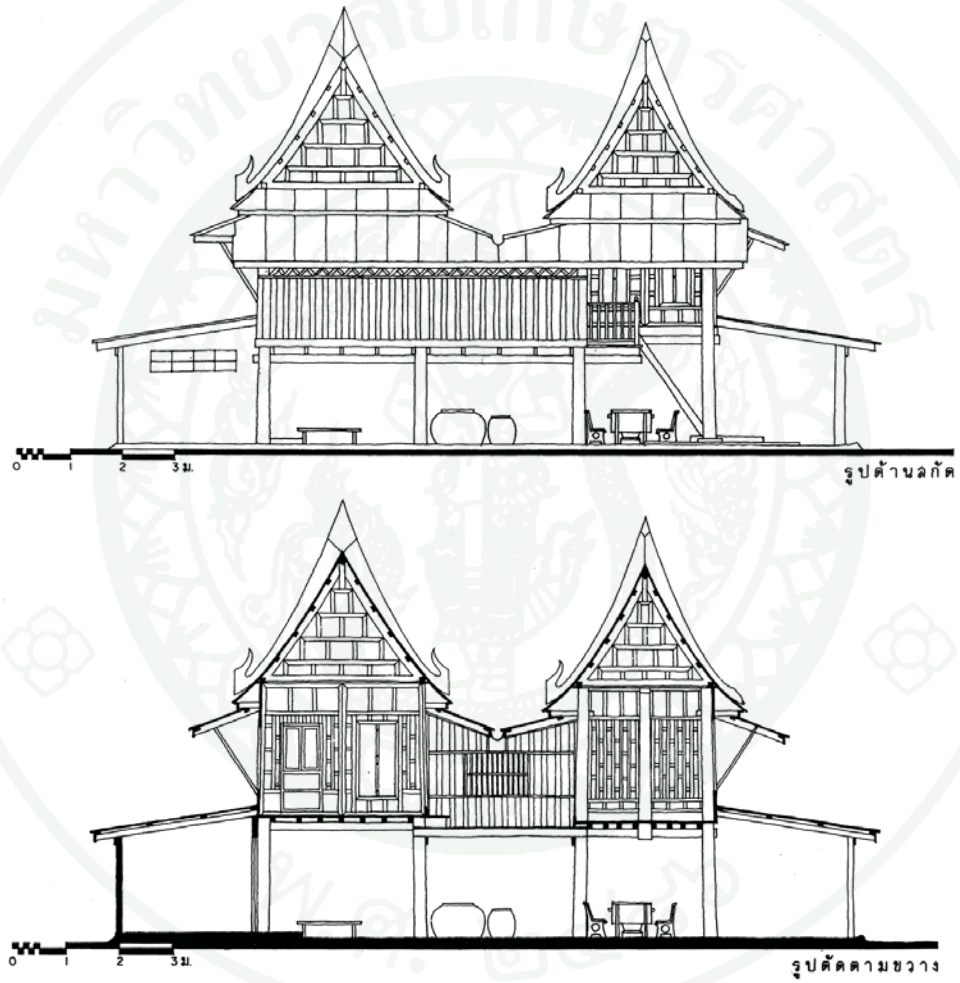

ภาพผนวกที่ ก 13 เรือนโพธิ์กรุ 06 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านหน้า

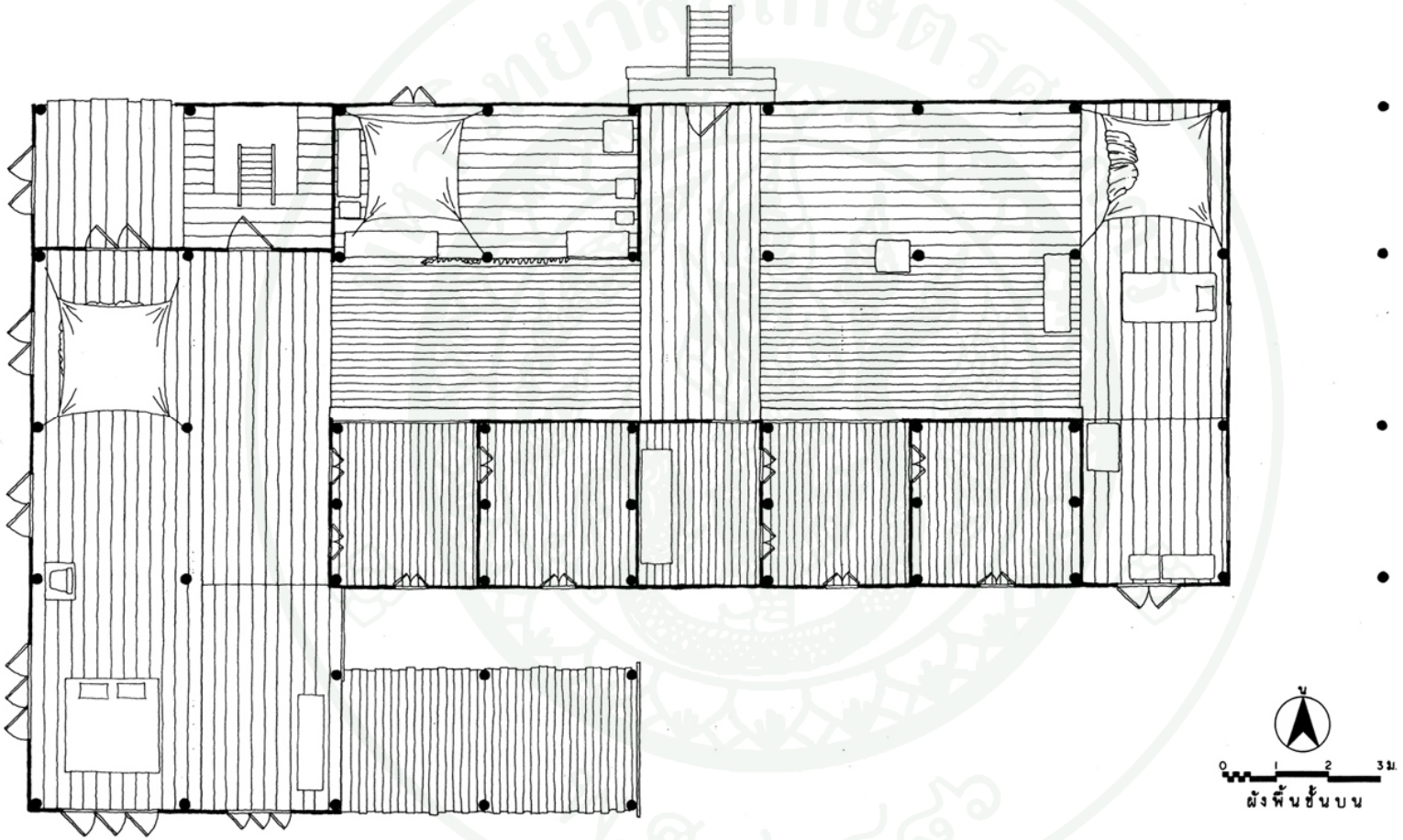
ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

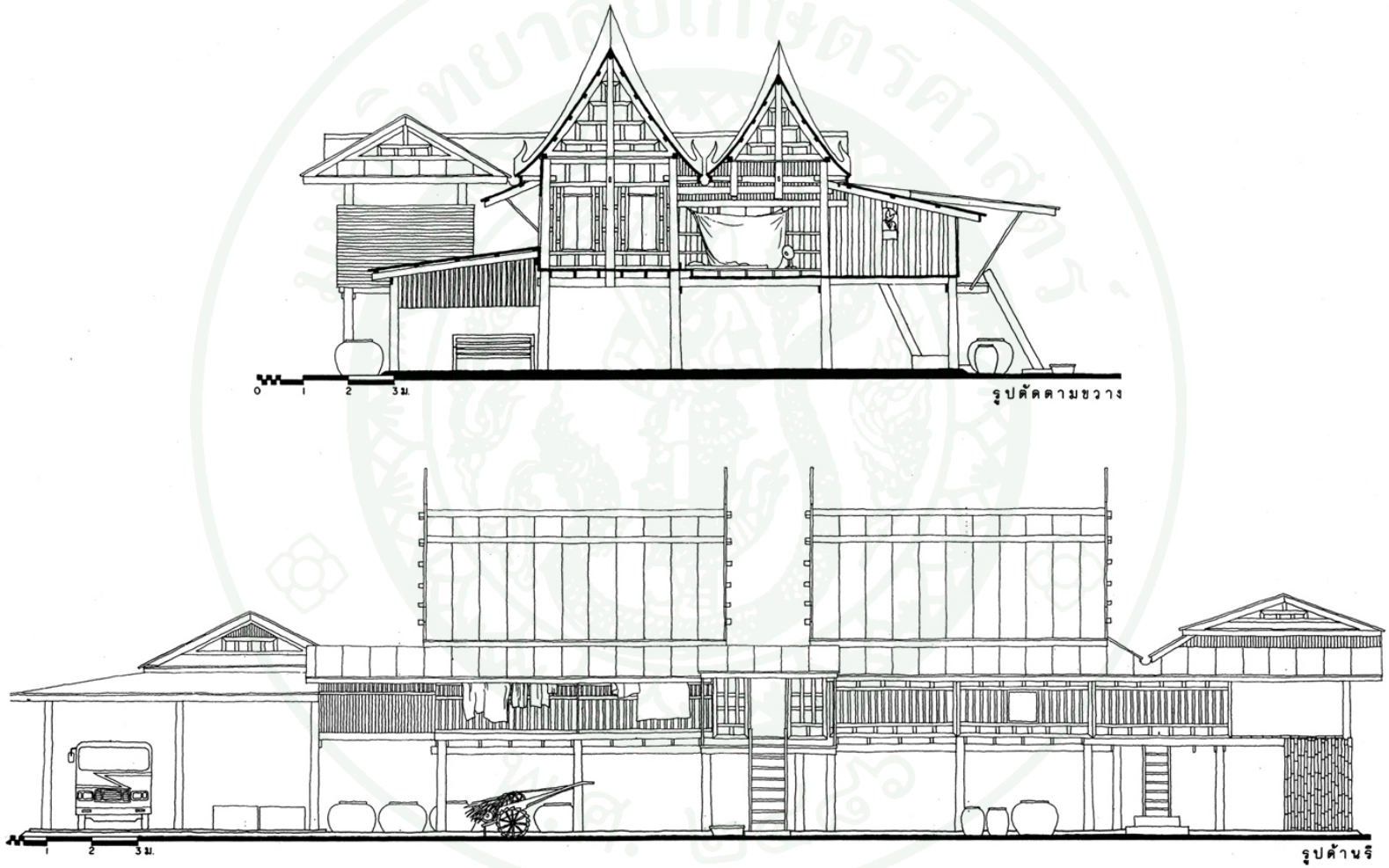
ภาพผนวกที่ ก 14 เรือนโพธิ์กรุ 07 แบบแสดงผังพื้นชั้นล่างและผังพื้นชั้นบน

ภาพผนวกที่ ก 15 เรือนโพธิ์กรุ 07 แบบแสดงรูปด้านสกัดและรูปตัดตามขวาง

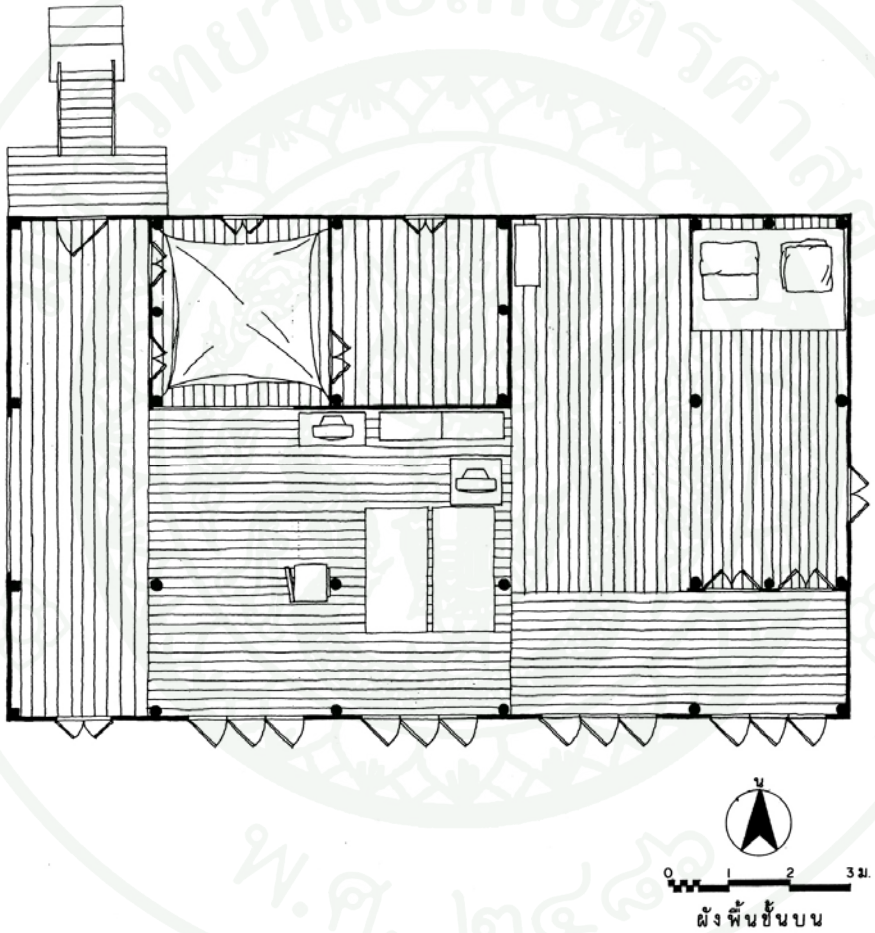

ภาพผนวกที่ ก 16 เรือนโพธิ์กรุ 08 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

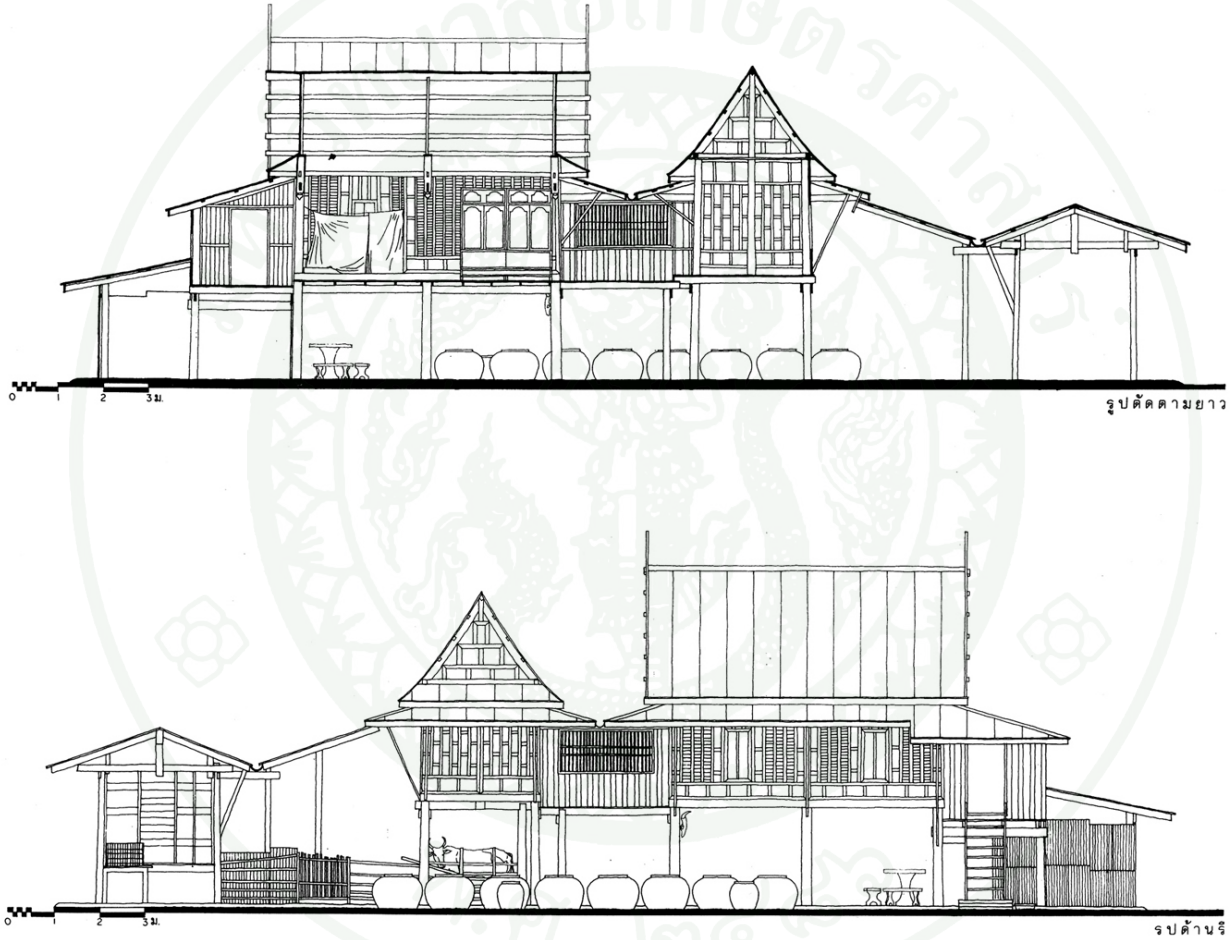
ภาพผนวกที่ ก 17 เรือนโพธิ์กรุ 08 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

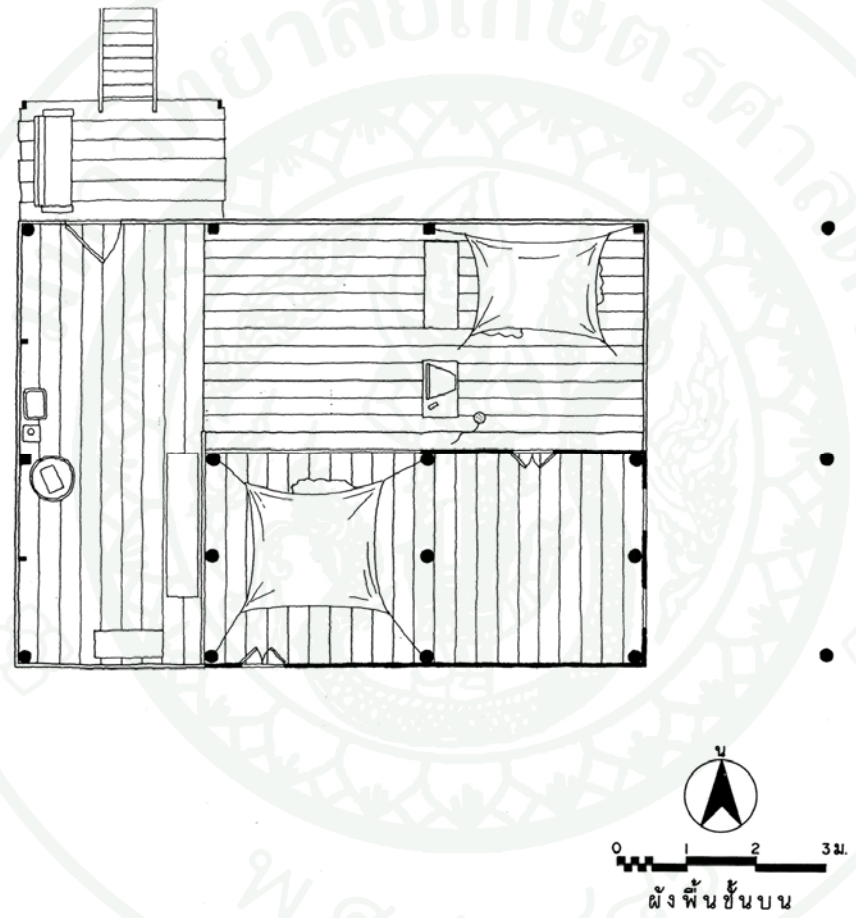

ภาพผนวกที่ ก 18 เรือนโพธิ์กรุ 09 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

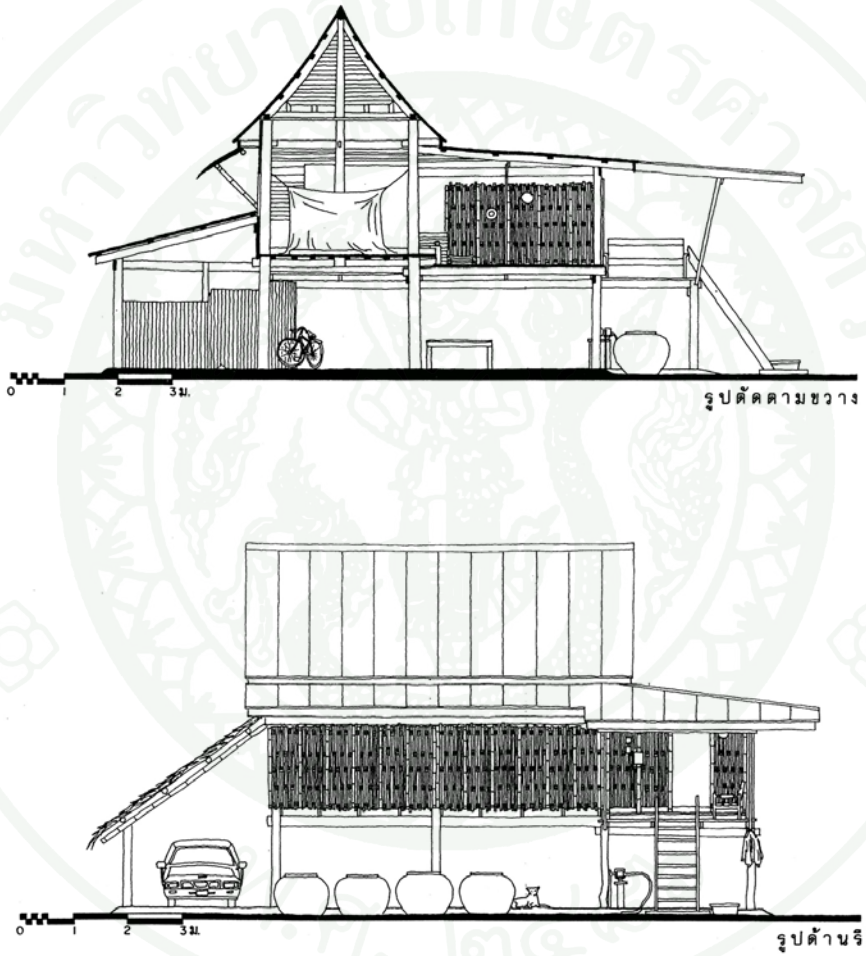

ภาพผนวกที่ ก 19 เรือนโพธิ์กรุ 09 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านรี

ภาพผนวกที่ ก 20 เรือนโพธิ์กรุ 10 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

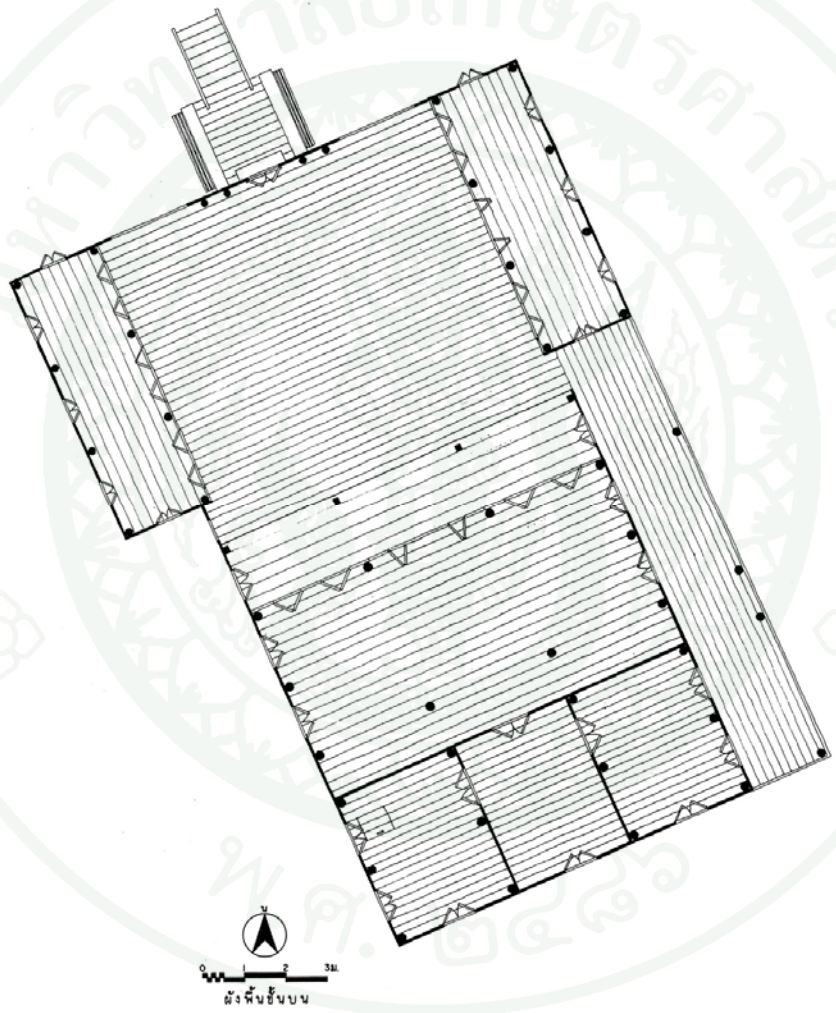
ภาพผนวกที่ ก 21 เรือนโพธิ์กรุ 10 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ข

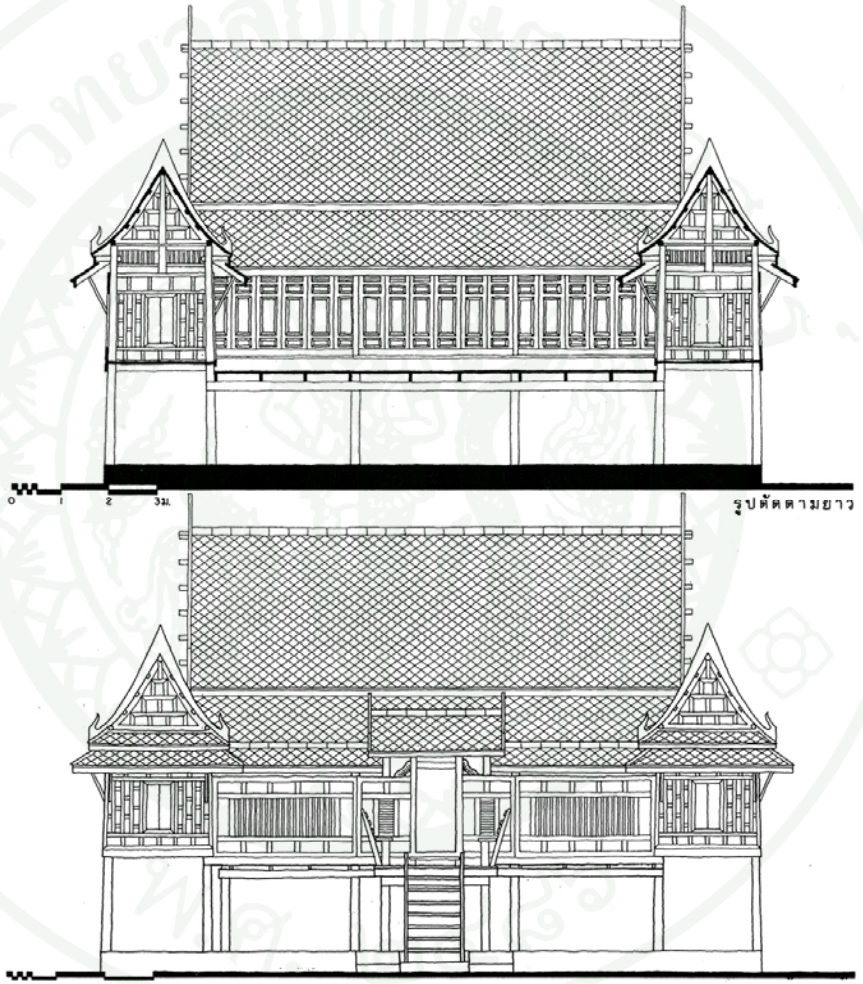
แบบสถาปัตยกรรมเรือนกลุ่มตัวอย่างในชุมชนบ้านแหลม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

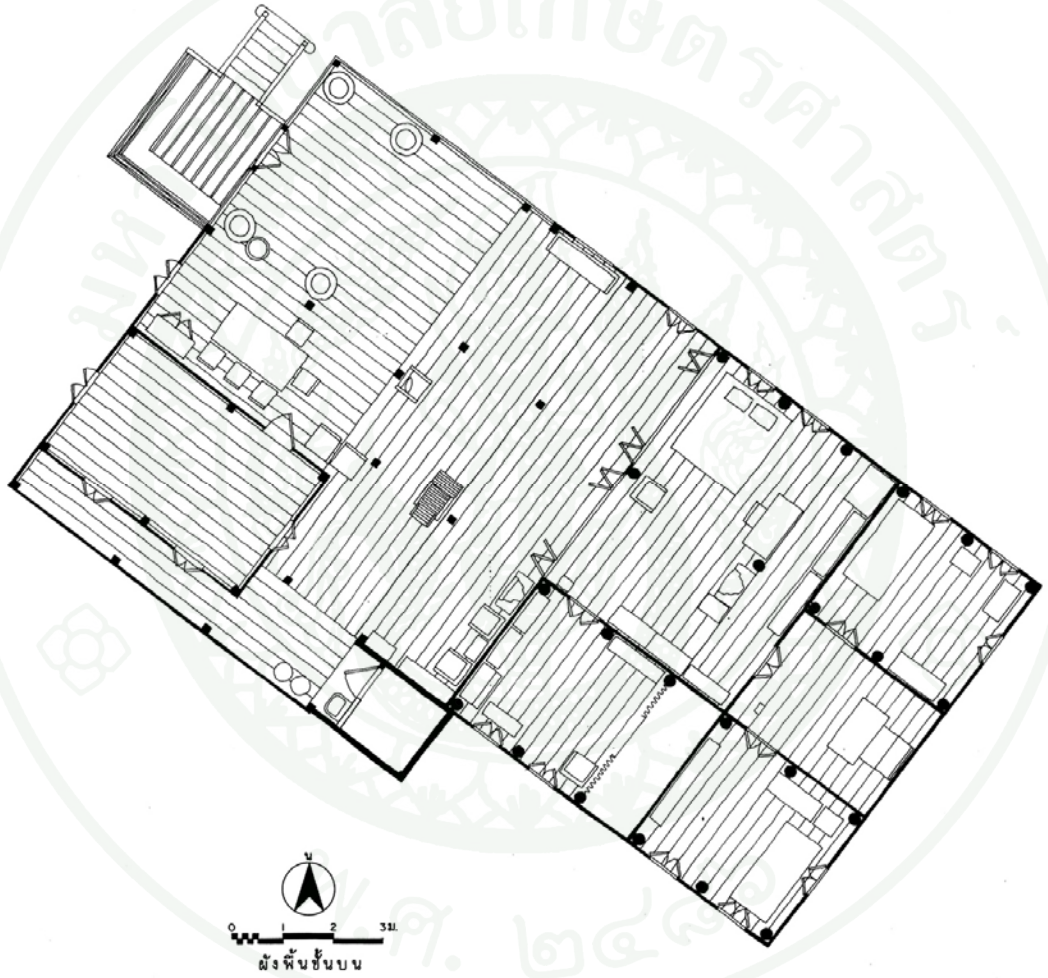
ภาพผนวกที่ ข 1 เรือนบ้านแหลม 01 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

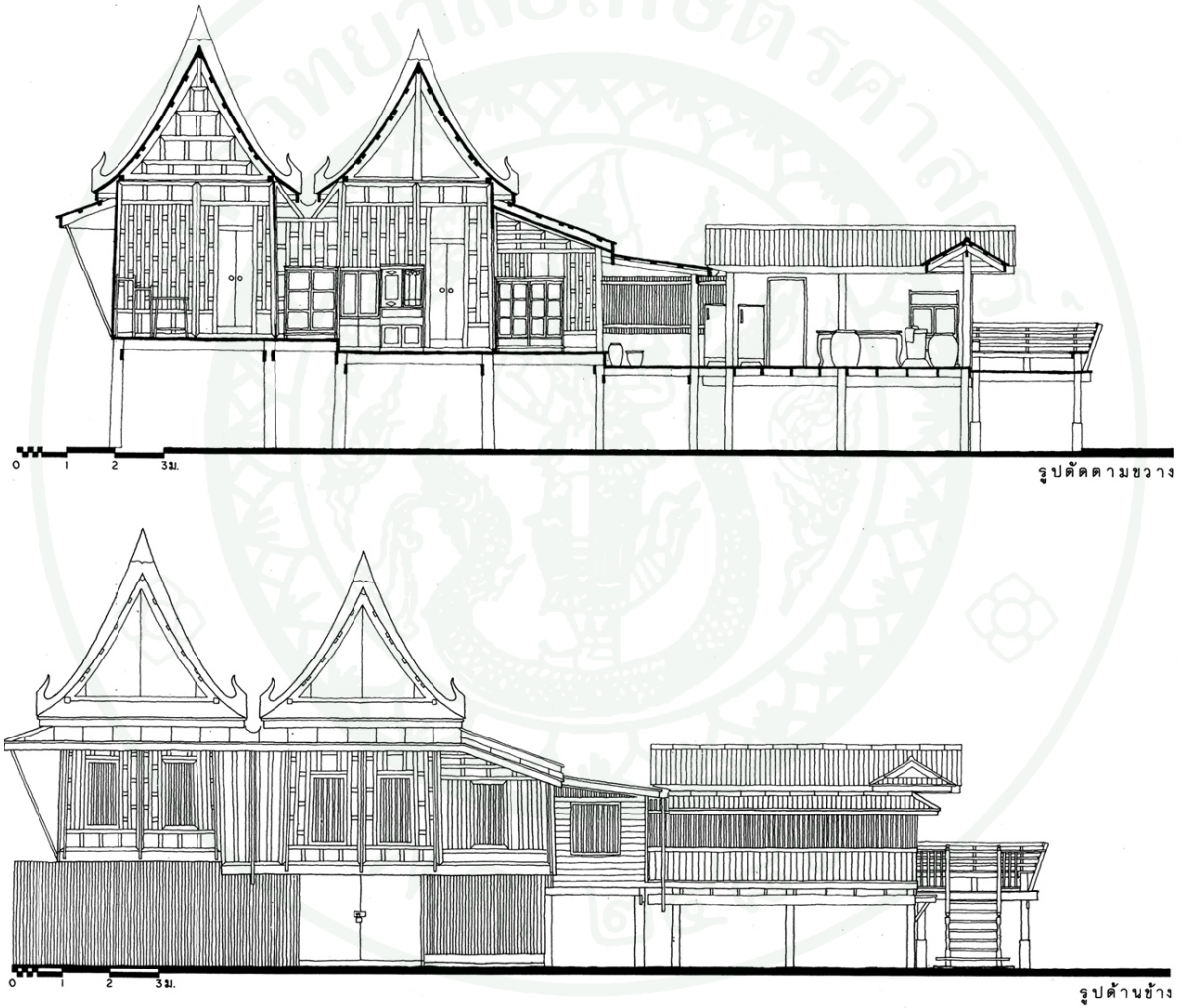
ภาพผนวกที่ ข 2 เรือนบ้านแหลม 01 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านหน้า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

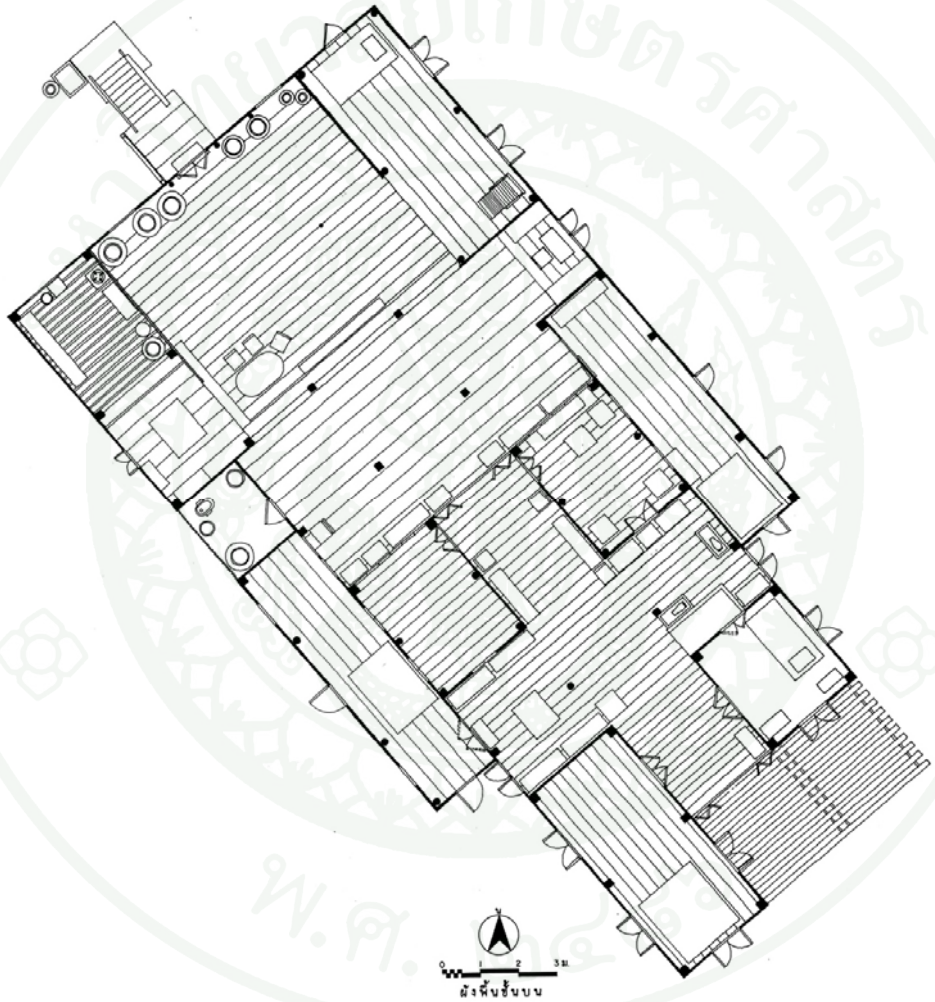
ภาพผนวกที่ ข 3 เรือนบ้านแหลม 02 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

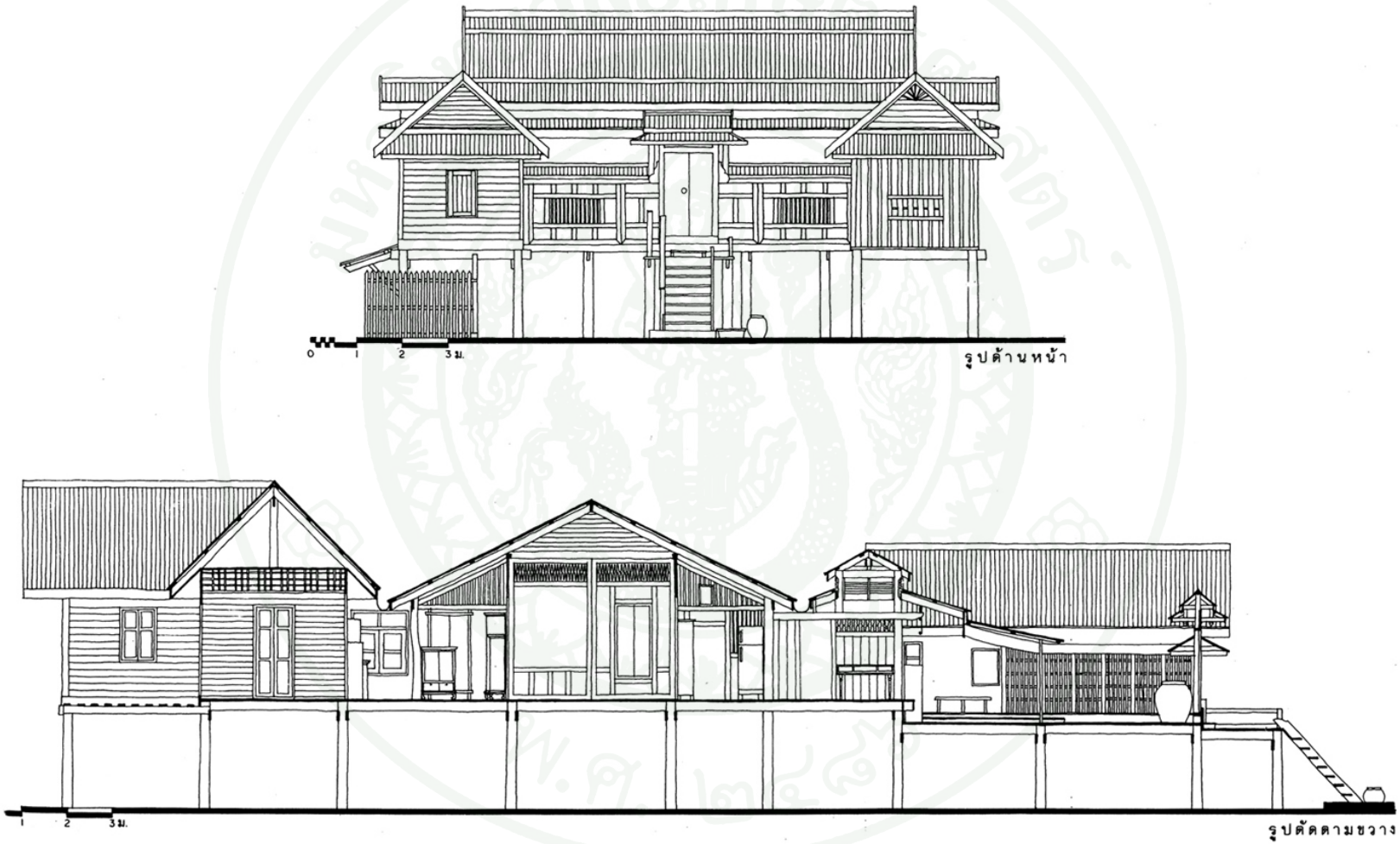
ภาพผนวกที่ ข 4 เรือนบ้านแหลม 02 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านข้าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

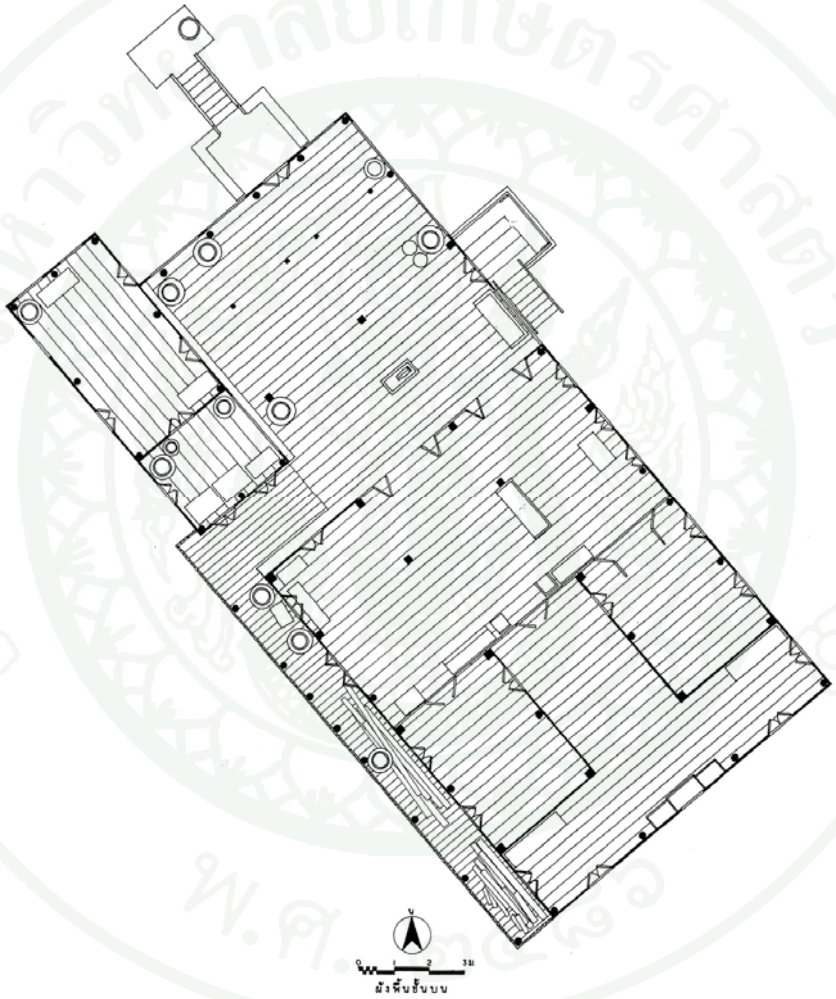

ภาพผนวกที่ ข 5 เรือนบ้านแหลม 03 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

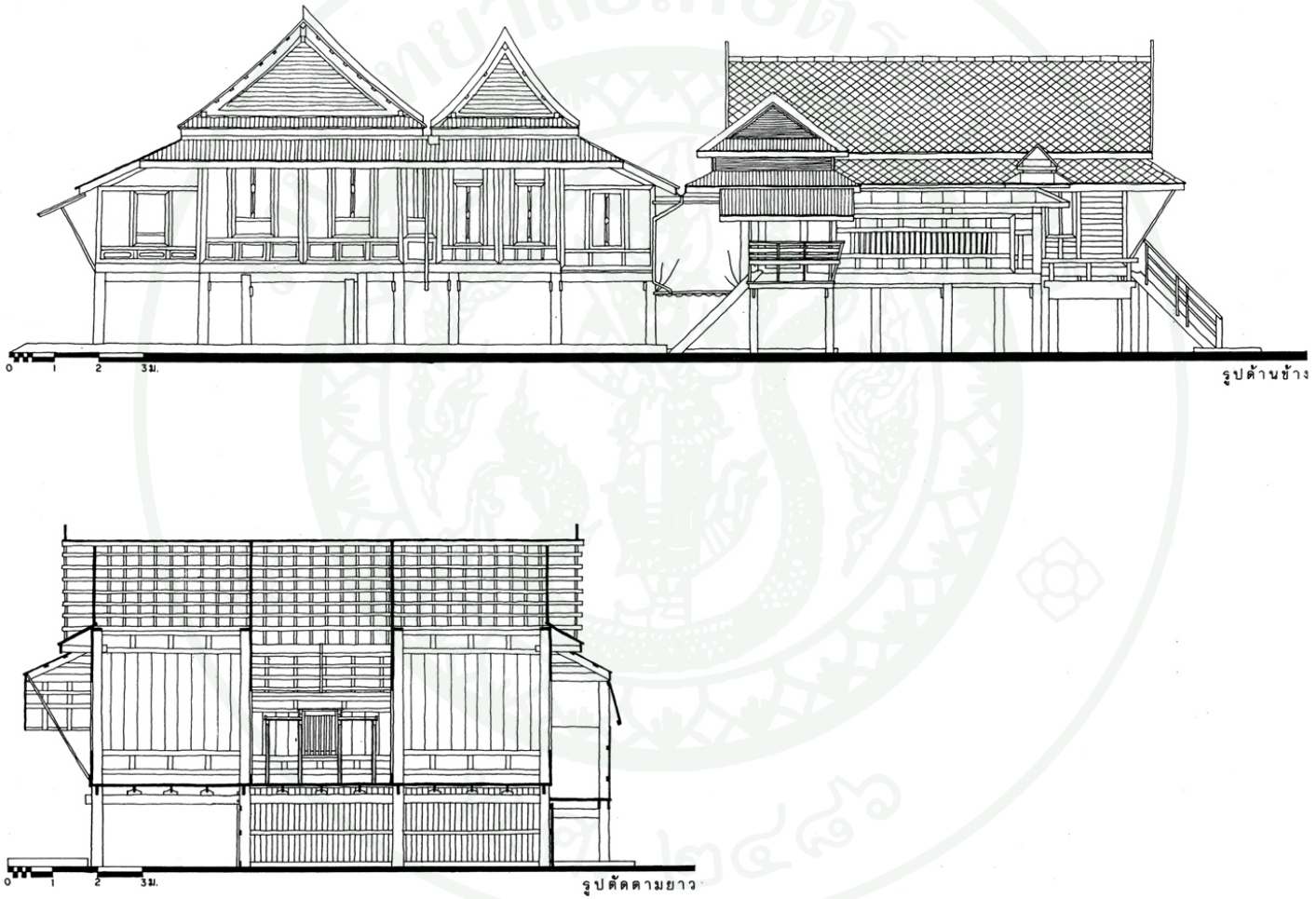

ภาพผนวกที่ ข 6 เรือนบ้านแหลม 03 แบบแสดงรูปด้านหน้าและรูปตัดตามขวาง

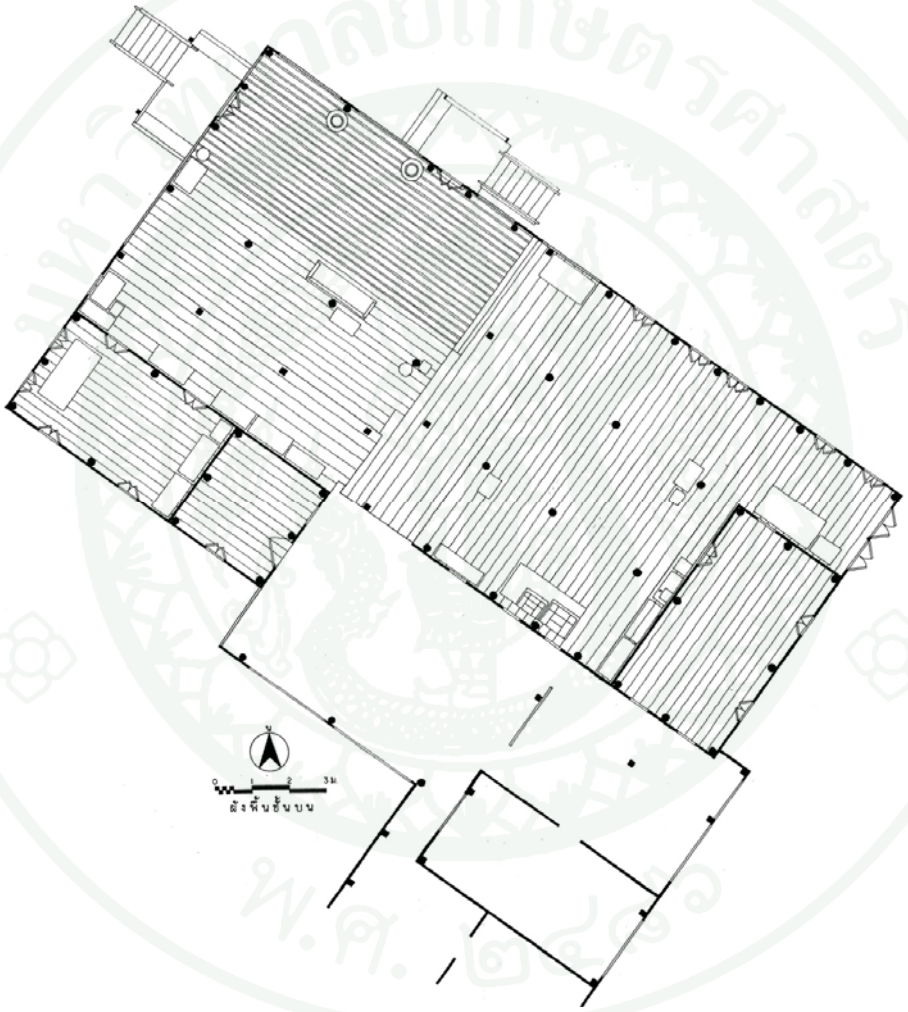
ภาพผนวกที่ ข 7 เรือนบ้านแหลม 04 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

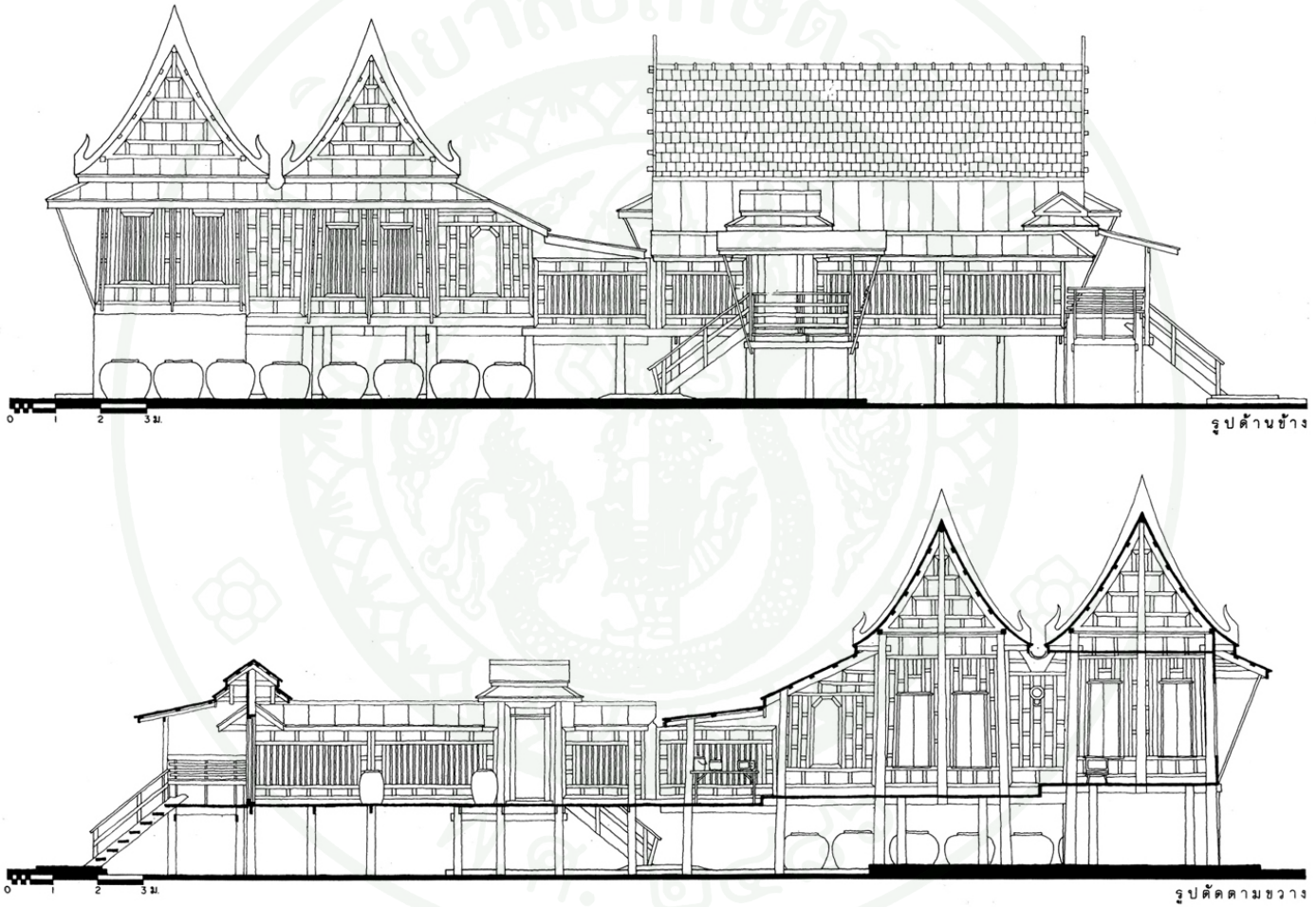
ภาพผนวกที่ ข 8 เรือนบ้านแหลม 04 แบบแสดงรูปด้านข้างและรูปตัดตามยาว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

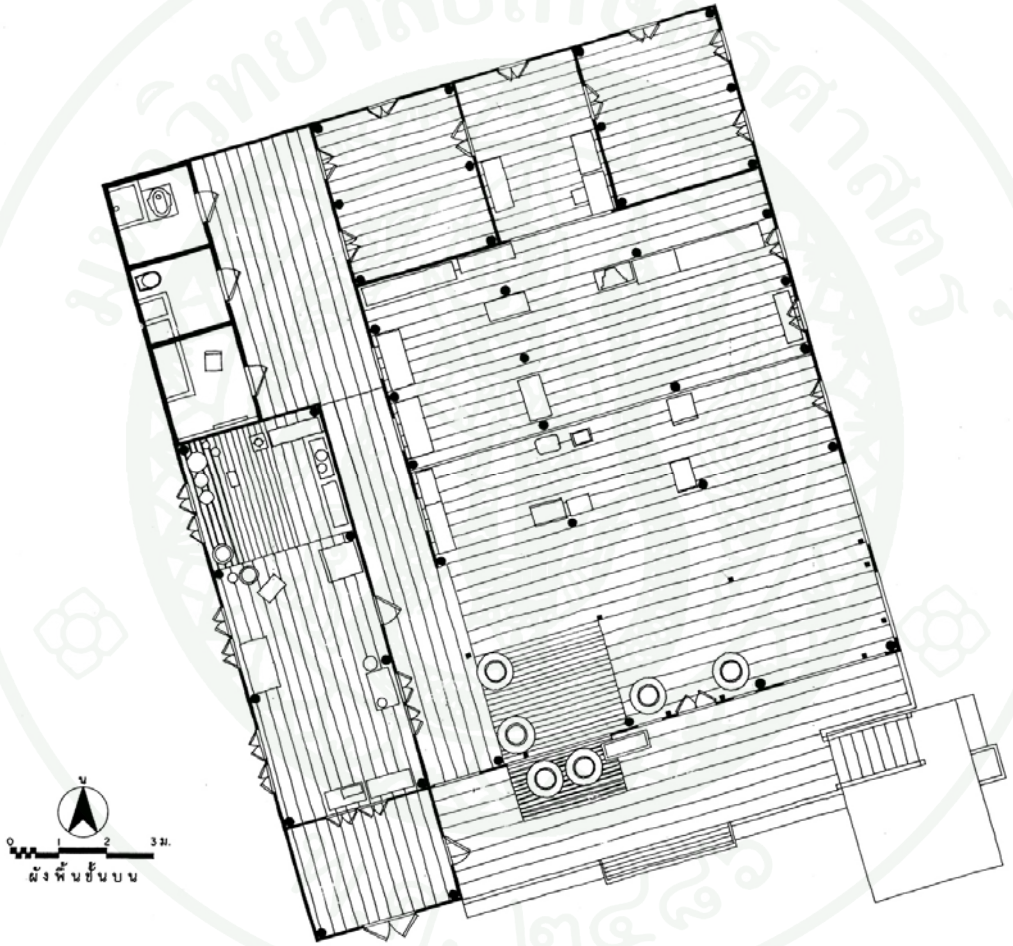
ภาพผนวกที่ ข 9 เรือนบ้านแหลม 05 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

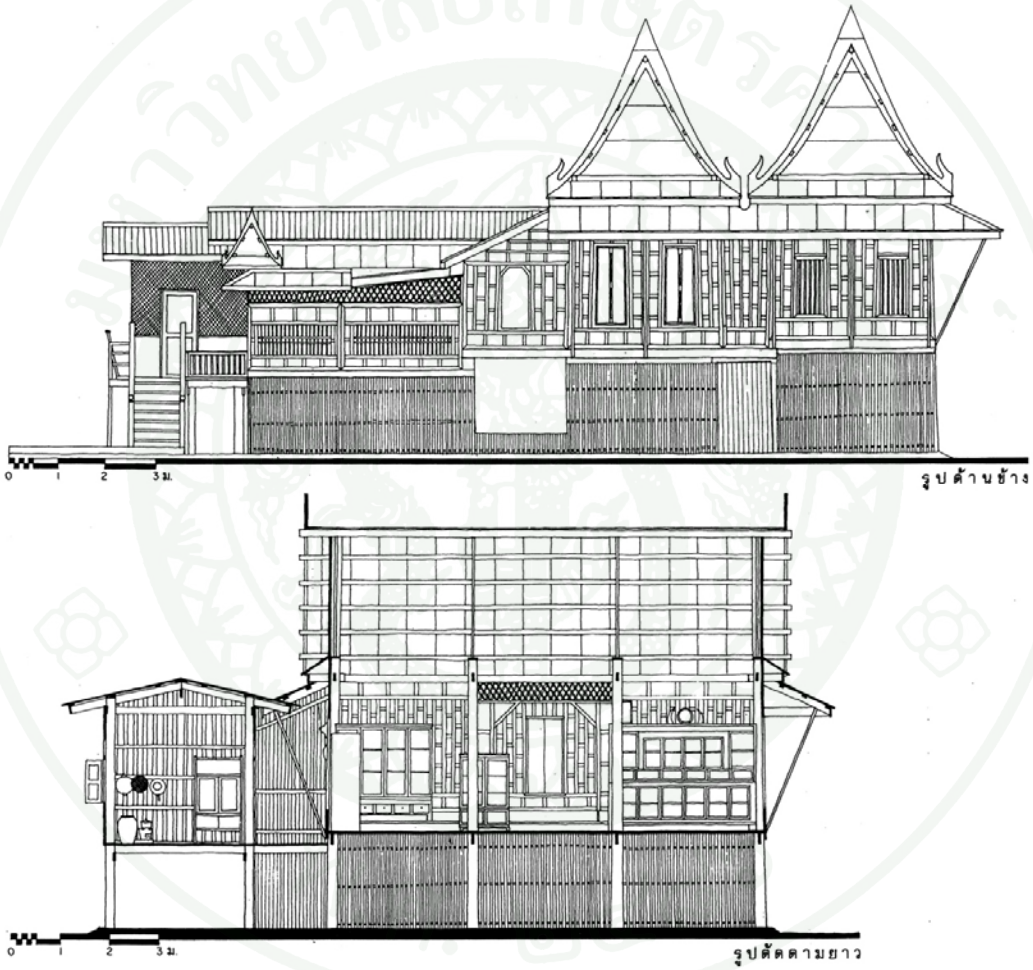
ภาพผนวกที่ ข 10 เรือนบ้านแหลม 05 แบบแสดงรูปด้านข้างและรูปตัดตามขวาง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

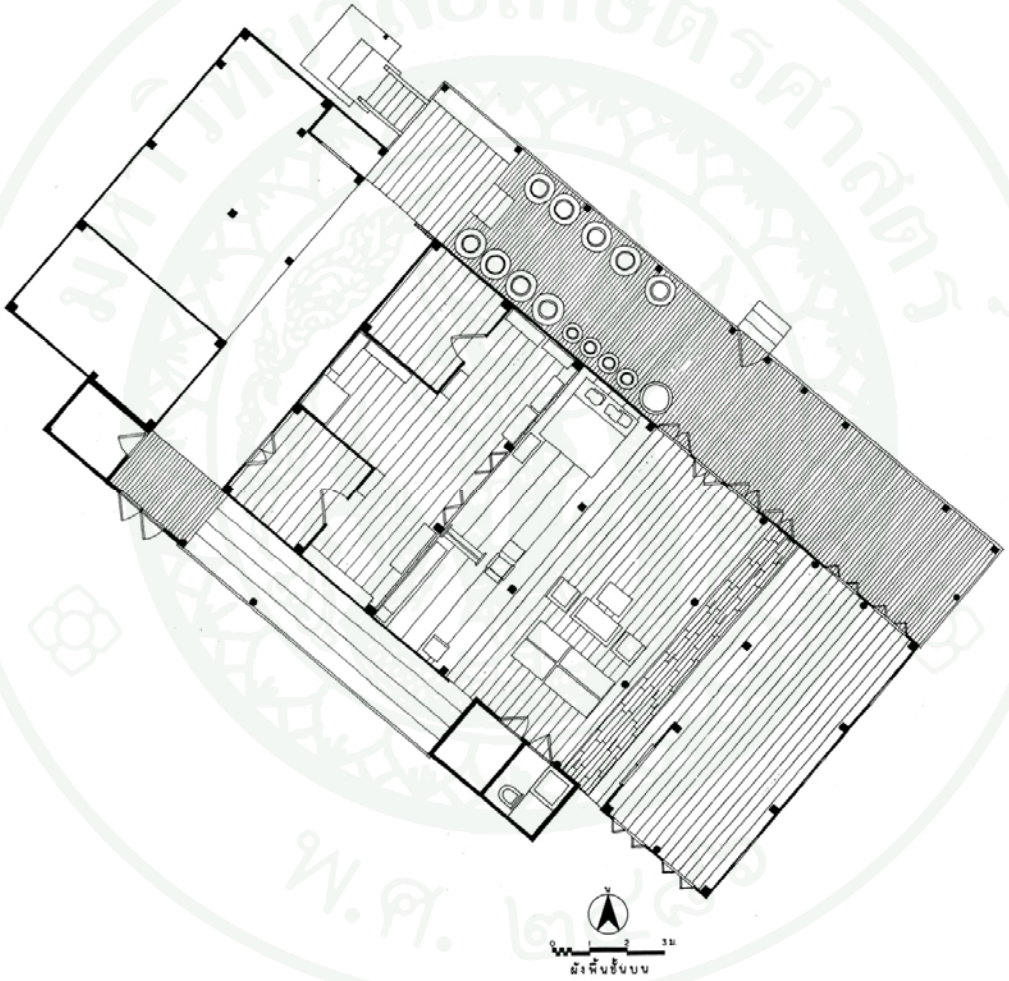
ภาพผนวกที่ ข 11 เรือนบ้านแหลม 06 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพผนวกที่ ข 12 เรือนบ้านแหลม 06 แบบแสดงรูปด้านข้างและรูปตัดตามยาว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

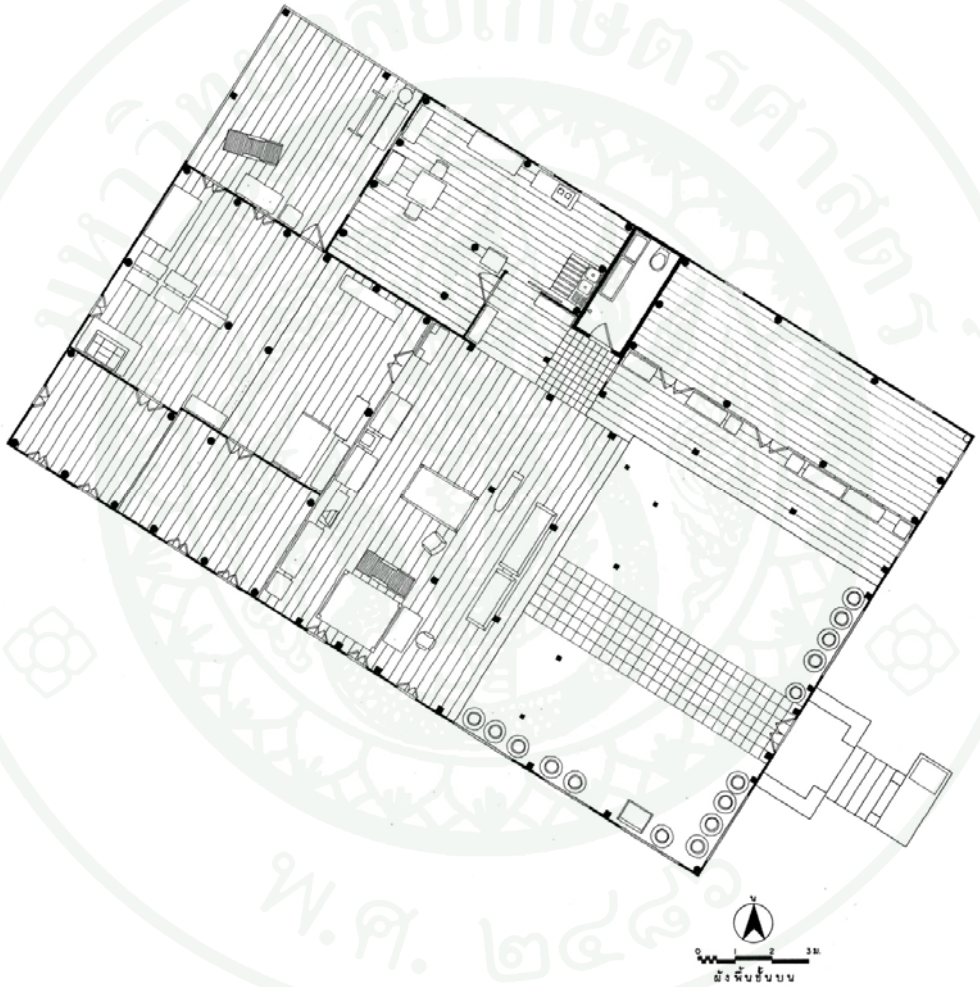
ภาพผนวกที่ ข 13 เรือนบ้านแหลม 07 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

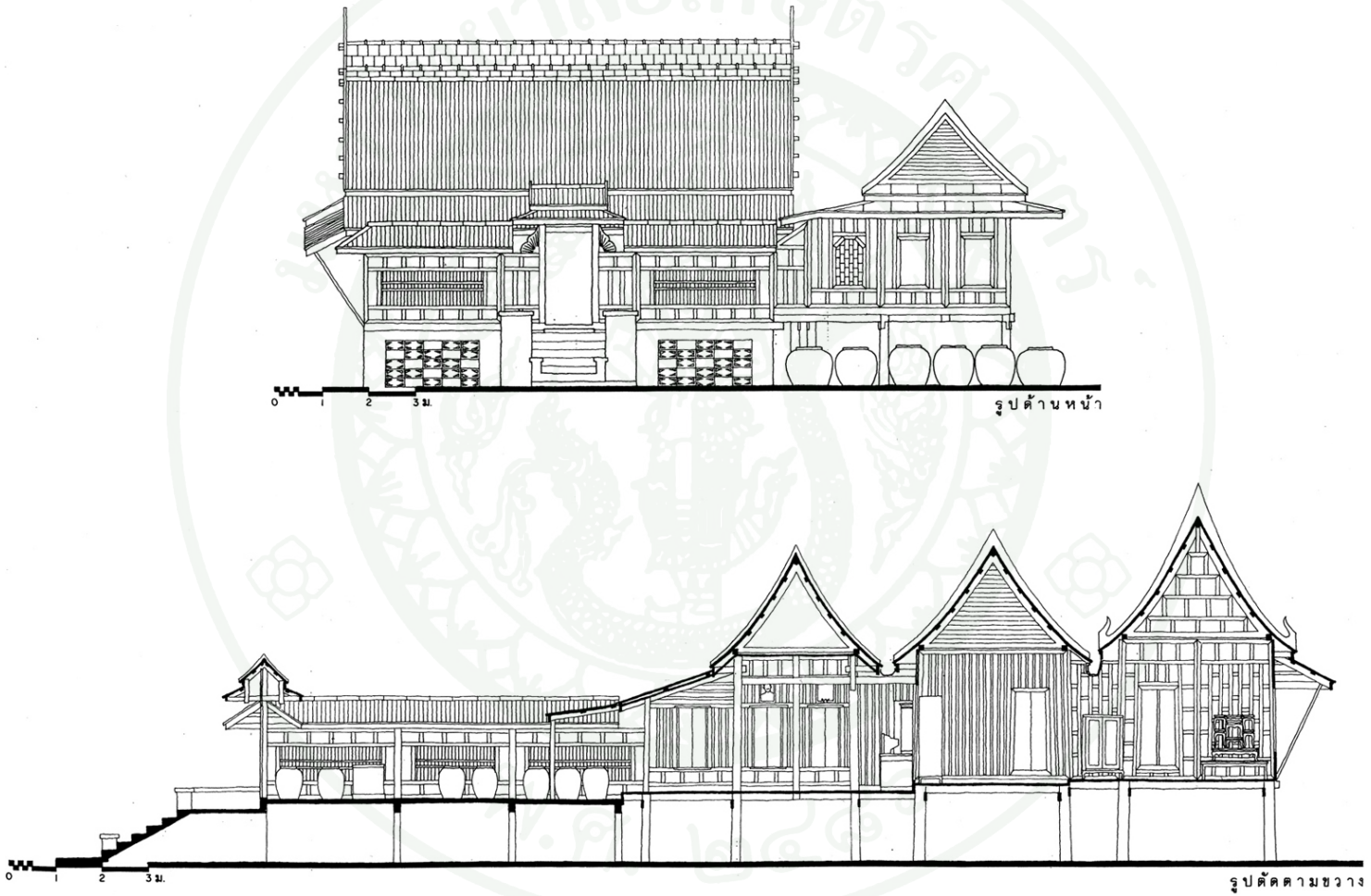
ภาพผนวกที่ ข 14 เรือนบ้านแหลม 07 แบบแสดงรูปด้านข้างและรูปตัดตามขวาง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

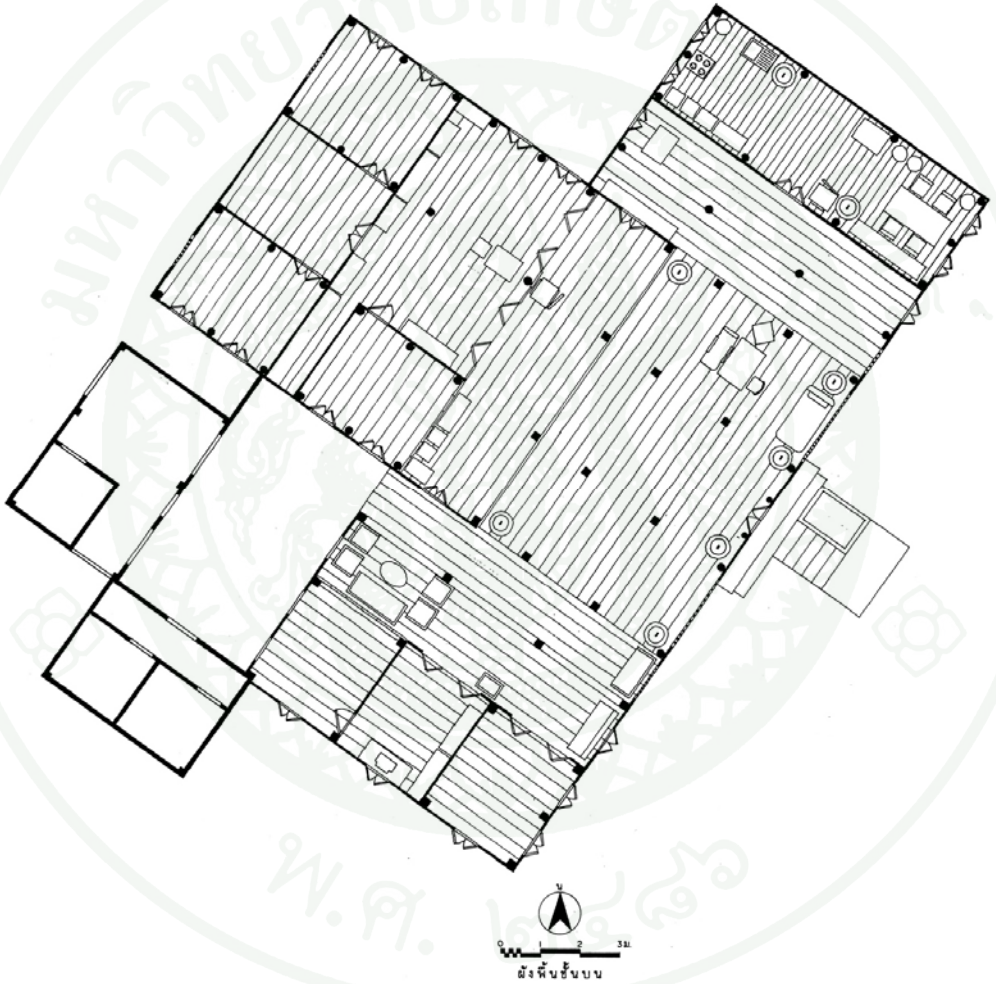
ภาพผนวกที่ ข 15 เรือนบ้านแหลม 08 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

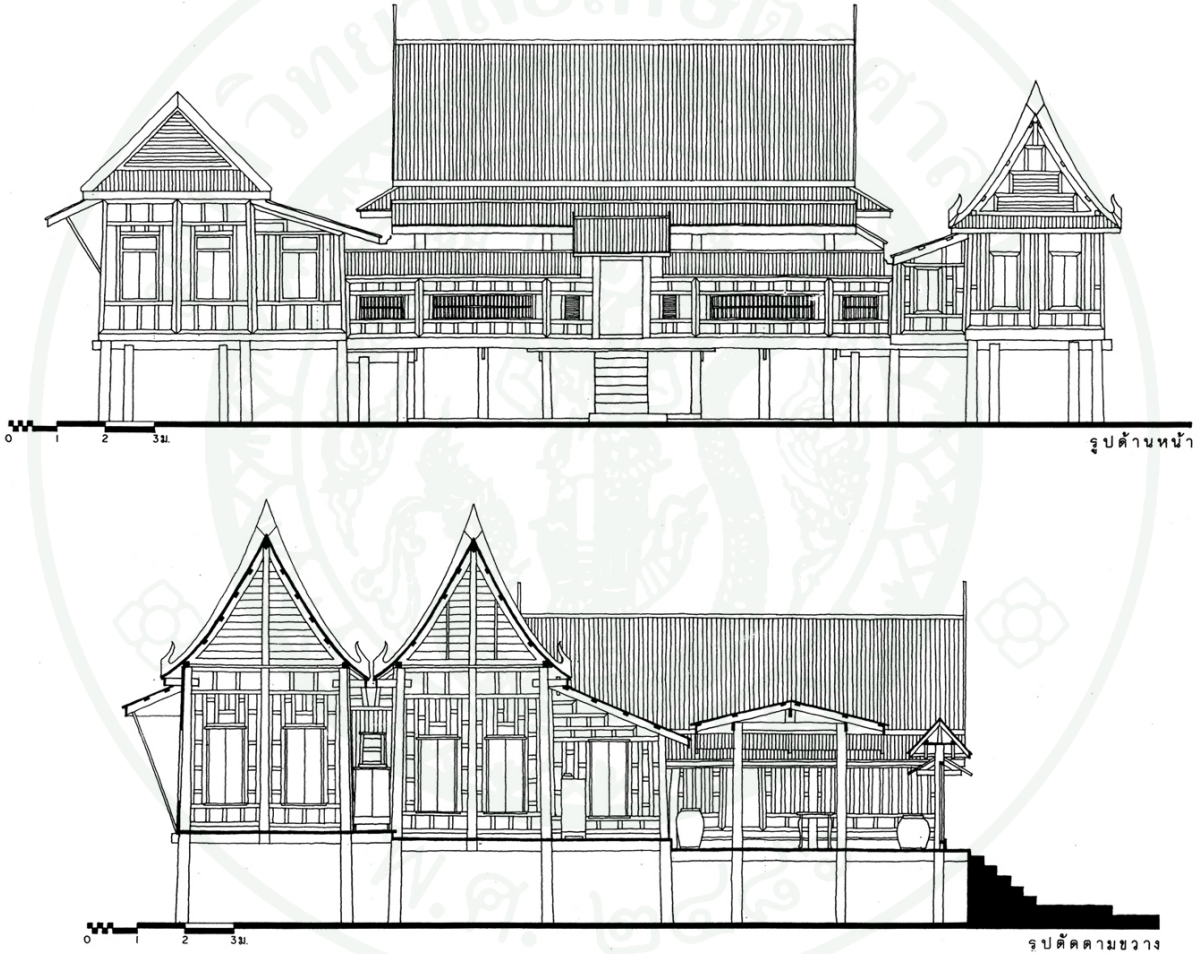
ภาพผนวกที่ ข 16 เรือนบ้านแหลม 08 แบบแสดงรูปด้านหน้าและรูปตัดตามขวาง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

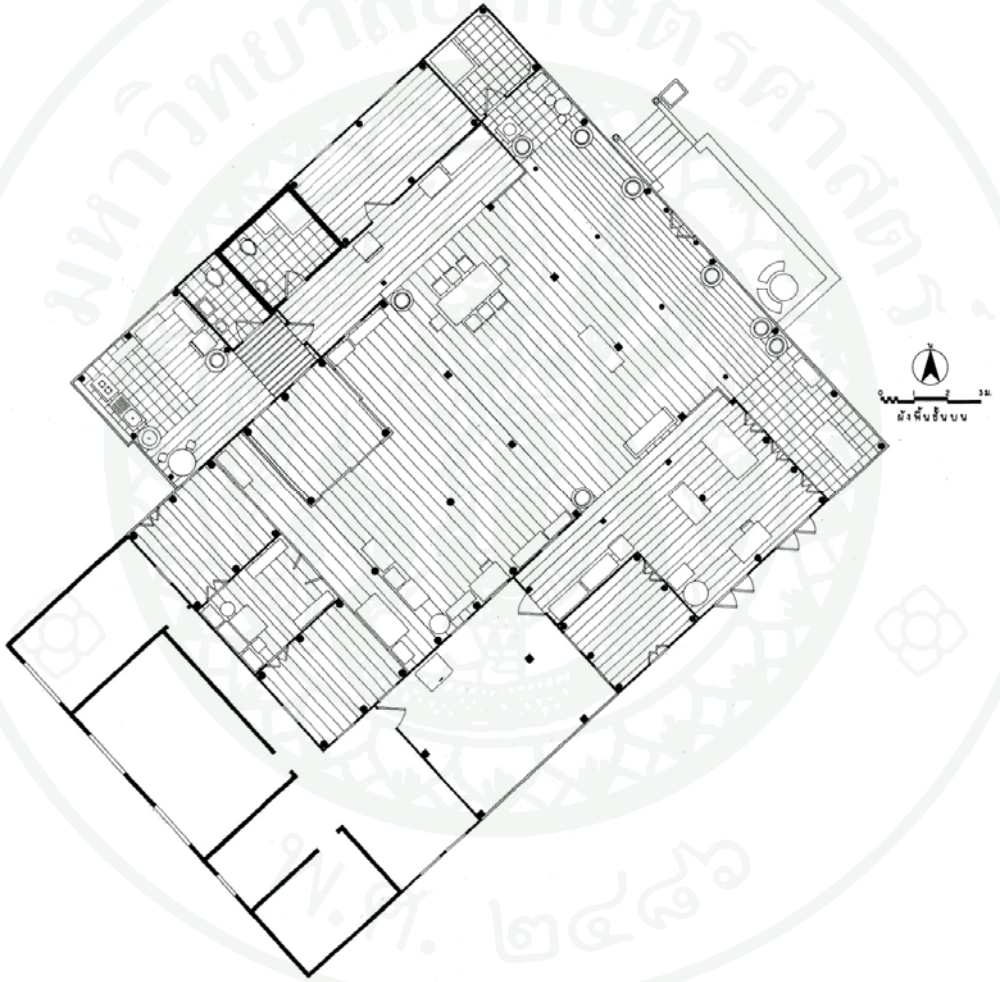

ภาพผนวกที่ ข 17 เรือนบ้านแหลม 09 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

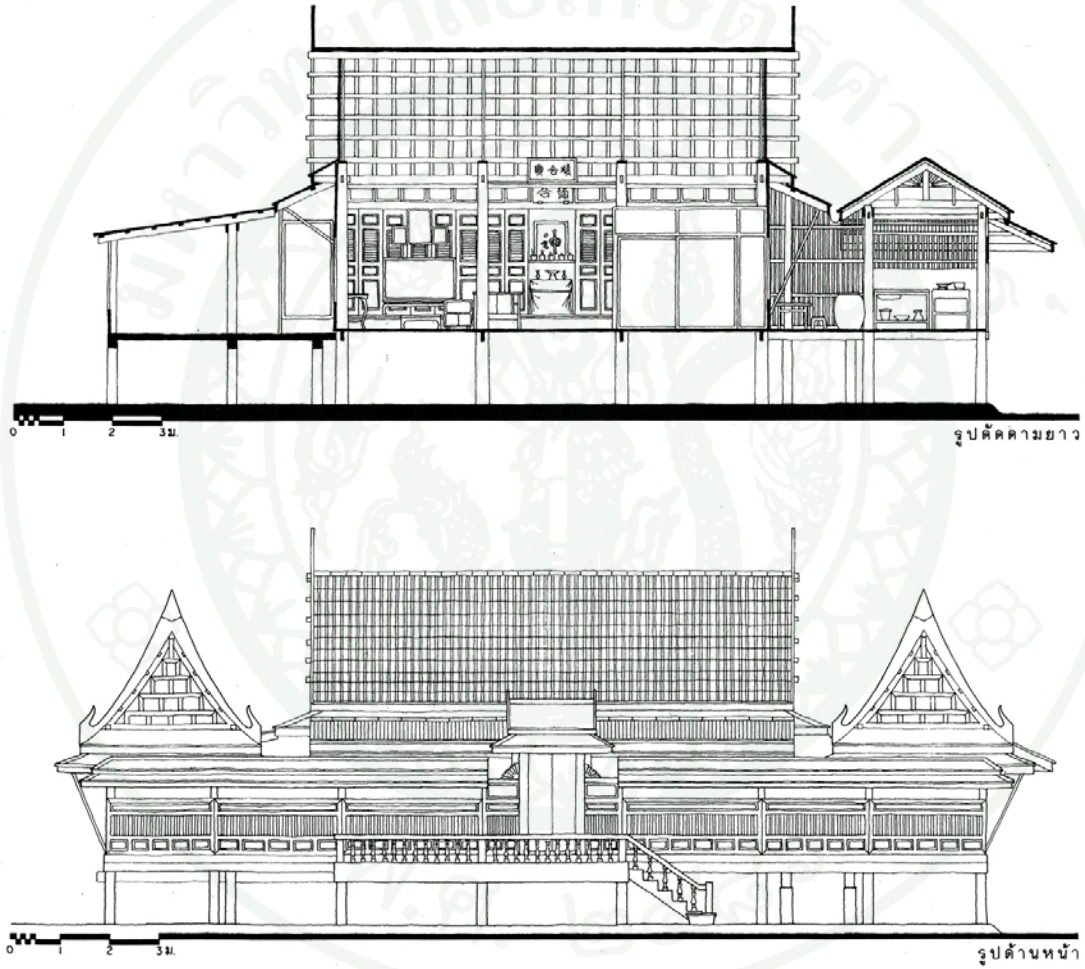

ภาพผนวกที่ ข 18 เรือนบ้านแหลม 09 แบบแสดงรูปด้านหน้าและรูปตัดตามขวาง

ภาพผนวกที่ ข 19 เรือนบ้านแหลม 10 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

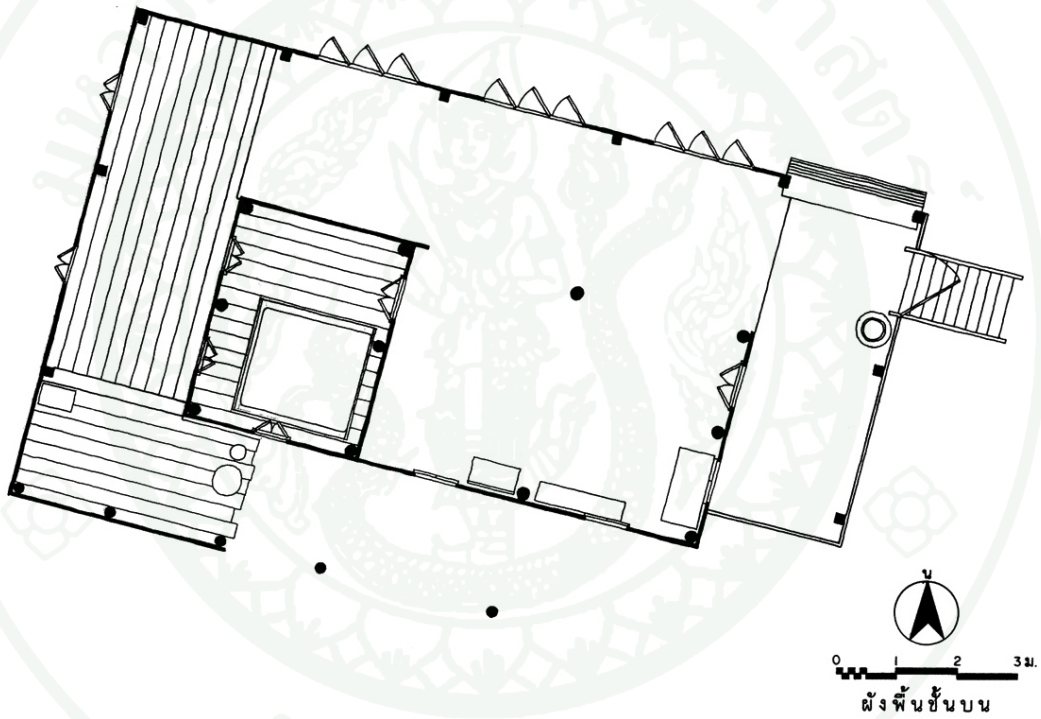
ภาพผนวกที่ ข 20 เรือนบ้านแหลม 10 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านหน้า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ค

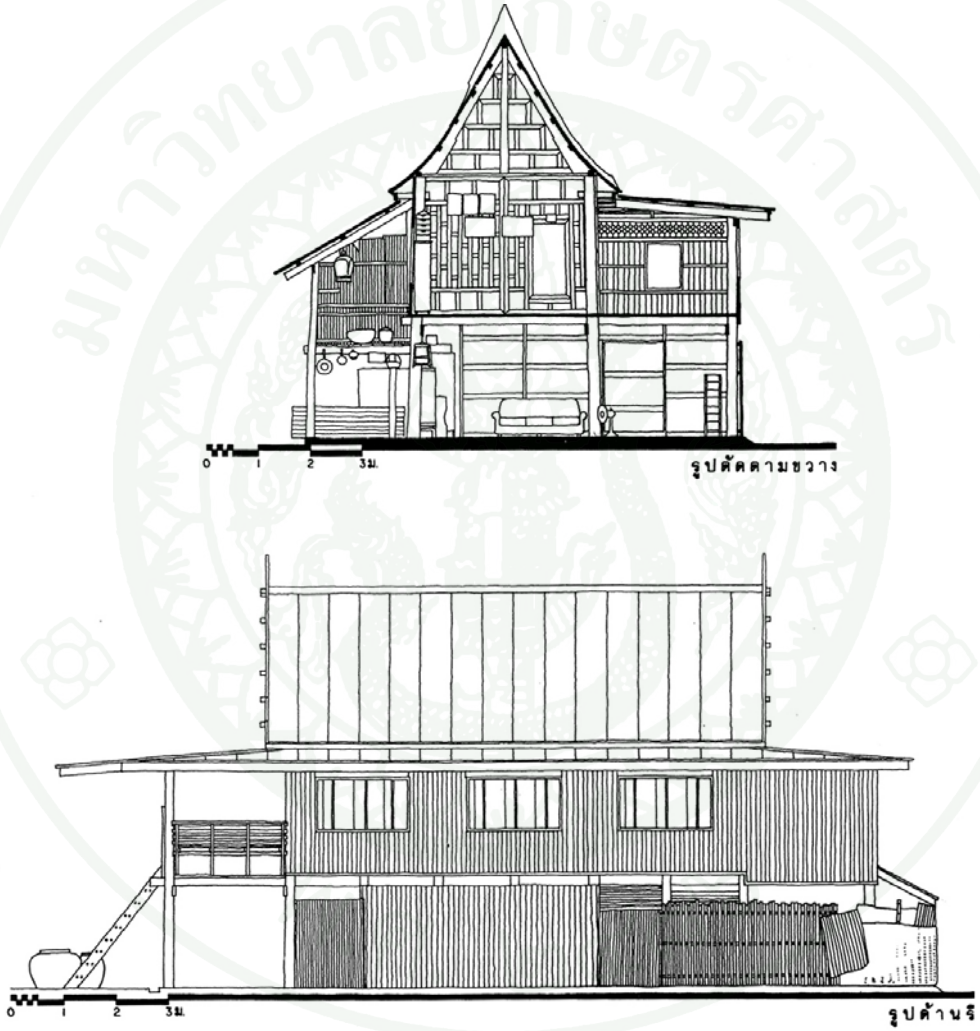
แบบสถาปัตยกรรมเรือนกลุ่มตัวอย่างในชุมชนบ้านท่าแร้ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

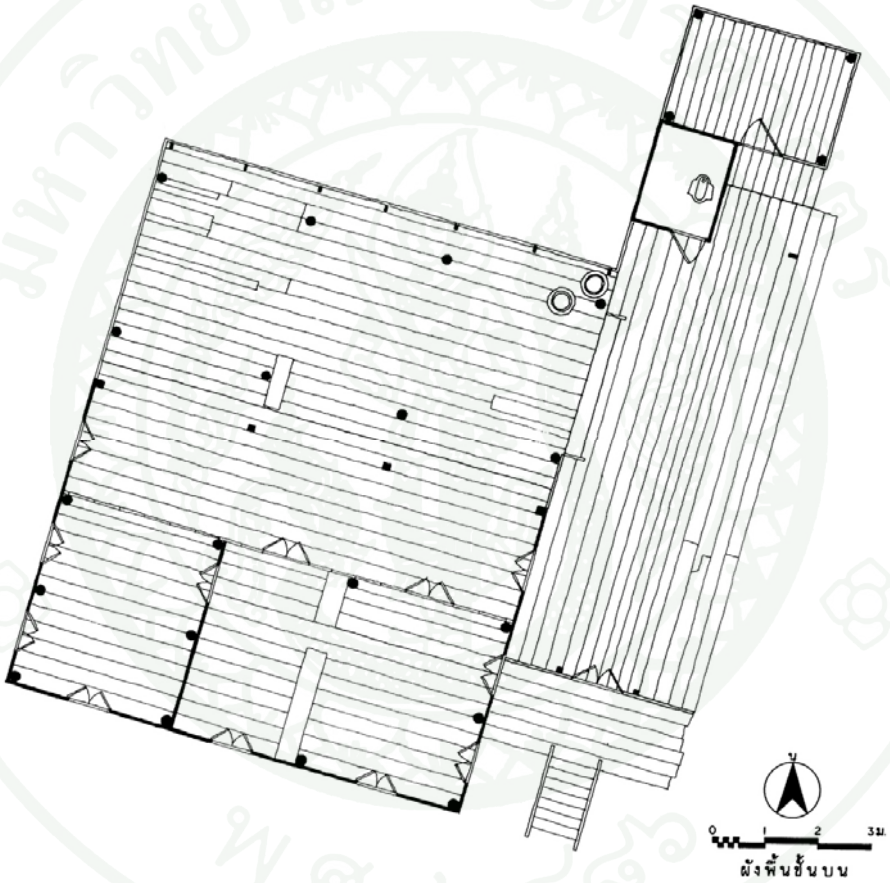
ภาพผนวกที่ ค 1 เรือนท่าแร้ง 01 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

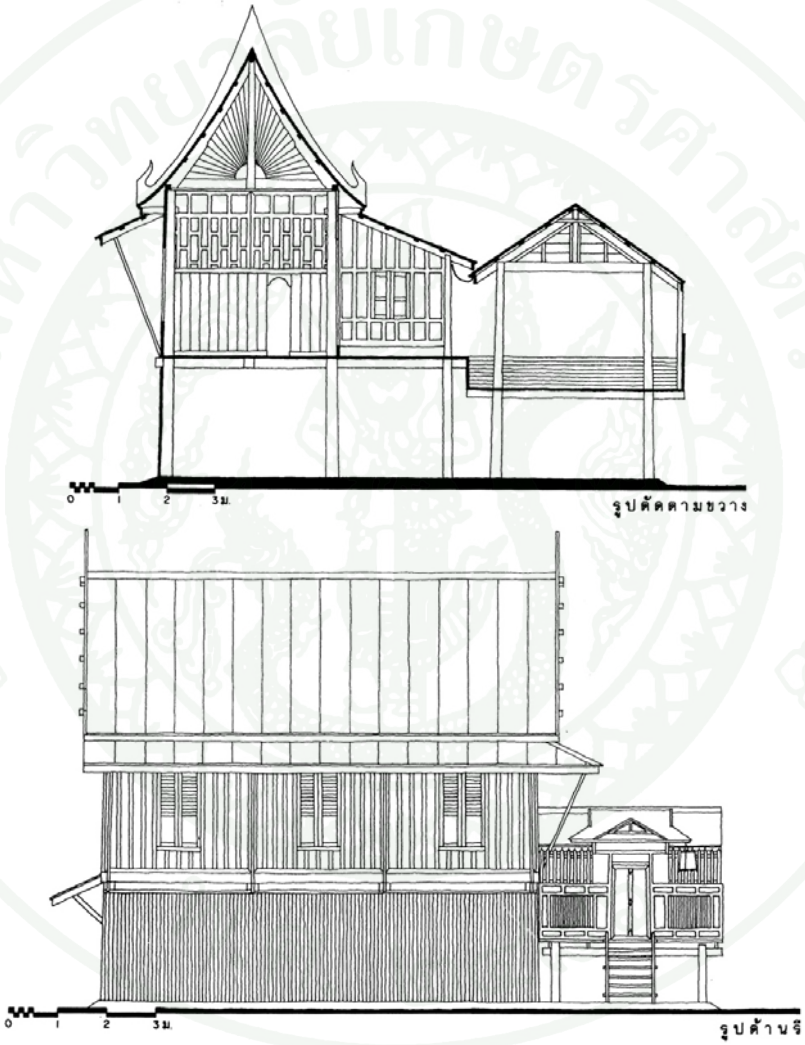

ภาพผนวกที่ ค 2 เรือนท่าแร้ง 01 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

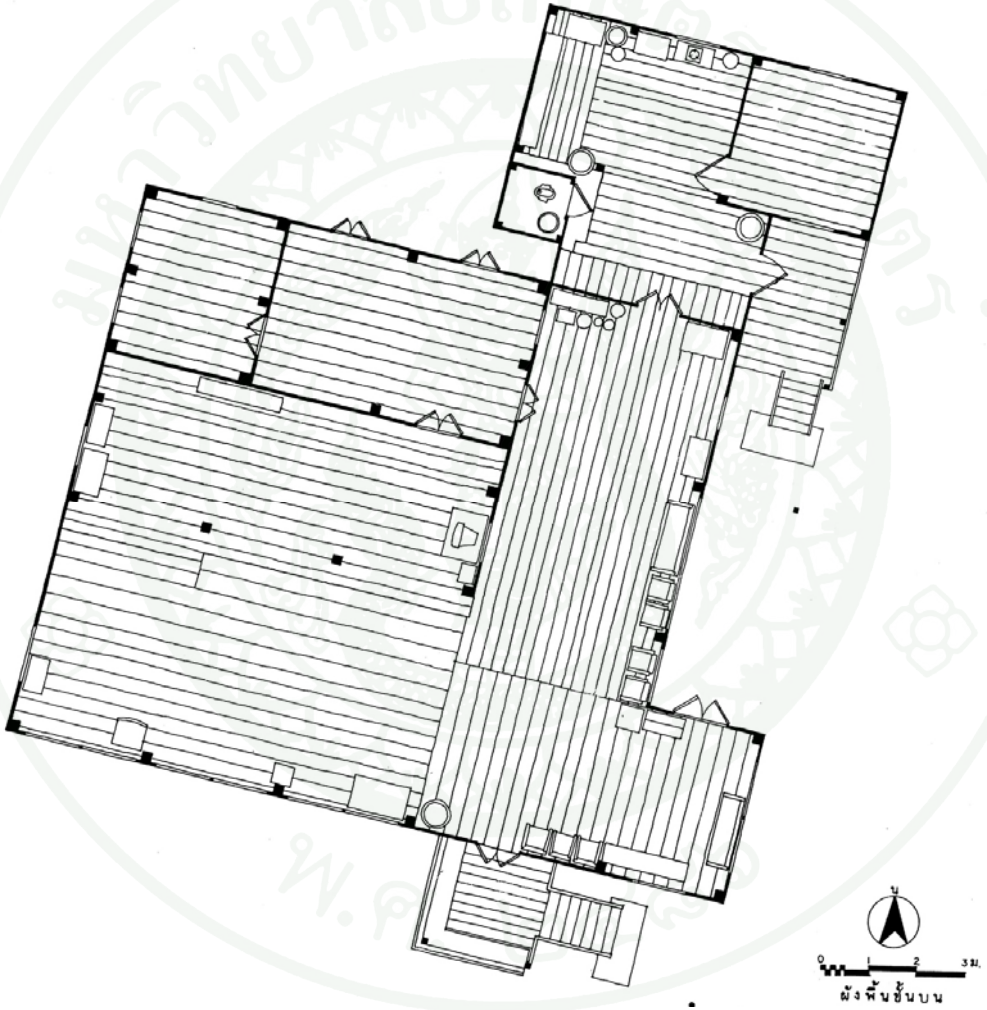

ภาพผนวกที่ ค 3 เรือนท่าแร้ง 02 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

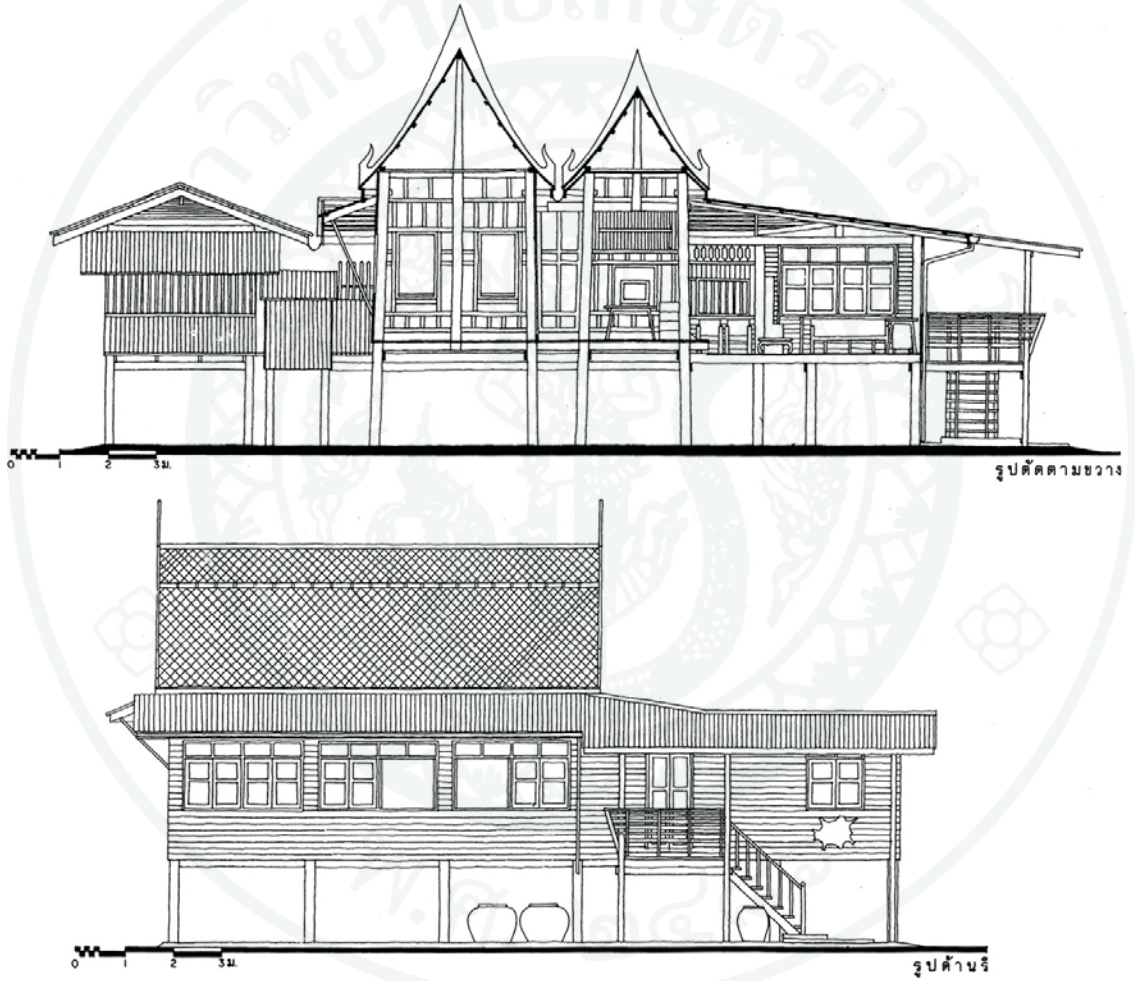
ภาพผนวกที่ ค 4 เรือนท่าแร้ง 02 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านหน้า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

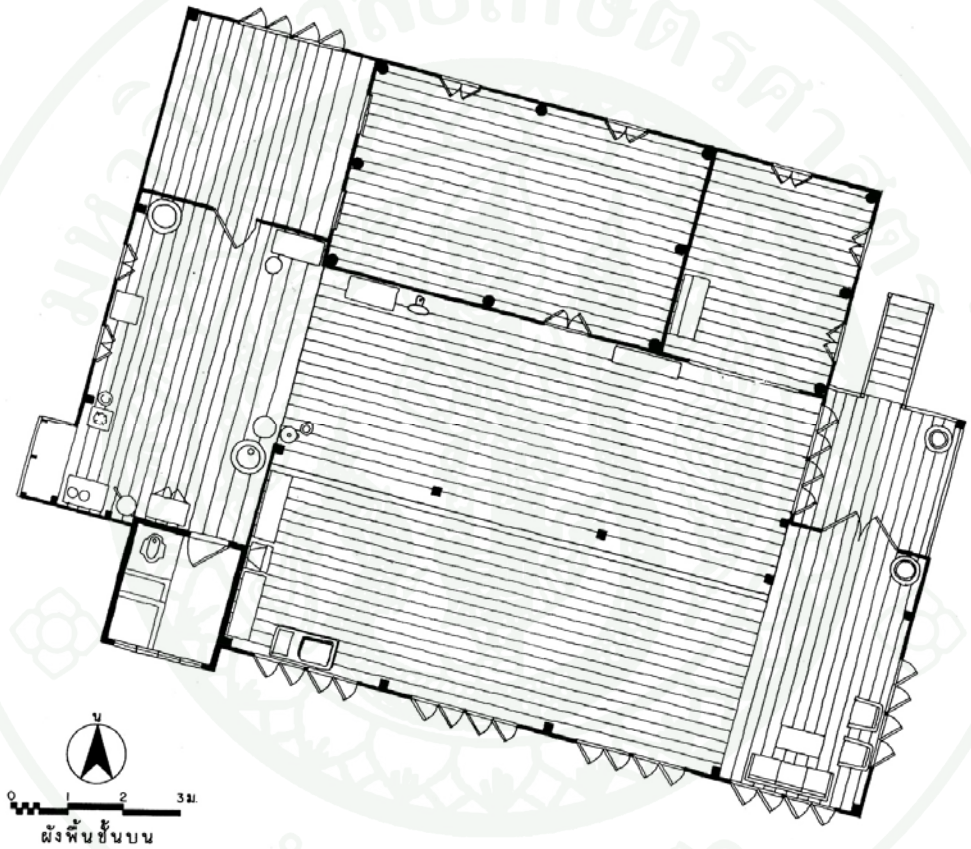
ภาพผนวกที่ ค 5 เรือนท่าแร้ง 03 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

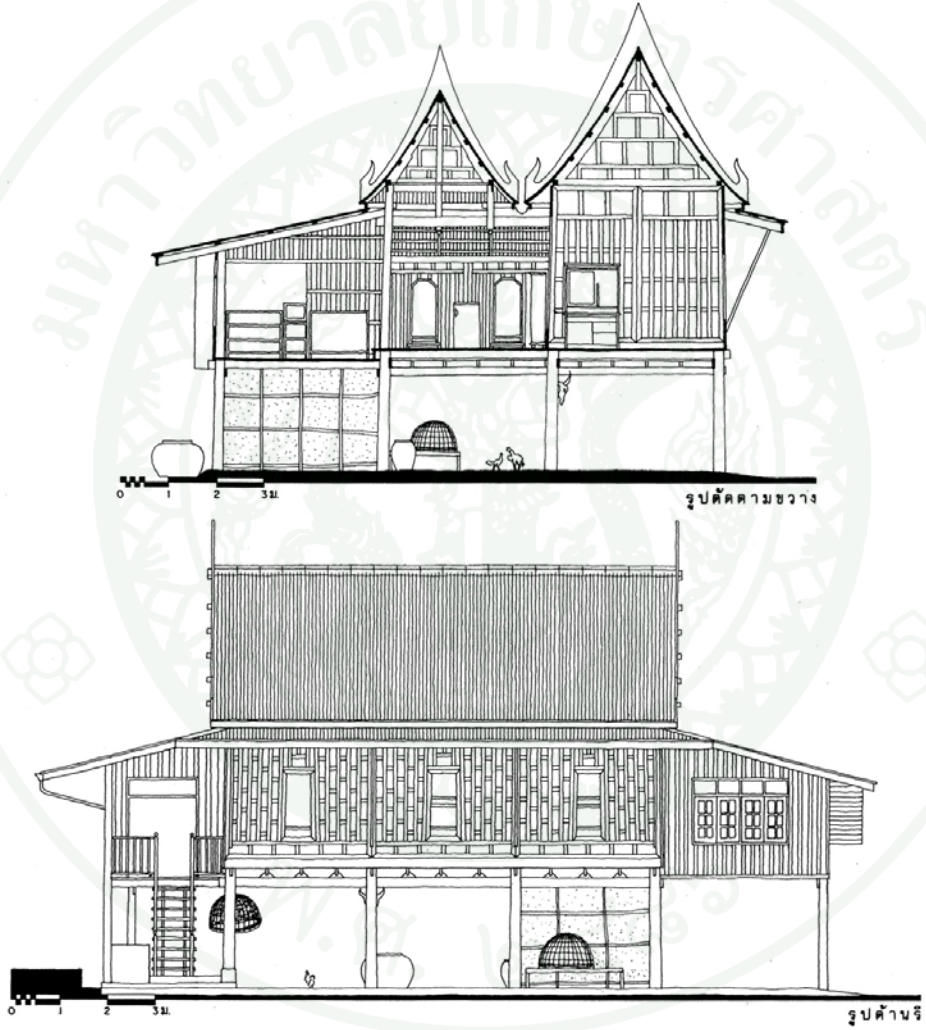
ภาพผนวกที่ ค 6 เรือนท่าแร้ง 03 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านหน้า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

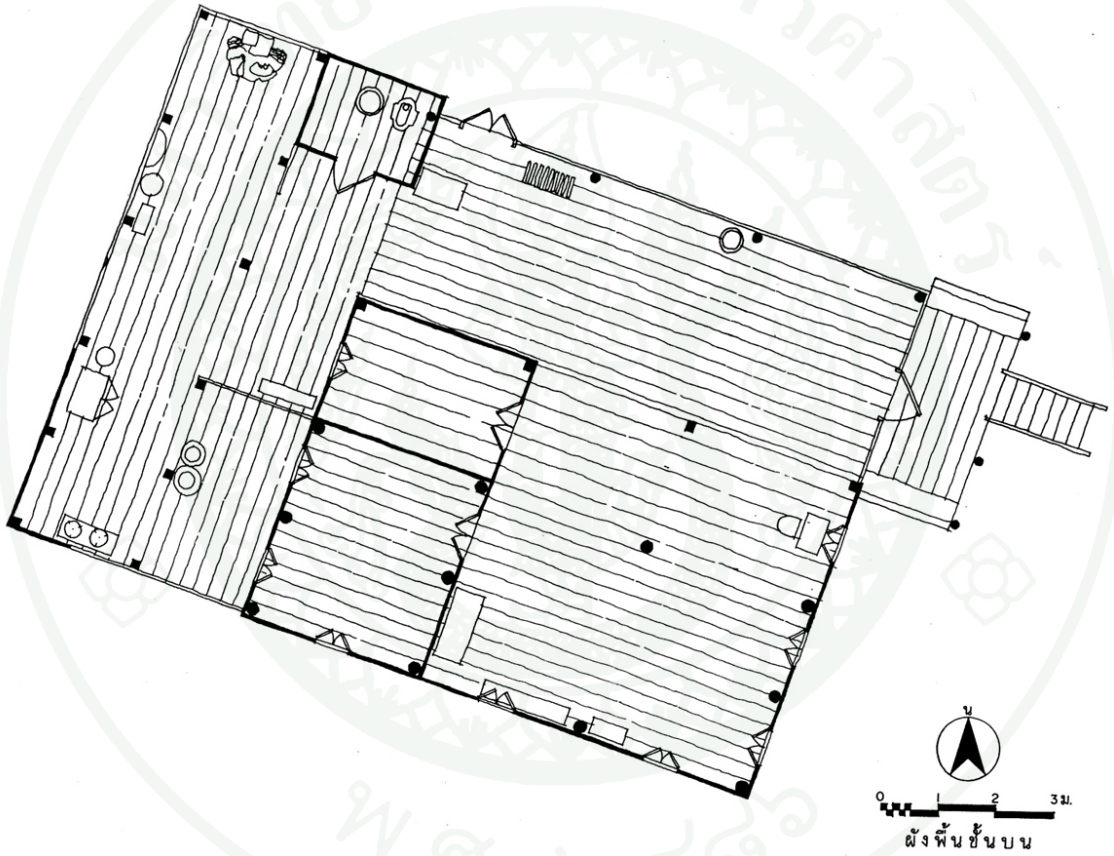
ภาพผนวกที่ ค 7 เรือนท่าแร้ง 04 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

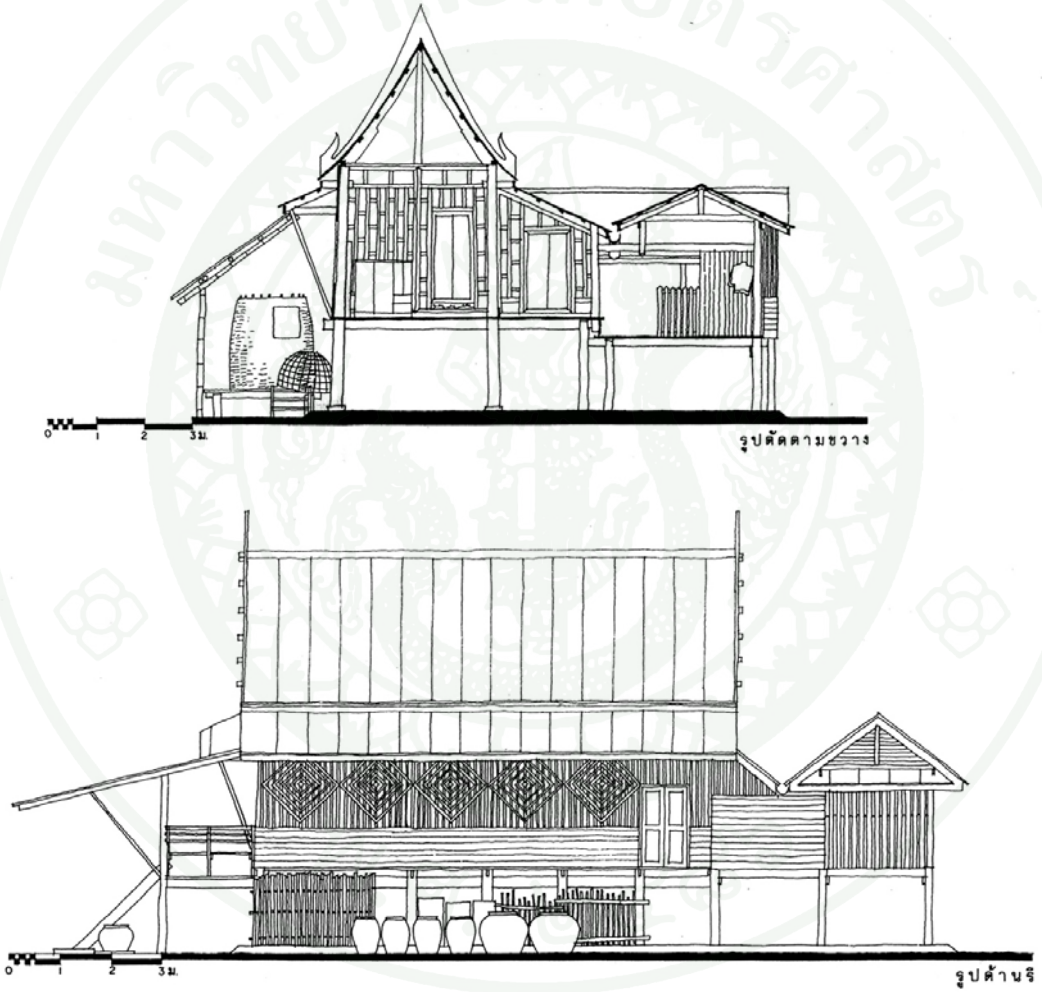
ภาพผนวกที่ ค 8 เรือนท่าแร้ง 04 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

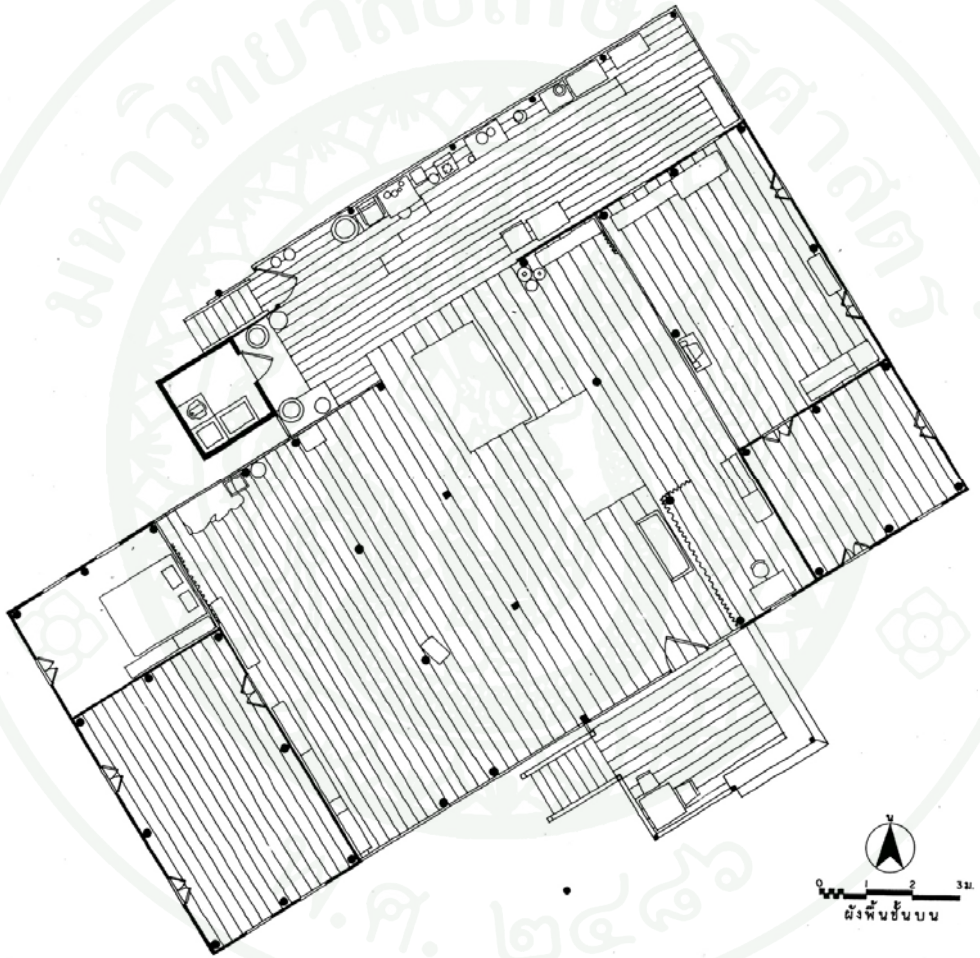
ภาพผนวกที่ ค 9 เรือนท่าแร้ง 05 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

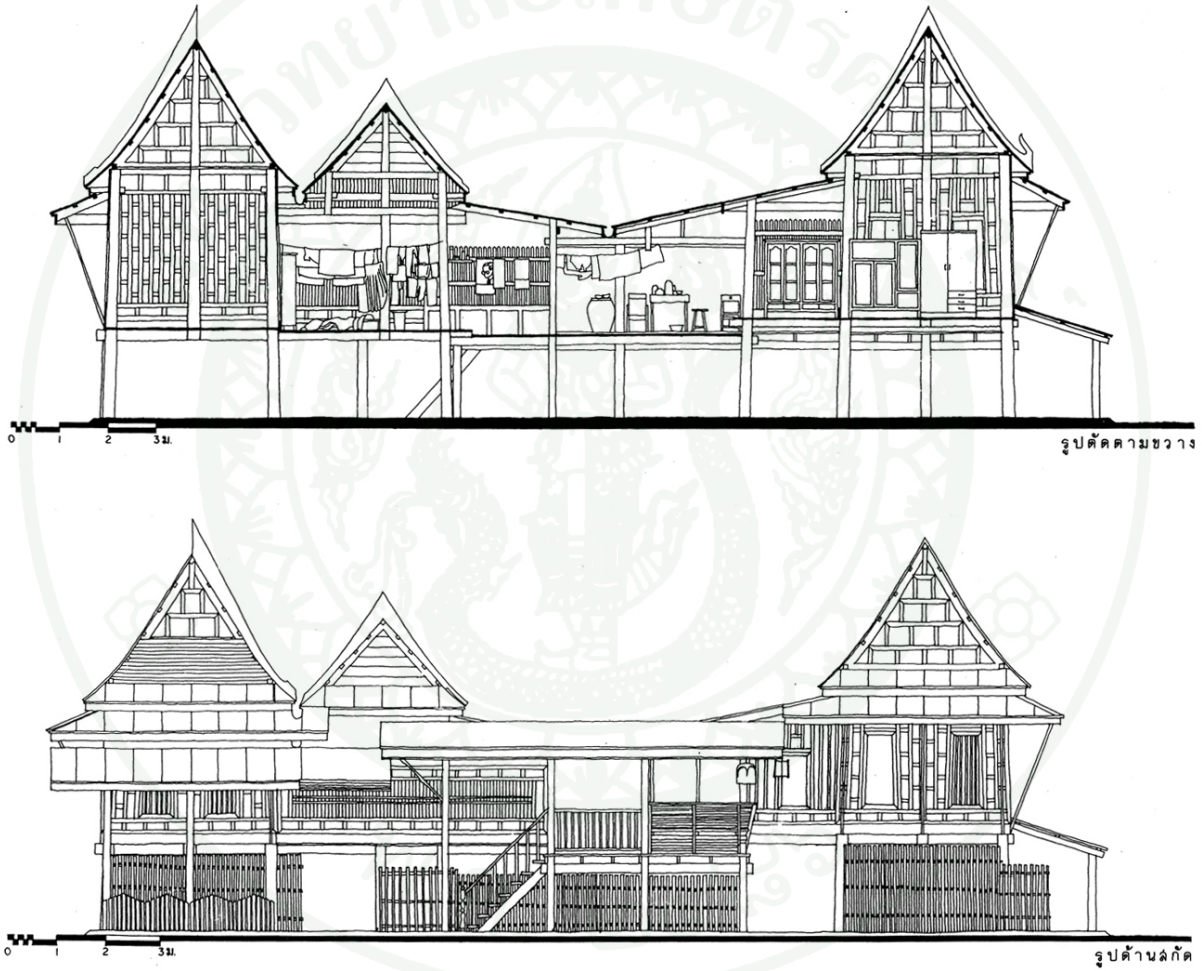
ภาพผนวกที่ ค 10 เรือนท่าแร้ง 05 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

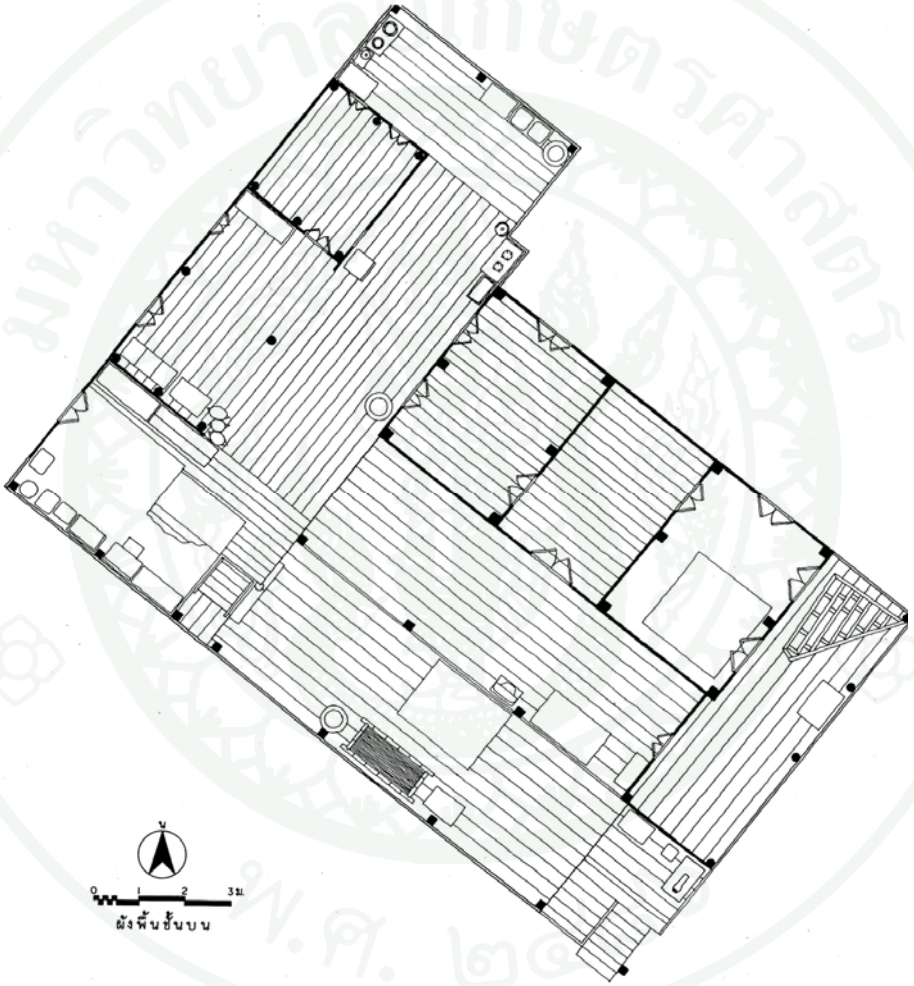
ภาพผนวกที่ ค 11 เรือนท่าแร้ง 06 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

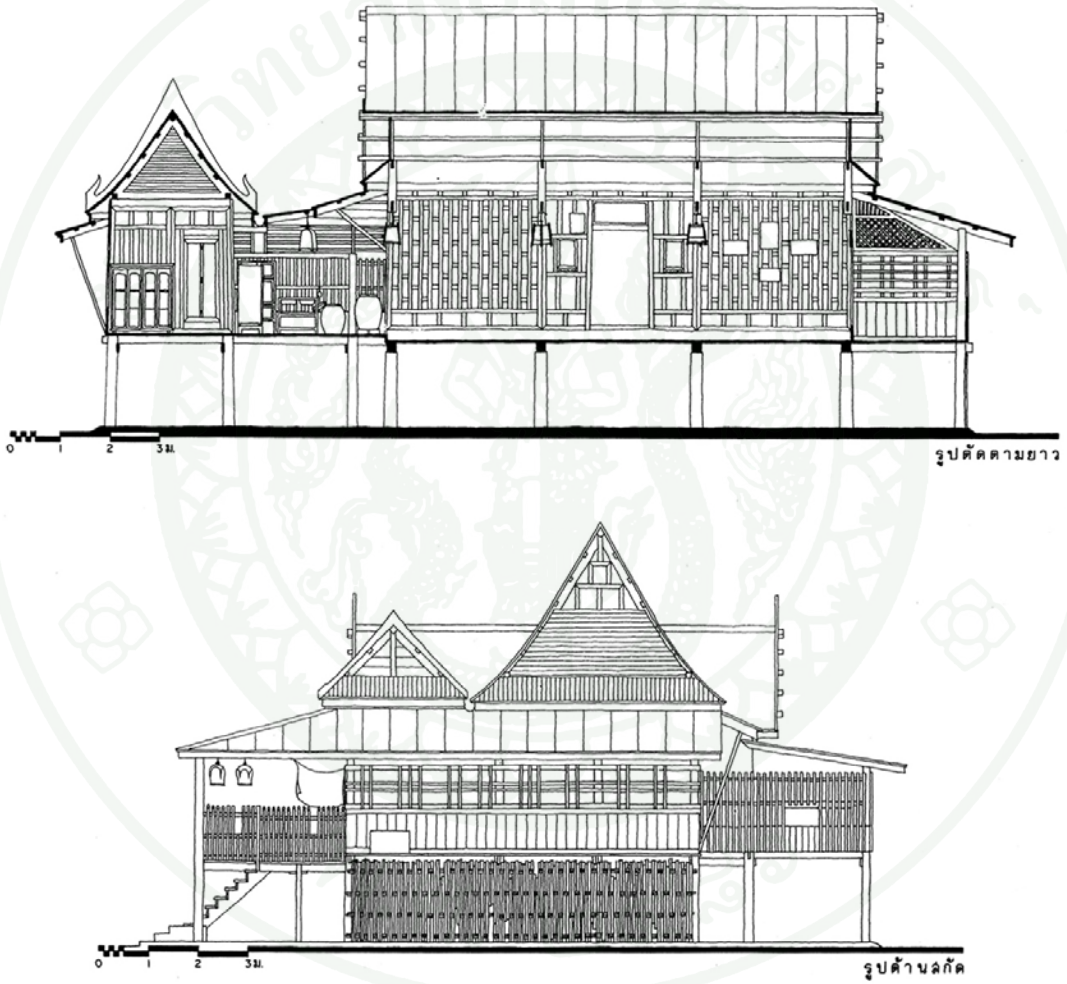
ภาพผนวกที่ ค 12 เรือนท่าแร้ง 06 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านสกัด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

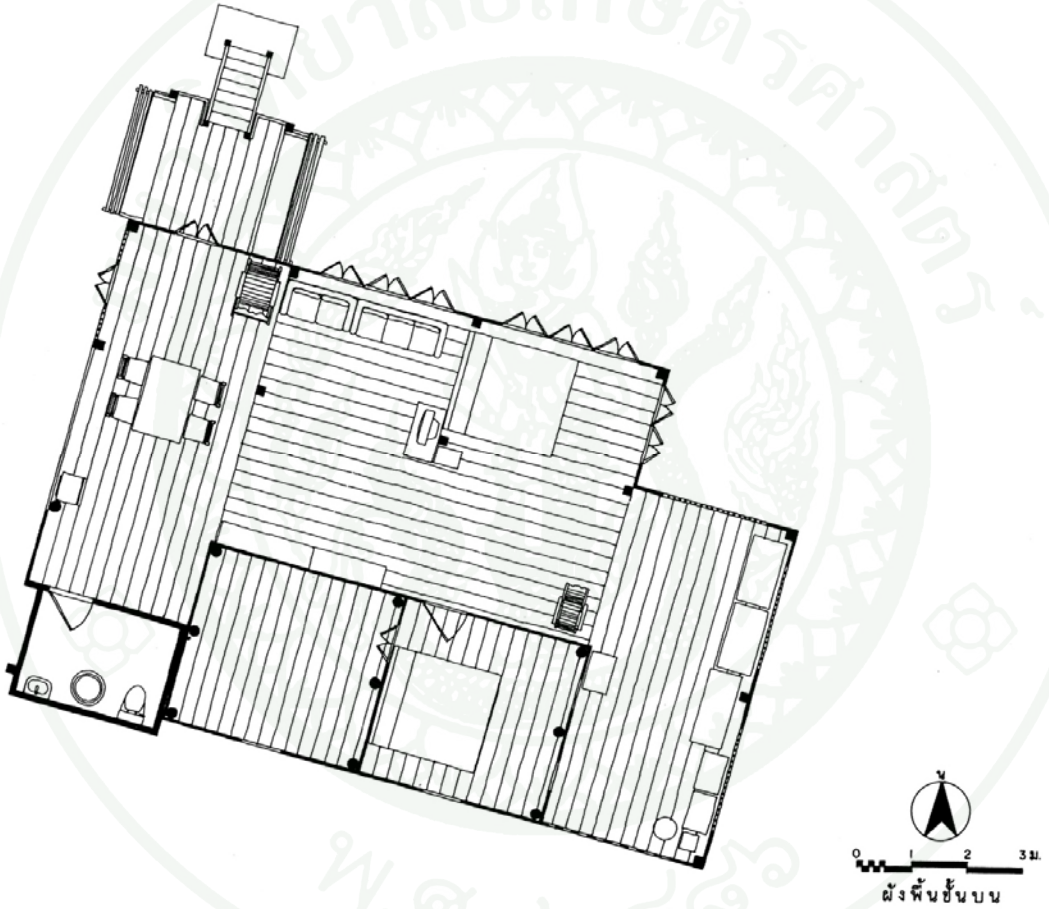
ภาพผนวกที่ ค 13 เรือนท่าแร้ว 07 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

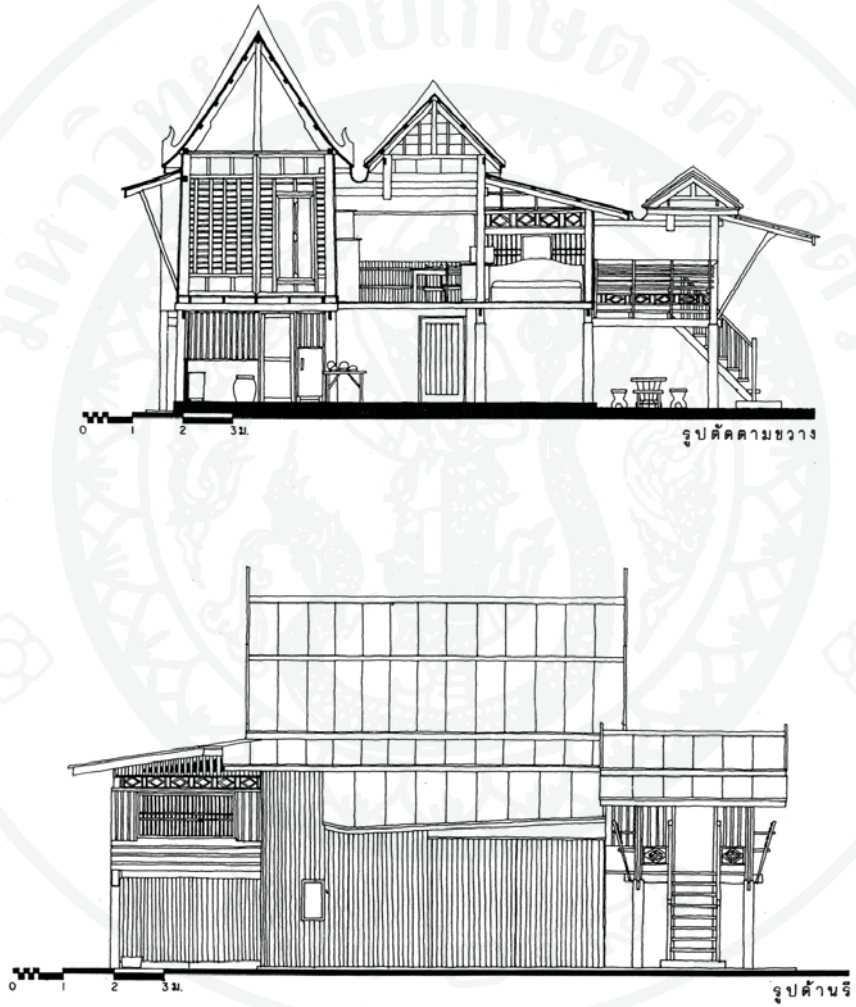

ภาพผนวกที่ ค 14 เรือนท่าแร้ง 07 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านสกัด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

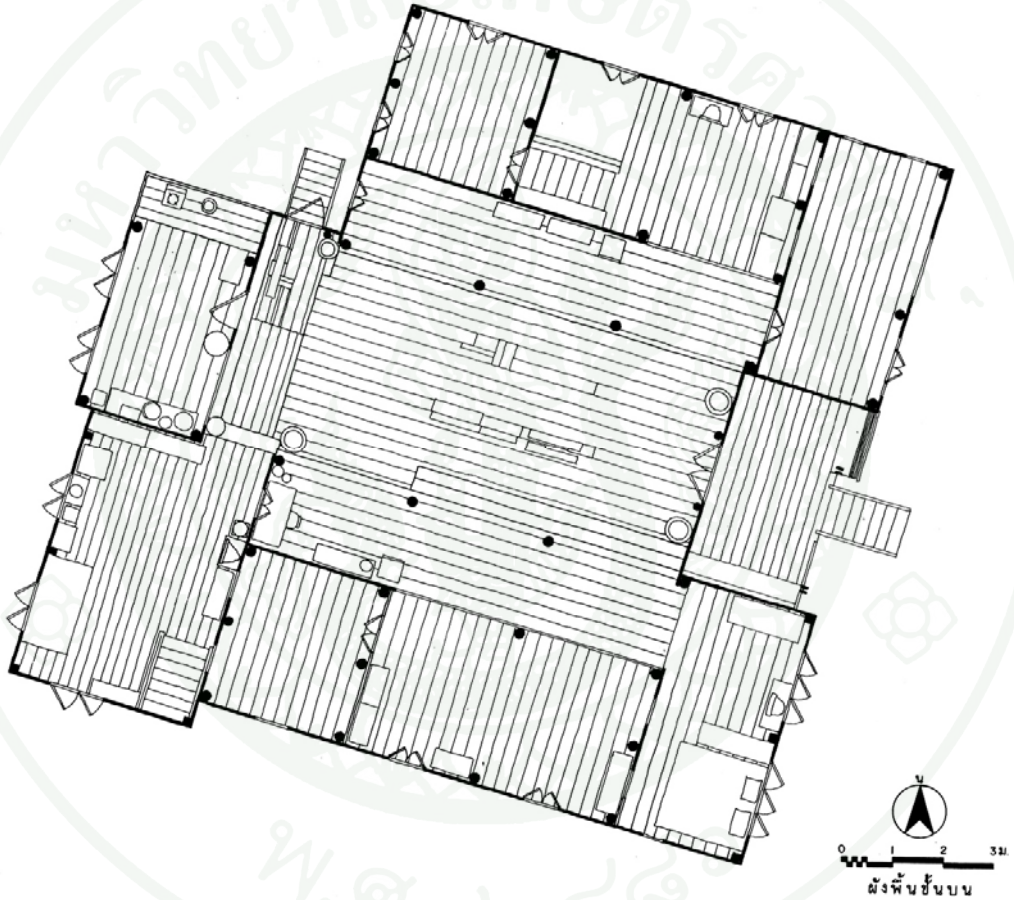

ภาพผนวกที่ ค 15 เรือนท่าแร้ง 08 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

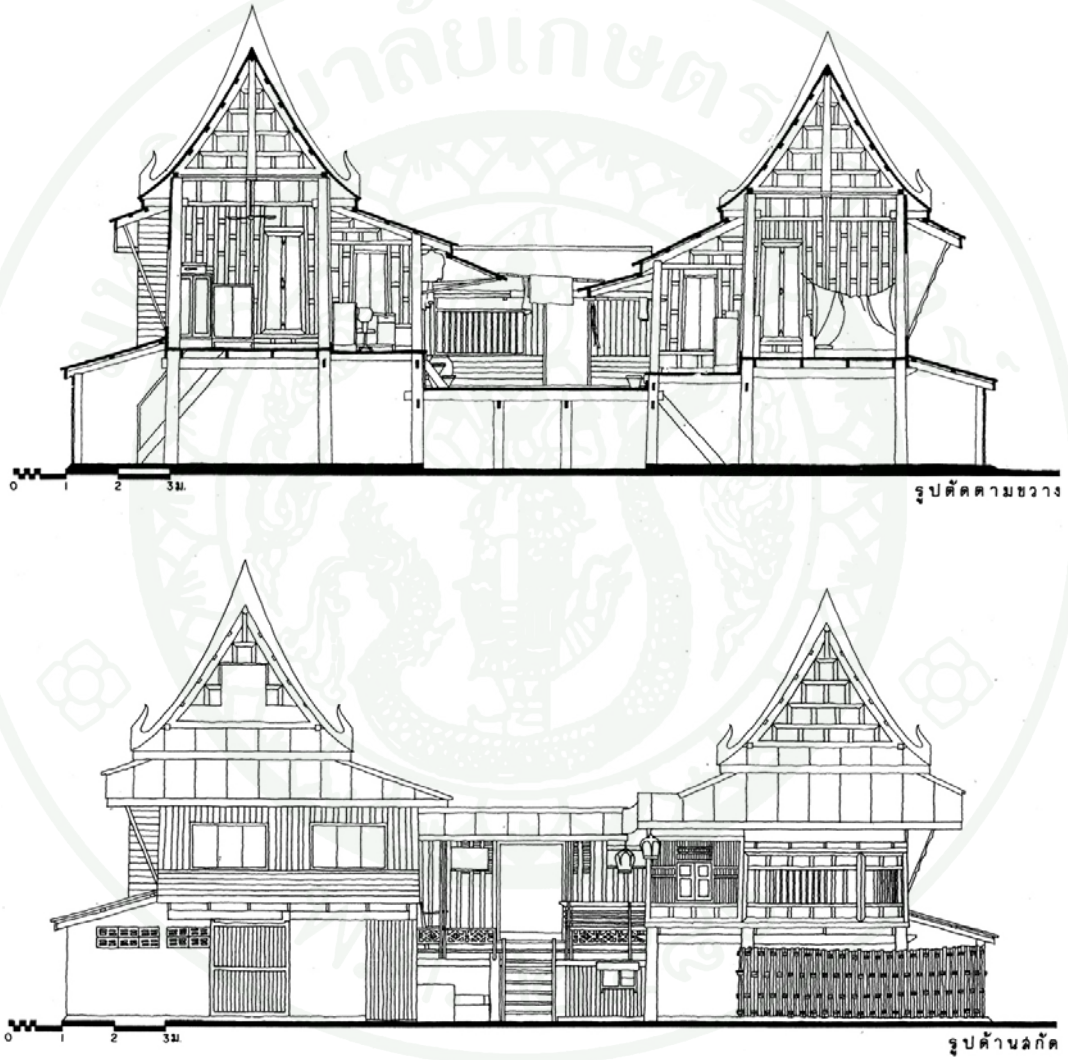
ภาพผนวกที่ ค 16 เรือนท่าแร้ง 08 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านรี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

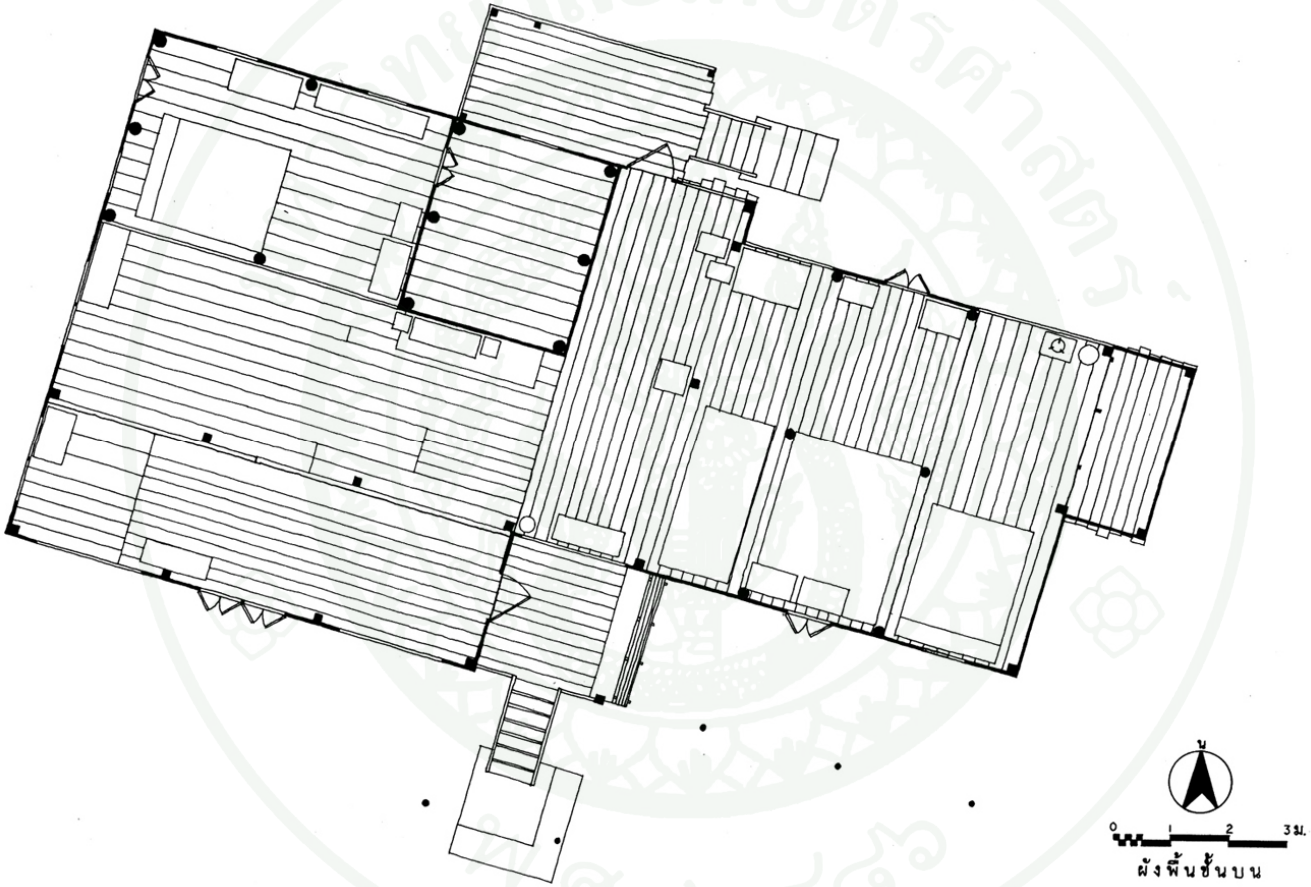
ภาพผนวกที่ ค 17 เรือนท่าแร้ง 09 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

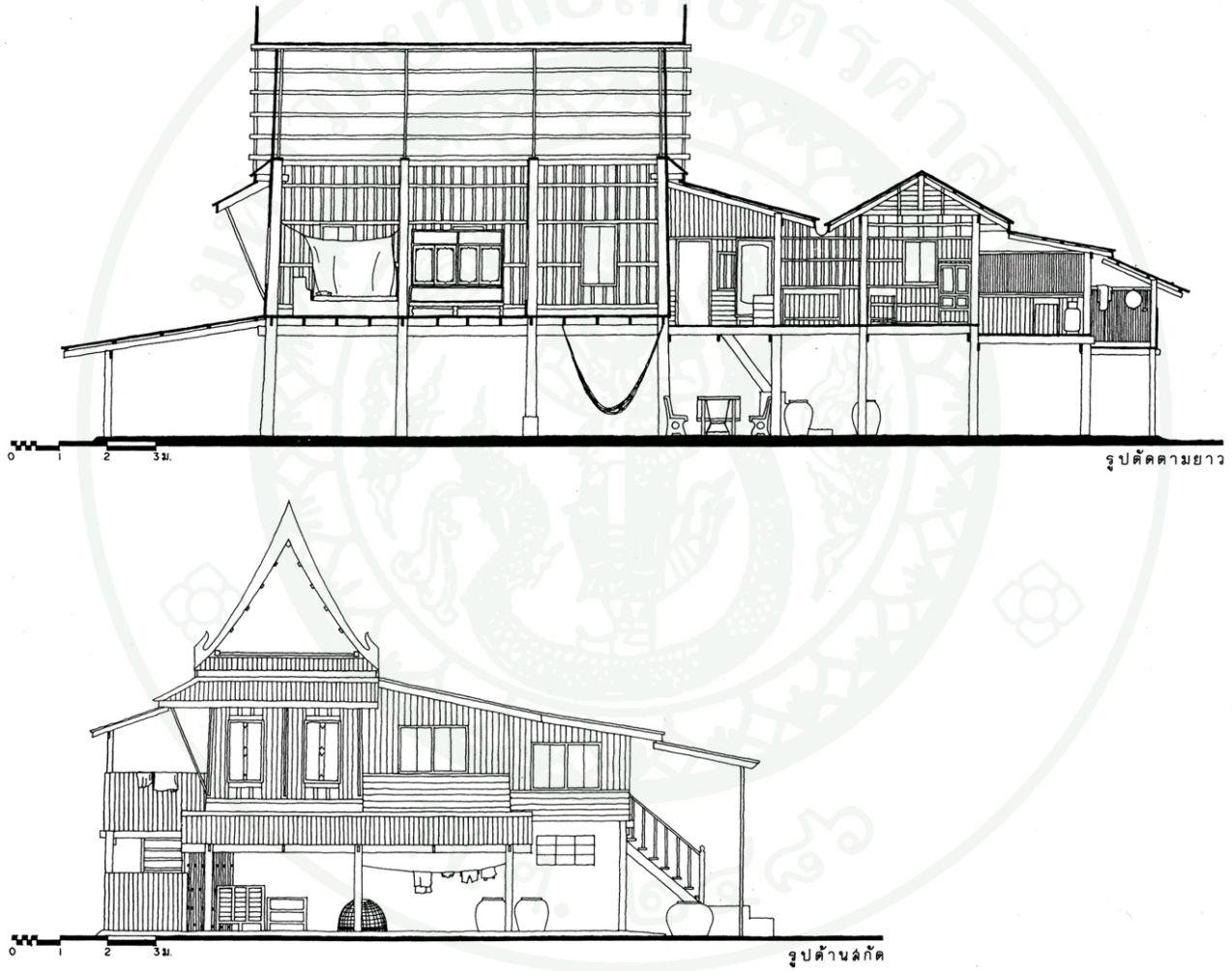

ภาพผนวกที่ ค 18 เรือนท่าแร้ง 09 แบบแสดงรูปตัดตามขวางและรูปด้านสกัด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพผนวกที่ ค 19 เรือนท่าแร้ง 10 แบบแสดงผังพื้นชั้นบน

ภาพผนวกที่ ค 20 เรือนท่าแร้ง 10 แบบแสดงรูปตัดตามยาวและรูปด้านสกัด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ –นามสกุล	นายวีระ อินพันทัง
วัน เดือน ปี ที่เกิด	วันที่ 16 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2496
สถานที่เกิด	จังหวัดเพชรบุรี
ประวัติการศึกษา	สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	รองศาสตราจารย์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผลงานดีเด่นและ/ หรือรางวัลทางวิชาการ	งานสถาปัตยกรรมดีเด่น พ.ศ. 2530 จากสมาคม สถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์